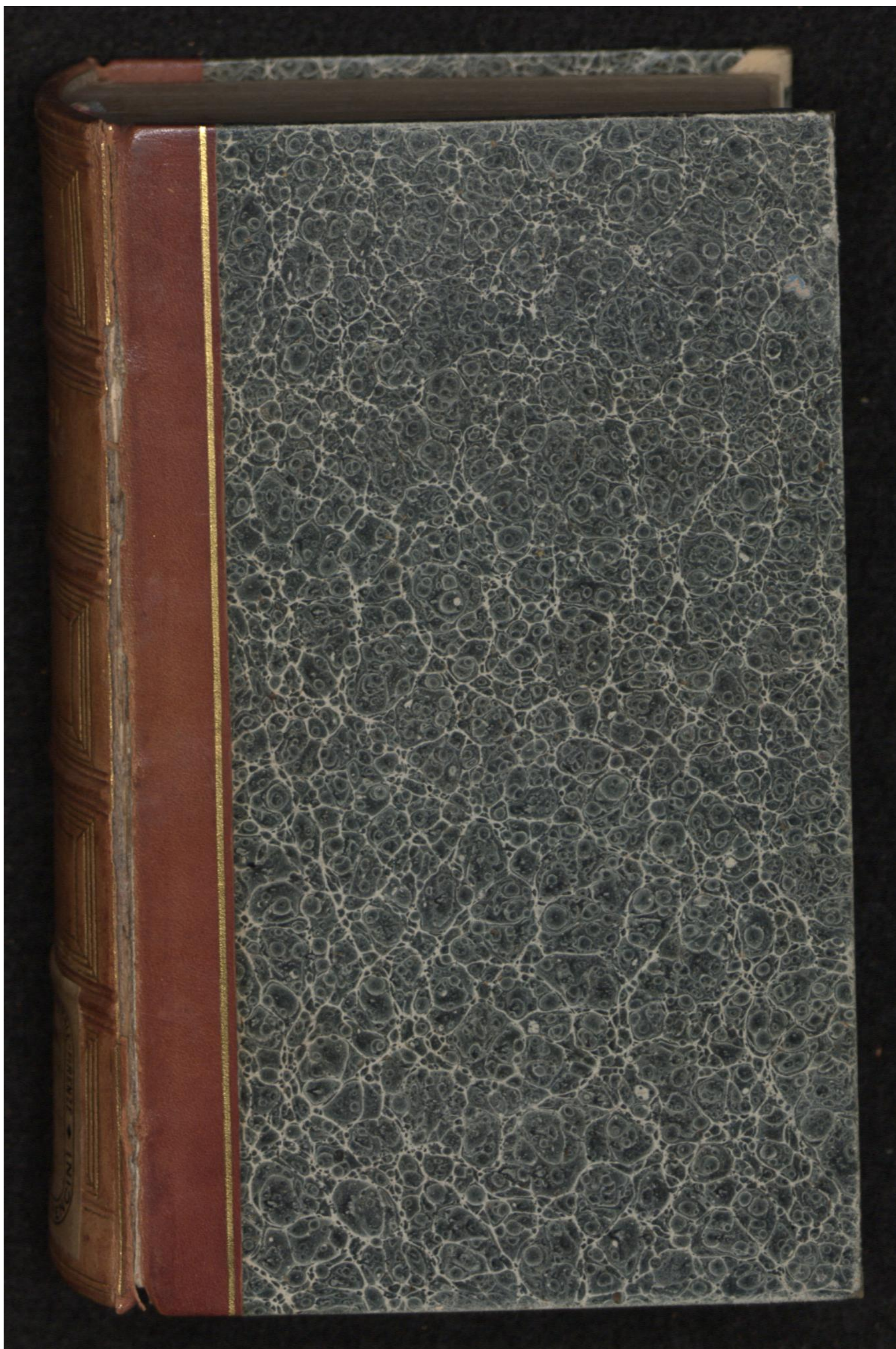
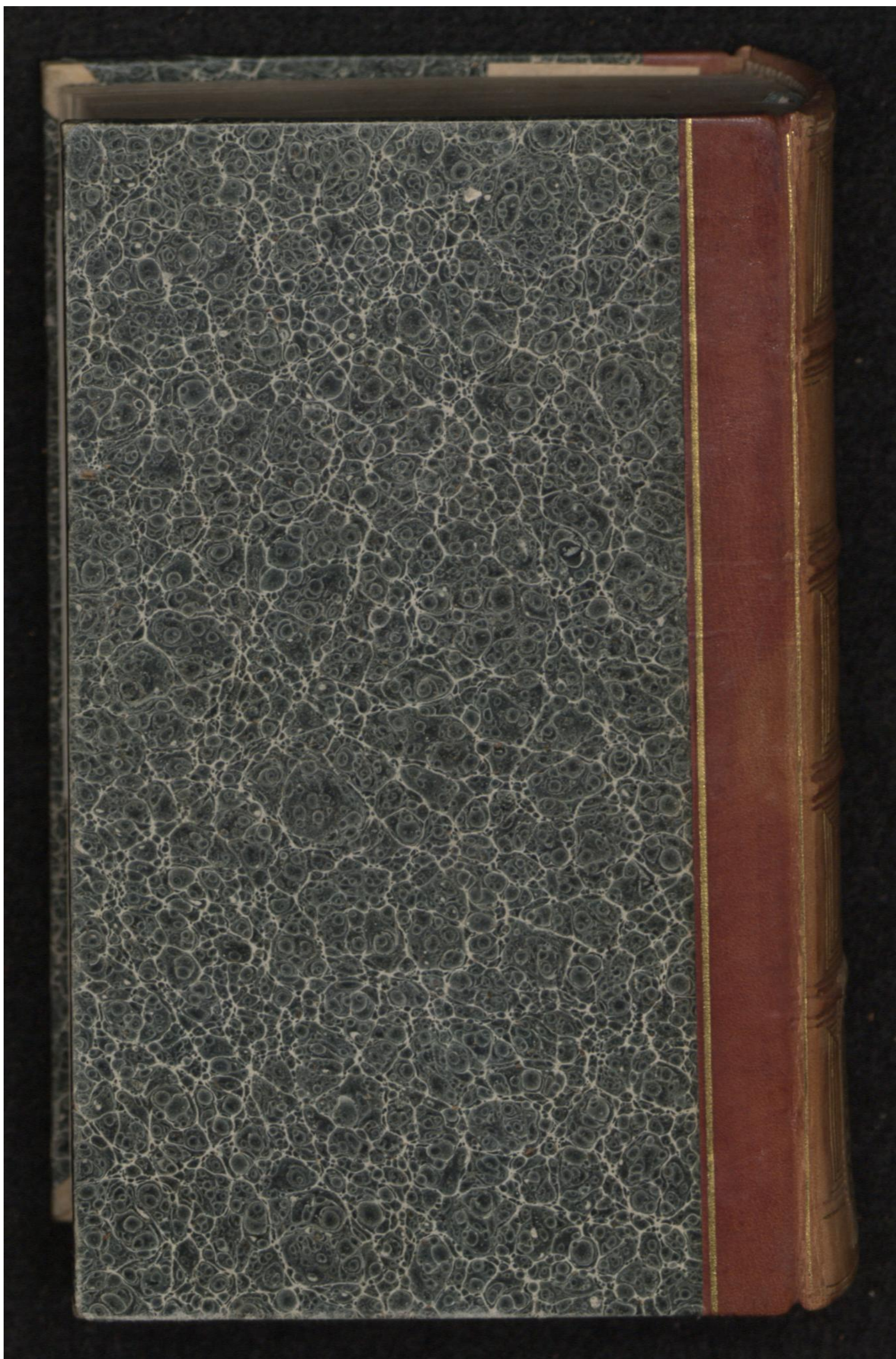

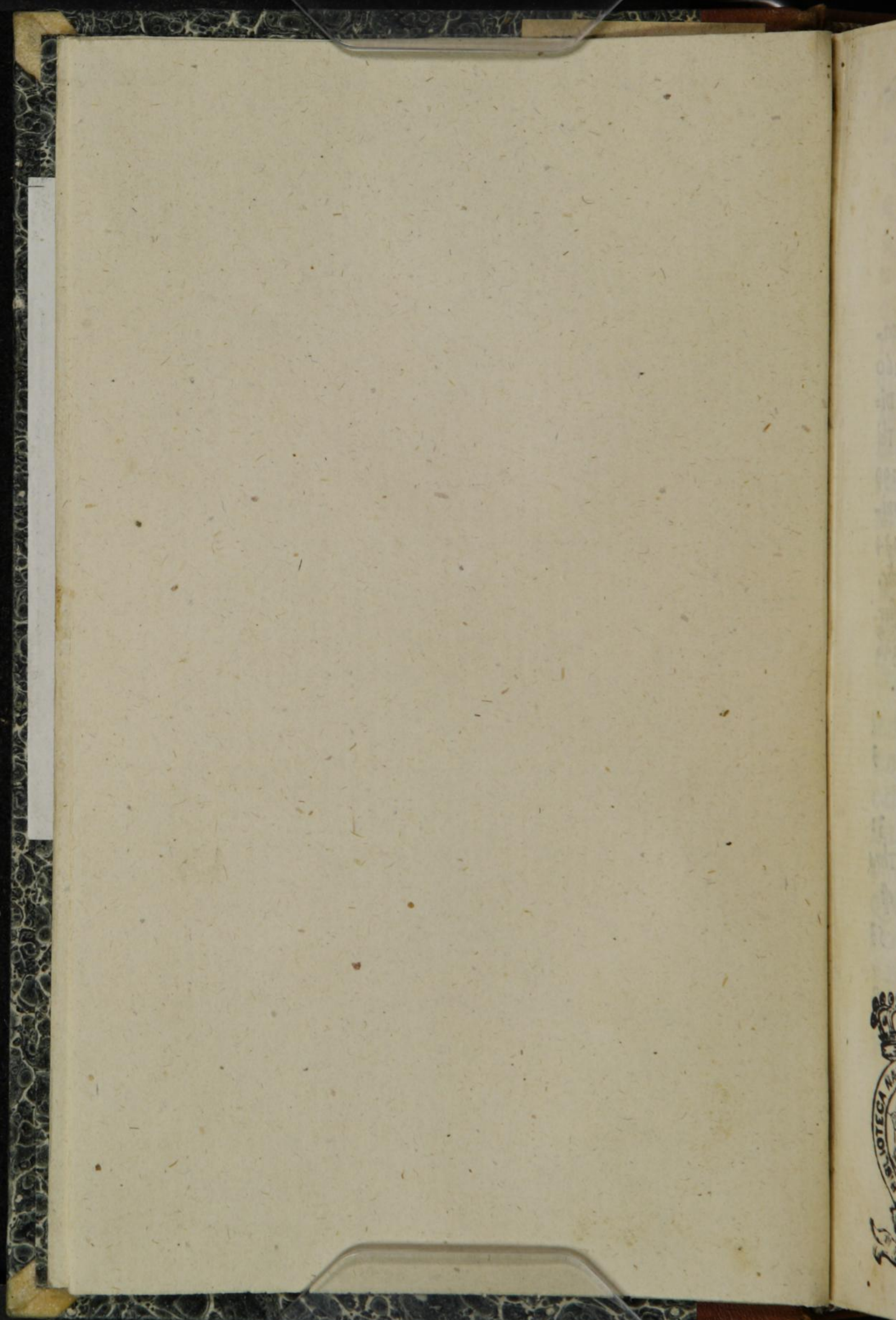

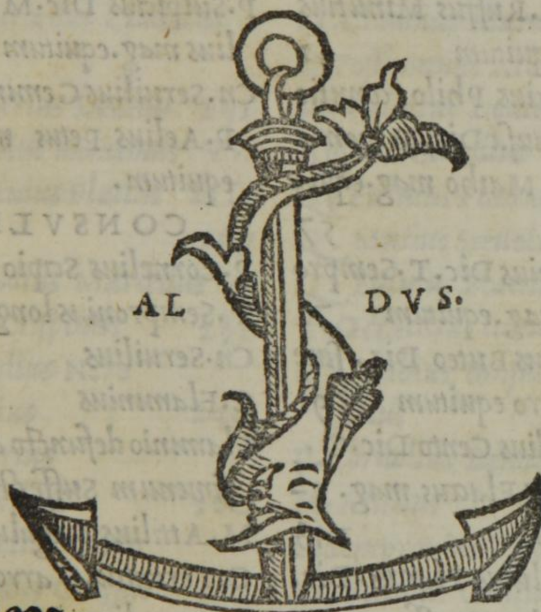

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
I
2
38
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

INDEX DECADIS
TERTIAE.

SYLLABVS DICTATORVM, CONSVLVM, PRAETORVM, CAETERORVMQVE MEMORATV DIGNORVM, QVI HAC TERTIA CONTINENTVR DECADE.

CONSVLES.

M. Marcellus 97
M. Marcello sufficitur, quia uitio creatus fuerat.
Q. Fabius Max. III. 97
Q. Fab. maximus IIII.
M. Marcellus III. 115
Q. Fabius Fabij filius
T. Sempronius iterum 137
Q. Fuluius Flaccus
Appius Clau. pulcher 143
Cn. Fuluius centimalus
P. Sulpitius Seruilius 174
M. Marcellus Claudius IIII
M. Valerius Leuinus 191
Q. Fabius maximus V.
Q. Fuluius Flaccus III. 217
M. Claudius Marcellus V.
T. Q. Crispinus 231
C. Claudius Nero
M. Liuius 240
L. Veturius
Q. Cæcilius 260
P. Cornelius Scipio
P. Licinius Crassus 281
M. Cornelius Cethegus
P. Sempronius Tuditanus 299
Cn. Seruilius Cæpio
Cn. Seruilius Geminus 318
M. Seruilius Geminus
T. Claudius Nero 336
Cn. Cornelius Lentulus
P. Aelius Petus 346

PRAETORES.

L. Manlius 9
C. Attilius 14
M. Pomponius 41
C. Terentius Varro 43
Aemilius 53
M. Pomponius Matho
P. Furius Philo
M. Claudius Marcellus
L. Posthumius Albinus 58
M. Valerius Leuinus
Appius Claudius pulcher
Q. Fuluius Flaccus
Q. Mutius Scæuola 91
Q. Fuluius Flaccus
T. Octacilius iterum
Q. Fabius consulis Fabij filius
P. Cornelius Lentulus 115
M. Attilius
P. Sempronius Tuditanus
Cn. Fuluius Centimalus
M. Aemylius Lepidus 177
Cn. Fuluius Flaccus
Claudius Nero
M. Iunius Syllanus
P. Cornelius Sulla 143

L.Cornelius Lentulus
Cornelius Cethegus
C.Sulpitius
C.Calphurnius Piso 174
P.Manlius Vulso
L.Manlius Acidinus
C.Lectorius
L.Cintius Alimentius 192
L.Veturius Philo
T.Quintius Crispinus
C.Hostilius Tubulus
C.Auruncuieius 217
P.Licinius Crassus diues
P.Licinius Varus
Sextus Iulius Cæsar
Q.Claudius Flaminius
L.Portius Licinius (231
C.Manlius
A.Hostilius Cato
C.Hostilius Cato 241
C.Seruilius
M.Cæcilius
T.Claudius Asellus
Q.Mālius Thurinus 260
Spurius Lucretius
Cn.Octauius
Cn.Seruilius Cæpio
L.Aemylius Pippus 281
T.Claudius Nero
M.Martius Ralla
L.Scribonius Libo

M.Pomponius Matho 299
P.Cornelius Lentulus
P.Quintilius Varrus
P.Aelius Petus
P.Iulius Appulus 318
M.Sextius Sabinus
Cn.Tremellius Flaccus
C.Liuius Salinator
C.Aurelius Cotta 336
M.Iulius Pœnus
M.Valerius Falco
M.Fabius Buteo
P.Elius Tubero. 346

CENSORES.

L.Aemylius
C.Flaminius 90
P.Curius Philus
M.Attilius 137
L.Veturius Philo
P.Licinius Crassus 218
M.Cornelius Cethegus
P.Sempr. Tuditanus 222
L.Veturius
P.Licinius 240
M.Liuius
C.Claudius Nero 318

PONTIFICES Maximi.

L.Cornelius Lentulus 43
M.Cornelius Cethegus 142
P.Licinius Crassus 145

INDEX RERVM OMNIVM VEL SCItu opportunarum, uel lectu dignarũ, quæ tertia hac continentur Decade, quò, quod quisq; uelit, omnem citra laborem, facillime consequatur.

A

prehensi

F

lium

3

G

L

M

O

P

plator

Q.

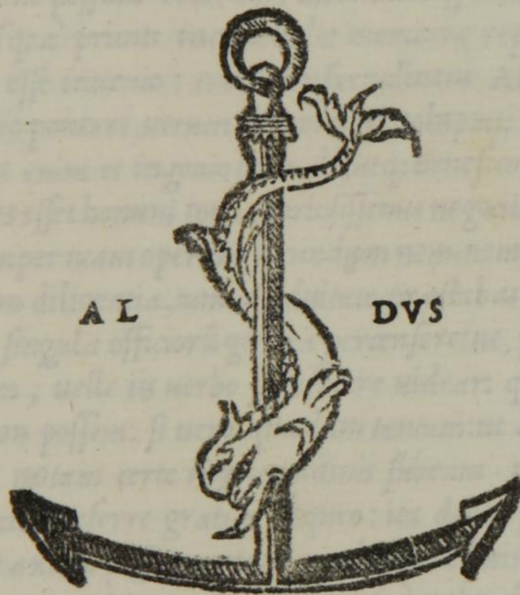
S

scelera

T

FINIS.

TITI LIVII PATAVINI DECAS TERTIA.

FRANCISCVS ASVLANVS IO. BAPTISTAE RHAMNVSIO. S. D.

s I pro tuis in me Asulanamq; familiam officiis, doctissime Rhamnusi pares tibi uelim gratias referre: nō dubito quin me plerunq;, non solum remunerandi occasio, sed etiam facultas ipsa destituat. nam quoad ipse longissime possum recordari uitæ meæ spacium: iam inde usq; à primis incunabulis memoria repetens te unum esse inuenio: cuius consuetudinem Aldus in ambiguo poneret, utrum sibi maiori uoluptati esset, an usui. ut enim es ingenio liberali, atq; benefico, si quid illi opus esset homini tot laboriosissimus negociis districto, semper tuam operam secundum neminem incredibili, tum diligentia, tum assiduitate præstabas. omitto autem singula officiorū genera percensere: ne, si omnia referam, uelle iis uerbo satisfacere uidear: quibus re ipsa non possim: si uero quædam tantum: ut aliorum oblitus notam certe ingratitudinis subeam. ut igitur pares tibi referre gratias nequeo: ita debeo semper, quas maxime possum. quare cum historiæ huius principem partem tanta cum diligentia à nobis descriptæ Andreæ Naugerio, quē tu iuxta mecum admiraris dedicarim: tibi alterā ea potissimum de causa dicare decreui, ut illi hoc etiam loco meo munere iunctus adhæreres: quē tibi iampridē imitandū proposuisti: cuiusq; uestigia ubiq; sectaris: ratus uel id unum fore: quod rē omnem apud te commendaret. eo accedit ꝙ hæc pars

tibi præcipue uidetur conuenire. siquidem tu ista eruditione, isto rerum usu uir, qui ob peragratam satis bonam Europæ partem ita etiam gallice loqueris: ut mediis Parrhisiis natus esse uidearis: proindeq; inter primos senatus Veneti à secretis constitutus eius Illustrissimo Principi assistis gallici sermonis interpres: non mediocrem uoluptatem percipies: dum Annibalis in Italiam itinere perlecto, & Rhodanum, & alpes, et cætera, quæ tu diligentissime scrutatus es: loca cognosces. nam ut bonarum literarum cum primis es studiosus: ita singulari quadam cognitione orbis terrarum nemini cedis. itaq; munusculum hoc eo animo accipe: ut intelligas me multo maiora, cum licebit, esse missurum. Vale.

TITI LIVII PATAVINI RERVM AB VRBE CONDITA LIBRI XXI EPITOME.

i N ITALIA BELLI PVnici secundi acta narrãtur: et Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginẽses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent: bellum iis indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis, qui obsistere ei conati erant: ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælis repulisset: descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Appenninum per maximam militum uexationem propter uim tempestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII.

a Nnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus sine

ulla requie iter fecit. C. Flaminius COS, homo teme rarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidiis ab Annibale circumuentus ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant: fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperato receptis filiis, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot uictoriis hostem territum aduersis præliis militem pugnæ committeret: & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem, effecit: ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisóq; exercitu, cum in iniquum locum conflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idémq; milites facere commilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat: fugauit: & sic transgressus est saltum. idémq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita ureret: agro pepercit: ut illum tanquam proditorem suspectum

faceret. Aemilio deinde Paulo, & Terentio Varro-ne COSS, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est: cæsáq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus LXXX, consularibus atque prætoriis aut ædilitiis triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturum eum: qui in uerba sua non iurasset: effecitq;: ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem urbis, & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia, et Floronia uestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatẽ uero militum seruorũ octo millia armata sunt. captiui, cum potestas esset redimendi: redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: et gratiæ actæ: quod de Rep. non desperasset.

LIBRI XXIII.

Campani ad Annibalem defecere. Nuntius cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in uestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginensium: ut pacem à populo roma-

no peterent: nec tenuit, obstrepente barchina factione. Claudius Marcellus prætor ad Nolã eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: ut corporum uiribus, atq; animorũ eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatum est: ut lora, & pelles scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumus prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum Regem, et Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosq; res gestas continet: à quo Asdrubal dux, et Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit: & uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI XXIIII.

h Ieronymus Syracusanorũ Rex, cuius auus Hiero amicus populo romano fuerat: ad Carthaginenses defecit: et propter crudelitatem, superbiamq; à suis interfectus est. T. Sẽpronius Grac

chus proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus COS. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonum Regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus, fugatusq;, in Macedoniam cum propè inermi exercitu profugit. ad id bellum gerendũ Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses gestas continet. Syphax Rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam Regem Masæsulorũ pro Carthaginensibus pugnans, uictus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: ubi angusto freto Africa, et Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt: quorum auxiliis accitis, tunc primum mercenarium militem romana castra habuerunt.

LIBRI XXV.

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatum ire simulauerant: cepit. Ludi Apollinares ex Martiis carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat: instituti sunt. A Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo

Lucano in insidias ductus, à Magone intereptus est.

Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset à senatu: ut sibi exercitus daretur: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset: de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militum dux factus conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit.

Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio, et ab Ap. Claudio COSS. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentem se uirum gessit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat: interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, propè cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quàm in Hispaniam iuerant. amissaq; eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martii equitis romani uirtute & industria contractis exercituum reliquiis, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata

* essent. ad triginta septem millia cæsa: ex mille octingentis: præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

LIBRI XXVI.

Nnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitum usq; ad portam Capenam, ut urbis situm exploraret: obequitauit. & cum per triduum in aciem utrinq; exercitus omnis descen

dissct: certamen tempestas diremit. nam cum in castra rediissent: statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. principes campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Cãpanorum deligatus esset ad palos: ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS, quibus iubebatur parcere: antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitiis apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuq; omniũ missus, Nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum: uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse, posteaquam togam acceperat: quotidie in Capitolio erat: et in cubiculo matris eius anguis sæpenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnânas, & Philippum Macedonum Regem.

LIBRI XXVII.

N. Fuluius proconsul cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello consule aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit: donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus isequẽti. Fabius Maximus pater COS.

Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit: & uicit. inter alia captum puerum regalem eximiae formae ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus, T. Quitius Crispinus COSS. speculandi causa egressi à castris insidiis ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res praeterea à P. Sulpitio praetore aduersus Philippum, & Achaeos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot praeliorum aduersa fortuna populo romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret: cum millibus hominum LVI caesus est M. Liuij consulis ductu, nõ minore opera Claudij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita ut inimicum falleret: electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XXVIII.

Res in Hispania prospere gestae à Syllano Scipionis legato, & à L. Scipione fratre aduersus Poenos, à Sulpitio proconsule, & ab Attalo Rege Asiae aduersus Philippum Regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cũ M. Liuio, et Claudio Neroni COSS. triumphus decretus esset: Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat: quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegae prouinciam, ut uictoriam eius

adiuuaret: uenerat: equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia uirginis, quæ non custodierat: extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis bellauit XIIII anno eius belli, anno quinto, posteaquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem Regem Numidarum duobus nauigiis transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatoriũ in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus: sed ex iis: qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt.

Cũ Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt: se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa Rege Numidarum: qui illi quidem auxiliũ, si in Africam traiecisset: pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis. cui ex Carthagine scriptum erat: ut in Italiam traiiceret. Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;: ut in Africam traiiceret: si ex Rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hyemarat: in Italiam traiecit.

E Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentem prædam reportauit: et mãdata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerẽtis: quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam, & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ: quibus auxilia conduceret: præceptumq; : ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit.
Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pesinunte oppido Phrygiæ: carmine in libris sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenã hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalũ Regem Asiæ. Lapis erat: quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius, qui in Hispania perierat: uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nõdum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur: ut numen id ab optimo uiro reciperetur: consecrareturq;. Locrenses legatos Romam miserunt: qui de impudentia Q. Pleminii legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat: & liberos eorum, & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romã perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat: in urbem perlatus esset: tanquam luxuriaretur: missis ob hoc lega

tis a senatu, qui explorarent: an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipse iunxerat: renuntiauit. Masanissa Rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs a Syphace Rege Numidarū uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum uenerant: ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit. Sempronius COS. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt ciuiū capita CCXV millia. Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit: quod a populo romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio: quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit: & quod innocentem se damnassent: & postea consulem, censoremq; fecissent.

LIBRI XXX.

i N Africa Scipio Carthaginenses, & eundē Syphacem Numidarum Regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs uicit, adiuuante Ma-

ſaniſſa: binaq; hoſtium caſtra expugnauit: in quibus XL millia hominum ferro igniq; conſumpta ſunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Maſaniſſa Sophoniſbam uxorem Syphacis, filiam Aſdrubalis, captam ſtatim adamauit: & nuptiis factis uxorem habuit: caſtigatusq; à Scipione uenenum ei tranſmiſit: quo quidem hauſto illa deceſſit. Effectumq; eſt multis Scipionis uictoriis: ut Carthaginenſes in deſperationem acti in auxilium publicæ ſalutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq; anno decimoſexto Italia diſcedens in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conueniſſet: acie uictus eſt. Pax Carthaginenſibus data eſt petentibus. Annibal Giſgonem pacem diſſuadentem manu ſua detraxit: excuſata deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuaſit. Mago bello, quo in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur: ex uulnere mortuus eſt. Reuerſus in urbē Scipio ampliſſimum, nobiliſſimumq; egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſecutus eſt. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus ſit. primus certe hic imperator uictæ à ſe nomine gentis nobilitatus eſt.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBER PRIMVS.

N PARTE OPERIS MEI licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores: bellum maxime memorabile omnium, quæ unquam gesta sint: me scripturum: quod Annibale duce Carthaginenses cum populo romano gessere. nam neque ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates, gentesq; contulerunt arma: neq; his ipsis tantum unquam uirium, aut roboris fuit. & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo punico conserebant bello. & adeo uaria belli fortuna, ancepsq; Mars fuit: ut propius periculo fuerint, qui uicere. odijs etiam propè maioribus certarunt, quàm uiribus: Romanis indignantibus, quod uictoribus uicti ultro inferrent arma: Poenis, quod superbe, auareq; crederent imperitatum uictis esse. Fama etiam est: Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam: cum perfecto africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret: altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum se, cum primum posset: hostem fore populi romani. Angebant ingentis spiritus uirum Sicilia, Sardiniaq; amissæ.

nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam: & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam. His anxius curis ita se africo bello, quod fuit sub recentem romanam pacem: per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo punico imperio gessit: ut appareret maius eum quàm quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius uixisset: Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse: qui Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium, octo fermè annos imperium obtinuit: flore ætatis (uti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectò animi ascitus: & quia genere erat factionis barchinæ: opibus, quæ apud milites plebemq; plus quàm modicæ erant: haud sanè uoluntate principum in imperio positus. Is plura consilio quàm ui gerens, auspicijs regulorum magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palàm ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit. comprehensusq; à circunstantibus haud alio quàm si euasisset uultu, tormentis quoq; cum laceraretur: eo fuit habitu oris: ut superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitandis gentibus, imperioq; iungendis suo fuerat: fœdus renouauerat populus romanus: ut finis utriusq; imperij esset amnis Iberus: Sagunti

nisq; medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus: imperatorq; ingenti omnium clamore atq; assensu appellatus erat: fauor etiam plebis sequeretur. Hunc uix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaq; res in Senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus ut assuesceret militiæ Annibal: atq; in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps, & æquum postulare uidetur, inquit, Asdrubal: et ego tamen non censeo quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset: florē ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruēdū præbuit: iusto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minime decet iuuentutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini prætorum. An hoc timemus? ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni speciem uideat? & cuius regis genero hæreditarij sint relicti exercitus nostri: eius filio parum mature seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum uiuere æquo iure cum cæteris censeo: ne quandoq; paruus hic ignis incendium ingens exsuscitet.

Pauci, ac fermè optimus quisq; Hānoni assentiebantur: sed (ut plerunq; fit) maior pars meliorem uicit.

Missus Annibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem uiuentem redditum sibi ueteres milites credere: eundem uigorem in uultu, uimq; in oculis, habitum oris, linea-

mentáq; intueri. deinde breui effecit: ut pater in se minimum momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atq; imperandum, habilius fuit. itaq; haud facile discerneres: utrum imperatori, an exercitui carior esset. neq; Asdrubal alium quenquam præficere malle, ubi quid fortiter ac strenue agendum esset: neq; milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimũ audaciæ ad pericula capessenda: plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat. caloris, ac frigoris patientia par. cibi, potionisq; desyderio naturali, non uoluptate modus finitus. uigiliarum, somniq; nec die, nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset: quieti datum. ea neq; molli strato, neq; silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias, stationesq; militum conspexerunt. uestitus nihil inter æquales excellens: arma, atq; equi conspiciebantur. equitum, peditumq; idem longe primus erat. princeps prælium inibat: ultimus conserto prælio excedebat. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quàm punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deûm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole uirtutum, atq; uitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda audendáq; magno futuro duci esset: prætermissa. Cæterum ex quo die dux est declaratus: uelut Italia ei prouincia decreta, bellumq; romanum mandatum esset: nihil prolatandum ratus, ne se quoq;, ut patrem Amilcarem,

deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit. quibus oppugnandis quia haud dubie romana arma mouebantur: in Olcadum fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis, quàm in ditione Carthaginensium erat) induxit exercitum: ut non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis domitis gentibus iungendoq́;, tractus ad id bellum uideri posset. Cartheiam urbem opulentam caput gentis eius expugnat: diripitq́;. quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperiũ accepere. uictor exercitus, opulentusq́; præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumq́; animis in se firmatis, uere primo in Vacceos promotum bellum. Hermandica, & Arbacala Carthorum urbes ui captæ. Arbacala & uirtute, & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi exulibus Olcadũ, priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent: concitant Carpentanos: adortiq́; Annibalem regressum ex Vacceis procul Tago flumine, agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit: castrisq́; super ripam positis, cum prima quies, silentiumq́; ab hostibus fuit: amnem uado traiecit. ualloq́; ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent: inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit: ut cum ingressos aquam uiderent: adorirentur peditum agmen. in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpentanorum cum appendicibus Olcadum, Vacceorumq́;, centum millia fuere: inuicta acies: si æquo

dimicaretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multi tudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari uictoriam rati, quod interesset amnis: cla more sublato, passim sine ullius imperio quà cuiq; pro ximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripae uis ingens equitum in flumen immissa: medioq; alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq; liber, equo uel per medios gurgites stabili, comminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absum pta. quidam uorticoso amni delati in hostes, ab elephã tis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ri pam tutior fuit: ex uaria trepidatione cum in unum colligerentur: priusquam tanto pauore reciperent ani mos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fu gam ex ripa fecit: uastatisq; agris, intra paucos dies Carpentanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum, praeter Saguntinos, Carthagi nensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. caeterum iam belli causa certamina cum finitimis se rebantur: maxime Turdetanis. quos cum adisset idẽ, qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed uim quaeri appareret: legati à Saguntinis Romam missi: auxi lium ad bellum iam haud dubie imminens orantes. Consules tunc Romae erant, P. Cornelius Scipio, et T. Sempronius Longus. qui cum legatis in senatum intro ductis de repub. retulissent: placuissetq; mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciendas: quibus si uideretur digna causa: & Annibali denuntiarẽt:

ut ab Saguntinis socijs populi romani abstineret: & Carthaginem in Africam traijcerent: ac sociorum populi Ro. querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad Senatum. Alij prouincias consulibus Hispaniam, atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam censebant. alij totum in Hispaniam, Annibalemq; intendebant bellum. erant qui non temere mouendam rem tantam, expectandosq; ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima uidebatur: uicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Fabius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atq; inde Carthaginem, si non absisteretur bello: ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant: consultantq;: iam Saguntum summa ui oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentissima ultra Iberum fuit, sita passus mille ferme a mari. oriundi a Zacyntho insula dicuntur: mistiq; etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ: qua fidem socialem usq; ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat, in planiorem patentioremq;, quàm cætera circa, uallem uergens. aduersus eum uineas agere instituit: per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed ut locus procul muros satis æquus agendis uineis fuit: ita haudquaquam prospere, postquam ad effectum operis

uentum est: cœptis succedebat. & turris ingens immi nebat: & murus, ut in suspecto loco, supra cætera modum altitudinis emunitus erat. Et iuuentus delecta, ubi plurimum periculi ac timoris ostendebatur: ibi ui maiore obsistebant. ac primo missilibus summo uere hostem: nec quicquam satis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modo, atq; turri tela micare: sed ad erumpendum etiam in stationes, operaq; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebãt, quàm Pœni. Vt uero Annibal ipse, dum murum incautius subit: aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga, atq; trepidatio fuit: ut non multum abesset, quin opera ac uineæ desererentur. obsidio deinde per paucos dies magis, quàm oppugnatio fuit: dũ uulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminum erat: ita ab apparatu operum, ac munitionum nihil cessatum. Itaq; acrius de integro obortum est bellum: pluribusq; partibus, uix accipientibus quibusdam opera locis, uineæ cœptæ agi: admoueriq; aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda, atq; obeunda multimoda arte detineri cœpti sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri. quassatæ quoq; multæ partes erant. una continentibus ruinis nudauerat urbem. tres deinceps turres, quantumq; inter eas muri erat: cum fragore ingenti prociderant. captumq; oppidum ea ruina crediderant Pœni. qua, uelut si pariter utrosq; murus texisset: ita utrinq; in pu

gnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat: quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent: sed iustæ acies, uelut patenti campo, inter ruinas muri, tectáq; urbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse iam se urbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente: ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius, & confertim magis utrinq; pugnabatur: eo plures uulnerabantur: nullo inter arma corporáq; uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili ab ligneo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrũ extabat. id sicut in pilo quadratum stuppa circumligabant: liniebantq; pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes: ut cum armis transfigere corpus posset. sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto: nec penetrasset in corpus: pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur: conceptumq; ipso motu multo maiorẽ ignem ferret: arma omitti cogebat: nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen: & Saguntinis, quia præter spem resisterent: creuissent animi: pœnus, quia non uicisset: pro uicto esset: clamorem repente oppidani tollũt: hostemq; in ruinas muri expellunt: inde impeditum, trepidatemq; exturbant: postremo fusum, fugatumq; in castra redigunt. Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatum est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent: nec tuto eos adituros inter tot tã

eſfrenatarum gentium arma : nec Annibali in tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Apparebat non admiſſos protinus Carthaginem ituros. Literas igitur, nuntiosq́; ad principes factionis barchinæ præmittit: ut præpararent ſuorum animos: ne quid pars altera gratificari pro Romanis poſſet. Itaq; præterquam quod admiſſi, auditiq́; non ſunt: ea quoq; uana atq; irrita legatio fuit. Hanno unus aduerſo ſenatu cauſam fœderis rupti magno ſilentio propter authoritatem ſuam cum aſſenſu audientiũ egit. Per deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe ſe: ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent: non manes, non ſtirpem eius conqeſcere uiri: nec unquã, donec ſanguinis nominisq́; barchini quisquam ſuperſit: quietura romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, uiamq́; unam ad id cernentem, ſi ex bellis bella ſerendo ſuccinctus armis, legionibusq́; uiuat: uelut materiam igni præbentes, ad exercitus miſiſtis. aluiſtis ergo hoc incendium: quo nunc ardetis. Saguntum ueſtri circunſedent exercitus: Unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunſedebunt romanæ legiones ducibus iiſdem diis: per quos priore bello rupta fœdera ſunt ulti. Utrum hoſtem, an uos, an fortunam utriusq; populi ignoratis? Legatos ab ſociis, & pro ſociis uenientes bonus imperator ueſter in caſtra non admiſit: ius gentium ſuſtulit. hi tamen, unde ne hoſtium quidem legati arcentur: pulſi ad uos ueniũt: res ex fœdere repetuntur: publica fraus abſit: authorem culpæ, & reum criminis depoſcunt. quo leuius agunt: ſegnius incipiunt: eo cum cœperint: uereor

ne perseuerantius sæuiant. Aegades insulas, Erycemq; ante oculos proponite: quæ terra mariq; per quatuor & uiginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat: sed pater ipse Amilcar, Mars alter: ut isti uolunt. sed Tarētum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto non abstinemus. uicerunt ergo dij, hoiesq;. et, id de quo uerbis ambigebatur: uter populus fœdus rupisset: euentus belli, uelut æquus iudex, unde ius stabat: ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Annibal uineas, turresq; admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus utinam uates sim) nostris capitibus incident: susceptumq; cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem: Dicet aliquis. Scio meam leuē esse in eo authoritatem, propter paternas inimicitias, sed & Amilcarem eo perijsse lætatus sum: quod si ille uiueret: bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam, facemq; huius belli odi, ac detestor. nec dedendum solum ad piaculum rupti fœderis: sed si nemo deposcit: deuehendum in ultimas maris terrarumq; oras: ablegandum eo, unde nec ad nos nomen famaq; eius accedere, neq; sollicitare quietæ ciuitatis statum possit. Ego ita censeo: legatos extemplo Romam mittendos: qui senatui satisfaciant: alios, q Annibali nuncient: ut exercitum ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res saguntinas reddendas decerno. Cum Hanno perorasset: nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit. adeo propè omnis senatus Annibalis erat. infestiusq; locutum

arguebant Hãnonem, quàm Flaccum Valerium legatum romanum. Responsum inde legatis romanis est: bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populum romanum iniuste facere: si Saguntinos uetustissimæ Carthaginensium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis: Annibal, quia fessum militem prælijs, operibusq; habebat: paucorum ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam uinearum, aliorumq; operũ dispositis: interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nũc spe præmiorum accendit: Vt uero pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore: Adeo accensi omnes sunt: ut, si extemplo signum datum esset: nulla ui resisti uideretur posse. Saguntini ut à prælijs quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die unquam cessauerant ab opere: ut nouum murum ab ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat: reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm ante adorta est: nec qua primum, aut potissimum parte ferrent opem: cum omnia uarijs clamoribus streperent: satis scire poterant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis superans altitudine agebatur: hortator aderat. quæ cũ admota catapultis, balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal occasionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus: quod cementa non calce durata erant: sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; antequam cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum

torum in urbem uadebant. locum quoq; editum capiunt: collatiſq; eò catapultis, baliſtiſq;, ut caſtellum in ipſa urbe uelut arcem imminentem haberent: muro circundant. Et Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Vtrinq; ſumma ui & muniunt, & pugnant. Sed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciunt. ſimul creſcit inopia omnium longa obſidione: & minuitur expectatio externæ opis: cum tam procul Romani unica ſpes, circa omnia hoſtium eſſent. pauliſper tamen affectos animos recreauit repẽtina profectio Annibalis in Oretanos, Carpentanosq;. qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus metum defectionis cum præbuiſſent: oppreſſi celeritate Annibalis omiſerunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat: Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal: ita impigre rem agente: ut ducem abeſſe, nec ciues, nec hoſtes ſentirent. Is & prœlia aliquot ſecunda fecit: et tribus arietibus aliquantulũ muri diſcuſſit: ſtrataq; oĩa recentibus ruinis aduenie͂ti Annibali oſtendit. itaq; ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus: atroxq; prælium cum multorum utrinq; cæde initum: & pars arcis capta eſt. Tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem ſaguntinum, & Alorcum hiſpanum. Alcon ĩconſcijs Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu tranſiſſet: poſtquam nihil lachrymæ mouebant: conditionesq; triſtes, ut ab irato uictore ferebãtur: trãsfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit: moriturum affirmans, qui ſub conditionibus his de pace age-

ret. Postulabatur autem: redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi urbe cum singulis uestimentis, ibi habitarent, ubi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuēte Alcone accepturos Sagūtinos, Alorcus uinci animos ubi alia uincantur affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus, atq; hospes. Tradito palàm telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem saguntinū (& ipse ita iubebat) est deductus. Quò cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est. cuius talis oratio fuit. Si ciuis uester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem uenit: ita pacis conditiones ab Annibale ad uos retulisset: superuacaneum hoc mihi fuisset iter: quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad uos uenissem: cum uero ille aut uestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit: sua: uestra: si periculum est apud uos uera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis, & pacis uobis conditiones: pro uetusto hospitio, quod mihi uobiscum est: ad uos ueni. Vestra autem causa me, nec ullius alterius loqui quæ loquor apud uos, uel ea fides sit: quod neq; dū uestris uiribus restitistis: neq; dum auxilia ab Romanis sperastis: pacis unquā apud uos mentionem feci. postquam nec ab Romanis uobis ulla spes est: nec uestra iam aut arma uos, aut mœnia satis defendunt: pacem affero ad uos magis necessariam, quàm æquam. cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodum ut uictor fert Annibal: sic uos

ut uicti audiatis. Si non id, quod amittitur: in damno, cum omnia uictoris sint: sed quicquid relinquitur: pro munere habituri estis: urbem uobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet: adimit: agros relinquit: locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum, argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum, uestraq; corpora, ac liberorum uestrorum seruat inuiolata: si inermes cum binis uestimentis uelitis à Sagunto exire. Hæc uictor hostis imperat. hæc, quanq sint grauia, atq; acerba: fortuna uestra uobis suadet. Equidem haud despero: cum omnium potestas ei à uobis facta sit: aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius: quàm trucidari corpora uestra, rapi trahiq; ante ora uestra coniuges, ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquā responsum daretur: argentum, aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor, ac trepidatio totam urbem peruasisset: alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto cum signum imperatori dedisset: nudatam stationibus, custodijsq; solitis hostium esse urbem: non cunctandum in tali occasione ratus Annibal, totis uiribus aggressus urbem momento cœpit: signo dato, ut omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum propè necessa

rium cognitum in ipso euentu est. Cui enim parci potuit ex ijs: qui aut inclusi cum coniugibus, ac liberis domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnæ quàm morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraq; ab dominis de industria corrupta erant: & in cædibus uix ullum discrimen ætatis ira fecerat: & captiui militum præda fuerant: tamen ex pretio rerum uenditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat: & multam pretiosam suppellectilem, uestemq; missam Carthaginem. Octauo mense quàm cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense quàm à Carthagine profectus sit: in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt: fieri non potuit, ut P. Cornelius T. Sempronius consules fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sunt: et q in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinũ amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint. aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntũ principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius consules fuerunt: non cœptum oppugnari est: sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam T. Sempronius in annum M. Seruilij, & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio cõsule. qui post pugnam ad Trebiam ad creandos consules Romam cum uenisset: comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati, qui redierant à Carthagine: Romam rettulerunt: omnia ho

ſulia eſſe: & Sagunti excidium nuntiatum eſt: tantusq; ſimul mœror patres, miſericordiaq; ſociorũ peremptorum indigne, et pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginenſes, metusq; de ſumma rerum cœpit: uelut ſi iam ad portas hoſtis eſſet: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis, quàm conſulerent. Nam neq; hoſtem acriorem, bellicoſioremq; ſecum congreſſum: nec rem romanam tam deſidẽ unquam fuiſſe, atq; imbellem. Sardos, Corſosq;, & Hiſtros, atq; Illyricos laceſſiſſe magis, quàm exercuiſſe romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis, q̃ belligeratum. Pœnum hoſtem ueteranum trium & uiginti annorum militia duriſſima inter hiſpanas gentes ſemper uictorem, primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Annibale duce acerrimo aſſuetum, recentem ab excidio opulentiſſimæ urbis Iberum tranſire: trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos: conciturum auidas ſemper armorum gallicas gentes: cum orbe terrarũ bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus romanis eſſe. Nominatæ iam antea conſulibus prouinciæ erant. tum ſortiri iuſſi. Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones: & ſociorum, quantum ipſis uideretur: & claſſis, quanta parari poſſet. quatuor & uiginti peditum romanorum millia ſunt ſcripta, & * octingenti equites: ſociorum XLIIII peditum, & IIII equitum * naues CCXX: quinqueremes celoces uiginti deductæ. Latum inde ad populum: uellent: iuberent, populo carthaginenſi bellum indici. eiuſq; belli cauſa ſupplicatio per urbem habita: atq;

adorati dij: ut bene, ac feliciter eueniret: quod bellum populus romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti: naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terrestribus, maritimisq; copijs L. Sempronius missus in Siciliam: ita in Africam transmissurus: si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum: quia L. Manlius prætor & ipse cũ haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. nauium maxime Cornelio numerus diminutus. LX. quinqueremes datæ: (neq; enim mari uenturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) et duæ romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille sexcentis. Duas legiones romanas, et quatuordecim millia sociorũ peditum, mille equites socios, DC romanos, Gallia prouincia eodem uersa in punicum bellum habuit. His ita comparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent: legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuiũ, L. Aemilium, C. Licinium, Q. Bebium, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginenses: publicóne consilio Annibal Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi uidebãtur: faterẽtur: ac defenderẽt publico consilio factũ: ut ĩdicerent populo Carthaginensi bellum. Romani postquam Carthaginem uenerunt: cum senatus datus esset: et Q. Fabius nihil ultra q̃ unũ, quod mandatum erat: percunctatus esset: tum ex carthaginensibus unus princeps, Vestra Romani, inquit,

& prior legatio fuit: cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnantem deposcebatis. Caeterum haec legatio uerbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur. & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpae exprimitur: & ut à confessis, res extemplo repetuntur. Ego autem nõ priuato, publico'ne consilio Saguntum oppugnatum sit, quaerendum censeam: sed utrum iure, an iniuria. nostra enim haec quaestio, atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. uobiscũ una disceptatio est: licuerint'ne per foedus fieri. Itaq; quoniam discerni placet: quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis uobiscum foedus est à Luctatio consule ictum: in quo cauetur utrorunq; socijs. nihil de Saguntinis (nec dum enim erant socij uestri) cautum est. at enim eo foedere, quod cum Asdrubale ictum est: Saguntini excipiuntur. aduersus quod nihil ego dicturus sum: nisi quod à uobis didici. uos enim quod C. Luctatius Consul primo nobiscum foedus icit: quia neq; authoritate patrum, nec populi iussu ictũ erat: negastis uos eo teneri. itaq; aliud de integro foedus publico consilio ictum est. si uos non tenent uestra foedera, nisi ex authoritate aut iussu uestro icta: ne nos quidem Asdrubalis foedus, quod nobis inscijs icit: obligare potuit. Proinde omittite Sagunti, atq; Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus uester: aliquando pariat. Tum Romanus sinu ex toga facto, hic, inquit, uobis bellum, & pacem portamus: utrum placet, sumite. Sub hanc uocem haud minus ferociter, daret utrum uellet: succlama=

tum est. & cum is iterum sinu effuso bellum dare di xisset: accipere se omnes responderunt: & quibus ac ciperent animis: iisdem se gesturos. Hæc directa percunctatio, ac denunciatio belli magis ex dignitate populi romani uisa est: quàm de fœderum iure uerbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est: comparandum non erat: cum in Luctatij fœdere disserte additum esset: ita id ratum fore: si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale qcquam fuerit: et tot annorum silentio ita uiuo eo comprobatum sit fœdus: ut ne mortuo quidem autho re quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur: satis cautum erat Saguntinis, socijs utro runq; exceptis. nam neq; additum erat: his, qui tūc essent: nec: ne qui postea assumerentur. & cum assumere nouos liceret socios: quis æquum censeret: aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi: aut receptos in fidem non defendi? tantum: ne Carthaginensium socij, aut sollicitarentur ad defectionem: aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat: in Hispaniam, ut adirent ciuitates: ut in societatem pellicerent: aut auerterent à Pœnis: traiecerunt. Ad Bargusios primum uenerunt. à quibus benigne excepti, quia tædebat imperij punici: multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volcianos inde est uentum. quorum celebre per Hispaniam responsum cæteros populos à societate roma-

na auertit. ita enim maximus natu ex iis in concilio respōdit. Quæ uerecundia est uos Romani, postulare uti uestram Carthaginensium præponamus amicitiæ? cū qui id fecerunt Saguntini: crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit: uos socij prodiderits. ibi quæratis socios censeo: ubi saguntina clades ignota est. hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt: ne quis fidei romanæ, aut societati cōfidat. inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora uerba tulere. itaq; nequicquam peragrata Hispania, in Galliā trāseunt. In his noua, terribilisq; species uisa ē: quod armati (ita mos gentis erat) in concilium uenerunt. Cum uerbis extollentes gloriam uirtutemq; populi romani, ac magnitudinem imperij, petissent: ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros, urbesq; suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus: ut uix à magistratibus, maioribusq; natu iuuentus sedaretur. adeo stolida, impudensq; postulatio uisa est: censere ne in Italiam transmittant Galli bellum: ipsos id auertere in se: agrosq; suos pro alienis populandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est: neq; Romanorum in se meritum esse: neq; Carthaginensium iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos summant arma. Contra ea audire sese: gentis suæ homines agris, finibusq; Italiæ pelli à populo romano: stipendiumq; pendere: & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ concilijs dicta, auditaq;. nec hospitale quicquam, pacatum'ue satis prius auditum: quàm Massiliam uenerunt. ibi

omnia ab socijs inquisita, cum cura ac fide cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos eē. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore: (adeo ferocia, atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est: principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt: haud ita multo post, quàm consules in prouincias profecti erant. ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta, decretaq; forent: seq; non ducem solum, sed etiam causam esse belli: partitis, diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil differendum ratus, hispani generis milites conuocat. Credo ego uos, inquit, socij & ipsos cernere: pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendā uobis militiam, exercitusq; dimittendos esse: aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam uictoriæ bonis florebunt: si ex alijs gentibus prædam, et gloriam quæremus. itaq; cū longinqua ab domo instet militia: incertumq; sit quando domos uestras, & quæ cuiq; ibi cara sint: uisuri sitis: si quis uestrum suos inuisere uult: cōmeatum do. primo uere edico adsitis: ut dijs bene iuuantibus bellum ingentis gloriæ, prædæq; futurum incipiamus. Omnibus ferè uisendi domos oblata ultro potestas grata erat: & iam desyderantibus suos: & longius in futurum prouidentibus desyderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam ex-

haustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. uere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omniũ auxilia gentium: Gadis profectus Herculi uota exo-luit: nouisq; se obligat uotis: si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul in ferendi [illegible], atq; arcendi[illegible] belli[illegible]ne, dum ipse terrestri per Hispaniam, Galliasq; itinere Italiã peteret: nuda, apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset: ualido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petijt: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterq; miles, uelut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & fundi tores baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africã iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis. præsidium eosdem, & obsides duci Carthaginem iubet. neq; Hispaniam negligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat: circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos principum animos: Asdrubali fratri uiro impigro eam prouinciam destinat: firmatq; cum africis maxime præsidijs, peditum Afrorũ XI millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum punicum Afris genus, trecenti, et Numidæ, Mauriq; accolæ Oceani ad mil-

le octingentos, & parua Vergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris deesset auxilij genus: elephanti XIIII. classis præterea data ad tuendam maritimam oram: quia qua parte belli uicerant: ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;. sed aptæ, instructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, et triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter omissam urbẽ ad Iberum maritimam oram ducit. Ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem diuina specie: qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum. proinde sequeretur: neq; usquam à se deflecteret oculos. pauidum primo nusquam circunspicientem, aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenij cum quidnam id esset, quod respicere uetitus esset: agitaret animo: temperare oculis nequiuisse. tum uidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum, ac uirgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quid'ue prodigij esset, quærentem audisse: uastitatem Italiæ esse. pergeret porrò ire: nec ultra inquireret: sineretq; fata in occulto esse. Hoc uisu lætus tripartito Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quà traducendus exercitus erat: donis conciliarent: alpiumq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Barguntosq;, et Ausetanos, & Aquitaniã, quæ subiecta Pyreneis montibus est: subegit: oræq;

huic omni præfecit Hannonem: ut fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt: in potestate essent. X millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data: & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorq; per barbaros manauit certior de bello romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tã bello motos: quàm longinquitate uiæ, insuperabiliq; Alpium transitu. Annibal quia reuocare, aut ui retinere eos anceps erat: ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur: supra septem millia hominum domos remisit: quos & ipse grauari militia senserat: Carpetanos quoq; ab se dimissos simulans. inde ne mora, atq; otium animos sollicitarent: cum reliquis copijs Pyreneum transgreditur: & ad oppidum Illiberum castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia ui subactos trans Pyreneum Hispanos, fama erat: præsidiaq; ualida imposita: metu seruitutis ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi conueniunt. quod ubi Annibali nuntiatum est: moram magis quàm bellum metuẽs, oratores ad regulos eorum misit: colloqui semetipsum uelle cum his: & uel illi propius Illiberum accederent: uel se Ruscinonem processurum: ut ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum: nec cunctanter se ipsum ad eos uenturum. hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium: si per Gallos liceat: quàm in Italiam uenisset. Et per nuntios quidẽ hæc. Vt uero reguli Gallorum castris ad Illiberum

extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt: capti donis cum bona pace exercitum per fines suos praeter Ruscinonem oppidum transmiserunt in Italiam. Interim nihil ultra, quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset: Boij sollicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob ueteres in populum romanum iras: quàm quod nuper circa Padum Placentiam, Cremonamq; colonias in agrum gallicum deductas ægre patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt: ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri romani, qui ad agrũ uenerant assignandum: diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint: C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, et C. Herenniũ habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyriũ Nasonem. Id quoq; dubium est: legati ad Boios ad expostulandum missi, uiolati sint: incertum an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur: & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris: simulari cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed uiolata etiam, quæ data in id tempus erat: fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent: & Mutina, præsidiumq;

in periculo esset: L. Manlius prætor ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. syluæ tunc circa uiam erant, plerisq; incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus: multaq; cum cæde suorũ ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: &, quia Gallis ad tentanda ea defuit spes: refecti sunt militum animi: quanquam acci sas res satis constabat. Iter deinde de integro cœptum. necdum per patentia loca ducebatur agmen: cum apparuit hostis. ubi rursus syluæ intratæ: tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit: ut ex saltu inuio, atq; impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani Cannetum uicum propinquum Pado contendêre. ibi se munimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum & Gallorum auxilio, aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus: & punicum insuper gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium pretorẽ cum una legione romana, & quinq; millibus sociorum delectu nouo à consule conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui sine ullo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius, quæ missa cum pretore fuerat: transcripta legione noua, profectus ab urbe LX longis nauibus præter oram Hetruriæ, Ligurumq;, & inde Saluiũm montis peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in ma-

re decuerit) castra locat: uix dum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montis. quem ut de Rhodani quoq; transitu agitare animaduertit: icertus quonam ei loco occurreret, nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, uisendos'q; ex tuto hostes, praemittit. Annibal caeteris metu, aut pretio pacatis, iã in Volcarum peruenerat agrum, gentis ualidae. colunt autem circa utranq; ripam Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Poenum posse, ut flumen pro munimento haberent: omnibus ferme suis trãs Rhodanum traiectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Caeteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos, qui ipsas sedes tenuerant: simul perlicit donis ad naues undiq; contrahendas, fabricandas'q;: simul & ipsi traijci exercitum, leuari'q; quamprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta uis nauium est, lintrium'q; temere ad uicinalem usum paratarum. nouas'q; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiae, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquae, et capere onera possent: curantes, raptim faciebant: quibus se, suaq; transueherent. Iam'q; omnibus satis comparatis ad traijciendum, terrebat ex aduerso hostis, omnem ripam equites'q; uiriq; obtinentes. quos ut auerteret: Hannonem Amilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo pos

sit: quàm occultissime traiecto amni, circunducere agmen: ut cum facto opus sit: adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & XX fermè supra paruæ insulæ circunfusum amnem, latiorem ubi diuidebatur: eoq; minus alto alueo transitum ostendêre. ibi raptim cæsa materia: ratesq; fabricatæ: in quibus uiriq;, & alia onera traijcerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis cóiectis, ipsi cæteris superpositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iūctis traiectus, castris propè flumen positis, nocturno itinere atque operis labore fessus quiete unius diei reficitur: intento duce ad consilium opportune exequendum. Postero die profecti ex loco: prodito fumo significante transisse: & haud procul abesse. quod ubi accepit Annibal: ne tempori deesset: dat signum ad traijciendum. Iá paratas aptatasq; habebat pedes lintres. eques ferè propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, trãquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur: præter eos: quos instructos frenatosq;, ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent: imposuerunt in naues. Galli occursant in ripam cum uarijs Vlulatibus, cantuq; moris sui, quatientes scuta super capita, uibrantesq; dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore uario nauitarum militum: & qui nitebantur perrumpere impetum fluminis: & q ex altera ripa traijcientes suos hortabantur. Iam satis

cetris

pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat: ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam uim facere conati sunt: ultro pellebantur, qua parte reuisum maxime iter perrumpunt: trepidiq; in uicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per otium traiectis, spernens iam gallicos tumultus castra locat. Elephantorum traijciendorum uaria consilia fuisse credo. certe uariata memoria est actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex his irritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam natantem sequeretur: traxisse gregem: ut quenq; timentem altitudinem destitueret uado, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id ut tutius consilium ante rem
* foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt. quam, ne secunda aqua deferretur: pluribus retinaculis ualidis parte superiore ripæ religatam pontis in modũ humo iniecta constrauerunt: ut beluæ audacter uelut per solum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad traijcendum flumen apta, huic copulata est: ut cum elephanti per stabilem ratem, tanquam uiam prægre
* dientibus fœminis acti, ubi in minorem applicatam transgressi sunt: extemplo resolutis, qbus leuiter annexa erat uinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij

deide repetiti, ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabāt: donec continenti uelut ponte agerentur. primis erat pauor: cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant: donec quietem ipse timor circunspicientibus aquam fecisset. excidêre etiam sæuientes quidam in flumen: sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus quærēdis pedetentim uadis, in terram euasere. Dum elephanti traijciuntur: interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra romana miserat speculatum: ubi, & quantæ copiæ essent: & quid pararent. huic alæ equitum missi, ut ante dictum est: ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quàm pro numero pugnantium editur. nam præter multa uulnera, cædes etiam propè par utrinq; fuit. fugaq;, & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis uictoriam dedit. uictores ad CLX, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, uicti amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulq; omen belli ut summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam, ancipitisq; certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrunq; ducem sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat: nisi ut ex consilijs, cœptisq; hostis & ipse conatus caperet: & Annibalē incertum, utrū cœptum in Italiā intenderet iter: an cum eo, qui primus se obtulisset romanus exercitus: manus consereret: auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, reguliq; Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, in-

tegro bello, nusquam ante libatis uiribus, Italiam ag grediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum, Alpesq;, rem fama utiq; inexpertis horrendam metuebat. Itaq; Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere, ire, atq; Italiam petere: aduocata concione, uarie militum uersat animos, castigando, adhortandoq;. Mirari se qui nam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos uincentis eos stipendia facere: neq; ante Hispania excessisse, quàm omnes gentesq;, et terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectantur: Carthaginensium essent. indignatos deinde, quod quicunq; Sagũtum obsedissent: uelut ob noxam sibi dedi postularet populus romanus: Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumq; orbem terrarum. tum nemini uisum id longum: cum ab occasu solis ad exortus intenderent iter. nunc, postq̃ multo maiorem partem itineris emensam cernant: Pyreneum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis ui, traiectum: in conspectu Alpes habeant: quarum alterum latus Italiæ sit: in ipsis portis hostiũ fatigatos subsistere: quid aliud Alpes esse credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyreneis iugis: nullas profecto terras cœlum contingere: nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidẽ habitari, coli: gignere, atq; alere animantes. peruias paucis esse? exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos Alpes transgressos.

nec maiores

nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis, ac coniugibus migrantium modo tuto trãsmisisse. Militi quidẽ armato, nihil secũ præter instrumẽta belli portanti, quid inuiũ, aut inexuperabile est? Saguntum ut caperetur: quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum est? Romam orbis terrarum caput petentibus quicquam adeo asperum atq; arduum uideri: quod incœptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederent animo, atq; uirtute genti per eos dies toties ab se uictæ: aut itineris finem sperent cãpum interiacentem Tyberi, ac mœnibus romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: nõ quia rectior ad Alpes uia esset: sed quantum à mari recessisset: minus obuiam fore romanum credens: cum quo, prius quàm in Italiam uentum foret: non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad Insulam peruenit. ibi Arar, Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in unum. medijs campis Insulæ nomen inditum. incolunt propè Allobroges, gens iam inde nulla gallica gente opibus, aut fama inferior. tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat: Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, ui plus poterat: pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem deiecta esset: arbiter regni factus, quod

erat senatus principumq́; sententia futurum: imperium maiori restituit· ob id meritum commeatu, copiaq́; rerum omnium et uestis est adiutus: quas infames frigoribus Alpes præparare cogebant· Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret: non recta regione iter instituit: sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Trigorios: haud usquam ĩpedita uia, prius q̃ ad Druentiam flumen peruenit · Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est· nam cum aquæ uim uehat ingentem: nõ tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neq; iisdem alueis fluens, noua semper uada nouosq́; gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta uia est) ad hæc saxa glareosa uoluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet· et tum forte imbribus auctus ingentem transgredientibus tumultum fecit: cum super cætera trepidatione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarentur· P· Cornelius consul triduo ferè postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit: quadrato agmine ad castra hostium uenerat, nullam dimicandi moram facturus· cæterum ubi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturũ uidet: ad mare, ac naues rediit: tutius, faciliusq́; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus· ne tamen nuda auxiliis romanis Hispania esset: quam prouinciam sortitus erat: Cn· Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalem misit: nõ ad tutandos tantummodo ueteres socios, conciliandosq́; nouos: sed etiam ad pellendum Hispania Asdruba-

lem. ipse cum admodum exiguis copijs Genuam repetit: eo, qui circa Padum erat exercitus: Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in maius uero ferri solent: percepta res erat: tamen ex propinquo uisa montium altitudo, niuesq; coelo propè immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera uisu quàm dictu foediora, terrorem renouare. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani. qui si ualles occultiores insedissent: coorti in pugnam, repente ingentem fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad uisenda loca præmissis, postquam comperit transitum eà non esse: castra inter confragosa omnia, præruptaq; quàm extentissima potest ualle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingua moribusq; abhorrentes cum se immiscuissent colloquijs montanorum: edoctus, interdiu tantum obsideri saltum: nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subijt tumulos: ut ex aperto, atq; interdiu uiam per angustias facturus. die deinde simulando aliud quàm quod parabatur, consumpto, cum eodem, quo constiterant, loco castra communissent: ubi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias: pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentisq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis

acerrimo quoq; uiro Raptim angustias euadit: iísq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant: consedit. Prima deinde luce castra mota: & agmen reliquum incedere coepit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentis, alios uia transire hostes. utraq; simul obiecta res oculis animis immobiles parumper eos defixit. deinde ut trepidationem in angustijs, suóq; ipso tumultu Annibalis misceri agmen uidêre: equis maxime consternatis: quibus quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciẽ fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia, ac deuia assueti discurrunt. Tum uero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Poeni oppugnabantur: plusq; inter ipsos sibi, cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet: quàm cum hostibus certaminis erat. equi maxime infestũ agmen faciebant. q & clamoribus dissonis, quos nemora ẽt, repercussǽq; ualles augebant: territi trepidabãt: et icti forte, aut uulnerati adeo cõsternati sunt: ut stragẽ ingentẽ simul hominũ, ac sarcinarũ omnis generis facerent. multósq; turba, cum praecipites diruptǽq; utrinq; angustiae essent: in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos: inde ruinae maximae modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quae quanquam foeda uisu erant: stetit parumper tamen Annibal: ac suos continuit: ne tumultum, ac trepidationem augeret. deinde, postquam interrumpi agmen uidit: periculúmq; esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumen traduxisset: decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset ho

ſtem: ſuis tumultum auxit. ſed is tumultus momento temporis, poſtquam liberata itinera fuga montanorũ erant: ſedatur: nec per otium modo, ſed propè ſilentio mox omnes traducti. caſtellum inde, quod caput eius regionis erat: uicosq; circuniectos capit: & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculſis, nec loco magnopere impediebantur: aliquantum eo triduo uiæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populum. ibi non bello aperto, ſed ſuis artibus, fraude, deinde inſidijs eſt propè circunuentus. Magno natu principes caſtellorum oratores ad Pœnũ ueniunt: alienis malis, utili exemplo doctos, memorãtes amicitiam malle, quàm uim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos. commeatum, itinerisq; duces, & ad fidem promiſſorum obſides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aſpernando, ne repudiati aperte hoſtes fierent: benigne cum reſpondiſſet: obſidibus, quos dabant, acceptis, & commeatu, quem in uia ipſi detulerant: uſus, nequaquam ut inter pacatos, compoſito agmine duces eorum ſequitur. Primum agmen elephanti, & equites erant: ipſe poſt cum robore peditum circunſpectans ſollicitus omnia incedebat. ubi in anguſtiorem uiã ex parte altera ſubiectam iugo inſuper imminenti uentum eſt: undique ex inſidijs barbari à fronte, & à tergo coorti, comminus eminusq; petunt: ſaxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo uis hominum urgebat. in eos uerſa peditum acies haud dubium fecit, quin, niſi firmata extrema agmina fuiſſent: ingens in eo ſaltu acci

pienda clades fuerat. Tunc quoq; ad extremum perĩ culi, ac propè perniciem uentum est. nam dũ cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: qa non ut ipse equitibus præsidio erat: ita peditibus quicquã ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua montani erupto medio agmine uiam insedere. nox'q; una Annibali sine equitibus, ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ: saltus'q; haud sine clade, maiore tamen iumentorum quàm hominum pernicie superatus. ĩde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concursabant modo in primum, modo in nouissimum agmen: ut cuiq; aut locus opportunitatem daret: aut progressi, morati'ue aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunq; incederent, quia ĩsuetis adeundi propius metus erat: agmen præcedebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq;, & errores: quos aut ducentium fraus, aut, ubi fides ijs non esset: temere initæ ualles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessis'q; labore, ac pugnando qes data militibus: iumenta'q; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant: sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum niuis etiam casus, occidente iam sydere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet: pigritia'q;, & desperatio in omnium uultu emineret: prægressus signa Annibal in promontorio quodam, unde longe, ac late

prospectus erat: consistere iussis militibus Italiam ostentat: subiectosq; alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq; eos tum transcendere nō Italiæ modo, sed etiam urbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: uno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multo, quàm in ascensu fuerat: ut pleraq; Alpiū ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt: difficilius fuit. omnis enim fermè uia præceps, angusta, lubrica erat: ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paululum titubassent: hærere afflicti uestigio suo: aliiq; super alios, & iumenta, & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atq; ita rectis saxis: ut ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta, ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi ueluti cum ad finem uiæ equites constitissent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum uisendum. haud dubia res uisa, quin per inuia circa, nec trita antea quàm uis longo ambitu circunduceret agmen. Ea uero uia insuperabilis fuit. nam cum super ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec prealtæ niui facile pedes ingredientium insistebant. ut uero tot hominum, iumentorumq; incessu dilapsa est: per nudam infra glaciem, fluentemq; labem liquescentis

niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat: ut à lubrica glacie non recipiente uestigiũ, & in prono citius pede se fallente: ut seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent: ipsis adminiculis prolapsi si iterũ corruissent: nec stirpes circa, radices'ue, ad quas pede, aut manu quisquam eniti posset: erant. ita in leui tantum glacie, tabidaq; niue uolutabantur iumenta. secabantur interdũ etiam tam infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo ungulis penitus perfringebant: ut pleraq; uelut pedica capta hærerent in durata & alta concreta glacie. Tandem nequicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita: egerrime ad id ipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum, atq; egerendũ fuit. inde ad rupem minuendam, per quam uia una esse poterat: milites ducti, cum cædendum esset saxum: arboribus circa immanibus deiectis, detruncatis'q;, struem ingentem lignorum faciunt: eamq;, cum & uis uenti apta faciendo igni coorta esset: succendunt: ardentia'q; saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt: molliunt'q; anfractibus modicis cliuos: ut non iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum. iumenta propè fame absumebantur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli: obruunt niues. inferiora uallis apricos quosdã colles habent, riuos'q; propè syluas, etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa: & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est: etiam locis mollioribus, & accola

rum ingenijs. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense a Carthagine noua, (ut quidã authores sunt) quĩto decimo die Alpibus superatis. Quãtæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui plurimum: centum millia peditum, uiginti equitum fuisse scribunt. q minimum: uiginti millia peditum, sex equitum. L. Cinnius Alimentus, qui captum se ab Annibale scribit: maxime author moueret me: nisi confunderet numerum, Gallis, Liguribusq; additis. cum his scribit LXXX millia peditum, X equitum, adducta in Italiam: (magis affluxisse uerisimile est: & ita quidam authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale: postquam Rhodanum transierunt: XXXVI millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorũ iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet: eo magis miror ambigi. quánam Alpes transierit: & uulgo credere Pennino (atq; inde nomen & iugo Alpium inditum) transgressum. Celius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eũ non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec uerisimile est: ea tum ad Galliam patuisse itinera: utiq; cum quæ ad Penninum ferant: obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque Hercule montibus his (si quem forte id mouet) ab trãsitu Pœnorum nullo, sed uno uel acri incola iugi eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum uertice Penninum montani appellant. Per opportune ad principia rerũ Taurinis proximæ gen

ti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio esset: in reficiendo maxime sentientẽ contracta ante mala, nõ poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabéq;, squalida & propè efferata corpora uarie mouebãt. Ea P. Cornelio consuli causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset: exercitu à Manlio, Attilióq; accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: ut cum hoste nondũ refecto manum consereret. sed cum Placentiam consul uenit: iã ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumq; unam urbem caput gentis eius, quia uolentis in amicitiã nõ ueniebat: ui expugnarat: iunxisseťq; sibi non metu solum, sed etiam uolũtate Gallos accolas Padi: ni eos circunspectantes defectionis tempus subito aduentus consulis oppressisset: & Annibal mouit ex Taurinis: incertus quæ pars sequenda esset: Gallos præsentẽ se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus: conuenerantq; duces, sicut uterq; inter se nondum satis noti, ita iam imbutus uterq; quadam admiratione alterius. Nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: et Scipionem Annibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset: præstantem uirum credebat. & auxerant inter se opinionem. Scipio: quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali. & conatu tam audaci traijciendarum Alpiũ, et effectu occupauit. Tamen Scipio Padum traiecit: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem: adhortandorum militum causa talem

orationem exorsus est. Si eum exercitum milites educerem in aciem: quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud uos. quid enim adhortari referret, aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie uicissent: aut has legiones: cũ quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui. nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cum fratre G. Scipione meis auspicijs rem gerit: ubi eum gerere senatus populus'q; romanus uoluit: ego, ut consulem ducem aduersus Annibalem, ac Pœnos haberetis: ipse me huic uoluntario certamĩni obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. Ne genus belli, ne'ue hostem ignoretis: cum ijs est uobis milites pugnandum: quos terra, mariq; priore bello uicistis: à quibus stipẽdium per XX annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam, ac Sardiniam habetis. Erit igitur ĩ hoc certamine is uobis, illis'q; animus: qui uictoribus, & uictis esse solet. Nec nunc illi, quia audent: sed quia necesse est: pugnaturi sunt: nisi creditis: q̃ exercitu incolumi pugnam detractauere: eos duabus partibus peditum equitum'q; in transitu Alpium amissis, q̃ plures penè perierint, quàm supersint: plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt: sed uigentes animis, corporibus'q;: quorum robora, ac uires uix sustinere uis ulla possit. Effigies, imo umbræ hominum: fame, frigore, illuuie, squallore enecti: contusi, ac debilitati inter saxa, rupes'q;: ad hæc, perusti artus: niue rigentes nerui: membra torrida gelu: quassata,

P. Scipi[o]
ori[...]

fractáq; arma: claudi, ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis uereor: ne ante quàm uos cum hoste pugnaueritis: Alpes uicisse Annibalem uideantur. Sed ita forsitan decuit: cum fœderum ruptore duce, ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere, ac profligare bellum: nos autem, qui secundum deos uiolati sumus: commissum, ac profligatum cōficere. Non uereor ne quis me hoc uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet: ipsum aliter animo affectum esse. Licuit in Hispaniam prouinciam meam ire: quò iã profectus eram cum exercitu meo: ubi & fratrem cō silij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius, quàm Annibalem hostem: & minorẽ haud dubie molẽ belli. tamen cũ præterueherer nauibus Galliæ oram: ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manũ fortuna data est: hostẽ fudi. peditũ agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur: quia assequi terra non poteram: neq; regressus ad naues erat: quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumq; circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti utrum, cum declinarem certamen: improuisus uideor incidisse? an occurrere in uestigijs eius? lacessere? ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat: utrum alios certe repente Carthaginenses per uiginti annos terra ediderit: an ijdem sint: qui ad Egades pugnauere insulas: & quos ab Eryce duo de

uicenis denarijs æstimatos emistis: et utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis: ut ipse fert: an uectigalis, stipẽdiariusq;, et seruus populi romani a pa tre relictus. quem nisi saguntinum scelus agitaret: re spiceret profecto, si non patriam uictam, domum cer te, patremq;, & fœdera Amilcaris scripta manu. qui iussus a consule nostro præsidiũ deduxit ab Ery ce. qui graues impositas uictis Carhaginensibus leges fremens, mœrensq; accepit. qui decedere Sicilia, qui sti pendium populo romano dare pactus est. Itaq; uos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios ho stes soletis, pugnare uelim: sed cum indignatione qua dam, atq; ira: uelut si seruos uideatis uestros arma re pente contra uos ferẽtes. Licuit, si uoluissemus: ad Ery cem clausos ultimo supplicio humanorum, fame inter ficere. licuit classem uictricem in Africam traijcere: atq; intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginẽ delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex ob sidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ nostræ de inde duximus: cum africo bello urgerentur. Pro his impartitis furiosum iuuenem sequentes oppugnatum patriam nostram ueniunt. Atq; utinam pro decore no bis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Nõ de possessione Siciliæ, ac Sardiniæ, de quibus quõdam agebatur: sed pro Italia nobis est oppugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos uincamus: ho sti obsistat. nec Alpes aliæ sunt: quas dum superat: eõ parari noua possint præsidia. Hic est obstandum mili tes: uelut si ante romana mœnia pugnemus. Vnus quisq; se nõ corpus suum, sed coniugem, ac liberos par=

emisi

uos armis protegere putet. nec domesticas solum agitet curas: sed identidem hoc animo reputet: nostras nūc intueri manus senatum populumq; romanum: qualis nostra uis, uirtusq; fuerit: talem deinde fortunam illius urbis, ac romani imperij fore. Hæc apud romanos consul. Annibal rebus prius, quàm uerbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos uinctos in medio constituit: armisq; gallicis ante pedes eorum proiectis, interrogare interpretem iussit: quis, si uinculis leuaretur: armaq;, & equum uictor acciperet: decertare ferro uellet? Cum ad unum omnes ferrum, pugnamq; poscerent: & deiecta esset in id sors: se quisq; eum optabat: quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusq; sors ciciderat: alacer, inter gratulantes gaudio exultans cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. ubi uero dimicarent: is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat: sed etiam inter spectantes uulgo: ut non uincentium magis, quàm bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuistis: eundem mox in æstimanda fortuna uestra habueritis: uicimus milites. neq; enim spectaculum modo illud, sed quædam ueluti imago uestræ conditionis erat. ac nescio, an maiora uincula, maioresq; necessitates uobis, quàm captiuis uestris fortuna circundederit. Dextra, læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidē nauem habētibus. circa Padus am

nis, maior ac uiolentior Rhodano. a tergo Alpes urgent, uix integris uobis, ac uigentibus transitæ. Hic uobis uincendum, aut moriendum milites est: ubi primum hosti occurristis. & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit: præmia uobis ea uictoribus proponit: quibus ampliora homines ne a dijs quidẽ immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum, ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum, congestumq́; possident: id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedẽ agite cum dijs bene iuuantibus: arma capite. Satis adhuc in uastis Lusitaniæ, Celtiberiæq; montibus pecora consectando nullum emolumentum tot laborum, periculorumq́; uestrorum uidistis. tempus est iá opulenta uos ac ditia stipendia facere: & magna operæ pretia mereri, tantũ itineris per tot montes, fluminaq́;, & tot armatas gentes emensos. Hic uobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est: tam difficilem æstimaueritis uictoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentũ certamen edidit: & inclyti populi, regesq́; perleui momento uicti sunt. Nam dempto hoc uno fulgure nominis romani, quid est, quod illi uobis comparandi sint? Vt uiginti annorum militiam uestram cũ illa uirtute, cum illa fortuna taceam: ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisq́; ultimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ, et Galliæ populos uincentes huc peruenistis. Pugnabitis cũ exercitu tyrone, hac ipsa æsta

te cæso, uicto, circunsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantiq; ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ, Galliæq;, uictorē eundem non alpinarū modo gentiū, sed ipsarū, quod multo maius ē, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui siquis dēptis signis Pœnos, Romanosq; hodie ostendat: ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit consul. Non ego illud parui æstimo milites: quod nemo uestrum est: cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus: cui non idem ego uirtutis spectator, ac testis notata temporibus locisq; referre sua possim decora. Tum laudastis me milites: donastis. Alumnus prius omnium uestrum, quàm imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorãtesq;. Quocunq; circuntuli oculos: plena omnia uideo animorum, ac roboris: ueteranum peditem: generosissimarum gentium equites frenatos, & infrenatos: uos socios fidelissimos, fortissimosq;: uos Carthagnenses tum ob patriā, tū ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum: infestisq; signis descendimus in Italiam: tanto audacius, fortiusq; pugnaturi: quanto maior spes, maiorq; animus inferentis est uim, quàm arcentis. Accendit præterea animos, & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primum: deinde uos omnes, qui Saguntum oppugnassetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima, ac superbissima gens sua omnia, suiq; arbitrij facit: cum quibus bellum, cū quibus pacem habeamus, se modum imponere æquū

censet:

censet: circunscribit, includitq́; nos terminis montium, fluminumq́;: quos ne excedamus: neq; eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum. ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum. nusquam te uestigio moueris. Parū est quod ueterrimas prouincias nostras Siciliam, ac Sardiniā: adimit etiā Hispaniam. et si inde cessero: in Africam transcendet. Transcendisse autem dico. duos consules huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misêre. nihil usquam nobis relictum est: nisi quod armis uindicauerimus. illis timidis, & ignauis licet esse: qui respectum habent quod suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. uobis necesse est fortibus uiris esse: & omnibus inter uictoriam, mortem'ue certa desperatione abruptis, aut uincere: aut si fortuna dubitabit: in prælio potius, quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixū omnibus, destinatumq́; in animo est: iterum dicam: uicistis. nullum incitamentum ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum utrinq; ad certamen accensi militum animi essent: Romani ponte Ticinum iungunt: tutandiq́; pontis causa castellum super imponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis ad depopulandos sociorum populi romani agros mittit: Gallis parci quammaxime iubet: principumq́; animos sollicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus romanus exercitus in agrum Insubrium, quinq; millia passuum à uico tumulis consedit. Ibi Annibal castra habebat: reuocatoq́; propere Mahar

bale, atq; equitibus, cum instare certamen cerneret: nihil unquam satis dictum, præmonitumq; ad cohortandos milites ratus, uocatis ad concionem certa præmia pronuntiat: in quorum spem pugnarent: agrũ sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi qsq; uelit, immunem ipsi, qui accepisset: liberisq;. qui pecuniam quàm agrum maluisset: ei se argento satisfacturum. qui sociorum ciues Carthaginenses fieri uellent: potestatem facturum. qui domos redire mallent: daturum se operam, ne cuius suorum popularium mutatam secum fortunam esse uellent. seruis quoq; dominos prosecutis libertatem proponit: binaq; pro his mancipia dominis se redditurum. Eaq; utrata scirent fore: agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret: Iouem, cæterosq; precatus deos: ita se mactarent: quemadmodum ipse agnum mactasset: & secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum uero omnes uelut dijs authoribus in spem suam quisque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati, prælium uno animo, & uoce una poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigijs. nam & lupus intrauerat castra: laniatisq; obuijs, ipse intactus euaserat. examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu, iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra hostium, exq; propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent, speculandas, obuius fit Annibali, et ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. Neu-

tri alteros primo cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumq; oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Constitit utrunq; agmen: & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores, & Gallos equites in fronte locat: Romanos, sociorumq; quod roboris fuit: in subsidijs. Annibal frenatos equites in medium accipit: cornua Numidis firmat. Vix dum clamore sublato, iaculatores fugêre inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti: multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circunuentos uidissent: iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant: circunuecti paululum ab tergo se ostendêre. Is pauor perculit Romanos: auxitq; pauorem consulis uulnus, periculumq; intercursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est: Africanus ob egregiam uictoriam de Annibale, & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maxime fuit: quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus consulem in medium acceptum non armis modo, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neq; effuse cedendo, reduxit. Seruati consulis decus, Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio uerum esse: quod & plures tradidere authores. seruum fama obtinuit. Hoc primũ cum Annibale præliũ fuit. quo facile apparuit, et equitatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt iter Padũ,

Alpesq;:bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus uasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumq; ad Padum est: ut ratibus, quibus iunxerat flumen: nondum resolutis, sine tumultu, atq; insectatione hostis copias traijceret. Prius Placentiam peruenere: quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit. transire non potuit põtem: ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Celius author est: Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse: elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius uix fecerint. nanq; equites armis equisq; saluis tantam uim fluminis superasse, non uerisimile est: ut iam Hispanos omnis inflati transuexerint utres: sed multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerint: quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me authores sunt: qui biduo uix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt: eà cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal circa flumen legationibus Gallorum audiendis moratus traijcit grauius peditũ agmen: interim Mago, equitesq; ab transitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit: & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris romanis, tumultu tamẽ q̃ re maior, ab

auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, uigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt. quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad sollicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contractosq; eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros, quanquam grauis adhuc uulnere erat: tamen quarta uigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra mouet. Minus quàm ad Ticinum fefellit. missisq; Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu turbasset utiq; nouissimum agmen: ni auiditate prædæ in uacua romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno moræ pretio tempus terunt: emissus hostis de manibus est. & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq; castra conspexissent: paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec uexationem uulneris in uia iactantis ultra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui propè flumen tutissimus statiuis est uisus: delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset: quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium uicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani: mittit. ibi cum uim pararent: spes facta proditionis: nec sanè magno pre-

tio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium. id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur: nihil sæuitum est.

Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum: interim circa Siciliam, insulasq; Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra mariq; res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginensibus missæ. nouem Liparas: octo ad insulá Vulcani tenuerunt: tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum forte Messanæ erat consulem romanum opperiens: nullo repugnante captas, naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis: præter uiginti naues, cuius ipsi classis essent: in Italiam missas, quinq; & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad sollicitandos ueteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse. credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent: eam quoq; classem ad Egadis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant: rex Messanæ Aemilio prætori, cuius Sicilia erat prouincia: præscribit: monetq;: Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem à ciuitate missi legati, tribuniq;: qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, ut socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: & ubi signum datum esset: nequid moram conscen-

dendi facerent: per'q; omnem oram qui erant: ex spe culis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaq;, quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginenses: ut ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est: quia & luna pernox erat: & sublatis armamentis ueniebant: extemplo datum è speculis signum: & in oppido ad arma conclamatum est: & in naues conscensum. pars militum in muris, portarum'q; stationibus, pars in nauibus erant. & Carthaginenses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant: usq; ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptanda'q; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit: recepere classem in altum: ut spatium pugnæ esset: exitum'q; liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam: & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine, ac uirtute. Vbi in altum euecti sunt: Romanus conserere puguam, & ex propinquo uires conferre uelle. contra eludere Pœnus: & arte, non ui rem gerere: nauium'q; quàm uirorum, aut armorum malle certamen facere. nam ut socijs naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebant: et sic, ubi conserta manus esset: haudquaquam par numerus armatorũ ex ea pugnabat. Quod ubi animaduersum est: & Romanis multitudo sua auxit animũ: et paucitas illis minuit. Extẽplo septẽ naues punicæ circũuentæ: fugam cæteræ cęperũt. Mille & DCC fuere in nauibus capti milites: nauitæ'q; in ijs tres nobiles Carthaginensium. classis romana icolumis, una tãtũ per-

forata naui, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum re dijt. Secundum hanc pugnam nondum gnaris eis, qui Messanae erant: L. Sempronius consul Messanam uenit: & fretum intranti rex Hiero classem ornatam obuiam duxit. transgressusq; ex regia in praetoriā nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliā transitum, statum deinde insulae, & Carthaginensiū conata exposuit: pollicitusq; est quo animo priore bello populum romanum iuuenis adiuuisset: eo senem adiuturum: frumenta, uestimentaq; se legionibus consulis, socijsq; naualibus gratis praebiturum. grande periculum Lilybaeorum, maritimisq; ciuitatibus esse: quibusdam uolentibus nouas res fore. Ob haec consuli nihil cunctandum uisum: quin Lilybaeum classe peteret. & rex, regiaq; classis unà profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybaeum, fusasq; & captas hostium naues accepere. À Lilybaeo consul, Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; praetore ad tuēdam Siciliae oram, ipse in insulam Melitam, quae à Carthaginensibus tenebatur: traiecit. aduenīēti Amilcar Gisgonis filius praefectus praesidij cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumq; cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybaeum. captiuiq; & à consule, & à praetore, praeter insignes nobilitate uiros, sub corona uenierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul: ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi punicam classem: traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad uastandam Italiae oram:

depopulatóq; Vibonensi agro urbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli excursio hostium in agrum uibonensem facta nunciatur: literæq; à senatu de trãsitu in Italiam Annibalis. & ut primo quoq; tempore collegæ ferret auxilium: missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum uigintiquinq; longis nauibus uibonensem agrum, maritimamq; oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemylio prætori quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid romanarum uirium erat Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse romanum imperium, aut spẽ nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio uno, & uulnere suo minutus trahĩ rem malebat. recentis animi alter, eoq; ferocior nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam, Padumq; agri est: Galli tum incolebant: in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam uictoris spectantes. Id Romani, nequid modo mouerent: æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat: à Gallis accitum se uenisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram, simul ut præda militem aleret: duo millia peditum, & mille equites, Numidas plerosq; mistos, quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum usq; ad Padĩ ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios ser-

nassent animos: coacti ab authoribus iniuriæ ad uindices futuros declinant: legatisq; ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa, nec tempus agendæ rei placebat: suspectaq; ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, ut alia uetustate obsoleuissent: ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum uinculum esse, primosq;, qui coissent, ope defensos censebat. tum collega cunctante, equitatum suum mille peditum iaculatoribus fermè admistis, ad defendendum gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ii sparsos, & incompositos, oneratosq; præda plerosq; cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædemq;, ac fugam usq; ad castra, stationesq; hostium fecere: unde multitudine effusa pulsi rursus subsidio suorum prælium restituere. Varia inde pugna sequentes quacunq; ad extremum æquassent certamen: maior tamen hostium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemini omniũ maior, iustiorq;, quàm ipsi consuli uideri. gaudio efferri: qua parte copiarum alter consul uictus foret: ea se uicisse. restitutos ac refectos militum animos: nec quenquam esse, præter collegam: qui dilatam dimicationem uellet. eum animo magis, quam corpore ægrum memoria uulneris aciem ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri, ac teri tempus? quẽ tertiũ consulẽ, quem aliũ exercitum expectari? castra Carthaginensium in Italia, ac propè in conspectu urbis esse. non Siciliam, ac Sardiniam uictis

ademptas: nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio, terraq́ue, in qua geniti forent: pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa moenia Carthaginis bellare soliti: si uideant nos progeniem suam, duos consules, consularesq́ue exercitus in media Italia pauentes intra castra? Poenum quod inter alpes, Appenninumq́ue agri sit: suae ditionis fecisse? Haec assidens aegro collegae, haec in praetorio propè cõcionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum: ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se unum uertendae gloriae: dũ aeger collega erat. Itaq; nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: uix ullam spem habebat temere, atq; improuide quicquã consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitũ pcitũ ac ferox sciret eẽ: ferociusq́ue factum ex prospero cum praedatoribus suis certamine crederet: adesse gerendae rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod praetermitteret tempus: sollicitusq́ue, & intentus erat: dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem uulnus faceret: dum Gallorum animi uigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo traherentur. Cum ob haec, taliaq́ue speraret propinquum certamen: et facere, si cessaretur, cuperet: speculatoresq́ue Galli ad ea explorãda, quae uellet, tutiores, quia in utrisq; castris militabãt: paratos pugnae esse Romanos retulissent: locũ insidijs circũspectare Poenus coepit. Erat in medio riuus paltis utrinq; clau-

sus ripis, et circa obsitus palustribus hærbis, et, qbus inculta fermè uestiuntur: uirgultis, uepribusq́;. quem ubi ad equites quoq; tegendos satis latebrosum locum circunuectus ipse oculis perlustrauit: hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos uiros ex omni. equite pedite, atq; : cum quibus ad me uigilia prima uenias. nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora uirorum cerno, inquit Annibal. sed ut & numero etiam, non animis modo ualeatis: singulis uobis nouenos ex turmis, manipulisq́; uestris similes eligite. Mago locum monstrabit: quem insideatis. hostẽ cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgressos Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis: iaculandoq́; in statiões elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mãdata Numidis. cæteris ducibus, peditum equitumq́; præceptum: ut prandere omnes iuberent: armatos deinde, instratisq́; equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte uirium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante cõsilio auidus certaminis eduxit: Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis Alpibus Appenninoq́; interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludũ prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid au-

ræ fluminis appropinquabat: afflabat acrior frigoris uis. ut uero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utiq; egressis rigere omnibus corpora: ut uix armorum tenendorum potentia essent: et simul procedente iam die fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos, ut mollirent artus, misso, & cibo per otium capto, ubi transgressos flumen nunciatum est hostes: alacer animis corporibusq; arma capit: atq; in aciẽ procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo fermè millia hominum: deinde grauiorem armis peditem. quod uirium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit: decẽ millia equitum: et ab cornibus in utranq; partem diuersos elephantos statuit. Consul effusos sequenteis equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur: signo receptui dato reuocatos circũdedit peditibus. Duo de uiginti millia romana erãt: sociũm nominis latini XX: auxilia præterea Cenomanorũ. ea sola in fide manserat gallica gens. his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est. quibus cum maiore robore legiones obsisterent: deductæ propere in cornua leuis armaturæ sunt. quæ res effecit ut equitatus romanus extẽplo urgeretur. nã cum uix iã per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia: & fessi Romani pleris q; integris Pœnis obruti sunt insuper uelut nube iaculorum à Balearibus coniecta: ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non uisu modo, sed odore insolito territis, fugam la

te faciebant. Pedestris pugna par animis magis, quam uiribus erat: quas recentes Poenus pauloante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna fessáq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis: si cum pedite solum foret pugnatum. sed et Baleares pulso equite iaculabantur in latera: & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago, Numidǽq;, simul latebris eorum improuida præterlata acies est: exorti à tergo ingentem tumultum, ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquãdiu immota acies: maxime præter spem omniũ aduersus elephantos. eos pedites ad id ipsum locati ueruti coniectis, & auertere: & insecuti auersos sub caudis, qua maxime molli cute uulnera accipiunt: fodiebant. trepidantisq; propè iam in suos consternatos media acie in extremam ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoq; nouus terror Romanis: ut fusa auxilia sua uiderunt. itaq; cum iam in orbem utrinq; pugnarent: decem millia fermè hominum, cum alij euadere nequiuissent: media Afrorum acie, quæ gallicis auxilijs firmata erat: cum ingenti cæde hostium per rupere. Et cum neq; in castra reditus esset flumine interclusis: neq; præ imbri satis decernere possent qua suis opem ferrent: Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partis eruptiones factæ. & qui flumen petiere: aut gurgitibus absumpti sunt: aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant: uestigia ce-

dentis sequentes agminis Placentiam contendere. alijs timor hostium audaciam ingredi flumen fecit: transgressiq; in castra peruenere. Imber niue mistus, & intoleranda uis frigoris, & homines multos, & iumenta, & elephantos propè omnis consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in castra rediere: ut uix lætitiam uictoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti, cum præsidium romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat: ratibus Trebiam trayceerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut, quia iam moueri præ lassitudine nequibant, ac uulneribus: sentire sese dissimulauerunt. quietisq; Pœnis tacito agmine ab Scipione consule exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam: ne duorum exercituum hybernis una colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est: ut iam ad urbem Romam crederent infestis signis hostem uenturum: nec quicquam spei, aut auxilij esse: qua portis, mœnibusq; uim arcerent. Vno consule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? Ita territis Sempronius consul aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis, quàm consilio aut spe fallendi, resistendi'ue, si non falleret: transgressus. Id quod unum maxime in præsentia desyderabatur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules, Cn. Seruilius, & C. Flaminius. Cæte

rum ne hyberna quidem Romanis quieta erant: uagantibus passim Numidis equitibus, & , quæ his impeditiora erant: Celtiberis, Lusitanisq;. Omnes igitur clausi undiq; commeatus erant : nisi quos Pado naues subueherent. Emporium propè Placentiam fuit, & opere magno munitum, & ualido munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus, ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in cælando incœpto ad effectum spei habuisset: nocte adortus non fefellit uigiles. tantus repente clamor est sublatus: ut Placentiæ quoq; audiretur. Itaq; sub lucem cum equitatu consul aderat: iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit: pauore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & uix dum satis percurato unlnere, ad Vicumuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolæ misti undiq; ex finitimus populis: & tum terror populationum eò plerosq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine, quàm acie in uia concurrerunt. et cum ex altera parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum à paucis fusa. Postero die deditione facta præsidium intra mœnia accepere: iussiq; arma tradere. Cum dicto paruissent: signum repente uictoribus datur: ut tanquam ui captã

urbem

urbem diriperent. neq; ulla, quæ in tali re memorabilis scribentibus uideri solet: prætermissa clades est. adeo omnis libidinis, crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant: quies militi data est: & ad prima, ac dubia signa ueris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoque gentem, sicut Gallos, Liguresq;, aut ui, aut uoluntate adiuncturus. Transeuntem Appenninum adeo atrox tempestas adorta est: ut Alpium feritatem propè superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora. primo: quia aut arma omittenda erant: aut contra enitentes uortice intorti affligebantur: constitere. deinde cum iam spiritum includeret: nec reciprocare animam sineret: auersi à uento parumper consedere. Tum uero ingenti sono cœlum strepere: et inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus, & oculis metu omnes torpere. Tandem effuso imbre, cum eo magis accensa uis uenti esset: ipso illo, quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium uisum est. Id uero laboris uelut deintegro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset: manebat: omnia perscindente uento, & rapiente. & mox aqua leuato uento cum super gelida montium cacumina concreta esset: tantum niuosæ grádinis deiecit: ut omnibus omissis procumberent homines, tegminibus suis magis obruti, quàm tecti. tantaq; uis frigoris insecuta est: ut ex illa miserabili hominum, iumentorumq; strage cum se quisq; attollere, ac

leuare uellet: diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterant. deinde ut tandem agitando sese mouere, ac recipere animos: & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisq; inops tendere. Biduum eo loco uelut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superfuerant: septem absumpti. Digressus Appennino retro ad Placentiam castra mouit: & ad decem millia progressus consedit. postero die XII millia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius consul (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atq; eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, uario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res romana superior fuit: ut non acie uincerent solum: sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisq; positis, cæteros confertos in media ualle recepit: intentosq; signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat: cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris: signum receptui dedit. quod ubi Annibal accepit: laxatamq; pugnam, & recessum à castris uidit: extemplo equitibus dextra læuáq; emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro ulla magis sæua, & cum utriusque partis pernicie clarior fuisset: si extendi ea dies in longum spatium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium

diremit. itaque acrior concursus fuit, quàm cædes. & sicut æquata fermè pugna erat: ita clade pari discessum est. ab utraq; parte sexcentis plus peditibus, et dimidium eius equitum cæcidit. sed maior Romanis, quàm pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinq;, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali per insidias intercepti duo quæstores romani, C. Fulvius, & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinq; equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemq; crederet: traduntur. Dum hæc in Italia geruntur: Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, pyreneosq; montes circunuectus emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis usq; ad Iberum flumen partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama nõ ad maritimos modo populos, sed i mediterraneis quoq; ac montanis ad ferociores iam gentes ualuit. nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: ualidæq; aliquot auxiliorum cohortes ex his conscriptæ sunt. Hannonis cis Iberum prouincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium. Itaq; prius quàm alienarentur omnia: obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen uisum: quippe qui sciret cum Hannone, & Asdru-

bale sibi dimicandum esse: malletq; aduersus singulos separatim, quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostiũ cæsa: duo capta cum præsidio castrorum. nam et castra expugnata sunt: atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Scissum propinquum castris oppidum expugnatur. Cæterum præda oppidi parui pretij rerum fuit: supellex barbarica, ac uilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus, qui uictus erat: sed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat: omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent: circa Pyreneum relictis. Prius, quàm certa huius cladis fama accederet: transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, postquam perditas res, amissáq; castra accepit: iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites, nauales'q; socios uagos palantis'q; per agros (quod fermè sit: ut secundæ res negligentiam creant) equite passim dimisso cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur: trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset: præsidio Tarracone modico relicto, emporia cum classe redijt. Vix dum digresso eo Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat: ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum uastat. Excito deinde Scipione hy-

bernis stoicosis Tarracone Iberum rursus cedit. Agros Scipio relictos ab authore defectionis, & Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset: compulsis omnibus Atanagiam urbem, quae caput eius populi erat: circunsedit: intráq; dies paucos pluribus quàm ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam multatos in ius ditionemq; recepit. inde in ausetanos propè Iberum, socios & ipsos Poenorum procedit: atq; urbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte haud procul iam urbem cum intrare uellent: excepit insidijs. Caesa ad XII millia: exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffugêre. nec obsessos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. XXX dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoq; pluteos, ac uineas Romanorum operauerat: ut ea sola ignibus aliquoties coniectis ab hoste etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset: XX argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romae, aut circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut, quod euenire solet motis semel in religionem animis: multa nuntiata, & temere credita sunt. In quis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse: atq; inde tumultu habitatorũ territum sese deiecisse: & nauium speciem de coelo affulsisse: et aedem Spei, quae est in foro olitorio: fulmine ictam. Et Lanuuij hostiam se commouisse: & coruum in aedem Iunonis deuo-

lasse: atq; in ipso puluinario consedisse. Et in agro amiternino multis locis hominum specie procul candida ueste uisos: nec tamen illos congressos. Et in Piceno lapidibus pluisse. Et Cæræ sortes extenuatæ. Et in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluisset in Piceno: nouendiale sacrum edictum: & subinde alijs procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium urbs lustrata est: hostiæq; maiores, quibus edictum est: dijs cæsæ: & donum ex auri pondo XL Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerũt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant: imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoq; & lectisternium iuuentuti: & supplicatio ad ædem Herculis nominatim: deinde uniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque. & C. Attilius Seranus prætor uota suscipere iussus: si in X annos R.P. eodem stetisset statu. Hæc procurata uota: quæ ex libris sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hybernabant: sorte euenerant: edictum, & literas ad consulem misit: ut is exercitus idibus martijs Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu, qui abrogabatur: deinde triũpho habuerat: inuisus etiã

senatui ob nouam legem: quam inique Q. Claudius tribunus pl. aduersus senatum uno patrum adiuuante C. Flaminio tulerat: ne quis senator, qui'ue senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plusquam trecentarum amphorarum esset: haberet. id satis habitum ad fructus ex agris uectandos. Quæstus omnis patribus indecorus uisus. Res per summã contentionem acta inuidiam apud nobilitatem suasori legis, Flaminio fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs emendis, latinarumq; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clàm in prouinciam abijt. Ea res ubi palàm facta est: nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. Non cum senatu modo, sed cum dijs imortalibus C. Flaminium bellum gerere. Consulem ante inauspicato factum reuocantibus ex ipsa acie dijs, atq; hominibus non paruisse. næ nunc conscientias prætorum, & Capitolium, & solennem uotorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis omne templum adiret: ne senatum inuisus ipsi, & sibi, uni inuisum uideret, consuleretq;: ne latinas indiceret: Iouiq; Latiali solenne sacrum in monte faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret, lixæ modo, sine insignibus, sine lictoribus profectus clàm, furtim, haud aliter, q̃ si exilij causa solũ uertisset. magis pro maiestate uidelicet ĩperij Arimini, q̃ Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali, q̃ apud penates suos prætextam sumpturũ, reuocandũ uniuersi, retra-

hendumq; censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesq; fungi officijs: quàm ad exercitum, & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius, & M. Antistius profecti nihilo magis eum mouere: quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantiq; ei uitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum proripuisset: multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisq; in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Appennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIAE LIBER SECVNDVS.

i

IAM VER APPETEBAT: cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcende re Appenninum intolerandis frigoribus: & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli, quos prædæ populationumq; conciuerat spes: postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent, agerentq;: suas terras sedem belli esse, premiq; utriusq; partis exercituum uiderunt hybernis: uerterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusq; est sæpe principum insidijs: ipsorumq; inter se fraude eadem leuitate, qua consenserant: consensu indicantium seruatus erat: & mutando nunc uestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab isidijs muniierat. cæterum hic quoq; ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ idibus martijs magistratum inijt. Ibi cum de Rep. retulisset: redintegrata in C. Flaminiũ inuidia est. Duos se consules creasse: unum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatisq; penatibus, latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum au-

ſpicia ſequi: nec ſine auſpiciis profectũ in externo ea ſolo noua, atq; integra concipere poſſe. Augebant metum prodigia ex pluribus ſimul locis nuntiata. In Sicilia militibus aliquot ſpicula, in Sardinia autem in muro circumeunti uigilias equiti ſcipionem, quem manu tenuerat: arſiſſe: & littora crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: et milites quoſdam ictos fulminibus: & ſolis orbem minui uiſum. Et Præneſte ardentes lapides cœlo cecidiſſe. Et Arpis palmas in cœlo uiſas: pugnantemq; cum luna ſolem. Et Capenæ duas interdiu lunas ortas. Et aquas Cærete ſanguine mistas fluxiſſe: fontemq; ipſum Herculis cruẽtis manaſſe ſparſum maculis. Et Antii metentibus cruẽtas in corbem ſpicas cecidiſſe. Et Faleriis cœlum findi uiſum uelut magno hiatu: quaq; patuerit: ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſua ſponte attenuatas: unamq; excidiſſe ita ſcriptam. Mauors ſuum telum concutit. Et per idem tempus Romæ ſignum Martis Appia uia ad ſimulacra luporum ſudaſſe. Et Capuæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, lunæq; inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita. Capras lanatas quibuſdam factas. Et gallinam in marem, gallum in fœminam ſeſe uertiſſe. His ſicut erant nunciata expoſitis, authoribusq; in curiam introductis, conſul de religione patres conſuluit. Decretum: ut ea prodigia partim maioribus hoſtiis, partim lactentibus procurarentur: & uti ſupplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera cum decemuiri libros inſpexiſſent ut ita fierent: quemadmodum

cordi esse diuinis carminibus præfirentur: id decemuirorum monitu decretum est: Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni, Mineruæq; ex argento daretur: et Iunoni reginæ in Auentino, Iunoniq; Sospitæ Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur: Matronæq; pecunia collata, quantum conferre cuiq; commodum esset: donum Iunoni reginæ in Auentinum ferrent: lectisterniumq; fieret: quin ut libertinæ & ipsæ, unde Feroniæ donum daretur: pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta: decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt. postremo Libero decimo iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est: lectisterniumq; imperatum (& eum lectum senatores strauerunt:) & conuiuium publicum, ac per urbem saturnalia die ac nocte clamatum: populusq; eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, trahendoq; delectu dat operam: Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminiũ consulem Arretiũ peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter: propiorem uiam per paludem petit: qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos, & Afros, & omne quod ueterani erat robur exercitus: admistis ipsorum impedimentis, ne cubi consistere coactis necessaria ad usus deessent: primos ire iussit: sequi Gallos: ut id agminis medium esset: nouissimos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tædio laboris longæq; uiæ (ut est mollis ad talia gens) dilaberentur, aut

subsisterent: cohibentem. Primi, quà modo præirent duces: per præaltas fluuij, ac profundas uoragines hausti penè limo, immergentesq; se, tamen signa sequebantur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex uoraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahentes membra: alij, ubi semel uictis tædio animis procubuissent: inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes. maximéq; omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam, & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinētibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora: inueniri posset: cumulatis in aquas sarcinis, insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui tantum, quod extaret aqua, quærentibus ad quietem parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex uerna primum intemperie uariante calores frigoráq;, elephanto, qui unus superfuerat: quod altius ab aqua extaret, uectus, uigilijs tamen, & nocturno humore, palustriq; cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus, nec tempus erat: altero oculo capitur. Multis hominibus iumētisq; fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset: ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos exploratores habuit: exercitum romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq; animum, & situm regionum, itineraq;, & copias, atq; commeatus expediendos, & cætera, quæ cognoscenda in re erant: summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, hethrusci campi, qui Fesulas inter, arretiumq; iacent: fru-

menti, ac pecoris, & omni copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum aut patrum maiestatis, sed ne deorũ quidem satis metuẽs. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus, bellicisq; rebus successu aluerat. itaque satis apparebat, nec deos, nec homines consulentem ferociter omnia, ac præpropere acturum. quoq; pronior esset in uitia sua: agitare eum, atq; irritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hethruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam uastitatem potest, cædibus, incendijsq; consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum uero, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri, agiq; uidit: suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam uagari Pœnum: atq; obsistente nullo, ad ipsa romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis, quàm speciosa suadentibus: collegam expectandum: ut coniunctis exercitibus communi animo, consilioq; rem gererent: interim equitatu, auxilijsq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum; iratus se ex concilio proripuit: signumq; simul itineris, pugnæq; proposuit. Quinimo Arretij ante mœnia sedeamus: inquit. hic enim patria, & penates sunt. Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam: uastãdoq;, & urendo omnia, ad romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc mouerimus: quã, sicut olim Camillum ab Veijs: C. Flaminium ab Aretio patres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocius signa conuelli iuberet: & ipse in æquum insiluisset: æquus re=

pente corruit: consulemq́; lapsum super caput effudit. Territis omnibus, qui circa erant: uelut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatur: signum omni ui moliente signifero conuelli nequire. Conuersus ad nuntiũ, num literas quoq;, inquit, ab senatu affers: quæ me rẽ gerere uetant? abi: nuntia, signum effodiant: si ad cõuellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus super quàm quod dissesserát à concilio, territis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis: cum spẽ magis ipsam, quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam urbem, Trasimenumq́; lacum: omni clade belli peruastat: quo magis iram hosti ad uindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidijs nata: ubi maxime montes cortonenses Trasimenus subit. Via tantum interest perágusta, uel ad ipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit campus: inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat: ubi ipse cum Afris modo, Hispanisq; consyderet. Baleares, cæteramq́; leuem armaturã post montis circunducit: equites ad ipsas fauces saltus tumulis apte tegentibus locat: ut ubi intrassent Romani: obiecto equitatu, clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset: inexplorato postero die uix dum satis certa luce angustijs superatis, postq̃ in patentiorẽ campũ pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat: aspexit: à tergo, ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat: clausum lacu montibusq́;, & circunfusum suis copijs habuit hostem: signũ

omnibus dat inuadendi. Qui ubi quà cuiq; proximū fuit, decurrêre: eo magis Romanis subita, atq; improuisa res fuit: quod orta ex lacu nebula campo, quàm montibus densior sederat: agminaq; hostium ex pluribus uallibus ipsa inter se satis conspecta: eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius undiq; orto, quàm satis cerneret: se circunuētum esse sensit: & ante in frontem, lateraq; pugnari cœptum est: q̃ satis instrueretur acies: aut expediri arma, stringiq; gladij possent. Consul perculsis omnibus ipse satis ut in trepida re impauidus, turbatos ordines, uertentesq; se quoq; ad dissonos clamores, instruit: ut tēpus locusq; patitur: et quacunq; potest, adhortatur: ac stare, & pugnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratione deûm, sed ui ac uirtute euadendum esse. per medias acies ferro uiam fieri. & quo timoris minus sit: eo minus fermè periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium, nec imperium accipi poterat. tantumq; aberat ut sua signa, atq; ordinem, & locum noscerent: ut uix ad arma capienda, aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidam onerati magis his, quàm tecti. & erat in tanta caligine maior usus aurium, quàm oculorum. ad gemitus uulnerū, ictusq; corporum, aut armorum, & mista strepentiū pauentiūq; clamore, circūferabant ora, oculosq;. Alij fugiētes pugnātiū globo illati hærebāt. alios redeuntes in pugnā auertebat fugiētiū agmen. Deide ubi in oīs partes nequicq̃ ĩpetus facti: et ab lateribus mōtes ac lacus, à frōte et à tergo hostiū acies claudebat: apparuitq; nullam nisi in dextera, ferroq; salutis spē esse: tum sibi

unusquisq; dux, adhortatorq; factus ad rem gerendam: & noua deintegro pugna exorta est: non illa ordinata per principes, hastatosq;, ac triarios: nec ut pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec ut in sua legiõe miles, aut cohorte, aut manipulo esset. sors conglobabat: & animus suus cuiq; ante, aut post pugnandi ordinem dabat. tantusq; fuit ardor animorum: adeo intentus pugnæ animus: ut eum motũ terræ, qui multarum urbium Italiæ magnas partes prostrauit: auertitq; cursu rapido amnis: mare fluminibus inuexit: montes lapsu ingenti proruit: nemo pugnantium senserit. Tres fermè horas pugnatum est: & ubiq; atrociter. circa consulem tamen acrior, infestiorq; pugna est. eum et robora uirorum sequebãtur: & ipse quacunq; in parte premi ad laborem senserat suos: impigre ferebat opem: insignisq; armis, & hostem summa ui petebat: & tuebatur suos ciues. donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic est, popularibus suis: qui legiones nostras cecidit: agrosq;, & urbem est depopulatus. iam ego hanc uictimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit. obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto uenienti obuiam obiecerat: consulem lancea transfixit. spoliare cupientẽ triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus, nec montes obstabant pauori. per omnia arcta, præruptaq; uelut cæci euadunt: armaq;, & uiri super alium alij præcipitãtur. pars magna, ubi locus fugæ deest: per prima

uada

uada paludis in aquam progressi, quoad capitibus, hu meris'q; extare possunt: sese immergũt. fuere, quos inconsultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ ubi immensa, ac sine spe erat: aut deficien tibus animis hauriebantur gurgitibus: aut ubi nequic quam festinauerant: retro ægerrime terrã repetebãt: atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia fermè primi agminis per aduersos hostis eruptione impigre facta, ignari omnium, quæ post se agerentur: ex saltu euasere. et cum in tumulo quodam constitissent: clamorem modo, ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neq; scire, nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole dispulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes, campi'q; perditas res, stratam'q; ostendêre fœde romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis partim signis, quamcitatissimo poterant agmine sese abripuerunt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat: si arma tradidissent: abire cum singulis uestimentis passurum: sese dediderunt. quæ punica religione seruata fides ab Annibale est: atq; in uincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Trasimenum pugna, atque inter paucas memorata populi romani clades. Quindecim millia Romanorũ in acie cæsa sunt: decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea utrinq; ex uulneribus

periere. Multiplex cædes utriq; facta traditur ab alijs. Ego præterquam quod nihil haustum ex uano uelim: quò nimis inclinant fermè scribentium animi: Fabium æqualem temporibus huiusce belli potissimũ auctorem habui. Annibal captiuorũ qui latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in uincula datis, segregata ex hostium coacervatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset: Flaminij quoq; corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non inuenit.

Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ uagæ per uias, quæ repens clades allata, quæ'ue fortuna exercitus esset, obuios percunctantur. & cum frequentis concionis modo turbam in comitium & curiam uersam magistratus uocaret: tandẽ haud multo ante solis occasum M. Pomponius prætor, pugna, inquit, magna uicti sumus. & quanquam nihil certius ex eo auditum est: tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarũ cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus uicti fuerant: tot in curas dispartiti eorum animi erant: quorum propinqui sub C. Flaminio consule meruerant: ignorantium quæ cuiusq; suorum fortuna esset. nec quisquam satis certum habet quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierũ, quàm uirorum multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nũtios de his opperiens: circunfundebanturq; obuijs sciscitantes: neq; auelli utiq; à notis, prius quàm ordine

omnia inquisissent: poterant. inde uarios uultus digredientium ab nuntiis cerneres: ut cuiq; aut læta, aut tristia nuntiabantur: gratulantisq;, aut consolãtis redeuntibus domos circunfusos. Fœminarũ præcipue, & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt. Alteram, cui mors filii falsò nuntiata erat: mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatã. Senatum prætores per dies aliquot ab orto usq; ad occidentem solem in curia retinent: consultãtes quonam duce, aut quibus copiis resisti uictoribus Pœnis posset. Prius, quàm satis certa consilia essent: repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centonio proprætore missa ad collegam à Seruilio cõsule, in Vmbria, quò post pugnam ad Trasimenũ auditam auerterant iter: ab Annibale circunuenta. Eius rei fama uarie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recẽtẽ equitum iacturam. pars non id, quod acciderat: per se æstimare: sed ut in affecto corpore quàm uis leuis causa magis, quàm ualido grauior sentiretur: ita tum ægræ & affectæ ciuitati quodcunq; aduersi inciderit: non rerum magnitudine, sed uiribus extenuatis, quæ nihil, quod aggrauaret, pati possent: æstimandum esse. Itaq; ad remedium iam diu desyderatum, nec adhibitum, dictatorẽ dicendũ ciuitas confugit: & quia et consul aberat: à quo uno dici posse uidebatur: nec per occupatã armis punicis Italiã, facile erat aut nuntiũ, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat:

quod nunq̄ ante eam diē factum erat: dictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrū equitum M. Rufum Minutium. his'q; negotium ab senatu datum: ut muros, turres'q; urbis firmarent: et praesidia disponerent quibus locis uideretur: pontes'q; rescinderent fluminum: ac cum penatibus pro urbe dimicandum esse: quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam usq; ad Spoletum uenit. inde cum populato agro urbem oppugnare adortus esset: cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex unius coloniæ haud nimis prospere tentatæ uiribus quanta moles romanæ urbis esset: in agrū picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda: quam effuse auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectus'q; miles, hybernis itineribus, ac palustri uia, prælio'q; magis ad euentū secundo, quàm leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum: præda ac populationibus magis, quàm otio aut requie gaudentibus profectus, præputianum adrianum agrum, Marsos inde, Marrucinos'q;, & Pelignos deuastat: circa'q; Arpos, & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius consul leuibus prælijs cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquā de collega, exercitus'q; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo: ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator iterum quo die magistratum inijt, uocato senatu, ab dijs orsus cum edocuisset patres: plus negligentia cærimoniarum, auspiciorum temeritate, atq; inscitia peccatum

à C. Flaminio consule esse: quæq; piacula iræ deûm essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit: ut, quod nõ ferme decernitur, nisi cum tetra prodigia nuntiata sunt: decemuiri libros sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris retulerunt patribus: quod eius belli causa uotum Marti foret: id non rite factum, deintegro, atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ, ac Menti uouendas esse: & supplicationem, lectisterniumq; habendum: & Veri sacrum uouendum: si bellatum prospere esset: resq; publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset: M. Aemilium prætorem ex collegio, pontificum sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet. His senatus consultis perfectis, L. Cornelius Lentulus pontifex maximus consulente collegio prætorum, omnium primum populum consulendum de Vere sacro censet: iniussu populi uoueri non posse. Rogatus in hæc uerba populus. Velitis, iubeatis'ne hoc sic fieri? si res populi romani quiritium ad quinquennium proximum, sicut uelim, eam saluam seruauerit: hisce duellis datum donum duit populus romanus quiritium: quod duellum populo romano cum Carthaginensi est: quæq; duella cum Gallis sunt: qui cis alpis sunt: quod Ver attulerit: ex suillo, ouillo, caprino grege, quæq; prophana erunt: Ioui fieri. Ex qua die senatus, populusq; iusserit: qui faciet: quando uolet: quaq; lege uolet: facito. quo modo faxit: probe factum esto. si id moratur, quod fieri oportebit: prophanum esto: neq; scelus esto. si quis rumpet, occi-

det'ue insciens: ne fraus esto. si quis clepset: ne populo scælus esto: ne'ue cui cleptum erit. si atro die faxit insciens: probe factum esto. si nocte, siue luce, si seruus, siue liber faxit: probe factum esto. si ante id ea senatus, populusq; iusserit fieri: ac faxit: eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni uoti æris CCXXXIII millibus triente: præterea bubus Ioui CCC: multis alijs diuitijs, bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; cum coniugibus regum, ac liberis. non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam: quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere: Ioui, & Iunoni unum: alterum Neptuno, et Mineruæ: tertium Marti, ac Veneri: quartum Apollini, ac Dianæ: quintum Vulcano, ac Vestæ: sextum Mercurio, & Cereri. Tum ædes uotæ Veneri Ericinæ. ædē Q. Fabius Max. dictator uouit: quia ita ex fatalibus libris edictum erat: ut is uoueret: cuius maximū imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius prætor uouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello, req; p. dictator retulit: quibus, quot'ue legionibus uictori hosti obuiam eundum esset, patres censerent. Decretum: ut ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus, socijsq; quantum equitum, ac peditum uideretur: cætera omnia ageret, faceretq;, ut e re publica duceret. Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit. his p magistrū equitum scriptis, Tybur diem ad conueniendum edixit. edi

ctoq; proposito, ut quibus oppida, castellaq; immunita essent: uti in loca tuta commigrarent: ex agris quoq; uti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugibus corruptis: ne cu ius rei copia esset: ipse uia Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum eqtibus ad se pro dientem: uiatorem misit: qui consuli nuntiaret: ut si= ne lictoribus ad dictatorem ueniret. qui cum dicto pa= ruisset: congressusq; eorum ingentem speciem dictatu ræ apud ciues, sociosq; uetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset: literæ ab urbe allatæ sunt: naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniã ad exer= citum portantes à classe punica circa portum Cossa- num captas esse. Itaq; extemplo consul Hostiam profi= cisci iussus: nauibus, quæ ad urbem Romam, aut Ho= stiæ essent: completis milite ac naualibus socijs perseq. hostium classem, ac litora Italiæ tutari. Magna uis ho minum conscripta Romæ erat. Libertini etiam, qbus liberi essent: (ita ætas militaris in uerba iurauerant) ex hoc urbano exercitu qui minores quinq; & trigin ta annis erant: in nauibus impositi: alij, ut urbi præ siderẽt, relicti. Dictator exercitu consulis accepto à Ful uio Flacco legato, per agrum sabinum Tybur quo die ad conueniendum edixerat nouis militibus: uenit: inde Prænæste transuersis tramitibus in uiã Latinã ẽ regressus: unde itineribus summa cum cura explora tis ad hostẽ ducit: nullo loco, nisi quantũ necessitas coge ret: fortunæ se commissurus. Quo primũ die haud pro cul Arpis in conspectu hostiũ posuit castra: nulla mo

ra facta, quin Pœnus educeret in aciem: copiam'q; pugnandi faceret. Sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet: increpans quidem uictos tandem martios animos Romanorum, debellatum'q;, et concessum eis propalam de uirtute ac gloria esse: in castra rediyt. Cæterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio, Sempronio'q; simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non uim dictatoris extemplo timuit: constantiam'q; eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populando'q; in oculis eius agros sociorum, cœpit: et modo citato agmine è conspectu abibat: modo repente in aliquo flexu uiæ, si excipere digressum in æquum posset: occultus obsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo: ut neq; omitteret eum: neq; congrederetur. castris, nisi quantum usus necessario cogeret: tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum, leuisq; armaturæ statio composita, instructa'q; in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neq; uniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat: quàm magistrum equitum: qui nihil aliud, quàm quod non imperabat: moræ ad rem pu-

blicam præcipitandã habebat. ferox, rapidusq; in consilijs, ac lingua immodicus primo inter paucos, dein propalam in uulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens uicina uirtutibus uitia, compellabat. premendorum superiorum quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit: sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit: beneuentanum depopulatur agrum: Telesiam urbẽ capit: irritat etiam de industria ducem: si forte accensum tot indignitatibus, cladibusq; sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum italici generis, q̃ ad Trasimenum capti ab Annibale, dimissiq; fuerant: tres campani equites erant, multis iam tum illecti donis, promissisq; Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniã exercitum admouisset: Capuæ potiendæ copiam fore: cum res maior quàm authores esset: dubiũ Annibalẽ, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamen ut Cãpanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos, ut etiã atq; etiã promissa rebus confirmarent: iussosq; cum popularibus, & aliq̃bus principũ redire ad se: dimisit. ipse imperat duci: ut se in agrum casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset: exitum Romanum ad opem ferendam socijs ĩterclusurũ. Sed punicum abhorrens ab latino nomen, Casilinũ pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, p alifanũ, calatinumq;, & calenum agrũ in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus, fluminibusq; clausam regionem circunspexisset: uocatum ducem percunctatur: ubi terrarum esset? cum is Casilini eo die mansurum

eum dixiſſet: tum demum cognitus eſt error: & Caſinum longe inde alia regione eſſe: uirgisq; cæſo duce, & ad reliquorum terrorem in crucem ſublato, caſtris communitis Maharbalem cum equitibus in agrũ falernum prædatum dimiſit. uſq; ad aquas ſinueſſanas populatio ea peruenit. Ingentem cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent: fide ſocios dimouit: uidelicet quia iuſto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei eſt: melioribus parere. Vt uero quã ad Vulturnum flumen caſtra ſunt poſita: exurebatur amœniſſimus Italiæ ager: uillæq; paſſim incendijs fumabant: per iuga Maſſici montis Fabio ducente propè de integro eſt orta ſeditio: ac duces ſeditionis accenſi quidam. Fuerat enim ſilentium per paucos dies: quia cum celerius ſolito ductum agmen fuiſſet: feſtinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero in extrema iuga Maſſici montis uentum eſt: hoſtesq; ſub oculis erant, falerni agri, colonorumq; Sinueſſæ tecta urentes: nec ulla erat mentio pugnæ: ſpectatum ne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, ſociorum cædes, & incendia uenimus? nec ſi nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet? quos in Sinueſſam colonos patres noſtri miſerunt: ut ab Samnite hoſte tuta hæc ora eſſet: q̃ nunc nõ uicinus Samnis urit: ſed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis noſtra cunctatione, & ſocordia iã huc progreſſus. Tantum (prò dolor) degeneramus à patribus noſtris: ut, prætérquam quod per oram illi ſuam

punicas uagari classes dedecus esse īperij sui duxerint: eá nos nunc plenam hostium Numidarũ, ac Maurorũ iam factam uideamus. Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed fœdera, & deos ciebamus: tendentem ad mœnia romanæ coloniæ Annibalem læti spectamus. Fumus ex incendijs uillarum, agrorumq; in oculos atq; ora uenit. strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. Nos hic pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem uoluisset: quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus affectis quæsitus Italiam ab Annibale recuperare parat: Gallorum Roma esset: quam uereor ne sic cunctantibus nobis Annibali, ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed uir, ac uere Romanus quo die dictatorem eum ex authoritate patrũ iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuntius: cum esset satis altum Ianiculum, ubi sedens prospectaret hostem: descendit in æquum: atq; illo ipso die media in urbe, quæ nunc busta gallica sunt: & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? utrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriā premendo, obsidendoq;, & lacessendo uictorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit? Modo consuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas uictoriā dedit? quod postero die q̄ hostē uidit:

classem grauem commeatibus, impeditam suo & ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est sedendo, aut uotis debellari credere posse. armari copias oportet: & deducendas in æquum: ut uir cum uiro congrediaris. audendo, atq; agendo res romana creuit: non his sensibus, consilijs'ue: quæ timidi cauta uocant. Hæc uelut concionāti Minutio circunfundebatur tribunorum, equitumq; romanorum multitudo: & ad aures quoq; militum dicta ferocia uoluebantur. ac si militaris suffragij res esset: haud dubie ferebant: Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter inter suos haud minus quàm in hostis intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quanquam probe scit non in castris modo suis, sed iam etiam Romæ suam cunctationem infamem esse: obstinatus tamen eodem consilio & tenore æstatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circunspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ: arbusta, uineæq;, & consiliata omnia, magis amoenis, quàm necessarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat falernum agrum: rediturum: Gallicanum montem, & Casilinum occupat modicis præsidijs. quæ urbs Vulturno flumine dirempta, falernū à campano agro diuidit. ipse iugis ijsdem exercitum reducit: misso, exploratum cum CCCC equitibus sociorum L. Hostilio Mancino. qui ex turba iuuenum audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitū, progressus primo exploratoris modo, ut ex tuto spe-

cularetur hostem: ubi uagos passim per uicos Numidas per occasionem etiam paucos occidit: extemplo occupatus certamine est animus: exciderunt'q; præcepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat: quàm in cóspectum hostium ueniret. Numidæ alij atq; alij occursantes, refugientes'q;, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum, atq; hominũ pertraxere. inde Cartalo, penès quẽ summa equestris imperij erat: concitatis equis inuectus, cum prius quàm ad coniectum teli ueniret: auertisset hostem: quinq; millia fermè continenti cursu secutus est fugiẽtes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem uidit effugiendi esse: cohortatus suos in prælium redijt, omni parte uirium impar. itaq; ipse, & delecti equitum circumuenti occiduntur. cæteri effuso rursus cursu colles primum, inde propè inuijs callibus ad dictatorẽ perfugerunt. Eo forte die Minutius se coniunxerat Fabio: missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari: ne immunito Appiæ limite Pœnus peruenire in agrum romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in uiam deferunt: qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod uiæ inter bina castra erat: agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent uallo, haud dubie æquiore loco: successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus: atq; ad lacessendum hostem raptim & procursando, recipiendo'q; sese, pugnauere. Restitit suo loco romana acies. lenta pugna, et ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit uolunta-

te. CC ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde uideri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, et tantum à tergo diuitum sociorum Romanis commeatus subueheret: Poenus contra intra fortunæ minas, saxa, ac Linterni harenas, stagnáq; perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit suis se artibus peti. itaq; cum per Casilinum euadere non posset: petendiq; montes, & iugum Calliculæ superandum esset: necubi Romanus inclusum uallibus agmen aggrederetur: ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandũ hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces undiq; ex agris collectæ, fascesq; uirgarum, atq; arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosq; multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia fermè boũ effecta: Asdrubaliq; negotium datum: ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad mõtes ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra: boues aliquanto ante signa acti. ubi ad radices montium, uiasq; angustas uentum est: signum extemplo datur: ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur mõtes. & metus ipse relucentis flamæ ex capite, calorque iam ad uiuum, ad imaq; cornuũ adueniens uelut stimulatos furore agebat boues. quo repente discursu haud secus quàm syluis, mõtibusq; accensis, omnia circũm uirgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominũ passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus

saltus insidendos locati erãt: ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerunt: circumuẽtos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, uelut tutissimum iter petentes summa montiũ iuga. tum in quosdam boues palatos à suis gregibus inciderunt. & primo cum procul cernerent ueluti flã mas spirantium: miraculo attoniti constiterunt. dein de ut humana apparuit fraus: tum uero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam: leuiq; armaturæ hostium incurrẽre. cæterũ nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utiq; abhorrẽs certamine, suos munimẽtis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit: quo interclusam ab suis leuem armaturam facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent: nisi Hispanorum cohors ad id ipsum remissa ab Annibale, peruenisset. Ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior, cum uelocitate corporum, tum armorum habitu campestrem hostẽ grauẽ armis, statariũq; pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaq̃ pari certamine digressi. Hispani ferè oẽs incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, usq; i Pelignos populabũdus rediit. Fabius mediis iter

hostium agmen, urbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex pelignis Pœnus flexit iter: retroq; Apuliam repetens, Glerenum peruenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœniũ erat: ab suis desertam. Dictator in larinate agro castra communijt. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo, sed consilio etiã, ac propè precibus agẽs cum magistro equitum, ut plus consilio quàm fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Semproniũ, Flaminiumq; imitetur: ne nihil actum censeret extracta propè æstate per ludificationem hostis. medicos quoq; plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere. haud paruam rem esse: ab toties uictore hoste uinci desisse: et ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romã est profectus. Principio æstatis, qua hæc gerebantur: in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellũ est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum, paratumq; acceperat: decem adiecit. quadraginta nauiũ classem Himilconi tradidit: atq; ita Carthagine profectus nauibus propè terrã exercitum in litore ducebat: paratus confligere quacunq; parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit: primo idem consilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinq; & triginta nauiũ classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem XX millia passuũ distantẽ ab ostio Iberi amnis peruenit: inde duæ Massiliensium speculatoriæ præ

missæ

missæ retulere: classem punicam stare in ostio fluminis: castraq; in ripa posita. Itaq; ut improuidos incautosq; uniuersos simul effuso terrore opprimeret: sublatis ancoris ad hostem uadit. Multas, & locis altis positas turreis Hispania habet: quibus & speculis, et pro pugnaculis aduersus latrones utuntur. Inde primo conspectis hostiũ nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusq; prius in terra & castris, quàm ad mare et ad naues est ortus: nondum aut pulsu remorum, strepituq; alio nautico exaudito: aut aperientibus classem promontorijs: cum repente eques alius super aliũ ab Asdrubale missus, uagos in litore, quietosq; in tẽtorijs suis, nihil minus, quàm hostem aut prælium eo die expectantes conscendere naues propere, atq; arma capere iubet. classem romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: uarioq; oĩa tumultu strepunt: ruentibus in naues simul remigibus militibusq;, fugientiũ magis è terra, quàm in pugnã euntium modo. Vixdum omnes conscenderant: cum alij resolutis loris, ut anchoram euellerent: alij, nequid teneat anchora: lora incidunt: raptimq; omnia præpropere agendo, militum apparatu nautico ministeria impediuntur: trepidatione nautarũ capere, et aptare arma miles prohibebatur. Et iam Romanus non appropinquabat modo: sed direxerat etiã in pugnã naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suo metipsi tumultu turbabantur: & tentata uerius pugna, q̃ inita, in fugã auerterũt classem. et cũ diuersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul uenien-

tibus haud sanè penetrabiles essent: in litus passim naues egerunt: atq; alij uadis, alij sicco litore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per litus aciem suorum perfugêre. Duæ tamen primo concursu captæ erant punicæ naues: quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostium erat: armatamq; aciem toto prætentam in litore cernebant: haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem, naues oẽs, quæ non aut perfregerant proras litore illisas: aut carinas fixerant uadis: religatas puppibus i altum extraxere. ad V & XX naues ex XXX cepere. Neq; id pulcherrimũ eius uictoriæ fuit: sed quod una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad honustam classem prouecti, ascensu à nauibus in terram facto, cum urbem ui cepissent: captamq; diripuissent: Carthaginem inde petunt: atq; omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoq; coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis: ubi uis magna sparti fuit ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in usum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta: sed in Ebusium insulam transmissum. ubi urbe, quæ caput insulæ est: biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est: ad populationem agri uersi, direptis aliquot incensisq; uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent: ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro classis: reditumq; in citeriora

prouinciæ. quò omnium populorum, qui Iberum incolunt: multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui uere ditionis imperijq; romani facti sunt: obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terrestribus quoq; copijs satis fidens Romanus, usq; ad saltum castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore uidebatur reliquum æstatis tempus: fuissetq; per Pœnum hostem: sed, præterquã quod ipsorum Hispanorum inquieta, auidáq; in nouas res sunt ingenia: Mandonius uir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat: postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram: concitis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum uenere. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine ut tumultuariam manum fudere: multis occisis: quibusdam captis: magnáq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberũ ad socios tutandos retraxit. Castra punica in agro Lergauonensium, castra romana ad nouam classem erãt: cum fama repens aliò uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesq; dederant Romanis: nuntio misso à Scipione exciti arma capiunt: prouinciámq; Carthaginensium ualido exercitu inuadunt: tria oppida ui expugnant: inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregie pugnantes, XV millia hostium occiderunt: quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã uenit: prorogato post 2

consulatum imperio ab senatu missus cum XXX longis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; commeatu adiecto. Ea classis ingens agmine onerariarũ procul uisa cum magna lætitia ciuiũ, sociorumq; portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo, consilioq; gerebant bellũ. Occupatis igitur Carthaginensibus celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec ullo uiso hoste Saguntum pergunt ire: quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id unum pignus inclinatos ad romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur: ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo uinculo Hispaniam uir unus solertia magis, quàm fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione uenientem ad hostes nihil aliud, q̃ unum uile atq; infame corpus esse ratus, id agebat: ut quàm maximum emolumentum nouis socijs esset. circunspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis eius poterat facere: obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse: Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra urbem in ipso litore habebat Bostar: ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi cum in

secretum abductum ueluti ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos: quia procul Romani abessent: nunc cis Iberũ castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas uolentibus res. itaq; quos metus non teneat: beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq;, quodnam id subitum tantæ rei donum posset esse? obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est: suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisq; credi. & habita fides ipsam plerunq; obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidũ mihi met deposco. ipse, ut opera quoq; impensa consiliũ adiuuem meum: & rei suapte natura gratæ quantum insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cætera punica ingenia callido ut persuasit: nocte clàm progressus ad hostium stationes conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret, exprimit. Fide accepta dataq;, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret: constituisset: ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, ueluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra romana perducti. cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat: acta per eundem ordinem: quasi Carthaginensium nomine sic ageretur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari: quã

quanta futura Carthaginensium fuerat. Illos enim graues, superbosq; in rebus secundis expertos fortuna & timor mitigasse uideri poterat. Romanus primo aduentu incognitus ante ab re clementi, liberaliq; initium fecerat. & Acedux uir prudens haud frustra uidebatur socios mutasse. Itaq; ingenti consensu ad defectionem omnes spectare. armaq; extemplo mota forent: ni hyems, quæ Romanos quoque, & Carthaginenses concedere in tecta coegit: interuenisset.

Hæc in Hispania quoque secunda æstate punici belli gesta: cum in Italia paululum interualli cladibus romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ ut Annibalem non mediocri solicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem: qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter, togatosq;: utiq; postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, ut uerius dixerim, quàm prospero euentu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris. una fraude, ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset: omnibus circa solo æquatis, ab non eo ferrum, ignemq;, & uim omnem hostium abstineri iussit: ut occulti alicuius pacti ea merces uideri posset. altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus authoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem uerso, in permutandis captiuis: quod, sicut primo punico bello factum erat: conuenerat inter duces Romanos, Pœnumq;: ut quæ pars plus reciperet: quàm daret: argenti pon

do bina, & selibras in milite præstaret. CCXLVII. cum plures Romanus, quàm Pœnus recepisset: argentumq; pro eis debitum sæpe iactata in senatu re, quoniam non consuluisset patres: tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio uendidit: fidemq; publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Geryonis mœnibus, cuius urbis captæ, atque incensæ ab se in usum horreorum paucat reliquerat tecta: statiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectans necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equitum, profecto (sicut ante dictum est) ad urbem dictatore. Cæterum castra, quæ in monte alto, ac tuto loco posita fuerant: iam in planum deferuntur: agitabanturq; pro ingenio ducis consilia callidiora: ut impetus aut in frumentatores palatos, aut in castra relicta cum leui manu præsidioq; fieret. Nec Annibalem fefellit: cum duce mutatam esse belli rationem: & ferocius, quàm consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime quis crederet) cum hostis propius esset: tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit duo fermè à Geryone millia in tumulum hosti conspectum: ut intentum sciret esse ad frumentatores, si qua uis fieret: tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si lu-

ce palàm iretur, quia haud dubie hostibus breuiore uia præuentus esset: nocte clàm missi Numidæ ceperunt. quos tenentis locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent: ipsi eò transferunt castra. Tum itaque ut exiguum spatij uallum à uallo aberat: & id ipsum tota propè compleuerat romana acies: simul & per aduersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores late cædem, fugamq; hostium palato rum fecit. Nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate uix castra, si oppugnarentur, tutari poterant. Iamq; artibus Fabij pars exercitus aberat: iam fame sedendo, & cunctando bellum gerebat: receperatq; suos i priora castra: quæ pro Geryonis mœnibus erāt. Iusta quoq; acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. Primo concursu Pœnum usq; ad castra fusum: inde eruptione facta, repente uersum terrorē in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. Hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modo, unde erat: sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali: speciem parti utriq; præbuisse noui subsidij: tumq; Fabio ab Roma ueniente, Annibalem insidiarum quoq; aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse. sex millia hostium cæsa: quinq; admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus per

sæpe & in senatu, & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet: ut uera omnia essent: secunda se magis, quam aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id unum enimuero ferẽdum esse negat: non præsentem solum dictatorem obstitisse rei benegerendæ: sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello, ac sedulo tempus terere: quo diutius in magistratu sit: solusq; & Romæ, & in exercitu imperium habebat. quippe consulum alterum in acie cecidisse: alterum specie classis punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia, atque Sardinia occupatos: quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem uideret: nequid rei bellicæ gereret: prope in custodiam habitum. Itaq; Hercule non Samniũ modo, quo iam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit: sed campanum, calenumq;, et falernum agrum peruastatos esse: sedente Casilini dictatore: & legionibus populi romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra uallum retentos: tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem ut abscesserit inde dictator: ut obsidione liberatos extra uallum egressos fudisse, ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi romanæ esset: audacter se laturũ fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicã rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure. nec tamen ne ita quidẽ prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium: quàm con-

ſulem in locum C. Flaminij ſuffeciſſet. Dictator con cionibus ſe abſtinuit, in actione minime popularis. ne in ſenatu quidem ſatis æquis auribus audiebatur: tunc cum hoſtem uerbis extolleret: bienniíq; clades ꝑ temeritatem atq; inſcitiam ducum acceptas referret: magiſtroq; equitum, quod contra dictum ſuū pugnaſſet: rationem diceret reddendam eſſe. ſi penès ſe ſumma imperij, conſilijq; ſit: propediem effecturum, ut ſciant homines bono imperatori haud magni fortunam momenti eſſe: mentem, rationemq; dominari. ſe ſæuo tempore, & ſine ignominia ſeruaſſe exercitum, q̄ multa millia hoſtium occidiſſe, ducere maiorem gloriam eſſe. Huius generis orationibus fruſtra habitis, & conſule creato M. Attilio Regulo, ne præſens de iure īperij dimicaret: pridie, quàm rogationis ferendæ dies adeſſet: nocte ad exercitum abijt. Luce orta cum plebis concilium eſſet: magis tacita inuidia dictatoris, fauorq; magiſtri equitum animos uerſabat: quàm ſatis audebāt homines ad ſuadendum quod uulgo placebat prodire: et fauore ſuperante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus eſt ſuaſor legis C. Terentius Varro: q̄ priore anno prætor fuerat: loco non humili ſolū, ſed etiam ſordido ortus. patrem laniū fuiſſe ferunt: ipſum inſtitorem mercis, filioq; hoc ipſo in ſeruili eius artis miniſterio uſum. Is iuuenis ut ex eo genere quæſtus pecunia à patre relicta animum ad ſpem liberalioris fortunæ iecit: togāq;, & forum placuere: proclamando pro ſordidis hominibus, cauſiſq; aduerſus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæſtura quoq;, & duabus

ædilitatibus, plebeia, & curuli, postremo & prætura
perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret ani
mos: haud parum callide auram fauorabilis populi
ex dictatoria inuidia petit: sicq; plebis unus gratiā
tulit. Omnes eam rogationem, quiq; Romæ, quiq; in
exercitu erant, æqui, atq; iniqui, præter ipsum dictato=
rem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua
grauitate animi criminantes se ad multitudinem ini-
micos tulerat: eadem & populi in se sæuientem iniu-
riam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatus con-
sulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cū
imperij iure artem imperandi æquatam, cumq; inui
cto a ciuibus, hostibusq; animo ad exercitum rediit.
Minutius uero cum iam ante uix tolerabilis fuisset: se
cundis rebus, ac fauore uulgi tum utiq; immodice, im
modesteq; non Annibale magis uicto ab se, q̃ Fabio glo
riari: illum in rebus asperis unicum ac parem ducē
quæsitum Annibali: maiorem minori dictatorem ma
gistro equitum (quod nulla memoria habeat annaliū)
iussu populi æquatum in eadem ciuitate: in qua ma-
gistri eqtum uirgas, ac secures dictatoris tremere, atq;
horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem, uirtu-
temq; enituisse. Ergo secuturum se fortunam suam: si di
ctatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iu=
dicio damnata perstaret. Itaq; quo die primū congres-
sus est cum Fabio: statuendum omnium primum ait
esse: quemadmodum imperio æquato utantur. se opti
mum ducere: aut diebus alternis, aut, si maiora inter-
ualla placerent: partitis temporibus alterius sum-
mum ius imperiumq; esse: ut par hosti non solum con

silio, sed uiribus etiam esset: siquam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere. omnia enim fortunam habituram: quæcunq; temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum alio, non ademptum imperium esse. Itaq; se nunquam uolentem parte qua posset, rerum consilio gerendarum cessurũ: nec se tẽpora, aut dies imperij cum eo exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret: quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit ut legiões, sicut consulibus mos esset: inter se diuiderent. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociũmq;, & latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoq; separari magister equitum uoluit. Duplex inde Annibali gaudiũ fuit. (neque enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur: eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo capturum: & solertiæ Fabij dimidium uirium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij Pœnorumq; eum qui occupasset: haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eũ non tam capere sine certamine uolebat Annibal: quã quam id operæpretium erat: quàm causam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistẽdum satis sciebat: et contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori: quia non modo syluestre quicq̃, sed ne uepribus quidẽ uestitũ habebat: re ipsa natus detegendis insidijs: eo magis: quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes: ut quædam earum duce-

nos armatos possent capere. In has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterant: quinq; millia cõduntur peditum, equitumq́;. necubi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret: missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas: ac sibi quisq; deposcere pellendos inde hostis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos, ferocissimosq́; ad arma uocat: & uanis animis, & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit: deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoq; subsidia mitti uideret: instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atq; alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumq́;, iam iustam expleuerat aciem: ac totis utrinq; uiribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorũ præoccupatũ inferiore loco succedens tumulũ, pulsa, ᵗdetrusaq́; terrorẽ i succedentẽ intulit equitẽ: et ad signa legionũ refugit. peditũ acies inter perculsos impauida sola erat: uidebaturq́;, si iusta, aut si recta pugna esset: haudquaq̃ impar futura. tãu animorũ fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repẽte insidiatores eũ tumultũ terrorẽq; in latera utrinq;, ab tergoq́; icursantes fecerũt: ut neq; animus ad pugnã, neq; ad fugã spes cuiq̃ superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie, ita est, inquit. non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio Annibalem & uirtute, & fortuna superiorem uidet. sed aliud

iurgandi, succensendiq́; tempus erit: nunc signa extra uallum proferte: uictoriam hosti extorqueamus: confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis alijs, alijs circunspectantibus fugam, fabiana se acies repente uelut cœlo demissa ad auxilium ostendit. Itaq; prius, q̃ ad coniectum teli ueniret: aut manum consereret: & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostis continuit. Qui solutis ordinibus uage dissipati erant: undiq; confugerunt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant: conuersi in hostem, uoluẽtesq́; orbem, nunc sensim referre pedem: nunc conglobati restare. ac iam propè una acies facta erat uicti, atq; integri exercitus: inferebantq́; signa in hostem: cum Pœnus receptui cecinit: palàm ferente Annibale: ab se Minutium, se à Fabio uictum. Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset: Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, ĩquit, audiui milites: eũ primũ esse uirũ: qui ipse consulat quid in re sit: secundũ eũ: qui bene monenti obediat: q nec ipse cõsulere, nec alteri parere scit: eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi, ingenijq; negata sors est: secundã, ac mediam teneamus: & dum imperare discimus: parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: ubi ego eum parẽtem appellauero: quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: uos milites eos, quorum uos modo arma dexteræq; texerunt: patronos salutabitis. & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorũ gloriam dies hæc dederit. Signo dato conclamatur ut

colligantur uasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, et oēs, qui circa erant: conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa: progressus ante alios magister equitum cum patrem Fabium appellasset: circunfusosq; militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui: uitam tantum debeo: tibi cum meam salutem, tum omnium horum. Itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quàm honoratus sum: primus antiquo, abrogoq;: &, quod tibi, mihique, quod exercituiq; tuo conseruato, ac conseruatori sit felix: sub imperium, auspiciumq; tuum redeo: et signa hæc, legionesq; restituo. tu quæso placatus me magistrũ equitum, hos ordinibus suis quenq; teneri iubeas. Tũ dextræ interiunctæ: militesq; concione dimissa à notis, ignotisq; benigne atq; hospitaliter inuitati: lætusq; dies ex admodum tristi pauloante, ac propè execrabili factus. Romæ, ut est perlata fama rei gestæ: dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam uulgo militum ex utroq; exercitu affirmata: pro se quisq; Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hostisq; Pœnos erat: ac tum demum sentire cum Romanis, atq; in Italia bellum esse. nam biennio ante adeo & duces romanos, & milites spreuerant: ut uix cum eadem gente bellum esse crederent: cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixisse ferũt: tandem eam nubẽ, quæ sederet in iugis montiũ: solicitatã procellæ imbrẽ dedisse. Dũ hæc gerũtur

in Italia: C. Seruilius Geminus consul cum classe na
uium circũuectus Sardiniæ et Corsicæ oram, et obsi
dibus utrinq; acceptis, in Africam transmisit: & pri
us q̃ in cõtinentẽ descensiões faceret: Mœnice insula ua
stata, & ab incolẽtibus circet eã, ne et ipsorũ ureretur
diripereturq́; ager: X talentis argenti acceptis, ad
litora Africæ accessit: copiasq́; exposuit. Inde ad po-
pulandum agrũ ducti milites: nauales q́; socij iuxta
effusi: ac si insulas cultorum egenteis prædarentur.
itaq; in insidias temere illati cum à frequentibus pa=
lantes, & locorum ignari circunuenirentur: cũ multa
cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. ad
mille hominum, cum his Sempronio Bleso quæstore
amisso, classis à litoribus hostium plenis trepide solu
ta in Siciliam cursum tenuit: traditaq́; Lilybei tota
Attilio prætori: ut à legato eius P. Sura Romam re
duceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in
Italiam traiecit: literisq́; Fabij accitus & ipse, & col
lega eius M. Attilius: ut exercitum ab se exacto iam
propè semestri imperio acciperent. Omnium propè
annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rẽ
gessisse tradunt. Celius etiam eum primum à populo
creatum dictatorem scribit. Sed & Celium, & cæte
ros fugit: uni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in
Gallia prouincia aberat: ius fuisse dicendi dictatoris.
Quam moram quia expectare territa iam clade ci-
uitas non poterat: eò decursum est: ut à populo cre-
aretur qui pro dictatore esset. res inde gestas, gloriãq́;
insignem ducis, & augendæ titulum imaginis poste-
ris, ut dictator pro dictatore diceretur, facile obti-
nuisse.

nuisse. * Adeoq; inopia est coactus Annibal: ut nisi tũ fugæ speciẽ abeundo timuisset: Galliã repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis: si insequentes consules eisdem artibus bellum gererẽt. Cõsules, M. Attilius Fabianus, Geminus Seruilius Musitanus exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palatosq; excipientes. in casum uniuersæ dimicationis, quã omnibus artibus petebat hostis: non ueniebant. Cum ad Geryonem iam hyeme impendẽte constitisset bellum: neapolitani legati Romam uenere. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ: atq; ita uerba facta: ut dicerent: scire se romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro urbibus agrisq; sociorum, ac pro capite atq; arce Italiæ urbe romana, atq; imperio geratur: æquũ censuisse Neapolitanos: quod auri sibi cum ad templorũ ornatum, tũ ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret: eo iuuare populũ romanum. siquam opem in sese crederẽt: eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres romanos, populumq; facturum: si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq; iudicauerint, à quibus donum animo ac uolũtate eorũ, qui libentes darent: quàm re maius ampliusq;, acciperẽt. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaq;. patera, quæ ponderis minimi fuit: accepta. Per eosdem dies speculator carthaginensis, qui per bienniũ fefellerat: Romæ depræhensus: præcisisq;

manibus dimissus: & serui quinq; & uiginti in crucem acti: quod in campo martio coniurassent. indici data libertas: & æris grauis XX millia. Legati et ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium: qui bello uictus ad eum fugisset: & alij in Ligures, ad expostulandum quod Pœnũ opibus auxilijsq; suis iuuissent: simul ad uisendum ex propinquo, quæ in Bois, atq; Insubribus gererentur. ad Pineum quoq; regem in Illyricos legati missi ad stipẽdium, cuius dies exierat: poscendum: aut, si diem proferre uellet: obsides accipiendos. adeo, et si bellum in gẽs in ceruicibus erat: nullius usquam terrarum rei cura Romanos ne longinqua quidem effugiebat. In religionem etiam uenit: ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Mãlius prætor in Gallia uouisset: locatam ad id tempus non esse. itaq; duũuiri ad eã rem creati ab Aemilio prætore urbis, Cn. Pupius, et Ceso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ: ut si ijs uideretur: alter eorum ad consules creandos Romam ueniret: se in eam diem, quã iussissent: comitia edicturũ. Ad hæc à consulibus rescriptum: sine detrimento reip. abscedi non posse ab hoste. itaq; per interregem comitia habẽda esse potius: quàm consulũ alter à bello auocaretur. Patribus rectius uisum est: dictatorẽ à consule dici comiciorum habendorum causa. dictus L. Veturius Philo M. Pomponium Mathonem magistrũ equitum dixit. His uitio creatis, iussisq; die quartodecimo se magistratu abdicare, ad iterregnum res redijt. consulibus pro=

rogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius Appij Filius Cento, inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis: C. Terentio Varrone: quẽ sui generis hominẽ plebi insectatione principum, popularibusq; artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus è dictatorio imperio concussum, aliena inuidia splendentem, uulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant: ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modo, sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent comitia perficere: per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab ijsdem, cum debellari possit: fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus uniuersis pugnari posset: apparuisse, eo quod M. Minutius absente Fabio prospere pugnasset: duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas: ut pater, patronusq; appellaretur, qui prius uincere prohibuisset Romanos: q̃ uinci. Cõsules deinde fabianis artibus, cum debellari posset. bellũ traxisse. id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros: quàm consulem uere plebeium, id est hominem nouum fecissent. Nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus: cœpisse. cui non id apparere? id actum, & quæsitum esse: ut interregnum iniretur: ut in patrum potesta-

te comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa: expugnatum esse: ut uitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis romanæ esse: populum liberum habiturum: ac daturum ei, qui magis uincere, quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset: tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Aemilio Lepido: duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Aelio Peto: quorũ alter pontifex, alter augur erat: C. Terentius consul unus creatur: ut in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse uirium in competitoribus eius, L. Aemilium Paulum, q̃ cum M. Lælio consul fuerat: et damnatione collegæ, et sua propè ambustus euaserat: infestum plebi, diu ac multũ recusantem ad petitionem compellit: ijs ius proximo comitiali die concedentibus omnibus: qui cum Varrone certauerant: parq; magis in aduersando, q̃ collega datur consuli. Inde prætoriana comitia habita. creati M. Pomponius Matho, et P. Furius Philo. Romæ iuri dicundo urbana sors Pomponio inter ciues Romanos, et pegrinos euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. omnes absentes creati sunt. nec cuiquam eorum, præter Terentium consulem, erat mandatus honos: quem iam non antea gessisset: præteritis aliquot fortibus ac strenuis uiris: quia in tali tempore nullis nouus magistratus uidebatur mandandus. Exercitus

quoq; multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumq; additæ sint copiæ, adeo et numero, & genere copiarũ uariant authores: ut uix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum. alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas: ut nouem legionibus rem gererent. numero quoq; peditum, equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: ut quina millia peditum, trecenti equites essent. socijsq; * ut duplicem numerum equitum darent: pedites æquarent. Septem & octoginta quinq; millia armatorum, & CC in castris romanis, cum pugnatum ad Cannas est: quidam authores sunt. Illud haudquaquam discrepat: maiore conatu atque impetu rẽ actam: quàm prioribus annis: quia spem posse uinci hostem dictator præbuerat. Cæterũ prius, quàm signa ab urbe nouæ legiones mouerent: decemuiri libros adire, atq; inspicere iussi propter territos uulgo homines nouis prodigijs. Nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nuntiatum erat sub idem tempus lapidibus pluisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas e fonte calidas manasse. Id quidem etiã, quod sæpius acciderat: magis terrebat: & in uia Fornicata, quæ ad campum erat: aliquot homines de cœlo tacti, exanimatiq; fuerãt. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs, sicut Neapolitanis, gratiæ actæ: aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt: cædem C. Flaminij consulis,

exercitusq; allatam adeo ægre tulisse regem Hieronem: ut nulla sua propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. itaq; quanquam probè sciat magnitudinem populi romani admirabiliorem propè aduersis rebus, quàm secundis esse: missa tamen à se omnia: quibus à bonis fidelibusq; socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primũ ominis causa uictoriam auream pondo CCCXX afferre sese. acciperent eã: tenerentq;, & haberent propriam, & perpetuam. aduexisse etiã trecenta millia modiorum tritici, ducenta hordei: ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset: quò iussissent, subuecturos. Milite, atq; equite scire nisi romano, latiniq; nominis non uti populum romanũ: leuium armatorum auxilia etiam externa uidisse in castris romanis: itaq; misisse mille sagittariorum ac funditorũ, aptam manum aduersus Baleares, ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoq; addebant: ut prætor, cui prouincia Sicilia euenisset: classem in Africam trajceret: ut & hostes in terra sua bellum haberent: minusq; laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est. Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse: atq; uno tenore, ex quo in amicitiam populi romani uenerit: fidem coluisse: ac rem romanam omni tempore, ac loco munifice adiuuisse. id perinde ac deberet, gratum populo romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum gratia rei accepta non accepisse populum romanum: uictoriam, omenq; accipere: sedemq; ei se diuæ dare:

dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romae sacratam, uolentem, propitiamq́; , firmam ac stabilem fore populo romano. Funditores, sagittariíq́; , & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quae cum T. Octacilio propraetore in Sicilia erant: quinq; & uiginti additae: permissumq́; est: ut si è rep. censeret esse: in Africam traijcerent. Delectu perfecto, consules paucos morati dies: dum socij ab nomine latino ueniirent milites. Tum, quod nunquam antea factum erat: iureiurando à tribunis militum adacti milites iussu cōsulum, conuenturos: neq; iniussu abituros. Nam ad eā diem nihil praeter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum, aut centuriatum conuenissent: sua uoluntate ipsi inter sese decuriati equites, centuriati pedites coniurabant: sese fugae atq; formidinis ergô non abituros: neq; ex ordine recessuros: nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. Id ex uoluntario inter ipsos foedere ad tribunos ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones, prius quàm ab urbe signa mouerentur: consulis Varronis multae ac feroces fuere, denuntiantes: bellū accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumq́; in uisceribus rei publicae, si plures Fabios iperatores haberet: se quo die hostem uidisset, perfecturum. Collegae eius Pauli una pridie quàm ex urbe proficiscerentur: concio fuit, uerior, quam gratior populo: qua nihil inclementer in Varronem dictum: nisi id modo. Mirari se, quo modo quis dux prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam

nunc locatus in urbe sciret quæ sibi agenda armato forent: & diem quoq; prædicere posset: qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ cõsilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus: ea ante tempus immatura non præcepturum. optare: ut quæ caute, atq; consulte gesta essent: satis prospere euenirent. temeritatem, præter quam quod stulta sit: infelicem etiã ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs prępositurum: & quo id constantius perseueraret: Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Aemili haberes: aut tu collegæ tui similis esses: superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules, etiam me tacente, omnia è rep. fide uestra faceretis: & mali nec mea uerba auribus uestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem uirum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem uideo nequicquam & uirum bonum, & ciuem fore. Si altera parte claudicet res publica: malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule: si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quàm ille hostis maneat: & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es: & aduersus Annibalem, legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi sit: Varro dux tuis militibus te sit oppugnaturus. Omnis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere. hic prius

quàm peteret conſulatum: deinde in petendo conſulatu, nunc quoq; conſul prius quàm caſtra uideat, aut hoſtem: inſanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia, atq; acies iactando inter togatos ciet: quid inter armatam iuuentutem cenſes facturum? & ubi extemplo uerba res ſequitur? Atqui ſi hic, quod facturum ſe denuntiat: extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hoſtem hunc ignoro: aut nobilior alius Traſimeno locus noſtris cladibus erit.

Nec gloriandi tempus aduerſus unum eſt: ut ego contemnendo potius, quàm appetendo gloriam, modũ exceſſerim. ſed ita res habet. una ratio belli gerẽdi aduerſus Annibalem eſt: qua ego geſſi. nec euentus modo hoc docet: ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadẽ ratio, quæ fuit: futuraq;, donec res eædem manebunt: immutabilis eſt. In Italia bellum gerimus, in ſede ac ſolo noſtro. omnia circa plena ciuiũ, ac ſociorum ſunt. armis, uiris, equis, commeatibus iuuant, iuuabuntq;. id iam fidei documentum in aduerſis rebus noſtris dederunt. meliores, prudentiores, conſtantiores nos tempus diesq; facit. Annibal contra, in aliena, in hoſtili eſt terra: inter omnia inimica infeſtaq;, procul à domo, procul à patria. neq; illi terra, neq; mari eſt pax: nullæ eum urbes accipiunt, nulla mœnia: nihil uſquã ſui uidet: in diem rapto uiuit. partem uix tertiam exercitus eius habet: quem Iberum amnem traiecit: plures fames, quàm ferrum abſumpſit. nec his paucis iam uictum ſuppeditat. Dubitas ergo quin eum ſedendo ſuperaturi ſimus: qui ſeneſcat in dies? non commeatus, non ſupplementum, non pecuniam habeat?

Quàm diu pro Geryonis castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius, atq; Attilius proximi consules, uide quemadmodũ eum ludificati sint. Hæc una salutis est uia L. Paule: quam difficilem infestamq; ciues sibi magis, quàm hostes facient. idem enim tui, quod hostium milites, uolent: idẽ Varro consul romanus, quod Annibal pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus unus resistat oportet. resistes autem aduersus famam, rumoresq; hominum: si satis firmus steteris: si te neq; collegæ uana gloria, neq; tua falsa infamia mouerit. À ueritate laborare nimis ius sæpe aiunt: extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit: ueram habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro consyderato, imbellem pro perito belli uocent. Malo te sapiens hostis metuat: quàm stulti ciues laudent. Omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. Nec ego, ut nihil agatur: sed ut agentem te ratio ducat, non fortuna. Tuæ potestatis semp, tuaq; omnia sint. armatus, intentusq; sis: neq; occasioni tuæ desis: neq; suam occasionem hosti des. omnia non properanti clara, certaq; erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea, quæ diceret, uera, quàm facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerarium uirum, atq; authoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semiustum effugisse. optare ut omnia prospere euenirent. at siquid aduersi caderet: hostium se telis potius, quàm suffragijs

iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus primoribus patrum. Plebeium consulem sua plebs prosecuta, turba, quàm dignitate conspectior. Vt in castra uenerunt: permisto nouo exercitu ac uetere, castris bifariã factis, ut noua minora essent propius Annibali: in ueteribus maior pars, & omne robur uirium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem Romam miserunt. Geminium Seruilium in minoribus castris legioni romanæ, & sociũm peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat: sed ne unde raperet quidem, quicquam reliquerat: omni undiq; frumento, postea quam ager parum tutus erat: in urbes munitas conuecto: ut uix decem dierum, quod compertum postea est: frumentum superesset: Hispanorumq; ob inopiam transitio parata fuerit: si maturitas temporum expectata foret. Cæterum temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum, quam ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad M & DCC cæsi: non plus C Romanorum, sociorumq; occisis. Cæterum uictoribus effuse sequentibus, metu insidiarum abstitit Paulus consul: cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperiũ erat: Varrone indignante ac uociferante: emissum hostem è manibus: de-

bellariq́;, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnũ haud ægerrime pati: quin potius credere, uelut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorũ maxime militum esse. & omnia ei hostium haud secus, quàm sua, nota erant: dissimiles, discordesq́; iperitare: duas propè partes tyronum militum in exercitu esse. Itaq́; locũ & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentis secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæq́; relinquit: transq́; proximos monteis læua pedites instructos condit: dextra equites: impedimẽta per cornu in mediũ agmen traducit: ut diripiendis uelut desertis fuga dominorũ castris occupatum, impeditumq́; hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes: ut fides fieret: dum ipse longius spatium fuga præriperet: falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset: tenere in locis consules uoluisse. Vbi illuxit: subductæ primo stationes, deide propius adeũtibus insolitum silentium admirationem facit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria consulum nuntiantiũ fugam hostium adeo trepidã: ut tabernaculis stãtibus castra reliquerint: quoq́; fuga obscurior esset: crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus: ut signa proferri iuberẽt: ducerentq́; ad persequendos hosteis, ac protinus castra diripiẽda. Et consul alter uelut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atq́; etiam dicere: prouidendum, præcauendumq́; esse. postremo cum aliter neq́; seditionem, neq́; ducem seditionis sustinere posset: M. Statiliũ præfectũ cum turma Lucanorũ exploratum mittit. qui ubi ad-

eqtauit portis: ſubſiſtere extra munimenta cæteris iuſſis, ipſe cum duobus equitibus uallum intrauit: ſpeculatusq; omnia cum cura, renuntiat: inſidias profecto eſſe: ignes in parte caſtrorũ, quæ uergat in hoſtem: relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibuſdam locis temere per uias uelut obiectũ ad prædã uidiſſe. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant: ea accẽderunt. & clamore ſublato à militibus, niſi ſignum detur, ſine ducibus ituros: haudquaquã dux defuit. nam extẽplo Varro ſignũ dedit proficiſcendi. Paulus, cum ei ſua ſponte cũctanti pulli quoq; auſpicio nõ addixiſſent: nuntiari iam efferenti porta ſigna collegæ iuſſit. quod quanquã Varro ægre eſt paſſus: Flaminij tamen recens caſus, Claudij'q; conſulis primo punico bello memorata naualis clades, religionẽ animo incuſſit. Dij propè ipſi eo die magis diſtulere, quàm prohibuere imminentem peſtem Romanis. nam forte ita euenit: ut, cum referri ſigna in caſtra iubenti conſuli milites non parerent: ſerui duo, Formiani unus, alter Sidicini eqtis, qui Seruilio, atq; Attilio conſulibus inter pabulatores excepti à Numidis fuerant: profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad conſules denuntiant: omnẽ exercitum Annibalis trans proximos montes ſedere in inſidijs. Horũ opportunus aduentus conſules imperij potentes fecit: cum ambitio alterius ſuam primum apud eos praua indulgentia maieſtatẽ ſoluiſſet. Annibal poſteaq̃ motos magis inconſulte Romanos, quàm ad ultimum temere euectos uidit: nequicq̃ detecta fraude in caſtra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere

nequibat: nouaq; consilia in dies non apud milites solũ mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiã apud ducem ipsum oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiumq́; annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime hispani generis, de traditione cœpisse consilium, fama esset: ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia, atq; hic habitus animorum esset in castris: mouere inde statuit in calidiora, atq; eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul quo lõgius ab hoste recessisset: transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisq́; paucis in speciem relictis ut insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra, transq; montes exploratis, cum relatum esset: uisum procul hostium agmen: tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum utriusq; consulis eadem, quæ ante semper, fuisset sententia: cæterũ Varroni ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni consulem, assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clade romana Cannas urgente fato profecti sunt. Propè eũ uicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno uento: qui campis torridis siccitate nubes pulueris uehit. Id cum ipsis castris percommodũ fuit: tum salutare præcipue futurum erat: cum aciẽ dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. Consules sa

tis exploratis itineribus sequentes Pœnum, ut uentum ad Cannas est: ubi in conspectu Pœnum habebant: bina castra communiunt, eodem fermè interuallo, quo ad Geryonem, sicut ante, copijs diuisis. Aufidus amnis utrisq; castris affluens aditũ aquatoribus ex sua cuiusq; opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidũ erant: liberius aquabantur Romani: quia ripa ulterior nullum habebat hostiũ præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte uiriũ inuictus erat: facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciẽ: lacessitq; Numidarum procursatione hostes. Inde rursus sollicitari seditione militari, ac discordia consulum romana castra: cum Paulus Sempronij, et Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplũ Fabij obijceret: testareturq; deos et homines hic: nullam penès se culpam esse: quod Annibal iam uelut suam cepisset Italiam: se constrinctum à collega teneri: ferrũ, atq; arma iratis, et pugnare cupientibus adimi militibus: ille, siquid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret: se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret: uideret ut quibus lingua prompta, ac temeraria esset: æq; in pugna uigerẽt manus. Dum altercationibus magis, quàm consilijs tẽpus teritur: Annibal ex acie, q̃ ad multũ diei tenuerat instructam: cum in castra cæteras reciperet copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum uixdũ in ripam egressi clamore ac tu-

multu fugassent: in stationem quoq; pro uallo locatam, atq; ipsas propè portas euecti sunt. Id uero indignum uisum: ab tumultuario auxilio iam etiam castra romana terreri: ut ea modo una causa, ne extemplo trasirēt flumen: dirigerentq; aciē: tenuerit Romanos: quod summa imperij eo die penès Paulum fuerit. Itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat: nihil cósulto collega signum proposuit: instructisq; copijs flumen trásiuit, sequente Paulo: quia magis non probare, quàm non adiuuare consiliū poterat. Transgressi flumen eas quoq;, quas in castris minoribus habuerāt copias: suis adiungunt: atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. consules cornua tenent: Terētius læuum, Aemilius dextrum. Geminio Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus, leuiq; alia armatura præmissa transgressus flumē, ut quosq; traduxerat: ita in acie locabat. Gallos, hispanosq; equites propè ripam læuo in cornu aduersus romanum equitatum. dextrum cornu numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorum utraq; cornua essent: interponerentur his medij Galli, atq; Hispani. Afros romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Trasimenum captis. Gallis, Hispanisq; scuta eiusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladij. Gallis prælongi, ac sine mu-

cronibus:

tronibus: Hispano pũctim magis, quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus. Ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi. Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omniũ, qui tum peditum, equitũq; in acie stetere: illum ferunt: uidelicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerãt. sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal. mediam aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. solus: seu de industria ita locatus: seu quod forte ita stando, peropportune utriq; parti, obliquus erat. Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionem uersis, uentus, quẽ Vulturnum incolæ regionis uocant: aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora uoluẽdo prospectum ademit. Clamore sublato procursum auxilijs: & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum. Gallorũ, Hispanorumq; læuum cornu cum dextro romano concurrit, minime equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandũ relicto spatio, hic amnis, hinc peditum acies claudebant. In directum utrinq; nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis uir uirum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamẽ, quàm diutius pugnatum est. pulsiq; romani equites terga uertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. Primo & uiribus & animis pares cõstabant ordines Gallis, Hispanisq;. tandem Romani

diu ac sæpe consilio agitabant: qua fronte, acieq; de'sa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoq; paru̅ ualidum, a' cætera prominente acie. impulsis deinde, ac trepide referentibus pedem insistere: ac tenore uno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primum aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui utrinq; reductis alis constiterāt. mediq́; Galli, Hispaniq; steterant aliquantu̅ prominente acie. qui cuneus ut pulsus æquauit frontem primum: deinde nitendo etiam sinum in medio dedit: Afri circa iam cornua fecerant: irruentibusq́; incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio uno, omissis Gallis Hispanisq́;, quorum terga ceciderant: etiam aduersus Afros integrā pugnā ineunt: non tantum eo iniq̄: quod inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac uegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu romano, ubi sociorum equites aduersus Numidas steterant: consertum prælium erat, segne primo, & a' punica cœptum fraude. Quingenti fermè, Numidæ præter consueta arma teláq;, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habētes adequitassent: repēte ex eqs desiliu̅t: parmisq; et iaculis ante pedes hostiu̅ proiectis, in mediā aciē accepti, ductiq; ad ultimos consydere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur: quieti manserunt. postquam omnium animos oculosq; occupauerat certamē: tu̅ arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erant:

uersam adoriuntur romanam aciem: tergáq; ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt: ac maiorem aliquanto pauorem, ac tumultũ fecerunt. Cũ alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat: subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat: ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos, & Gallos pedites Afris propè iam fessis cæde magis, quàm pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quáquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat: tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali: & aliquot locis prælium restituit, protegentibus eum equitibus romanis. omissis postremo equis, quia consulem & ad regendum equum uires deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse consulem ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem ferũt: quàm mallem uinctos mihi traderent. Equitum pedestre prælium, quale iam haud dubia hostium uictoria, fuit: cum uicti mori in uestigio mallent: quàm fugere uictores: morantibus uictoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant. pepulerunt tamen iã paucos superatos, & labore ac uulneribus fessos. inde dissipati oẽs sunt: equosq; ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus tri. militũ cum præteruehens equo sedentẽ in saxo cruore oppletum cósulem uidisset: L. Aemili, inquit, quem unum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent: cape hunc equum: dum & tibi uirium aliquid superest. comes ego te tollere possum, ac protegere: ne funestam hanc pugnam morte consulis feceris. etiam sine hoc lachrymarum satis, lu-

ctusq; est. Ad ea consul. Tu quidem Cn. Corneli macte uirtute esto: sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi: nuntia publice patribus: urbem Romam muniant: ac prius quàm hostis uictor adueniat: præsidijs firment: priuatimq; Q. Fabio: Aemilium præceptorum eius memorem extitisse, & uixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere expirare: ne ut reus inteream: causáq; consulatus accusator collegæ existam: ut alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius turba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere consulem, ignorantes quis esset: obrueruntq; telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo fermè in uicum ipsum Cannas pfugerunt: qui extemplo à Cartalone, atque equitibus, nullo munimento tegente uicum, circumuenti sunt. Consul alter, seu forte, seu consilio, nulli fugientium infestus agmini, cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, et tanta propè ciuiū sociorumq; pars cæsi dicuntur. in his alter consulum: quæstores, L. Attilius, & L. Furius Bibaculus: XXI de trimili. consulares quidam, prætorijq;, & ædilitij: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Numatius: qui magister eqtum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX præterea senatores: aut qui eos magistratus gessissent: unde in senatum legi deberent: cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo

prælio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna cannensi clade nobilitata, par cætera alliensi: utiq; illa ijs, quæ post pugnam accidêre: leuior: quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fœdiorq; fuit. nanq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit: ita exercitum seruauit. ad Cannas, fugientem consulem uix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semermis sine ducibus esset: nuntium qui in maioribus erant: mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret: ut ad se transirent. uno agmine Canusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui se accersant: ipsos non uenire: cum æque coniungi possent? quia uidelicet plena hostium omnia in medio essent: & aliorum, quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere, quàm animus deesse. P. Sempronius Tuditanus tribunus militum, Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimariq; capita uestra? & exquiri pretia ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an latinus socius? ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur. non tibi. non uos quidem L. Aemilij, qui se bene mori, quàm turpiter uiuere maluit: & tot fortissimorum uirorum, qui circa eum cumulati iacent: similes estis. sed antequam opprimat lux: maioraq; hostium agmina obsepiant iter: per hos, qui inordinati, atq; incompositi obstrepunt portis: erumpamus. ferro, atq; audacia iter fit quàm uis per confertos hosteis. cuneo quidem hoc

laxum atq; solutum agmen, ut si nihil obstet: transibimus. Itaq; ite mecum, qui & uos metipsos, & rem pub. saluam uultis. Hæc ubi dicta dedit: stringit gladium: cuneo'q; facto per medios uadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat: Numidæ iacularentur: translatis in dextram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud uictos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuiq;, aut fors dabat: quàm ex consilio ipsorum, aut imperio cuius quàm agebantur. Annibali uictori cum cæteri circunfusi gratularētur: suaderent'q;, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctis'q; insequentis, quietem & ipse sibi sumeret: & fessis daret militibus: Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus, Immo ut q̃d hac pugna sit actum scias: die quinto, inquit, uictor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite: ut prius te uenisse, quàm uenturum sciant. Præcedant, Annibal inquit, inimici: læta res est: sed uia maior: quàm ut eam statim capere animo possim. itaq; uoluntatem se laudare Maharbalis, ait: ad consilium prænsandum tempus opus esse. Tum Maharbal. Non omnia nimirum eidem dij dedere. Vincere scis Annibal: uictoria uti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi, atq; imperio. Postero die ubi primum illuxit: ad spolia legenda, fœdam'q; etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorum millia, pedites passim, equites'q;: ut quem cuique fors, aut pugna iunxerant, aut fuga. Assurgentes qui-

dam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant uulnera: ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes uiuos succisis fœminibus, poplitibusq; inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus: quos sibi ipsos fecisse foueas, obruentesq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes subtractus Numida mortuo super incumbenti Romano uiuus, naso auribusq; laceratis: cum manibus ad capiendum telum inutilibus in rabiem ira uersus, laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad nutum delectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda: & omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus labore, uigilijs, uulneribus etiam fessis maturior ipsius spe deditio est facta. pacti: ut arma atque equos traderent: in capita romana tricenis nummis quadrigatis: in socios ducenis: in seruos centenis: & ut eo pretio persoluto, cum singulis abirent uestimentis. In castra hostes acceperunt: traditiq; in custodiam omnes sunt: sed seorsum ciues, socijq;.

Dum ibi tempus teritur: interea cum ex maioribus castris, quibus satis uirium aut animi fuit: ad quatuor millia hominum, & CC equites, alij agmine, alij palati passim per agros, quod haud minus tutum erat: Cannusium perfugissent: castra ipsa ab saucijs, timidisq; eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos, uirosq;, & si quid argenti, quod plurimum in faleris equorū

erat: (nam ad uescendum facto perexiguo utiq; militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum uirorum. Consulem quoq; romanum conquisitum, sepultum'q;, quidam authores sunt. Eos, qui Canusium perfugerant: mulier Paula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tectis'q; à Canusinis acceptos, frumento, ueste, uiatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus & P. Cornelius Scipio, & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, & ad Ap. Claudium summa imperij delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum nuntiat P. Furius Philus consularis uiri filius: nequicquam eos consultare: perditam spem fouere: desperatum, comploratam'q; rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cecilium Metellum: mare ac naues spectare: ut deserta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præter quàm quod atrox super tot clades, etiam nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, concilium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli: audendum atq; agendum, nõ consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extem

plo armati: qui rempublicam saluam uellent. nusquã uerius, quàm ubi ea cogitentur: hostium castra esse. Pergit deinde ire, sequentibus paucis, in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat: inuenisset: stricto super capita consultantium gladio, ex mei animi sententia, inquit, iuro: ut ego rempublicam non deseram: neq; alium ciuem romanum deserere patiar. si sciens fallo: tum me iupiter Optime Maxime, domum, familiam, remq; meã pessimo leto afficias. In hæc uerba L. Cecili iures expostulo: cæteriq;: qui adestis. qui non iurauerit: in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi, quàm si uictorem Annibalem cernerent: iurant omnes: custodiendosq; semetipsos Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur: Venusiam ad consulem ad quatuor millia peditum equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant: peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos, curandosq; cum diuisissent: in singulos equites togas, & tunicas, & quadrigatos nummos quinosuicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerant: dederunt. cæteraq; publice ac priuatim hospitaliter facta: certatumq;: ne à muliere cannusina populus uenusinus officijs uinceretur. sed grauius onus Busæ multitudo faciebat. & iam ad decem millia hominum erant. Appiusq;, & Scipio postquam incolumem esse alterum consulem acceperunt: nuntium extemplo mittunt: quantæ secum peditum, equitumq; copiæ essent: sciscitatumq; simul: utrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij? Varro ipse Can-

nusium copias traduxit. Etiam aliqua species consularis exercitus erat: mœnibusq́; secreti, & si non armis, ab hoste uidebantur defensuri. Romam, ne has quidem reliquias superesse ciuium, sociorumq́;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus consulem, deletasq́; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua urbe tantum pauoris, tumultusq́; intra mœnia romana fuit. itaq; succumbam oneri: neq; aggrediar narrare: quæ disserendo minora uero facio. Consule, exercituq́; ad Trasimenum priore anno amisso, non uulnus super uulnus, sed multiplex clades, cum duobus consulibus consulares exercitus amissi nuntiabantur: nec ulla iam castra romana, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profectò alia gens tãta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Egadis insulas Carthaginensiũ prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc uectigales, ac stipendiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philo, & M. Pomponius prætores senatum in curiam Hostiliam uocauerũt: ut de urbis custodia consulerent. neq; enim dubitabant: deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod unum opus belli restaret: uenturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consilium quidem satis expedirent: obstreperetq́; clamor lamentantium mulierum: & nondum palàm facti uiui, mortuiq́; per omnes penè domos promiscue cõplora-

rentur: tum Fabius Maximus cenſuit equites expedi-
tos & Appia, & Latina uia mittendos: qui obuiam
euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga, paſ-
ſim diſſipatos, forte referant: quæ fortuna conſulum,
atq; exercituum ſit: & ſi quid dij immortales miſeriti
imperij reliquum romano nomini fecerint: ubi eæ co
piæ ſint: quo ſe Annibal poſt prælium contulerit: qd
paret: quid agat: acturuſq; ſit. Hæc exploranda,
noſcendaq; per impigros iuuenes eſſe. Illud per pa-
tres ipſos agendum: quoniam magiſtratuum parum
ſit: ut tumultum, ac trepidationem in urbe tollant: ma
tronas publico arceant: continerìq; intra ſuum quanq;
limen cogant: comploratus familiarum coerceant: ſi-
lentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium
ad prætores deducendos curent: ſuæ quiſque fortunæ
domi authorem expectent. cuſtodeſq; præterea ad por
tas ponant: qui prohibeant quenquam egredi urbem:
cogantq; homines nullá, niſi urbe ac mœnibus ſaluis
ſalutem ſperare. ubi conticuerit tumultus: recte tum in
curiam patres reuocandos: conſulendumq; de urbis
cuſtodia eſſe. Cum in hanc ſententiam pedibus o-
mnes iſſent: ſummotiq; foro magiſtratus turba patres
diuerſi ad ſedandos tumultus diſceſſiſſent: tum demum
literæ à Terẽtio conſule allatæ ſunt: L. Aemilium con
ſulem, exercitumq; cæſum: euaſum ſe eſſe, reliquias tan
tæ cladis uelut ex naufragio colligentem: ad X mil
lia militum fermè eſſe incompoſitorũ, inordinatorũq;.
Sed Annibalem nunc ſedere ad Cannas in captiuorũ
pretijs, prædaq; alia, nec uictoris animo, nec magni
ducis more metientem. Tum priuatæ quoq; per domos

clades uulgatæ sunt: adeóq; totam urbem oppleuit luctus: ut sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas: nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandem causam alia quoq; sacra publica, aut priuata desererẽtur: senatus consulto diebus XXX luctus est finitus. Cæterum cum sedato urbis tumultu reuocati in curiam patres essent: aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore: regnũ Hieronis classe punica uastari: cui cum opem implorãti ferre uellent: nuntiatum ijs est: aliã classem ad Egadis insulam stare paratam, instructamq;: ut ubi se uersos ad tuendam syracusanam oram Pœni sensissent: Lilybæum extemplo, prouinciamq; aliam romanam aggrederentur. itaq; classe opus esse: si regem socium, Siciliamq; tueri uellent. Literis consulis, proprætorisq; lectis, M. Claudium, qui classi ad Hostiam stanti præesset: Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli: ut cum prætori exercitum tradidisset: * primo quoq; tempore quantum per commodum reip. fieri posset, Romam ueniret. Territi etiam super tantas clades, cũ cæteris prodigijs: tum quod duæ uestales eo anno, Opimia, atq; Floronia stupri compertæ: et altera sub terram, ut mos est: ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimetipsa mortem consciuerat: L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant: qui cum Floronia stuprum fecerat: à pontifice maximo eo usq; uirgis in comitio cæsus erat: ut inter uerbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot (ut fit) clades in prodigium uersum esset: decemuiri

libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum: quibus precibus, supplicationibusq; deos possent placare: & quaenam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: iter quae gallus & gallina, Graecus & Graeca in foro Boario sub terra uiui demissi sunt in locum saxo consectum, ibi ante hostijs humanis minime romano sacro imbutum. Placatis satis ut rebantur deis, M. Claudius Marcellus ab Hostia mille et quingentos milites, quos in classem scriptos habebat: Romam, ut urbi praesidio essent: mittit: ipse legione classis (ea legio tertia erat) cum tribuni. Theanum Sidicinum praemissa, classe tradita P. Furio collegae, paucos post dies Canusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius, et T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII & quosdã praetextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. Item ad socios, latinumq; nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. Et uetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusq;. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum, ac necessitas dedit. octo millia iuuenum ualidorum ex seruitijs, prius sciscitantes singulos uellent'ne militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit: cum pretio minore redimi captiuos copia fieret. Nanq; Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam uictoris magis, quàm bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisq; socijs, sicut ante ad Tre-

biam, Trasimenumq́; lacum, benigne allocutus sine pretio dimisisset: Romanos quoq; uocatos, quod nunquam aliâs antea: satis miti sermone alloquitur. Non internetiuum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate, atq; imperio certare. & patres uirtuti romanæ cessisse: & se id adniti: ut suæ inuicem simul felicitati, & uirtuti cedatur. itaq; redimendi se captiuis copiam facere. pretium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, tricenos pediti, seruo centum. Quanquam aliquantum adijciebatur equitibus ad id pretium, quod pepigerant dedentes se: læti tamen quãcunq; conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio ipsorum decem deligi: qui Romam ad senatum irent. nec pignus aliud fidei, quàm ut iurarent se redituros: acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginensis: qui, si forte ad pacem inclinarent animos: conditiones ferret. Cum egressi castris essent: unus ex ijs minime romani ingenij homo, uelut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset: ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romam uenire nuntiatum est: Carthaloni obuiam lictor missus: qui dictatoris uerbis nuntiaret: ut ante noctem excederet finibus romanis. Legatis captiuorũ senatus ab dictatore datus est. Quorũ princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo uestrum ignorat: nulli unquam ciuitati uiliores fuisse captiuos: quàm nostræ cæterũ, nisi nobis plus iusto nostra placet causa: non alij unquã minus negligendi uobis, quàm nos in hostium potestatem uenerunt. nõ enim in acie per timorẽ arma tradidimus: sed cum propé ad noctem superstantes cumulis

cæsorum corporum prælium extraxissemus: in castra recepimus nos. diei reliquum, ac noctem insequentem fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati. postero die cum circunsessi ab exercitu uictore aqua arceremur: nec ulla alia iam per confertos hostes erumpendi spes esset: nec esse nefas duceremus: quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquem ex cannensi pugna romanum militem restare: tunc demũ pacti sumus pretiũ: quo redempti dimitteremur. arma, in quibus nihil iam auxilij erat: hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen ad captiuorum redimendorum gratiam Tarentum misisse. atqui in Italia cum Gallis, et ad Heracleam cum Pyrrho, utraq; non tam clade infamis, quàm pauore & fuga, pugna fuit. Cãnenses campos aceruí romanorum corporum tegunt: nec superfumus pugnæ: nisi in quibus trucidandis & ferrum & uires hostem defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam: qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relicti, cum castra traderentur: in potestatem hostium uenerunt. Haud equidem ullius ciuis, aut commilitonis fortunæ, aut conditioni inuideo: nec premendo alium me extulisse uelim uideri. ne illi quidem, nisi pernicitatis pedum & cursus aliquot præmium est: qui pleriq; inermes ex acie fugientes non prius quàm Venusiæ, aut Cannusij consliterunt: se nobis merito prætulerint: gloriatíq; sint: in se plus, quàm in nobis præsidij reip. esse. Sed illis ut bonis ac fortibus uiris militibusq; utemini: et nobis iã prom=

ptioribus pro patria: quod beneficio uestro redempti, atq; in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari. non minor numerus noster est: nec maiori pretio redimi possumus: quàm hi emuntur. nam si conferã nos cum illis: iniuriam nomini romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum uobis cẽseam: P. C. si tam duriores esse uelitis: quid nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho uidelicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos. an barbaro, ac pœno? qui utrum auarior, an crudelior sit, uix æstimari potest. Si uideatis cathenas, squalorem, deformitatemq; ciuium uestrorum: non minus profectò uos ea species moueat: quàm si ex altera parte cernatis stratas cannensibus campis legiones uestras. intueri potestis soliciatudinem, & lachrymas in uestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq; responsum uestrũ? cum ij pro nobis, proq; ijs, qui absunt: ita suspensi ac soliciti sint: quem censetis animum ipsorum esse: quorum in discrimine uita, libertasq; est? Si mediusfidius ipse i nos mitis Annibal contra naturam suam esse uelit: nihil tamen nobis uita opus esse censeamus: cum indigni ut redimeremur à uobis, uisi sumus. Rediere Romam quondam remissi à Pyrrho sine pretio capti: sed rediere cum legatis primoribus ciuitatis ad redimendos sese missis. Redeã ego in patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis? suum quisq; habet animum P. C. Scio in discrimine esse uitam, corpusq; meum. magis me famæ periculum mouet: ne à uobis damnati, ac repulsi abeamus. neque

enim uos

enim uos pretio peperaſſe homines crederent.
Vbi is finem fecit: extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat: clamor flebilis eſt ſublatus: manuſq; ad curiam tendebant orantes: ut ſibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus, ac neceſſitas turbæ huic uirorum in foro immiſcuerat. Senatus ſummotis arbitris conſuli cœptus. Ibi cum ſententijs uariaretur: & alij redimendos de publico: alij nullam publicam impenſam faciendam: nec prohibendos ex priuato redimi: ſi quibus argentum in præſentia deeſſet: dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibuſq; ac prædijs cauendum populo, cenſerent: tum T. Manlius Torquatus priſcæ ac nimis duræ, ut pleriſq; uidebatur, ſeueritatis, interrogatus ſententiam, ita locutus fertur. Si tantummodo poſtulaſſent legati pro ijs, qui in hoſtium poteſtate ſunt: ut redimerentur, ſine ullius inſectatione eorum: breui ſententiam peregiſſem. quid enim aliud quàm admonendi eſſetis, ut morem traditum à patribus neceſſario ad rem militarem exemplo ſeruaretis? Nunc autem cum propè gloriati ſint quod ſe hoſtibus dediderint: præferriq; non captis modo in acie ab hoſtibus, ſed etiam ijs, qui Venuſiam, Cannuſiumq; peruenerunt: atque ipſi C. Terentio conſuli, æquum cenſuerint: nihil uos eorum P. C, quæ illic acta ſunt: ignorare patiar. Atq; utinam hæc, quæ apud uos acturus ſum: Canuſij apud ipſum exercitum agerem, optimum teſtem ignauiæ cuiusq;, et uirtutis: aut unus hic ſaltem adeſſet P. Sempronius. quem ſi iſti ducem ſecuti eſſent milites: hodie in caſtris romanis, non captiui in hoſtium

T. Man. Torq.

potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum uictoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent: & septa armatorum hominum erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. Neque per se ipsi hoc facere conati sunt: neq; alium sequi uoluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere, adhortari eos: dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset: dum nox incœptum tegeret: se ducem sequerentur. ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum urbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius tri. mili. in Samnio, sicut nobis adolescentibus, priore punico bello Calpurnius Flamma trecentis uoluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret: dixit: moriamur milites: & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec uiros quidem, nec Romanos uos duceret: si nemo tantæ uirtutis existeret communes. uiam non ad gloriam magis, quàm ad salutem ferentem demonstraret. ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos faciat: ut seruemini, deest uobis animus. quid, si moriendum pro patria esset: faceretis? Quinquaginta millia ciuium, sociorumq; circa uos eo ipso die cæsa iacent. si tot exempla uirtutis non mouent: nihil unquã mouebit. si tanta clades uobis uilem uitam non fecit: nulla faciet. & liberi, atq; incolumes desyderate patriam: immo desyderate: dum patria est: dum ciues eius estis. sero nunc desyderatis, diminuti capite, abalienati iure ciuiũ, serui Carthaginensium facti.

pretio redituri estis eo', unde ignauia, ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem uestrum non audistis, arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso? cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt bene monentem: sed obsistere, ac retinere conati sunt: ni strictis gladijs uiri fortissimi inertis summouissent. Prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quàm per hostium fuit erumpendum. hos ciues patria desyderet? quorum si cæteri similes fuissent: neminem hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnauerunt: ciuem haberet. Ex millibus septem armatorum sexcenti extiterũt: qui erumpere auderent: qui in patriam liberi, atq; armati redirent. neq; ijs quadraginta millia hostium obstitere. quàm tutum iter duarum propè legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie uiginti millia armatorum Canusij, fortia, fidelia P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse: qui erumpentibus quin erũperent, obsistere conati sint: aut non inuidere eos cũ incolumitati, tum gloriæ illorum per uirtutem partæ: cum sibi timorem, ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem, atq; hostem expectare: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. Ad erumpendum è castris defuit animus: ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. Dies noctesq; aliquot obsessi armati se ipsi tutati uallo sunt: tandem ultima ausi, passiq;,

cum omnia ſubſidia uitæ deſunt: affectiſq; fame uiribus, arma iam ſuſtinere nequirent: neceſſitatibus magis humanis, quàm armis uicti ſunt. Orto ſole hoſtis ad uallum acceſſit. ante ſecundam horam nullam fortunam certaminis experti, tradiderunt arma, ac ſe ipſos. Hæc uobis ipſorum per biduum militia fuit. Cum acie ſtare, ac pugnare decuerit: tum in caſtra refugerunt: cum pro uallo pugnandum erat: caſtra tradiderunt, neq; in acie, neq; in caſtris utiles. Quos redimam? Cum erumpere caſtris oportet: cunctamini, ac manetis. cum manere, & caſtra tutari armis neceſſe eſt: & caſtra, & arma, & uos ipſos traditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P. C. cenſeo: quàm illos dedendos Annibali: qui per medios hoſtis è caſtris eruperunt: ac per ſummam uirtutem ſe patriæ reſtituerunt. Poſtquam Manlius dixit: quanquam patrum quoq; pleroſq; captiui cognatione attingebant: præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; ſumma homines mouit. quia nec ærarium exhaurire, magna iam ſumma erogata in ſeruos ad militiam emendos, armandoſq;, nec Annibalem maxime huiuſce rei, ut fama erat, egentem locupletari uolebant. Cum triſte reſponſum non redimi captiuos redditum eſſet: nouusq; ſuper ueterem luctus tot iactura ciuium adiectus eſſet: cum magnis fletibus, queſtibuſq; legatos ad portam proſecuti ſunt. Vnus ex iis domum abiit: quod fallaci reditu in caſtra iureiurando ſe exoluiſſet. Quod ubi innotuit: relatumq; ad ſenatum eſt: omnes cenſuerunt, comprehendendum, & cuſtodibus

publicæ datis, deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama. X primos uenisse. de eis cum dubitatum in senatu esset: admitterentur in urbem, nec ne: ita admissos esse: ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omniũ spe, alios tres insuper legatos uenisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonij tribuno pl. de redimendis captiuis relatum esse: nec censuisse redimendos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse: decem ueteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: uictosq; paucis sententijs: qui dedendos censuerint. cæterum proximis censoribus adeo omnibus notis, ignominijsq; confectos esse: ut quidam eorum mortem sibi ipsi extemplo consciuerint: cæteri non foro solum omni deinde uita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeo discrepare inter authores, quàm quid ueri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit: uel ea res indicio est: qui sociorum ad eam diem firmi steterant: tum labare cœperunt: nulla profectò alia de re: quàm quod desperauerant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani: Calatini: Hirpini: Apulorum pars: Samnites: præter Petellinos, Brutij omnes: Lucani: præter hos Surrentini: & Græcorum omnis fermè ora: Tarentini: Metapontini: Crotonenses: Locriq;: & Cisalpini omnes Galli. Nec tamen

hæ clades, defectionesq; sociorum mouerunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret: neq; ante consulis romani aduentum: nec postquam is redijt: renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit: ut consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima caussa fuisset: redeunti, et obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit: & gratiæ actæ: quod de repub. non desperasset. qui si Carthaginensium ductor fuisset: nihil recusandum supplicij foret.

DECADIS TERTIAE

LIBER TERTIVS.

a ANNIBAL POST CANnensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat, accitus in Hirpinos à Statio pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius nobilis inter suos, (sed premebat eum Cossanorum factio) familiae per gratiam Romanorum potentis. post famam cannensis pugnae, uulgatumq; crebris sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossam urbem excessisset: sine certamine tradita urbs Poeno: praesidiumq; acceptum est. ibi praeda omni, atq; impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet: ipse per agrum campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim: ut urbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit: Numidas partim in insidijs (& pleraeq; cauae sunt uiae, sinusq; occulti) quacunq; arte poterat, disposuit: alios prae se actam praedam ex agris ostentantis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi, et incompositi uidebantur: cum turma equitum erupisset: à cedentibus consulto tracta in insidias circumuenta ē. nec euasisset quisquam: ni mare propinquum, et haud procul litore naues piscatoriae pleraeq; conspectae peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo praelio nobiles iuuenes capti, caesiq; sunt. inter quos & Egeas

præfectus eqtum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate, atq; indulgentia fortunæ. maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi, & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Trasimenum est: in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem ratus ꝑ occasionem nouandi res magnum ausurã facinus, ut si in ea loca Annibal cũ uictore exercitu uenisset: trucidato senatu, traderet Capuã Pœnis: improbus homo, sed non ad extremum ꝑditus, cum mallet incolumi, quam euersa rep. dominari: nullã autem incolumẽ esse orbatam publico consilio crederet: rationem init: qua et senatum seruaret: & obnoxiũ sibi, ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturũ nullo modo, nisi necessariũ fuisset: præfatus esset: quippe q liberos ex Appij Claudij filia haberet: filiamq; Romã nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorẽ multo rem, magisq; timendã instare. non enim ꝑ defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum plebem spectare: sed per cædem senatus uacuam remp. tradere Annibali, ac Pœnis uelle. eo se periculo posse liberare eos: si permittant sibi: et certaminum in rep. obliti credant. Cũ omnes uicti metu ꝑmitterent: claudam in curia uos, inquit: & tanquã & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, qbus neqcquã

aduersarer: uiam saluti uestræ inueniam. in hoc fidē, quam uultis ipsi: accipite. Fide data egressus claudi curiam iubet: præsidiumq; ī uestibulo reliquit: nequis adire curiam iniussu suo, ne'ue inde egredi possit. Tūc uocato ad concionem populo, quod sæpe, inquit, optastis Campani: ut supplicij sumendi uobis ex improbo, ac detestabili senatu potestas esset: eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidijs clientium, seruorumq; tuentur: cum summo uestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nec quicq̄ raptim, aut forte temere egeritis. de singulorum capite uobis ius sententiæ dicendæ faciam: ut quas quisq; emeritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita uos iræ indulgere oportet, ut potiorem ira salutem, atq; utilitatem uestrā habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis senatores. nā senatum omnino non habere non uultis. quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod unum liberæ ciuitatis consiliū est: senatus habendus est. Itaq; duæ res simul agendæ uobis sunt ut & ueterem senatum tollatis: et nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo: de quorum capite uos consulam. quod de quoq; censueritis: fiet. sed prius in eius locum uirum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis: quām de noxio supplicium sumatur. Inde consedit: & nominibus in urnam coniectis, citari quod primum sorte nomen excidit: ipsumq; è curia produci iussit. Vbi auditū est nomen: malum, & improbum pro se quisq; clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuuius. uideo quæ sententia de hoc sit data: eijcitur pro malo atq; īprobo.

bonũ senatorẽ, & iustum eligite. Primo silentiũ erat inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa uerecũdia quempiam nominasset: multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alij negarent nosse: alij nunc probra, nunc humilitatem, sordidamq; inopiã, & pudẽdæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo, ac tertio citato senatore est factum: ut ipsius pœnitere homines appareret: quem autẽ in eius substituerent locum: deesse. quia nec eosdẽ nominari attinebat, nihil aliud, quàm ad audienda probra nominatos: & multo humiliores, obscurioresq; cæteri erãt eis: qui primi memoriæ occurrebãt. Ita dilabi homines: notissimum quodq; malum maxime tolerabile dicentes esse: iubentesq; senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius, cum obnoxiũ uitæ beneficio senatum multo sibi magis, quàm plebi fecisset: sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisq; memoria, plebẽ affari: salutare: benigne inuitare: apparatis accipere epulis: eius causas suscipere: ei semper parati adesse: secundum eã in lite iudicem dare: qui magis popularis, aptiorq; in uulgus fauori conciliando esset. iam uero nihil in senatu actum aliter: quàm si plebis ibi esset cõcilium. Prona semper ciuitas in luxuriã non ingeniorum modo uitio, sed affluenti copia uoluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisq;, tum uero ita obsequio principum, & licentia plebis lasciuere: ut nec libidini, nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum, senatusq; accessit tum post cannensem cladem: ut, cuius aliqua erat uerecun-

dia: romanum quoq; imperium spernerent. Id modo erat in mora ne id extemplo efficerent: quod connubium uetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: et quod, cum militarent aliquot apud Romanos: maximum uinculum erant trecenti equites nobilissimus quisq; Campanorum, in præsidia sicularum urbium delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes, cognatiq; ægre peruicerunt: ut legati ad consulem romanum mitterentur. Ii nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus consulem inuenerunt, quàm poterant maxime miserabilem bonis socijs, superbis atq; infidelibus, ut erãt Campani: spernendum. Et auxit rerũ suarum, suiq; contemptum consul, nimis detegendo cladem, nudãdóq;. nam cum Legati ægre ferre senatum, populũq; campanum aduersi quicquam euenisse Romanis, nuntiassent: pollicerenturq; omnia, quæ ad bellum opus essent: Morem, inquit, magis loquendi cum socijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent ad bellum, imperare: quàm conuenienter ad præsentem fortunæ nostræ statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est: ut, quasi aliquid habeamus: id quod deest: expleri ab socijs uelimus.? pedites uobis imperemus? tanquam equites habeamus. pecuniam deesse dicamus? tanquam ea tantum desit. nihil, ne quod suppleremus quidem: nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, signa, equi, uiriq;, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris periere. Itaq; non iuuetis nos in bello oportet Cãpani: sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentem: ut

T. Va
ora

trepidos quondam maiores uestros intra mœnia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed etiam Sidicinũ pauentes, receptos in fidem apud Satriculam defenderimus: cœptumq́; propter uos cum Samnitibus bellum per centum propè annos, uariante fortuna euentum, tulerimus. Adijcite ad hæc: quod fœdus æquum dedimus: q leges nostras, quod ad extremum, id quod ante cannensem certe cladem maximum fuit: ciuitatem nostram magnæ parti uestrum dedimus: communicauimusq́; uobiscum. Itaq; communem uos hanc cladem, quæ accepta est: credere Campani oportet: communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite, aut Hetrusco res est: ut quod à nobis ablatum sit: in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis ne Africæ quidem indigena, ab ultimis terrarum oris, freto Oceani, Herculisq́; columnis expertem omnis iuris, & códitionis, et linguæ propè humanæ militem trahit. Hũc natura et moribus immitẽ ferũq; insup dux ipse efferauit, pontibus, ac molibus ex humanorum corporũ strue faciendis: & (quod proloqui etiam piget) uesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiã nefas sit: uidere, atq; habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit Campani: prolapsum clade romanum imperium uestra fide, uestris uiribus retentum, ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equitum arbitror ex Cãpania uos scripsisse. iam pecuniæ affatim esse, frumentiq́;. qui si parem fortunæ

uestræ fidē habetis: nec Annibal se uicisse sentiet: nec
Romani se uictos esse. Hac oratione consulis dimis=
sis, redeuntibusq; domum legatis, unus ex ijs, Subius
Virius, tempus uenisse, ait: quo Campani non agrū so=
lum ab Romanis quondā per iniuriam ademptum re=
cuperare, sed imperio etiam Italiæ potiri possint. fœ-
dus enim cū Annibale quibus uelint legibus factu-
ros. neq; controuersiā fore: quin ipse confecto bello An
nibal uictor in Africam hinc decedat: exercitumq; de
portet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc
Virio loquēti assensi omnes, ita renuntiāt legationem:
uti deletum omnibus uideretur nomen romanum. Ex-
templo plebes ad defectionem, ac pars maxima sena-
tus spectare. extracta tamen authoritatibus seniorū ꝑ
paucos dies est res. postremo uicit sententia plurium:
ut ijdem legati, qui ad consulem romanum ierant: ad
Annibalē mitterētur. Quo prius quàm iretur: certūq;
defectionis consilium esset: Romam legatos missos à
Campanis, in quibusdam annalibus inuenio, postulan
tes: ut alter consul campanus fieret: si rem romanam
adiuuari uellent. indignatione orta, summoueri à cu
ria iussos esse: missumq; lictorem: qui ex urbe educeret
eos: atq; eo die manere extra fines romanos iuberet.
Quia nimis compar Latinorum quondam postulatio
erat: Cœliusq;, & alij id haud sine causa prætermis=
serant scriptores: ponere pro certo sum ueritus. Legati
ad Annibalem uenerunt: pacemq; cum eo his conditio
nibus fecerunt. Ne quis imperator, magistratus ue Pœ=
norum ius ullum in ciuem campanum haberet: ne ue
ciuis campanus inuitus militaret: munus ue faceret. ut

suæ leges, sui magistratus Campanis essent. ut trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Căpanis: quos ipsi elegissent: cum quibus equitũ campanorũ, qui in Sicilia stipendia facerent: permutatio fieret. Hæc pacta. Illa insuper, quàm quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos sociũm, ciuesq́; romanos, alios partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs impliatos, plebs repẽte oĩs comprehensos, uelut custodiæ causa balneis includi iussit: ubi feruore, atq; æstu anima interclusa, fœdum in modũ expirarent. Ea ne fierent: neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, uir, cui ad summam authoritatem nihil, præter sanam ciuium mentem, defuit: restiterat. ut uero præsidium mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam dominationẽ, miserabilemq́; Tarentinorum seruitutem exẽpla referẽs, primo ne reciperetur præsidium, palàm uociferatus ẽ: deinde ut receptum aut eijceretur: aut, si malũ facinus, quod à uetustissimis socijs, consanguineisq́; defecissent: forti ac memorabili facinore purgare uellent: ut interfecto punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neq; enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit, qui uocarent Magium ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum: (nec enim Annibali ius esse in ciuem campanum) concitatus ira Pœnus cõprehendi hominem: uinctumq́; attrahi ad se iussit. ueritus deĩde nequid inter uim tumultus, atq; ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur: ipse præmisso nuntio ad Marium Blosium prætorem campanum, postero die se Capuæ futurum, pro

ficiſcitur è caſtris cum modico præſidio. Marius cõ cione aduocata edicit: ut frequẽtes cum coniugibus, ac liberis obuiam irent Annibali. Ab uniuerſis id non obedienter modo, ſed enixe, fauore etiam uulgi, & ſtu dio uiſendi tot iam uictorijs clarum imperatorem, fa ctum eſt. Decius Magius nec obuiam egreſſus eſt: nec, quo timorem aliquem ex conſcientia ſignificare poſſet: priuatim ſe tenuit. in foro cum filio, clientibuſq; pau cis otioſe inambulauit: trepidante tota ciuitate ad ex- cipiendum Pœnum, uiſendũq;. Annibal ingreſſus ur- bem ſenatum extemplo poſtulat. precantibuſq; inde primoribus Campanorũ, nequid eo die ferè gereret: diemque ut ipſe aduentu ſuo feſtum lætus, ac libens ce lebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat: ta men nequid in principio negaret: uiſendo urbem ma gnam diei partem conſumpſit. Diuerſatus eſt apud Mu- nios Celeres, Stenium, Pacuuiumq;, inclytos nobilita- te ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius, de quo ante di- ctum eſt: princeps factionis eius, quæ attraxerat rem ad Pœnos: filium iuuenem adduxit: abſtractumq; ab ſe à Decij ait latere: cum quo ferociſſime pro romana ſocietate aduerſus punicum fœdus ſteterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria ma ieſtas ſententia depulerat. Huic tum pater iuueni An- nibalem deprecãdo magis, quàm purgando placauit. uictuſq; patris precibus lachrymiſq;, etiam ad cœnã eum cum patre uocari iuſſit: cui conuiuio neminem Cã panum, præterquam hoſpites, Iubelliumq; Tauream inſignẽ bello uirũ, adhibiturus erat. Cœperunt epu- lari de die: et conuiuiũ nõ ex more punico, aut milita-

ri disciplina esse: sed ut in ciuitate, atq; etiã modo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdũ Annibalis, Calauij filius Perolla uinci potuit. ipsiq; ualitudinem excusans patri, animi quoq; eius mirabilẽ interturbationem cum quæreret: ante solis fermè occa* sum patrem Calauium ex conuiuio egressum secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: consiliũ, inquit, affero pater: quo non ueniam solum peccati, quo deficimus ad Anniba* lem: impetrare ab Romanis: sed in multo maiore digni tate, & gratia simus Cãpani, quàm unquam fuimus. Cum mirabundus pater quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam romanum fœdus. te id prius scire uolui: si forte adesse, dum facinus patratur: malles. Quæ ubi uidit, audiuitq; senex: uelut si iam agendis, quæ audiebat: interesset: cum metu, Per ego te, inquit, fili quæcunq; iura liberos iungunt parentibus, precor: quæsoq;: ne ante oculos patris facere, et pati omnia infanda uelis. paucæ horæ sunt: intra quas iurantes per quicquid deorum est, dextras dextræ iungentes fidem obstrinximus: ut sacrata fide mansissemus. digressi à colloquio * extemplo in eum armamur. iurgus: ab hospitali mensa. Surges ad quam tertius Campanorum adhibitus es ab Annibale: ut eam ipsam mensam cruentares, hospitis sanguine. Annibalem pater filio meo potui placare: filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas: audiantur infanda: si non per-

niciem nobis

ciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem. quid illa turba tot liberorum, seruorumq́; ? quid in unum intenti omnium oculi ? quid tot dextræ ? torpescent'ne in amentia illa ? uultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt: quẽ horret populus romanus: tu sustinebis talis ? Auxilia desint: me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq́; est. Sed hic deterreri sine te potius: quam illic uinci. ualeant preces apud te meæ: sicut pro te hodie ualuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur: atq; osculo hærens non ante precibus absistit: quàm peruicit ut gladium poneret: fidemq́; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis, ego quidem, inqt, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo uicem: cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel: cum defectionem inisti ab Romanis: iterum: cum pacis cũ Annibale fuisti author: tertio hodie: cum restituendæ Romanis Capuæ mora, atq; impedimentum tu es. O' patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere uolebam, hosti minime parcens: quando parens extorquet: recipe. Hæc cum dixisset: gladiũ in publicum trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset: seipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequens datus Annibali. ubi prima eius oratio perblanda, ac benigna fuit: qua gratias egit Campanis: quod amicitiam suă romanæ societati præposuissent. & inter cætera magnifica promissa pollicitus: breui caput Italiæ omni Capuam fore: iuraq́;

inde cum cæteris populis Romanum etiam petiturum. Vnum esse exortem punicæ amicitiæ, fœderis'q; secum facti: quem neq; esse Campanum: neq; dici debere: Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur: ac se præsente de eo referatur: senatus'q; consultum fiat. Omnes in eam sententiam ierunt: q̃q̃ magnæ parti, & uir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui uidebatur ius libertatis. egressus curia, in templo magistratuum consedit: comprehendi'q; Deciũ Magium, atq; ante pedes destitutum causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ: duci'q; ante lictorem in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus: concionabundus incessit, ad circunfusam undiq; multitudinem uociferans. Habetis libertatem Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorum secundus, uinctus ad mortem rapior. quid uiolentius Capua capta fieret?. ite obuiam Annibali: exornate urbem: diemq; aduentus eius consecrate: ut hunc triumphum de ciue uestro spectetis. Hæc eo uociferante cum moueri uulgus uideretur: obuolutum caput est: ocius'q; rapi extra portam iussus. Ita in castra perducitur: extemploq; impositus in nauem: & Carthaginem missus: ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, senatum quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendũ eum, ne, aut negando rem, quam primum peterent: offendendi sibi noui socij: aut tribuendo, habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tempestas: quæ tum in ditione regum

erat. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confu
gisset: deportatus à custodibus Alexandriam ad Pto=
lemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis uin-
ctum se ab Annibale esse: uinculis liberatur: per-
missumq;: ut rediret, seu Romam, seu Capuam mal
let. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Ro-
mam eo tempore, quo inter Romanos, Campanosq; bel
lum sit: transfugæ magis, quàm hospitis fore domici=
lium. nusquam malle, quàm in regno eius uiuere:
quem uindicem, atq; authorem habeat libertatis.
Dum hæc geruntur: Q. Fabius Pictor legatus à Del
phis Romam rediijt: responsumq; ex scripto recitauit.
diuinæ quoq; in eo erant: quibus, quóq; modo suppli-
caretur. Tum si ita faxitis Romani: uestræ res melio=
res, facilioresq; erunt: magisq; ex sententia resp. ue-
stra uobis procedet: uictoriaq; duelli populi romani
erit. Pythio Apollini rep. uestra bene gesta, seruataq;,
lucris meritis donum mittitote: deq; præda, manubijs,
spolijsq; honorem habetote. Hæc ubi ex græco carmi=
ne interpretata recitauit: tum dixit: se oraculo egres
sum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure,
ac uino fecisse: iussumq; ab antistite, sicut coronatus
laurea corona & oraculum adisset: & rem diuinam
fecisset: ita coronatum nauem ascendere: nec ante de=
ponere eam: quàm Romam peruenisset. Se quæcunq;
imperata sint, cum summa religione ac diligentia exe
cutum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse.
Senatus decreuit: ut eæ res diuinæ, supplicationesq;
primo quoq; tempore cum cura fierent. Dum hæc
Romæ, atq; in Italia geruntur: nuntius uictoriæ ad

Cannas Carthaginem uenerat, Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum, quæq; deficiebant. Is, cum ei senatus datus esset: res gestas in Italia à fratre exponit. Cum sex imperatoribus eũ, quorum quatuor consules, duo, dictator ac magister equitum, fuerint: cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse. occidisse supra ducenta millia hostium: supra L. millia cepisse. ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobus saucium alterum, alterum toto amisso exercitu uix cum L. hominibus effugisse. magistrũ equitum, qui consularis potestatis sit: fusum, fugatumq;. dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit: unicum haberi imperatorem. Brutios, Apulosq;, partem Samnitum, ac Lucanorum, defecisse ad Pœnos. Capuã, quod caput non Campaniæ modo, sed post afflictam rem romanam cannensi pugna, Italiæ sit: Annibali se tradidisse. Pro his tantis, totq; uictorijs sacrũ dijs immortalibus agi, haberiq;. Ad fidem deinde tam lætarum rerum effundi in uestibulo curiæ iussit annulos aureos. qui tantus aceruus fuit: ut metientibus dimidium super treis modios explesse, sint quidam authores. Fama tenuit, quæ propior uero est: haud plus fuisse modio. Adiecit deinde uerbis: quo maioris cladis indicium esset: neminem nisi equitum, atq; eorũ ipsorum primores id gerere insigne. Summa fuit orationis: quo propius spes belli perficiendi sit: eo magis omni ope iuuandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse in media hostium terra: magnam uim frumenti, pecuniæq; absumi: & tot actis ut ho=

stum exercitus delesset: ita uictoris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse: mittendam in stipendium pecuniam, frumentumq; tam benemeritis de nomine punico militibus. Secundũ hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco uir factionis barchinæ locum Hannonis increpandi esse ratus, quid est Hanno? inquit: etiam nunc pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalẽ: ueta in tam prosperis rebus grates dijs immortalibus agi. audiamus romanum senatorem in Carthaginensium curia. Tum Hanno. Tacuissem hodie patres conscripti: nequid in communi omniũ gaudio, minus lætum quod esset uobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteat'ne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli: si reticeam: aut superbus, aut obnoxius uidear. quorũ alterum est hominis alienæ libertatis obliti: alterum suæ. Respondeam, inquit, Himilconi: non desisse pœnitere me belli: neq; desiturum ante inuictum uestrum imperatorem incusare: q̃ finitum aliqua tolerabili conditione bellum uidero. nec mihi pacis antiquæ desyderium ulla alia res, q̃ pax noua finiet. Itaq; ista, quæ modo Mago iactauit: Himilconi, cæterisq; Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse: q̃a res bello bene gestæ, si uolumus fortuna uti: pacem nobis æquiorem dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus: quo magis dare, quàm accipere possumus uideri pacem: uereor ne hæc quoq; lætitia luxuriet nobis: ac uana euadat. quæ tamen nunc quoq; qualis est? Occidi exercitus hostiũ. mittite milites mihi. quid aliud rogares: si esses uictus? Hostium cepi bina castra: præ-

dæ uidelicet plena, & commeatuum. frumentum, & pecuniam date. quid aliud inquam, si spoliatus, si exutus castris esses: peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoq; enim, quoniam respondi Himilconi: interrogare ius fasq; est) uelim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum ad internitionem romani imperij pugnatum ad Cannas sit: constetq;, in defectione totam Italiam esse: primum ecquis latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V & XXX tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum utrunq; Mago negasset: hostium quidem ergo, inquit, adhuc multum superest. Sed multitudo ea quid animorum, quid'ue spei habeat, scire uelim. Cũ id nescire se Mago diceret: nihil facilius scitu est, inquit. Ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam denique mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad uos est? Cum id quoq; negasset: bellum igitur, inquit, tam integrum habemus: quàm habuimus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quàm uaria uictoria priore punico bello fuerit: pleriq;, qui meminerimus, superfumus. nunquam terra, mariq; magis prosperæ res nostræ uisæ sunt: quàm ante consules C. Luctatium, & A. Posthumum fuerunt. Luctatio, & Posthumio consulibus, deuicti ad Egadis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoq; fortuna aliq̃d uariauerit: tum pacem speratis, cum uincimur: quam nunc, cum uincimus, dat nemo? Ergo si quis de pace cõsulet, seu de ferenda, hostibus, seu accipienda: habeo quid sententiæ dicam. Si de ijs, quæ Mago postulat: referetis: nec uictoribus mitti attinere puto: & frustran

tibus nos falsa atq; inani uictoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio·nam & simultas cum familia Barchina leuiorem authorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia nihil, quo uanius fieret gaudium suum: auribus admittebant: debellatumq; mox fore, si adniti paululum uoluissent: rebantur. Itaq; ingenti consensu fit senatus consultum: ut Annibali XL Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL elephanti: & argenti multa talenta. Dictatorq; cum Magone in Hispaniam præmissus est ad conducenda XX millia peditum, quatuor equitum: qbus exercitus, qui in Italia, quiq; in Hispania erant: supplerentur. Cæterum hæc, ut in secundis rebus, segniter otioseq; gesta. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset: deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq; ut solet ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à consulibus conscriptæ fuerant: & seruorum delectum, cohortesq; ex agro piceno & gallico collectas, ad ultimum propè desperatæ reip. auxilium, cum honesta utilibus cedunt: descendit equo: dixitq;: qui capitalem fraudem ausi, quiq; pecunia iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites fierent: eos noxa, pecuniaq; se exolui iussurũ. Ea sex millia hominum gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant: armauit. itaq; cũ XXV millibus armatorum ab urbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos

partim spe, partim metu nequicquam tentasset: in agrum nolanum exercitum traducit: & ut non hostiliter statim: quia non desperabat uoluntariam deditionem: ita si morarentur spem: nihil eorum, quæ pati, aut timere possent: prætermissurus. Senatus, ac maxime primores eius in societate romana cum fide perstare. plebs nouarum (ut solet) rerum auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorum populationis, & patienda in obsidione multa grauia, idignaq; proponere animo. neq; authores defectionis deerant. Itaq; ubi senatum metus cœpit, si palàm contra tenderent: resisti multitudini concitatæ non posse: clàm simulando dilationẽ mali iueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: qbus autem conditionibus in fœdus, amicitiamq; nouam transeant, parũ constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorẽ romanum Marcellũ Claudium, q Casilini cum exercitu erat: mittunt: docentq;, quanto in discrimine sit nolana res. agrum Annibalis esse: et Pœnorum urbem extemplo futurã: ni subueniatur. concedendo plebi senatum, ubi uelint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim cælari quæ secum acta essent: spemq; omnem auxilij romani. Ipse à Casilino Calatiã petit: atq; inde Vulturno amne traiecto, perq; agrũ satriculanum, trebianumq; sup Suessulã p montes Nolã puenit. Sub aduẽtum prætoris romani Pœnus agro nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus marini oppidi potiũdi: quo cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterũ

postquam Neapolim à præfecto romano teneri accepit: (M. Iulius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapoli quoq; sicut Nola, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circunsedisset: sæpe ui, sæpe solicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus: ut inermes cum singulis abirent uestimentis. deinde, ut q à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet: præmia atq; honores ijs, qui remansissent: ac militare uellent secum: proposuit. Nec ea spes quenquam tenuit. dilapsi omnes quocunq; hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam, Neapolimq;. Cum fermè triginta senatores, ac forte primus quisq; Capuam petissent: exclusi inde, quod portas Annibali clausissent: Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est: urbs direpta, atq; incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidij, quàm uoluntate principum habebat. Plebs timebatur: & ante omnes L. Bantius: quem consensus attentatæ defectionis, ac metus à prætore romano nũc ad proditionem patriæ, nunc si ea die fortuna defuisset: ad transfugiendũ stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. Semnecem eum ad Cannas in aceruo cæsorum corporum inuentum, curatumq; benigne etiam cum donis Annibal domum remiserat ob eius gratiam meriti rem nolanam i ius, ditionemq; dare uoluerat Pœno. anxiumq; eum, & solicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset: aut beneficio conciliandus: sibi assumpsisse, quàm hosti

ademisse fortem ac strenuum maluit sociũ. acitumq́; ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse: quod nemo ciuis nolanus sibi indicauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in romanis militauerit castris: non posse obscuram eius uirtutem esse. multos sibi, qui cum eo stipendia fecerint: referre qui uir esset ille: quæq́;, & quoties pericula pro salute ac dignitate populi romani adisset: utiq́; cannensi pugna non prius prælio abstiterit: quàm propè exanguis ruina super incidentium uirorum, equorum, armorũq́; sit oppressus. Itaq; macte uirtute esto: inquit. apud me tibi omnis honos, atq; omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris: senties eam rem tibi dignitati, atq; emolumento esse. Lætoq́; iuueni promissis equũ eximium ex dono dat: bigatosq́; quingentos quæstorẽ numerare iubet. lictoribus imperat: ut eum se adire, quoties uelit, patiantur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeo est mollitus: ut nemo inde sociorum rem romanam fortius, ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset: (Nolam enim rursus à Nuceria mouerat castra) plebesq́; nolana de integro ad defectionem spectaret: Marcellus sub aduentum hostiũ intra muros se recepit: non castris metuens: sed ne prodendæ urbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde utrinq; acies cœptæ: Romanorum pro mœnibus Nolæ: Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter urbem castraq́;, & uario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere rogantes, nec dare signum uniuersæ pugnæ

nolebant. in hac comitiaria iam duorum exercituum statione, principes Nolanorum nuntiant Marcello: nocturna colloquia inter plebem, ac Pœnos fieri: statutumq; esse: ut cum romana acies egressa portis iret: impedimenta eorum, ac sarcinas diriperent: clauderẽtq; deinde portas: murosq; occuparent: ut potientes rerum suarũ atq; urbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc ubi nũtiata sunt Marcello: collaudatis senatoribus nolanis, prius quàm aliquis motus in muris oriretur: fortunam pugnæ experiri statuit. Ad tris portas in hostes uersas tripartito exercitum instruxit. impedimenta subsequi iussit: calones, lixasq;, et inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionum, et romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemq; armaturam, ac sociorum equites statuit. Nolani muros, portasq; adire ueriti: subsidiaq; destinata impedimentis data: ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti primo miraculo esse: quod nec exercitus romanus porta egrederetur: nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita collo quia esse, metuq; resides factos, partem militum in castra remittit, iussos propere apparatum omnem oppugnandæ urbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret: tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discursu trepidat ad prima signa: succeditq; ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamorẽq; tolli, ac pedites primum, deinde equi-

tes quanto maximo possent impetu, in hostem erumpere iubet. Satis terroris, tumultusq; in aciem mediam intulerant: cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus: & C. Aurelius legati in cornua hostiũ erupere. Addidere clamorem lixæ, calonesq;, & alia turba custodiæ impedimentorum apposita: ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerit. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam authores sunt: duo millia, et CCC hostium cæsos: non plus uno Romanorum amisisse. Siue tanta, siue minor uictoria fuit: ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non uinci enim ab Annibale uincentibus difficilius fuit: quàm postea uincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusq; dispositis, ne quis egrederetur: quæstionem ĩ foro de iis, qui clàm in colloquiis hostium fuerant: habuit. supra LXX damnatos proditionis securi percussit: bonaq; eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primum ad uoluntariam deditionem conatus perlicere, postquam obstinatos inde uidet: obsidere, atq; oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi, quàm uirium erat. itaq; desperata tutela urbis, ut circũuallari mœnia uiderunt: prius quàm continuarentur hostium opera: per intermissa munimenta, neglectasq; custodias silentio noctis dilapsi, per uias, inuiaq; quà quenq; aut consilium, aut terror tulit: in urbes Campaniæ, quas satis certum erat nõ mutasse fidem: perfugerunt. An-

bal Acerris direptis atq; incensis, cũ à Casilino dictatorem romanum legionesq; nuntij accipi nuntiassent: ne quis tam propinquis hostium castris Capuæ quoq; recurrat: exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingẽti Prænestini habebant cum paucis Romanis, latiniq; nominis: quos eodem audita cannensis clades contulerat. Hi non confecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam uenissent: & alijs aggregarent sese Romanis, socijsq;: profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retro Casilinum nuntius cannẽsis pugnæ. ibi cum dies aliquot suspecti Cãpanis, timentesq; cauendis ac struendis inuicem insidijs traduxissent: iamq; de Capuæ defectione agi, accipiq; Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem urbis, quæ citra Vulturnum est: (eo enim diuiditur amni) occupauere. idq; præsidium Casilini habebant Romani. Additur & perusina cohors, homines CCCC & LX, eodem nuntio, quo Prænestini paucos ante dies, Casilinum compulsi. et satis fermè armatorum ad tam exigua mœnia, et flumine altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimiũ etiã ut uideretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset: Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo, si fiat colloquij copia: uerbis benignis ad portas aperiẽdas, præsidiũq; accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia perstẽt: rem gerere: ac tentare si qua parte inuadere urbẽ possit. Vbi ad mœnia accessere: quia silentiũ erat: solitudo uisa: metuq; concessum barbarus ratus, moliri portas, et

feras claustráq; effringere parat. cũ patefactis repẽte portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ itus, ingenti cum tumultu erumpunt: stragemq́; hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore uiro rum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremo Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam urbem, paruumq́; præsidium summa ui, atq; omnibus copijs oppugnare parat. ac dum instat: lacessitq́;, corona undiq; circundatis mœnibus: aliquot milites, & promptissimum quenq; è muro, turribusq́; ictos amisit. Semel ultro erumpentis agmine elephantorum opposito propè interclusit: trepidosq́; cõpulit in urbẽ: satis multis, ut ex tanta paucitate, ĩterfectis. plures cecidissent: ni nox prælio interuenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandum accenduntur. utiq; postquam corona aurea muralis proposita est: atq; ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cánarũ, Trasimeniq́;, & Trebiæ singulos admonẽs, uniuersosq́;. inde uineæ quoq; cœptæ agi, cuniculiq́;: nec ad uarios conatus hostium aut uis ulla, aut ars deerat. Socij Romanorum propugnacula aduersus uineas statuere: trãsuersis cuniculis hostium cuniculos excipere: & palàm, & clã cœptis obuiam ire: donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit. castrisq́; communitis, ac præsidio modico imposito, ne omissa res uideretur: in hyberna Capuam concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atq; insuetum. Itaq; quos nulla mali uicerat uis: perdidere ni-

mia bona, ac uoluptates immodicæ: & eo impẽsius: quo auidius ex insolentia in eas se merserant. somnus enim, & uinum, & epulæ, & scorta, balineaq;, & otium consuetudine in dies blandius, ita eneruauerũt corpora, animosq;: ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos, quàm præsentes tutarentur uires: maiusq; id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur: quàm quod non ex cannensi acie protinus ad urbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo uictoriam uideri potuit: hic error uires ademisse ad uincendum. Itaq; Hercule, uelut si cum alio exercitu à Capua exiret: nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti: & ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt: uiaq;, & alius militaris labor excepit: tyronum modo corporibus, animisq; deficiebant: & deinde per omne æstiuorũ tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neq; aliæ latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Cæterũ mitescente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Casilinum redit. ubi quanquam ab oppugnatione cessatum erat: obsidio tamen continuata oppidanos, præsidiumq; ad ultimum inopie adduxerat. Castris romanis T. Sempronius præerat: dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romã. Marcellũ & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum, atq; Acerranorum tenebant, Campanos timentium: si præsidium romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris: ne quid absente eo rei gereret: nihil mouebat: quanquam

quæ facile omnem patientiam uincerent, nuntibantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neq; pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandũ autem esse, si palàm frumentum importaret: uidebat: neq; clàm importandi spes esset: farre ex agris circa undiq; conuecto cum complura dolia complesset: nuntium ad magistratum Casilinum misit: ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuntio romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt. æqualiter iter omnes frumentum diuisum. id postero quoq; die, ac tertio factũ est. nocte & mittebantur: & perueniebant. eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis transuerso uertice dolia impulit ad ripam: quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur. nuntiatumq; Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum: ne quid falleret Vulturno ad urbem missum. Nuces inde fusæ ab romanis castris cum medio amni ad Casilinum defluerent: cratibus excipiebantur. Postremo ad id uentum inopiæ est: ut lora, detractasq; scutis pelles, ubi feruida mollissent aqua: mandere conarẽtur: nec muribus, alio'ue animali abstinerent: & omne herbarum, radicumq; genus aggeribus infimus muri eruerent. & cum hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murum erat: raporum semen iniecerũt: ut Annibal, eo'ne usq;, dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum?

surus sum? exclamaret. Qui nullam antea pactionem auribus admiserat: tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos pretium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est: in uinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id uerius est: q̃ ab equite in abeunteis immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt: minus dimidium ferrum, famesq; absumpsit. cæteri incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius inditio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, uelato capite: & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto: Manitium pro militibus, qui Casilini in præsidio fuerint: uotum uouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne, ubi Pœnus inde abscessisset: Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus romanus duplex stipendium, & quinquennij militiæ uacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob uirtutem: non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est: quia nec ipsorum monumento ullo est illustratus: nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui uni ex Brutijs manserant in amicitia romana: non Carthaginenses modo, qui regionem obtinebant: sed Brutij quoq; cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. q̃bus cum obsistere malis neqrent Petellini: legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum

preces, lachrymæq́; (i questus enim flebiles, cũ sibimet-
ipsi consulere iussi sunt: sese in uestibulo curiæ profude
rũt) ĩgentẽ misericordiã patribus, ac populo mouerũt.
cõsultiq́; iterũ à M. Aemilio prætore patres, circunspe
ctis oĩbus ĩperij uiribus fateri coacti, nihil iá lõginquis
socijs in se præsidij esse, redire domũ, fideq́; ad ultimũ
expleta, cõsulere sibimetipsos in præsenti fortuna iusse-
rũt. Hæc posteaq̃ renũtiata legatio Petellinis est: tantus
repẽte mœror, pauorq́; senatũ eorũ cœpit: ut pars profu
gẽdi quaq̃sq; posset: ac deserẽdæ urbis authores eẽnt:
pars, q̃n deserti à ueteribus socijs essent: adiungendi se
cæteris Brutijs: ac ꝑ eos dedẽdi Annibali. Vicit tñ ea
pars: quæ nihil raptim, nec temere agendum, consu-
lendumq́; deintegro censuit. Re laxata postero die per
minorem trepidationem retinuerunt optimates: ut con
uectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent.

Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia, Sardiniaq́;
Romam allatæ. Priores ex Sicilia Octacilij proprætoris
in senatu recitatæ sunt. L. Furium prætorem cum clas
se ex Africa Lilybæum uenisse. ipsum grauiter sau-
cium in discrimine ultimo uitæ esse. militiæ naualibus
socijs neq; stipendium, neq; frumentum ad diem dari:
neq; unde detur, esse. magnopere suadere ut quampri
mum ea mittantur: sibiq́;, si ita uideatur: ex nouis
prætoribus successorem mittant. Eademq́; fermè de sti-
pendio, frumentoq́; ab A. Cornelio Mammula propræ
tore ex Sardinia scripta. Responsum utrisq;: non esse,
unde mitteretur. iussiq́;, ipsi classibus, atq; exercitibus
suis consulerent. Octacilius ad unicum subsidium po-
puli romani Hieronem legatos cum misisset: in stipen-

dium quantum argenti opus fuit: & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benignæ contulerunt. Et Romæ quoq; propter penuriam argenti triũuiri mensarij rogatione Minutij tribuni pl. facti, L. Aemilius, qui consul, censor'q; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: et L. Scribonius Libo: qui tum tribunus pl. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilius, ædem concordiæ, quã L. Manlius prætor uouerat: dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cecilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantinij demortui, & L. Aemulij Pauli consulis, & Q. Aelij Peti: qui ceciderant pugna cannensi. Cum cætera, quæ continuis cladibus fortuna minuerat: quantum consilijs humanis assequi poterant, patres explessent: tandem se quoq;, & solitudinem curiæ, paucitatem'q; conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neq; enim post L. Aemilium, & C. Flaminium censores senatus electus fuerat: cum tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quenq; casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Aemilius prætor, dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius cum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur: conquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi arctius latini nominis, cum pro magna re suadere dixisset: ut ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres romani censuissent: ciuitas daretur: atq; in demortuorum locum in senatum legerentur:

eam sententiam haud æquioribus animis, quàm ipso rum quondam postulatum Latinorum, patres audie runt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius esse etiam nunc eius stirpis uirũ diceret: ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset: quem Latinum in curia uidisset: eum sua manu se interfecturum: Q. Fabius Maximus nunquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in sena tu dixit: quàm inter tam suspensos sociorum animos, incertamq; fidem id tactum: quod insuper solicitaret eos. eam unius hominis temerariam uocem silentio o-mnium extinguendam esse: & si quid unquam ar-cani, sancti'ue ad silendum in curia fuerit: id omniũ maxime tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro nõ dicto habendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset: uetustissimusq; ex ijs, qui uiuerent: censorijs esset: creari placuit: qui senatum legeret: acciriq; C. Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt. qui eo ex Apulia, relicto ibi præsidio, cum magnis itineribus Romam re disset: nocte proxima, ut mos erat: M. Fabium Buteo nem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. Is, ubi cum lictoribus in rostra ascendit: neq; duos dictatores tempore uno, quod nunquam an-tea factum esset: probare se dixit: neq; dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam uim permissam uni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperiũ. quæ im-moderata, fors, tempus, ac necessitas fecerint: ijs se mo dum impositurum. nam neq; senatu quenquam motu-

rum ex ijs: quos C. Flaminius, L. Aemilius censores in senatum legissent: transcribi tantum, recitariq; eos iussurum: ne penès unum hominem iudicium arbitriumq; de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum subuecturum: ut ordo ordini, non homo homini prælatus uideretur. Recitato uetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit qui post L. Aemilium, C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent: necdum in senatum lecti essent: ut quisq; eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstores ue fuerant. tum ex ijs: qui magistratus cepissent: qui spolia ex hoste fixa domi haberent: aut ciuitatem romanam accepissent. Ita CLXXVII cum ingenti approbatione hominum in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit: priuatusq; de rostris descendit, lictoribus abire iussis: turbæq; se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulo terens: ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura hominum ea mora: frequentesq; eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum redijt, non facto certiore senatu: ne comitiorum causa in urbe retineretur. Postero die consultus à M. Pomponio prætore senatus decreuit dictatori scribendum: uti, si è rep. censeret esse: ad consules subrogandos ueniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello: ut ex ijs præsentibus noscere patres possent quo statu resp. esset: consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant: omnes uenerunt, relictis legatis: qui legionibus præessent. Dictator de se pauca, ac modice lo-

cutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ uertit: comitiaq; edixit: quibus L. Posthumius III absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum: & eo accurrerat:
* consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui, cum post paucos dies magistratum initurus esset: de exercitibus scribēdis, comparandis'q; in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur: noua clades nuntiata: alia super alia cumulante in eum annum fortuna: L. Posthumiū consulem designatum, in Gallia ipsum, atq; exercitum deletos. Sylua erat uasta: (Litanam Galli uocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra, læuaq; circa uiā Galli arbores ita inciderant: ut immotæ starent: momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas romanas habebat Posthumius: sociūmq; ab supero mari tantum conscripserat: ut XXV millia armatorum in agros hostium induxisset. Galli orā extremæ syluæ cum circunsedissent: ubi intrauit agmen saltum: tum extremas arborum succisarum impellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, uiros, equos obruerunt: ut uix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborū truncis, fragmentis'q; ramorum: cæteram quoq; multitudinem inopinato malo trepidam Galli saltum omnem armati cir-

cunsidentes interfecerunt, paucis è tanto numero captis: qui pontem fluminis petentes obsesso ante ab hostibus ponte iterclusi sunt. Ibi Posthumius omni ui, ne caperetur, dimicans occubuit. spolia corporis, caputq; ducis præcisum Boiouâtes templo, quod sanctissimû est apud eos: intulere. purgato inde capite, ut mos ijs est: caluâ auro cælauere. idq; sacrum uas ijs erat: quo solennibus libarent: poculumq; idem sacerdotis esse, ac templi antistitibus. Præda quoq; haud minor Gallis, quàm uictoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ res, quia nihil dissipatum fuga est: stratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nuntiata clade cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas: ut tabernis clausis, uelut nocturna solitudine per urbem acta, senatus ædilibus negotiû daret: ut urbem circumirent: apeririq; tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatum habuit: consolatusq; patres est: & adhortatus: ne, qui cannen si ruinæ non succubuissent: ad minores calamitates animos summitterent. Quod ad Carthaginenses hostes, Annibalemq; attinet: prospera modo essent, sicut speraret, futura: gallicum bellum & omitti tuto, & differri posse: ultionemq; eam fraudis in deorum, ac populi romani potestate fore. de hoste pœno, exercitibusq;, per quos id bellum gereretur: consultandum, atq; agitandum. Ipse primum quid peditum, equitumq;, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Te-

rentio consule esset, à peritis quæsitum est. duo'ne consulares exercitus satis firmati tantum bellum efficerent, inibatur ratio. Itaque Galliam, quanquam stimulabat iusta ira: omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga cannensi essent: in Siciliam eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia bellum esset: placuit. eodem ex dictatoris legionibus reyci militem minimi quenq; roboris, nullo præstituto militiæ tempore: nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones urbanæ alteri consuli, qui in locum L. Posthumij suffectus esset: decretæ sunt. eumq;, cum primum saluis auspicijs posset: creari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde consul, cui legiones urbanæ euenissent: militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio consuli propagari in annum imperium: neq; de eo exercitu, quem ad præsidium Apuliæ haberet: quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur, apparanturq;: nihilo segnius in Hispania bellum erat: sed ad eam diem magis prosperum Romanis: P. & Cn. Scipionibus, inter se partitis copijs: ut Cn. terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator neutri parti uirium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum, ac diu obtestanti quatuor millia peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. Tum refecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui, parariq; iubet, ad insulas, maritimamq; oram tu-

tandum. In ipso impetu mouendarum de integro rerum perculit eum præfectorum nauium transitio: qui post classem ad Iberum per pauorem desertam grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci, aut Carhaginensium rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Carthesiorum gentem: desciuerantq; ijs authoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis ui capta fuerat. In eam gentem uersum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus Calbum nobilem Carthesiorum ducem cũ ualido exercitu castris se detinẽtem aggredi statuit. præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hostes ad certamen: peditum partem ad depopulandũ per agros passim dimisit: ut palantes exciperent. simul & ad castra tumultus erat: et per agros fugaq;, & cædes. deinde undiq; diuersis itineribus cum in castra se recepissent: adeo repente decessit animus pauor: ut non ad munimenta modo defendenda satis animorũ esset: sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiãtes more suo: repẽtinaq; eorum audacia terrorem hosti pauloãte ultro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduũ, tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit: et præmissam leuem armaturam, equitesq; palatos eodem recepit: nec aut colli, aut flumini satis fidens, uallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta: nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, uelocitate pari, robore animi uiriumq; aliquantum præstanti. Postquam

neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris pote rant: neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Ascuam, quo fines hostium ingrediẽs Asdrubal frumentum, commeatusq; alios conuexerat: ui capiunt: omniq; circa agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in castris ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam ex re (ut fit) benegesta oriri senserat Asdrubal: cohortatus milites ut palatos sine signis hostes aggrederentur, degressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesse tumultuose nuntiare fugientes, ex speculis, stationibusq; attulere: ad arma cõclamatum. Vt quisq; arma ceperat: sine imperio, sine signo, incõpositi, inordinati in præliũ ruunt. Iã primi conseruerant manus: cum alij cateruatim currerent: alij nondum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset: respicere alij alios: & undiq; pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicãtur: armaq; armis iungunt: in arctum compulsi, cum uix mouendis armis satis spatij esset: corona hostiũ cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars eruptione facta, syluas, ac montes petit. pariq; terrore & castra sunt deserta: & uniuersa gens postero die in deditionem uenit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est: ut Asdrabal primo quoq; tempore in Italiam exercitum duceret. quæ uulgata res per Hispaniam omnium fermè animos ad Romanos auertit. Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans: quanto fama profectionis suæ damno fuisset. Si uero inde pergeret: prius quam Iberum tran

siret: Romanorum Hispaniã fore. nam præter quàm quod nec præsidium, nec ducem haberet: quem relinqueret pro se: iperatores esse romanos: quibus uix æqs uiribus resisti possit. Itaq; si ulla Hispaniæ cura eēt: successorem sibi cum ualido exercitu mitterent. cui si omnia prospere euenirent: non tamen otiosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerũt senatũ: tñ q̃a Italiæ cura prior, potiorq́; erat: nihil de Asdrubale, neq; de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendam terra mariq;, ac tuendam Hispaniam est missus. qui ut pedestreis, naualeisq́; copias traiecit: castris cõmunitis, nauibusq́; subductis, & uallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantum maxime accelerare poterat, per dubios infestosq́; populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus, mandataq́; exposuisset: atq; edidicisset ipse inuicem: quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret: retro i sua castra redijt: nulla re, quàm celeritate tutior: quod undiq; abierat, antequam populi consentirent. Asdrubal prius quàm moueret castra: pecunias impe rat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus Annibalem transitus quosdam pretio mercatum: nec auxilia gallica aliter, quàm conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, uix penetraturum ad Alpeis fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberũ descendit.

Decreta Carthaginensium, et Asdrubalis iter ubi ad Romanos sunt perlata: omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atq; obsistere parant: rati, si Annibali uix per se ipsi tolerando

Italiæ hosti Asdrubal dux, atq; hispaniensis exercitus
* eēt iunctus: illis romani finē imperij fore. His anxij
curis ad Iberū contrahunt copias: et transito amne
cum diu consultassent: utrum castra castris conferrent:
an satis haberent, socijs Carthaginensium oppugnan
dis morari ab itinere proposito hostem: urbem à pro-
pinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimam
ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod
ubi sensit Asdrubal: pro ope ferenda socijs pergit ipsē
ire ad urbem deditam nuper in fidem Romanorum
oppugnandam. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Roma
nis est: & in ipsum Asdrubalem uersum bellū. Quin
que millium interuallo castra distantia habuere pau-
cos dies: nec sine leuibus prælijs: nec ut ī aciē exirent.
tandem uno eodemq; die uelut ex composito utrinq;
signum pugnæ propositum est: atq; omnibus copijs in cā
pum descensum est. Triplex stetit romana acies. pedi-
tum pars ante signa locata: pars post signa accepta: equi
tes cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis
firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros,
mercenariorumq; auxilia equitum: Numidas Pœno-
rum peditibus, cæteros Afros pro cornibus opponit.
nec omnes Numidæ in dextro locati cornu: sed, qui-
bus desultorum in modum binos trahentibus equos
inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum
ex fesso armatis transultare mos erat. tanta uelocitas
ipsis, tamq; docile equorum genus est. Cum hoc mo
do instructi starent: imperatorū utriusq; partis haud
fermè dispares spes erant. nam ne multum quidem
aut numero, aut genere militum hi, aut illi præstabāt.

Militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent: facile persuaserant duces pro Italia, atq; urbe Roma eos pugnare. Itaq; uelut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ uerteretur: obstinauerant animus uincere: aut mori. Minus pertinaces uiros habebat altera acies. nã maxima pars Hispani erant: qui uinci in Hispania, quàm uictores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu cum uix pila coniecta essent: retulit pedẽ media acies: inferentibus'q; sese magno impetu Romanis terga uertit. Nihilo segnius in cornibus præliũ fuit. Hinc Pœnus, hinc Afer urget: et uelut in circumuẽtos prælio ancipiti pugnant. sed cum in mediũ tota iam coisset romana acies: satis uirium ad dimouenda hostiũ cornua habuit. Ita duo diuersa prælia erãt: utroq; Romani, ut qui pulsis tandem medijs, & numero, & robore uirorum præstarent: haud dubie superarunt. Magna uis hominum ibi occisa. & nisi Hispani uix dũ conserto prælio tam effuse fugissent: perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit. quia simul inclinatam mediam aciem Mauri, Numidæ'q; uiderunt: extemplo fuga effusa nuda cornua, elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal usq; ad ultimum euentum pugnæ moratus, è media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere: atq; inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant: Romanis adiunxit: Asdrubali'q; non modo in Italiã traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ postea quam literis Scipionũ Romæ uulgata sunt: non tã uictoria, quam

prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur.
Dum hæc in Hispania geruntur: Petellia in Bruttijs aliquot post mẽssibus quàm cœpa oppugnari erat: ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multoq; sanguine, ac uulneribus ea Pœnis uictoria stetit. nec ulla magis uis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisq; omnis generis quadrupedum, sutrinæq; postremo coriis, herbisq;, & radicibus, & corticibus teneris, strictisq; rubis uescebantur: uixereq; . nec antequam uires ad standum in muris, ferendaq; arma deerant: expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Cõsentiam copias traducit. quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem fermè diebus & Bruttiorum exercitus Crotonem græcam urbem circunsedit, opulentam quondam armis uirisq;, tum iam adeo multis magnisq; cladibus afflictam: ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium superessent. Itaq; urbe defensoribus uastata facile potiti sunt hostes. arx tantum retenta: in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugêre. Et Locrenses desciuere ad Bruttios, Pœnosq;, prodita multitudine à principibus. Rhegyni tantũmodo regionis eius et in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit. & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. namq; Gelo maximus stirpis contẽpta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res: nisi mors adeo opportuna, ut patrẽ quoq; suspicione asper-

geret: armantem eum multitudinem, sollicitantemq; socios, absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania uario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus a senatu postulauit: ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator uouisset: dedicari liceret. Senatus decreuit: ut T. Sempronius consul designatus, cū primū magistratum inisset: ad populū ferret: ut Fabiū duūuirū esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Aemilio Lepido, qui bis consul, augurq; fuerat: filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & XX per triduū in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius, & T. Sempronius Gracchus consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat: ludos romanos fecerunt: qui per triduū instaurati sunt. Plebei ludi a M. Aurelio Cotta, & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno punici belli, T. Sempronius consul idibus martijs magistratū inijt. Prætoresq; Fuluius Flaccus, qui antea consul, censorq; fuerat: urbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scæuola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello procōsuli imperium esse populus iussit: quod post cannensem cladem unus romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primū est in Capitolio consultus: decreuit: ut quo eo anno duplex tributū imperaretur: simplex confestim exigeretur: ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur: præter quā qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est: ut duabus legionibus *

urbanis T. Sempronius consul Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra claudiana supra Suessulam deducerentur. quae ibi legiones essent: (erant aūt cannēsis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher praetor in Siciliam traijceret: quaeq; in Sicilia essent: Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat: M. Claudius Marcellus missus: isq; iussus in castra claudiana deducere urbanas legiones. ad ueterem exercitum accipiendum, deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerant homines, uti consul comitia collegae creando haberet. deinde ubi ablegatum uelut de industria M. Marcellum uiderunt: quem maxime cōsulē in eum annum ob egregie in praetura res gestas creari uolebant: fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit consul: utrunq;, inquit, è rep. fuit patres conscripti: et M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci: & comitia non prius edici quàm is inde confecto, quod mandatum est, negotio, reuertisset: ut uos consulem, quem tempus reip. postularet: quemq; maxime uultis: haberetis. Ita de comitijs, donec redijt Marcellus: silentium fuit. Interea duūuiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Attilius Crassus aedibus dedicandis, Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinae. Vtraq; in Capitolio est, canali uno discretae. Et de trecentis equitibus cāpanis, qui in Sicilia cum fide stipēdijs emeritis Romam uenerant: delatum ad populum: ut ciues romani essent: item uti municipes cumani essent: pridie, quàm populus campanus à populo romano defecisset.

no defecisset. Maxime ut hoc ferretur, mouerat: quod quorum hominum essent, scire seipsi negabant, uetere patria relicta, in eam, in quam redierant: nondum adsciti. Postquam Marcellus ab exercitu rediit: comitia uni consuli rogando in locum L. Posthumii edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus: qui extemplo magistratum acciperet. cui ineunti consulatum cum tonuisset: uocati augures uitio creatum uideri pronunciauerunt. uulgoq; patres ita fama ferebant: q̄d tum primum duo plebei consules facti essent: id deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicauit: suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuuii ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templum pluit. ob quem imbrem nouendiale, ut assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat: euenit. Sempronio uolones qui fierent: & sociorum XXV millia. M. Valerio prætori legiones, quæ ex Sicilia redissent: decretæ. M. Claudius proconsul ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret: missus. Prætores in Siciliam, ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt: quoties senatum uocassent: uti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret: ad portam Capenā conuenirent. prætores, quorum iurisdictio erat: tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eò uadimonia fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, unde Mago frater Annibalis XII millia peditum, & mil

quingentos equites, XX elephantos, mil. argenti talen ta in Italiam transmissurus erat cum præsidio LX nauium longarum: nuntius affertur: in Hispania rē male gestam: omnesq́; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copijsq́; omissa Italia in Hispaniam auerterent: cū Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitum romanum esse. ueterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere: nouum ex=pectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diu=turnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe, atque auare imperatum: graui tributo, & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quàm authorem, ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maxime eam rem moliente Harsicora: qui tum authoritate, atq; opibus longe pri=mus erat. His nuntijs propè uno tempore turbati, erectiq;, Magonem cum classe sua, copijsq́; in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantum fermè copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in urbe agendæ erant: mouebāt iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius senatu: ut frumenta omnes ex agris ante calendas iulias primas in urbes munitas conueherent. qui non inuexissent: eorum se agrum populaturum: seruos sub hasta uenditurum: uillas incensurū. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant: uacatio à belli administratione data est. Va-

lerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum. cum ex Sicilia legiones uenissent: ijs potissimum uti ad regionis eius præsidium. terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV naues M. Valerio datæ sunt: quibus oram maritimam inter Brundusium, ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio prætori urbis decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio proconsuli negotium datum: ut in piceno agro conquisitionem militum haberet: locisq; ijs præsidio esset. Et T. Attilius Crassus, postquam ædẽ Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges, gentesq; animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex: eo magis: quod propior Italiæ: ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalem Alpes transgressum: ut bello inter Romanos, Pœnumq; orto lætatus erat: ita utrius populi mallet uictoriam esse, incertis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. posteaquam tertia iam pugna, tertia uictoria cum Annibale, & Pœnis erat: ad fortunam inclinauit: legatosq; ad Annibalem misit. qui uitantes portus brundusinum, tarentinumq;, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Laciniæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde ꝑ Apuliam petentes Capuam media in præsidia romana illati sunt: deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorem circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se mis=

ſum ait ad amicitiam, ſocietatem'q; iungendam cum po pulo romano. mandata habere ad conſules, ac ſenatum populum'q; romanum. Inter defectiones ueterum ſociorum Valerius noua ſocietate tam clari regis lætus admodum hoſtem pro hoſpite comiter accepit. dat, qui proſequantur: itinera'q; cum cura demonſtrent: quæ loca, quos'q; ſaltus, aut Romani, aut hoſtes teneant. Xenophanes per præſidia romana in Campaniam, inde qua proximum fuit, in caſtra Annibalis peruenit: fœdus'q; cum eo, atq; amicitiã iungit legibus his: ut Philippus rex quàm maxima claſſe (ducentas autem naues uidebatur effecturus) in Italiam traijceret: & uaſtaret maritimam oram: bellum pro parte ſua terra, mariq; gereret. ubi debellatum eſſet: Italia omnis cum ipſa urbe Roma Carthaginenſium, atq; Annibalis eſſet: præda'q; omnis Annibali cederet. Perdomita Italia, nauigarent in Græciam: bellum'q; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates, continentis'q; inſulæ ad Macedoniam uergunt: eæ Philippi, regni'q; eius eſſent. In has fermè leges inter Pœnum ducem, legatos'q; Macedonum ictum fœdus. miſſi'q; cum ijs ad regis ipſius firmandam fidem legati, Giſgo, & Boſtar, et Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, ubi nauis occulta in ſtatione erat: perueniunt. inde profecti cum iam altum tenerent: conſpecti à claſſe romana ſunt: quæ præſidio erat Calabriæ litoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad perſequendam retrahendam'q; nauem cum miſiſſet: primo fugere regij conati: deinde ubi celeritate uinci ſenſerunt: tradunt ſe Romanis: & ad præfectum claſſis adducti. cum quæ-

reret: qui: & unde: & quò tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium strue re: à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit: peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde ut punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis: interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace in ter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum uisum est: captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut consules, ubicunq; essent: quàm primum deportare. ad id celerrime quinq; naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum: ut in omnis naues legatos partim custodiendos divideret: daretq; operam: ne quod ijs colloquium inter se, ne'ue qua communicatio consilij esset.

Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset: q̃ status rerum in insula esset: ad bellum, ac defectionem omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi: grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, non tam in periculosum, quàm longum morbum implicitum, diu ad belli uim sustinendã inutilem fore: exer citumq; ibi ut satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse: ita parum bello: quod motum iri uideretur: decreuerunt patres: ut Q. Fuluius Flaccus qnq; millia peditum, quadringentos equites scriberet: eãq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniam traijcien dam curaret: mitteretq; cum imperio quem ipsi ui-

deretur: qui rem gereret: quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus: q bis consul, censorq; fuerat: subegeratq; in consulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat: fœda tempestate uexata ad Baleares insulas ducitur. ibiq; adeo non armamenta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant. subductæ naues dum reficiuntur: aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post cannensem pugnam fractis partis alterius uiribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem cumanam suæ ditionis facere: primo solicitantes ut ab Romanis deficerent. ubi id parum processit: dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statutum sacrificium ad Hamas. eò senatum campanum uenturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;: ut & cumanus eò senatus ueniret ad consultandum communiter: ut eosdem uterq; populus socios, hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros: ne quid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat: nihil abnuêre: ita tegi fallax consilium posse rati. Interim T. Sempronius consul romanus Sinuessæ, quò ad conueniendum diem edixerat: exercitu lustrato, trãsgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi quia otiosa statiua erant: crebro decurrere milites cogebat: ut tyrones (ea maxima pars uolonum erat) assuescerent signa sequi: & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præcepe-

rat: ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ di
scordiam inter ordines sereret: uetus miles tyroni, li-
ber uoloni sese exæquari sineret. omnis satis honestos,
generososq; ducerent: quibus arma sua, signaq; popu-
lus romanus commisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri:
eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præ
cepta ab ducibus sunt: quàm à militibus obserua-
ta. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi:
ut propè in obliuionem uenirent, qua ex conditione
quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati cu
mani nuntiarunt: quæ à Campanis legatio paucos
ante dies uenisset: & quid ijs ipsi respondissent. Tri
duum post eum diem festum esse: non senatum solum
omnem ibi futurum: sed castra etiam, & exercitum
campanum. Gracchus iussit Cumanis omnia ex agris
in urbem conuehere: & manere intra muros. ipse
pridie, quàm statutum sacrificium Campanis esset: Cu
mas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuū ab-
sunt. Iam Campani eò frequentes ex composito conue
nerant. nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui
summus magistratus erat Cāpanis: cum XIIII mil
libus militum habebat castra. Is sacrificio apparando,
& inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior,
quàm muniendis castris, aut ulli militari operi fuit. Tri
duū sacrificatum ad Hamas. nocturnum erat sacrū:
ita, ut ante mediam noctem compleretur. Huic Grac-
chus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas
positis, ne quis enuntiare posset cœpta: & ad decimam
diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq;
operam dare, ut primis tenebris conuenire ad signum

possent: uigilia fermè prima tolli iussit signa. silentiq; profectus agmine cum ad Hamas media nocte peruenisset: castra campana, ut in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio. capta sunt signa militaria quatuor et triginta. Gracchus minus centũ militum iactura castris hostiũ potitus, Cumas se propè recepit, ab Annibale metuens: qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio. nam simul Capuam ea clades est nuntiata: ratus Annibal ab re benegesta insolenter lætum exercitum tyronum magna ex parte seruorumq;, spoliantem uictos, prædasq; agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapit. obuiosq; ex fuga Campanorum ꝑ duo præsidia Capuam duci, saucios uehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas uacua ab hostibus castra, nec quicquam, præter recentis uestigia cædis, strataq; passim corpora sociorum, inuenit. Authores erant quidam: ut protinus inde Cumas duceret: urbemq; oppugnaret. Id quanquam haud modice Annibal cupiebat: ut, quia Neapolim non potuerat: Cumas saltem maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat: retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Cãpanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppugnandæ urbis Cumas redit: populatoq; agro cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecundia in tali necessitate deserẽdi

socios implorantes fidem suam populiq; romani substitit: quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat: Vulturnum flumen traducere audebat exercitum: occupatus primo auspicijs repetendis Romæ, dein prodigijs: que alia super alia nuntiabantur: expiantiq; ea haud facile litari aruspices respondebãt. Hæ causæ cum Fabium tenerent: Sempronius in obsidione erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneã ingẽtem turrim admotam urbi aliam turrim ex ipso muro excitauit consul romanus aliquanto altiorem, quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicijs pro solo usus erat. inde primum saxis, sudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores mœnia, atq; urbem tuebãtur. postremo ubi promouendo adiunctam muro uiderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerũt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret: eruptio ex oppido simul duabus portis facta stationes hostium fudit: fugauitq; in castra: ut eo die obsesso, quàm obsidenti similior eẽt Pœnus. Ad mille CCCC Carthaginensium cæsi: unde quadraginta uiui capti: qui circa muros, & in stationibus solute ac negligenter agentes, cum nihil minus, quàm eruptionem timuissent: ex improuiso oppressi sunt. Gracchus prius quàm se hostes ab repentino pauore colligerent: receptui signum dedit: ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem iusto prælio ratus certaturum, aciem inter castra atq; urbem instruxit. cæterum post quàm neminem moueri ab solita custodia urbis uidit: nec com-

mitti quicquam temerariæ ſpei: ad Tifata redit infe-
cta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ ſunt obſidio
ne: iiſdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sē
pronius, cui Longo cognomen erat: cum Hannone Pœ-
no proſpere pugnat. ſupra duo millia hominum occi-
dit: & CC LXXX milites amiſit. ſigna militaria
ad XLI cepit. Pulſus finibus lucanis Hanno retro in
Brutios ſeſe recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à
populo romano defecerant: ui recepta per M. Valeriū
prætorem. Vercellius, Sicilius'q;, authores defectionis ſe
curi percuſſi. ſupra mille captiuorum ſub haſta uenie
runt. præda alia militi conceſſa. exercitus'q; Cumas re
ductus. Dum hæc in Lucanis, atq; in Hirpinis ge-
runtur: quinq; naues, quæ Macedonum, atq; Pœnorū
captos legatos Romam portabant: à ſupero mari ad in
ferum circunuectæ propè omnem Italiæ oram, cum
præter Cumas uelis ferrentur: neq; hoſtium, an ſocio-
rum eſſent, ſatis ſciretur: Gracchus obuiam ex claſſe
ſua naues miſſit. Cum procunctando inuicem cogni-
tum eſſet, conſulem Cumis eſſe: naues Cumas appulſæ
captiui'q; ad conſulem deducti: & literæ datæ. Cōſul
literis Philippi, atq; Annibalis perlectis, conſignata o-
mnia ad ſenatum itinere terreſtri miſit: nauibus deue-
hi legatos iuſſit. Cum eodem ferè die literæ, legati'q;
Romam ueniſſent: & percunctatione facta, dicta cum
ſcriptis congruerēt: primo grauis cura patres inceſſit:
cernentes quanta uix tolerantibus punicum bellum ma-
cedonici belli moles inſtaret. cui tamen adeo non ſuccu-
buerunt: ut extemplo agitaretur: quemadmodū ultro
inferendo bello auerterent ab Italia hoſtem. Captiuis

in uincula conditis, comitibus'q; eorum sub hasta uenditis, ad naues XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat: uiginti paratas alias decernũt. His cõparatis, deductis'q; et additis quinq; nauibus, quæ ad uexerant captiuos legatos: quinquaginta naues ab Hostia Tarentum profectæ: iussus'q; Q. Fuluius militibus uarronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præ erat: in naues impositis, L nauium classe non tueri modo Italiæ oram: sed explorare de macedonico bello. si congruentia literis, legatorum'q; indicijs Philippi consilia essent: ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: is'q; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniã transmitteret: daretq; operam: ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellum'q; macedonicũ ei decreta est: quæ Ap. Claudio in Siciliam missa erat: ut redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentũ est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modiũm tritici, & hordei centum. Dum hæc Romani parant: aguntq;: ad Philippum captiua nauis una ex ijs, quæ Romam missæ erant: excussa fugit. inde scitũ legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs, quæ cum Annibale legatis suis conuenissent: quæ'q; legati eius ad se allaturi fuissent: legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi Heraclitus, cui Scotino cognomen erat: & Crito Boreusetis, et Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt, ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit: quàm mouere, ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis una ca-

pta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminē=tis Romanis belli. Et circa Capuā, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam urbes, quæ ad Pœnum defecerant: Fabius ui cœpit. præsidiaq; in ijs Annibalis, Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorum plebs Annibalis erat: consiliaq; occulta de cæde principum, et proditione urbis inibantur. Quibus ne incœpta procederēt: inter Capuā castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant: traducto exercitu Fabius super Vesuuium in castris claudianis consedit. inde M. Marcellum proprætorem cum ijs copijs, quas habebat: Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ: quæ omissæ erant: posteaquā Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus lōgis ad Caralis subductis, naualibusq; socijs armatis, ut terra rē gereret: & à prætore exercitu accepto, duo & uiginti milla peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicoratum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam: qua copias augeret. Filius eius nomine Hostus castris præerat. Is adolescentia ferox temere prælio inito fusus, fugatusq;. ad XXX millia Sardorum eo prælio cæsa. mille trecenti fermè uiui capti. Alius exercitus primo per agros, syluasq; fuga palatus: dein, quò ducem fugisse fama erat: ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit. Debel

latumq; eo prælio in Sardinia esset: ni classis punica cũ duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat: in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ punicæ classis Caralis se recepit. ea occasio Harsicoræ data Pœno se iũgendi. Asdrubal copijs in terrã expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi romani agrum populandum profectus, Caralis peruenturus erat: ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta: deinceps procursationes, leuiaq; certamina uario euentu inita: postremo descensum in aciẽ: signis collatis iusto prælio ꝑ quatuor horas pugnatum. Diu pugnã ancipitẽ Pœni, Sardis facile uinci assuetis, fecerunt. postremo & ipsi, cum oĩa circa strage ac fuga Sardorũ repleta essent: fusi. cæterũ terga dantes circunducto cornu, quo pepulerat Sardos: inclusit Romanus. cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul, Pœnorumq;. fermè III millia, et DCC capti: & signa militaria septẽ & XX. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginenses: Mago ex gente barchina propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hostis in acie cecidit: & Harsicora cum paucis eq̃tibus fugiens, ut super afflictas res necẽ quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impedi

ret: mortem sibi consciuit. Cæteris urbs Cornus eadē, quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius uictore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoq; ciuitates, quæ ad Harsicorā Pœnosq; defecerant: obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumentoq; imperato pro cuiusq; aut uiribus, aut delicto, Caralis exercitum reduxit. Ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secum aduexerat milite, Romam nauigat: Sardiniamq; perdomitam nunciat patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusq; agrum carthaginensem, cum Sardiniam inde peteret: quò fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse: classi Africam repetēti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus, quàm tempestas, passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq; elephantis, & commeatu, Locros accessit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius: per simulationem prouinciæ circumeūdæ Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonē in Brutios profectus erat: & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quā præsidio obtinebat: crebras excursiones in agrum hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoq; omnia fer

ro, atq; igni uastauit: ut antiquarum cladium Samnio memoriam renouaret. itaq; extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt. Hostes populi romani Annibal fuimus primum per nos ipsi: quoad nostra arma, nostræ uires nos tutari poterant. postquam ijs parum fidebamus: Pyrrho regi nos adiunximus. à quo relicti pacem necessariam accepimus: fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta ad id tempus: quo in Italiã uenisti. Tua nos non magis uirtus fortunáq;, quàm unica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti: ita conciliauit tibi: ut te saluo atq; incolumi amico, non modo populum romanum, sed ne deos quidẽ iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solũ incolumi & uictore, sed præsente te, cum ploratum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, et flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati: ut M. Marcellus, non Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorienturq; Romani: te ad unũ modo ictum uigentem, uelut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires: quàm suis uiribus nos defendit. Non ego secundis rebus nostris gloriabor: duos cõsules, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos: & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis euenerunt. quæ aspera, aduersáq; tunc acciderunt: minore indignatione referre possumus: quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum

binis consularibus exercitibus ingrediebãtur fines nostros. ante explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè unius, & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius: quàm si in romano uagarentur agro. Causa autem hæc est: quod neq; tu defendis: et nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur: omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitũ tuũ norim: nisi à quo tot romanas acies fusas, stratasq́; esse sciam: ei facile esse ducem opprimere populatores nostros uagos, sine signis, palatos, quò quenq; trahit quis uana prædæ spes. Numidarũ paucorũ illi quidẽ præda erũt: præsidiũq; missũ nobis erit: et Nolæ ademeris: si modo quos ut socios haberes, dignos duxisti: haud idignos iudicas, quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: oĩa simul facere Hirpinos, Samnitesq́;: & indicare clades suas: & petere præsidium: et queri indefensos se, neglectosq́;. Indicandum autem fuisse primũ: dein petẽdũ præsidiũ: postremo ni ĩperaretur: tum deniq; querendum frustra opem imploratã. Exercitum se non in agrum hirpinum, samnitem'ue, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorum populi romani adducturum. ijs populandis & militẽ suum repleturum se: & metu procul ab ijs summoturũ hostes. Quod ad bellum romanum attineret: si Trasimeni, quàm Trebiæ, si Cannarum, quàm Trasimeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoq; memoriam obscuram maiore & clariore uictoria facturum. Cũ hoc responso, muneribusq; amplis legatos dimisit. ipse

præsidio

præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cæte ro exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto, atq; elephantis uenit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt: quàm quæ à legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat: ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmis'q; præsidijs tuto receptu prædatum ie rat: omnia'q; uelut aduersus præsentem Annibalẽ cauta, prouisa'q; fuerunt. tum ubi sensit hostem aduentare: copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores nolanos iussit: & omnia circa explorare: quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissu'q; Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem, fortunam'q; extollit: populi romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem. quæ si paria essent: ut quondam fuissent: tamen expertis quàm graue romanum imperium socijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes italici nominis fuisset: punicam romanæ societatem, atq; amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent: tamen non magis pares Annibali futuros: quàm ad Cannas fuissent: nedum prætor unus cum paucis, & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorum magis, quàm Annibalis interesse: capta, an tradita Nola potiretur. potiturum enim: ut Capua, Nuceria'q; potitus esset. sed quid inter Capuæ, Nuceriæ'q; fortunam interesset: ipsos prope in medio sitos Nola-

nos scire. Nolle ominari quæ captæ urbi cessura forent: sed potius spondere: si Marcellum cum præsidio, ac Nolam tradidissent: neminem alium, quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis uenirent: dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit. Multos annos iam inter romanum, nolanumq; populum amicitiam esse: cuius neutros ad eam diem pœniteret. & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat: sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali non fuisse accersendum romanum præsidiũ. cum ijs, qui ad se tuendos uenissent: omnia sibi & esse consociata: & ad ultimum fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit: ut simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem ut successisse muris Marcellus uidit: instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; uiribus, atrox esse cœpit pugna. memorabilisq; inter paucas fuisset: ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus, quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usq; ad horam tertiam diei insequentis tenuit. itaq; quanquam utraq; pars auida certaminis erat: eo die tñ tenuerũt sese munimẽtis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum nolanum misit. Quod ubi animaduertit Marcellus: extemplo in aciem

copias eduxit. neq; Annibal detrectauit. Mille ferè pas ſuum inter urbem erant, caſtráq; . eo ſpatio (& ſunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte utraq; ſublatus proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant: ad prælium iam commiſſum reuocauit. Et Nolani aciem romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in ſubſidijs ſtare, & ſaucios ex acie efferre iuſſit. pugna abſtinerent: niſi ab ſe ſignum accepiſſent. Prælium erat anceps. ſumma ui & duces hortabantur: & milites pugnabant. Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulſis priore anno ab Nola ab eodem ſe duce, milite alio, inſtare iubet. Non omnes eſſe in acie: prædanteis uagari in agro. ſed q pugnent: marcere campana luxuria, uino, ſcortis, omnibusq; luſtris per totam hyemem confectos. abiſſe illam uim, uigorémq; : dilapſa eſſe robora corporum animorúmq;: quibus Pyrenei, Alpiúmq; ſuperata ſint iuga. reliquias illorum uirorum uix arma, membráq; ſuſtinenteis pugnare. Capuam Annibali Cannas fuiſſe. ibi uirtutem bellicam, ibi militarem diſciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi ſpem futuri extinctam. Cum hæc exprobrando hoſti Marcellus ſuorū militum animos erigeret: Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, ſignáq; eadem ſe aiebat noſcere: quæ ad Trebiam, Traſimenúmq;, poſtremo ad Cannas uiderit: habueritq;. militem alium profectò ſe in hyberna Capuam duxiſſe: alium inde eduxiſſe. Legatúmne romanum, & legionis unius atq; alæ magno certamine uix toleratis pugnam: quos binæ acies conſu-

lares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone mili te, ac nolanis subsidijs inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est: qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? an dexteræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures uincere soliti estis: nunc paucis plures uix restatis. Romam uos expugnaturos, si quis duceret: fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri uim, uirtutemq; uolo. expugnate Nolam campestrem urbem, non flumine, non mari septam. hinc uos ex tam opulenta urbe præda spolijsq; onustos uel ducam quo uoletis: uel sequar. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur: Romanisq; crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ: terga Pœni dederunt: atq; in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis: quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die: capti mille DC: & signa militaria undeuiginti: & duo elephanti: quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem indutijs datis sepeliendo utrinq; cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano uotum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII equites misti numidæ, Hispaniq; ad Marcellum transfugerūt. eorum forti fideliq; opera in eo bello usi sunt sæpe Ro

mani. Ager Hispanis in Hispania, & Numidis in Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone cum quibus uenerat copiis, ipse Apuliæ hyberna petit: circaq; Arpos consedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliā Annibalem audiuit: frumento ab Nola, Neapoliq; in ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant: munimentisq; firmatis, & præsidio, quod per hyberna ad tutandum locum satis esset: relicto, ipse Capuam propius mouit castra: agrumq; campanum ferro, igniq; est depopulatus. donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribus suis fidentes egredi portis: & in castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant: peditem imbellem: equitatu plus poterant. itaq; equestribus prælijs lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites campanos acerrimus erat Iubelius, cognomine Taurea. ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo, ut cum apud Romanos militaret: unus eum Romanus, Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis: tandem facto silentio, ubi esset Claudius Asellus, quæsiuit. & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus esset: cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia uictus? aut uictor caperet? Hæc ubi Asello nuntiata sunt in castra: id modo moratus, ut consulem percunctaretur: liceret'ne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplo cepit: prouectusq; ante stationes equo, Tauream nomine compellauit: congrediq; ubi uellet iussit. Iam Ro

mani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierãt: & Campani non uallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitassent: infestis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes, sine uulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen: nisi è campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum spatio, comminus conserentur manus. Dicto propè citius equum
* in uiam Claudius egit. Taurea uerbis ferocior, quàm re, minime sis, iquit. canterium in fossam? quæ uox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex uia longe perequitasset, nullo obuio hoste in campũ rursus euectus: increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est: mirabilem certe, adijciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur: patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere: ac retro etiam consul mouit castra: ut sementem Campani facerent. nec ante uiolauit agrum campanum: quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in claudiana castra super Suessulam: ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit: ut retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam: ne oneri socijs, & sumptui reip. essent. Et T. Gracchus à Cumis Luce

riam in Apuliam legiones cum duxisset: M. Valeriũ inde prætorem Brundusium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit: tueriq; oram agri salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq; macedonicum attineret: iussit. Exitu æstatis eius, qua hæc gesta perscripsimus: literæ à Publio, & Gneo Scipionibus uenerunt: quantas, quamq; prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, uestimentaq;, & frumentum exercitui, & socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat: si ærarium inops esset: se aliquam rationẽ inituros, quomodo ab Hispanis sumant. cætera utiq; ab Roma mittenda esse. nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat: qui nec uera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis: quantos exercitus terrestres, naualesq; tuerentur: quantaq; noua classis mox paranda esset: si bellũ macedonicum moueretur. Siciliam, ac Sardiniam, quæ ante bellum uectigales fuissent: uix præsides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus & ad Trasimenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci: si multiplici grauarentur stipendio: alia perituros peste. itaq; nisi fide staret res publica: opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse: indicandasq; populo publicas necessitates: exhortandosq;, qui redempturis auxissent patrimonia: ut reipublicæ, ex qua creuissent: ad tempus commodarent: conducerentq; ex lege præbenda, quæ ad exercitum

hispaniensem opus essent: ut cum pecunia in aerario esset: iis primis solueretur. Haec praetor in concione edixit: qua die uestimenta, frumentum, hispaniensi exercitui praebenda, quaeq; alia opus essent naualibus sociis: esset locaturus. Vbi ea dies uenit: ad conducendum tres societates aderant hominum undeuiginti. quorum duo postulata fuere. unum: ne alii triennio eo publicani essent. alterum: ut quae in naues imposuissent: ab hostium, tempestatisq; ui publico periculo essent. Vtroq; impetrato, conduxerunt: priuataq; pecunia resp. administrata est. Hi mores, eaq; caritas patriae per omnes ordines, uelut tenore uno pertinebat. Quemadmodũ conducta omnia magno animo sunt: sic summa fide praebita: nec quicquam desyderatum: ac si ex opulento aerario, ut quondam, alerentur. Cum hi commeatus uenerunt: Illiturgum oppidum ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos oppugnabatur. Inter haec terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine, ac strage obsistentium peruenissent: frumentum, cuius inopia erat: aduexerunt. cohortatiq; oppidanos, ut eodem animo moenia tutarentur: quo pro se pugnantem romanum exercitum uidissent: ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal praeerat: ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione e castris pugnatum est. LX hostium millia eo die in pugna fuerunt: sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia uictoria fuit: ut plures numero, quã ipsi

erant: Romani hoſtium occiderint: ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorũ, undeſexaginta militaria ſigna: elephantis V in praelio occiſis. ternisq; caſtris eo die potiti ſunt. Illiturgo obſidione liberato, ad Incibili oppugnandum punici exercitus traducti: ſuppletis copijs ex prouincia: ut quae maxime omnium belli auida: modo praeda, aut merces eſſet: et tum iuuentute abundante. Iterum ſignis collatis eadem fortuna utriusq; partis pugnatum. Supra XIII millia hoſtium caeſa: ſupraq; tria capta, cum ſignis duobus & XL, & nouem elephantis. Tum uero omnes propè Hiſpaniae populi ad Romanos defecerunt. Multoq; maiores ea aeſtate in Hiſpania, quàm in Italia, res geſtae.

DECADIS TERTIAE LIBER QVARTVS.

u T ex Campania in Brutios reditum est: Hanno adiutoribus et ducibus Brutijs græcas urbes tentauit: eo facilius in societate manenteis romana: quod Brutios, quos & oderant: & metuebant: Carthaginensium partis factos cernebant. Rhegiũ primum tentatum est: diesq; aliquot ibi nequicquã absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq;, & cætera necessaria usibus ex agris in urbẽ rapere etiã: nequid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in urbe erant: qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, et uagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui uiolare quenquam uetiti, tantum ut excluderent ab urbe fuga dissipatos: turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit: unde agros, urbemq; possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atq; uocare principes Locrensium ad colloquium iussit: & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in collibus: & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant: tum metu

uicti consulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo concione, cum et leuissimus quisq; nouas res, nouamq; societatem mallet: & quorum propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant: uelut obsidibus datis: pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem: quàm probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Poenos deditio. L. Attilio praefecto praesidij, quiq; cum eo milites romani erant: clàm in portum deductis, atq; impositis in naueis, ut Rhegium deueherentur: Amilcarem, Poenosq; ea conditione, ut foedus extemplo aequis legibus fieret: in urbē acceperunt. Cuius rei propè nō seruata fides deditis est: cum Poenus dolo dimissum Romanū incusaret: Locrēses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiā equites sunt: si quo casu in freto aestus morari, aut deferre naues in terram posset. et eos quidem, quos sequebantur: non sunt adepti. alias à Messana traijcienteis freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant romani à Claudio praetore missi ad obtinendam urbem praesidio. itaq; Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax: ut liberi suis legibus uiuerent: urbs pariter, & portus in potestate Locrensium esset: societas eo iure staret: ut Poenus Locrensem, Locrensisq; Poenum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Poeni reducti, frementibus Brutijs: quod Rhegium, ac Locros, quas urbes direpturos se destinauerant: intactas reliquissent. Itaq; per se ipsi cōscriptis armatisq; iuuentutis suae XV millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, graecam & ipsam urbem, et maritimam: plurimum accessurum opi-

bus, si in ora maris portum ac urbem mœnibus ualidā tenuissent: credentes. Ea cura angebat: quod neq; non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant: ne quid non pro socijs egisse uiderentur: et si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quàm adiutor belli fuisset: ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaq; optimum uisum est: ad Annibalem mitti legatos: caueriq; ab eo: ut receptus Croto Brutiorū esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respondisset: & ad Hannonem eos reiecisset: ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi uolebant nobilem, atq; opulentam urbem: & sperabant: cum Brutius oppugnaret: Pœnos nec probare, nec iuuare eam oppugnationem, appareret: eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec uoluntas erat. Vnus uelut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates: ut plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret: & plebs ad Pœnos retraheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nuntiat Brutijs. Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; authorē urbis: & in uasta urbe, lateq; omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasq; senatorem ac plebis esse. quacunq; custodiant plebis homines eà patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt urbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant: præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit: tanquam Pœnis, nō Brutijs author urbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murū in circuitu patentem XII millia passuū habuit ante

Pyrrhi in Italiam aduentum. post uastitatem eo bello factam uix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat: extra frequẽtia tectis loca præterfluebat muros, procul ijs, qui inhabitabantur. sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit: ubi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine ullo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, nõ fraude uiolati hominum magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaq; inde aurea solida facta, & sacrata est. inclytumq; templum diuitijs etiam, non tantum sanctitate fuit. Ad miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est: aram esse in uestibulo templi. cuius cinerem nullus unquam moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminens mari, altera uergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita: postea & muro cincta: quà per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, ut uidebatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant: circunsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremo Brutij, cum suis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem: coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere uastam ac desertam bellis urbem paterentur: omnium neminem, præter Aristomachum mo=

uit. morituros se affirmabãt atius: quàm immisti Bruttijs in alienos ritus mores, legesq;, ac mox linguam ẽt uerterẽtur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis ualebat. nec sicut urbem prodiderat: locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permissu Hannonis arcem intrassent: persuadent: ut traduci se in Locros paterentur: nec ultima experiri uellent. iã hoc ut sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad id ipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare naues conscendunt: Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos, atq; Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut opportunitate huius, aut illius partis oriebãtur: meliorq; eis Romanus, et in dies cautior, tutiorq; ab insidijs fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumq; ad Hieronymum nepotem eius trãslatum, puerum, uix dũ libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingeniũ tutores, atq; amici ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obstitere filiæ: nomen regium penès puerũ futurum ratæ, regimen rerum omnium penès se, uirosq; suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagessi

mum iam agenti annum, circunsesso dies noctesq; mulieribus blanditijs liberare animum: & conuertere ad publicam priuatam curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens: ut fidē erga populum romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent: iuuenemq; suis potissimum uestigijs insistere uellent: disciplinæq;: in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset: tutores prodeunt. testamento prolato, pueroq; in concionem producto, (erat autem XV tunc fermè annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant: approbantibus testamentum, cæteris uelut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus, funus fit regium magis amore ciuium & caritate, quàm cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymū, ac regni potentem: deponendoq; tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat: in se unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli bono, moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedenti tanta caritate Hieronis. uerum enimuero Hieronymus, uelut suis uitijs desyderabilem efficere uellet alium: primo statim conspectu omnia quàm disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumq; eius Gelonem, nec uestis habitu, nec alio ullo insigni differētes à cæteris ciuibus uidissent: et conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumq; conuenientes sequebantur mores:

auu

contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficilis, libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaq; tantus omneis terror inuaserat: ut quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat: Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autẽ duo ad Carthaginenses, Thraso ad societatem romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebãt animum adolescentium. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index unũ ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat: nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusq; Andronodoro torquẽdus, de se ipse haud cũctanter fassus, cõscios cælabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur: uictum malis se simulans auertit ab conscijs in insontes indicium: Thrasonem eẽ authorem consilij mentitus. nec nisi tam potenti duce cõfisos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni: quorum capita uilissima fingenti inter dolores, gemitusq; occurrêre. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extemplo traditur ad supplicium. adiectiq; pœnæ cæteri iuxta insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilij torqueretur: aut latuit: aut fugit. tantum illis in uirtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumq; ipsi

Theodoro uirium ad arcana occultanda. Itaq;, quod unum uinculum cum Romanis societatis erat: Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalem missi: ac remissi ab eo cum Annibale nobili adolescentulo, Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac syracusano tyrãno. nec inuito Annibale apud tyrannum manserũt. Ap. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit: extemplo legatos ad Hieronymum misit. qui cũ sese ad renouandam societatem, quæ cum auo fuisset: uenisse dicerent: per ludibrium auditi, dimissiq; sunt ab quærente per iocum Hieronymo: quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. uix credibilia enim legatos Annibalis narrare. uelle quid ueri sit scire: ut ex eo utrã spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpisset: redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo, quàm rogato, ne fidem temere mutaret: proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendũ. Pacto conuenit: ut cum Romanos Sicilia expulissent: (id autem breui fore: si naues, atq; exercitũ misissent) Himera amnis, qui fermè insulam diuidit: finis regni syracusani, ac punici imperij esset. Aliã deinde inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi ẽt regis materni aui iubebãt meminisse: legationẽ misit: qua æquũ cẽsebat: Siciliam sibi oẽm cedi: Italiæ iperiũ propriũ quæri carthaginẽsi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neq; mirabant-

tur in iuuene furioso: neq; arguebant: dummodo a-uerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipi-tia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocra te, atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad ten tandas urbes, quæ præsidijs tenebantur romanis: & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant au tem ad XV millia peditum equitumq;) profectus es= set: liberas ædes coniurati (et omnes forte militabant) imminẽtes uiæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat: sumpserunt. ibi cum instructi armatiq; cæte ri transitum expectantes starent: uni ex eis (Indigemi ni fuit nomen) quia custos corporis erat: partes datæ sunt: ut cum appropinquaret ianuæ rex: per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita, ut conuenerat: factum est. tanquam laxaret elatum pe dem abstricto nodo, moratus turbam Indigemnes, tan tum interualli fecit: ut cum in prætereuntem sine ar-matis regem ĩpetus fieret: confoderetur aliquot prius uulneribus: quàm succurri posset. Clamore & tumul= tu audito, in Indigemnẽ iam haud dubie obstantem te= la conijciuntur. per quæ tamen, duobus acceptis uulne= ribus, euasit. fuga satellitum, ut iacentem uidêre regẽ: facta est. interfectores pars in forũ in multitudinem læ= tam libertate, pars Syracusas pergunt ad præocupãda Andronodori, regiorumq; aliorum consilia. Incerto re rum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret: senatum literis certiorem fecit: Siciliam carthaginensi populo, & Annibali conciliari. ipse ad= uersus syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius

ex authoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communijt: præsidiumq; imposuit. inde Romam comitiorum causa ueniens, in eum, quem primum diem comitialem habuit: comitia edixit: atq; ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset: eaq; T. Octacilium, & M. Aemilium Regulũ consules diceret tum Q. Fabius silentio facto: tali, oratione est usus. Si aut pacem in Italia, aut bellũ cum eo hoste haberemus: in quo negligentiæ, aut errori locus esset: qui uestris studijs, quæ in campum ad mandandos quibus uelitis honores affertis: moram ullam offerret: is mihi parum meminisse uideretur uestræ libertatis. sed cum in hoc bello cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadẽ uos cura, qua in aciẽ armati descenditis: inire suffragium ad creandos consules decet: & sibi sic quẽq; dicere. Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte Anienis Manlium fidentem & animo & uiribus misêre maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim: cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites, equitesq; optamus ut ualidiores, si minus: ut pares hosti habeamus: ita duci hostium parem ĩperatorem quæramus. Cum qui est summus in ciuitate dux; eum legerimus:

tum repente lectus, in annum creatus aduersus ueterẽ ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neq; temporis, neq; iuris inclusum angustijs: quominus ita omnia gerat: administretq;: ut tempora postulabunt belli. nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictum: restat ut pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit: dicam. M. Aemilius Regulus flamen est Quirinalis: quem neq; mittere à sacris, neq; retinere possumus: ut non deûm, aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam uxorem, atq; ex ea liberos habet. cæterũ non ea uestra in me, maioresq; meos merita sunt: ut non potiorem priuatis necessitudinibus Remp. habeam. Quilibet nautarum, uectorumq; tranquillo mari gubernare potest. ubi sæua orta tempestas est: ac turbato mari rapitur uento nauis: tum uiro, & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penè sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat: summa cura prouidendum, ac præcauendum nobis est. In minore re experti T. Octacili operam tuam sumus. haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus: documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti: trium rerum causa parauimus: ut Africæ oram popularetur: ut tuta nobis Italiæ litora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipẽdio, commeatuq; ab Carthagine Annibali trãsportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum Reip. præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam uelut placato mari quælibet

Annibali tuta atq; integra ab domo uenerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quàm Africæ fuit: quid dicere potes: cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses: dictatorem dicendum exẽplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate romana meliorem bello haberi, quàm te. magis nullius interest, quàm tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus: sub quo concidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stãtibus uobis in aciẽ armatis repente deligendi duo imperatores essent: quorum ductu atq; auspicio dimicaretis: hodie quoq; consules creetis: quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atq; cura militent. Lacus Trasimenus, et Cannæ, triste ad recordationem exemplar: at ad præcauendum simile, utiles documento sunt. *

Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum uelle uociferaretur: atq; obstreperet: lictores ad eum accedere consul iussit. et quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus: admonuit: cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ cẽturiæ sine uariatione ulla dixerunt. et prætor unus refectus, Q. Fuluius Flaccus nouum. alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitijs prætorum perfectis, S. C. factum est: ut Q. Fuluio extra ordinem urbana prouincia

esset: is'q; potissimum consulibus ad bellum profectis, urbi praeesset. Aquae magnae, & niues eo anno fuerunt: Tyberis'q; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorum'q; & hominum pernicie.
Quinto anno secundi punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes: sic Fabium Maximum cum P. Decio ad bellum gallicum, sic postea Papyrium, & Caruilium aduersus Samnites, Brutios'q;, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus: cum ad exercitum esset. praesenti Fabio, atq; ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summae rerum faciebant: ne quis aut in exemplum exquireret: aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: quod cum summo imperatore esse opus Reip. sciret: se'q; tum haud dubie esse: minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur: quàm utilitatem Reip. fecisset. Quo die magistratum inierunt consules: senatus in Capitolio est habitus: decretum'q; omnium primum: ut consules sortirentur: compararent'q; inter se: uter censoribus creandis comitia haberet: prius quàm ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus: qui ad exercitus erant: iussi'q; in prouincijs manere: T. Gracchus Luceriae: ubi cum uolonum exercitu erat: C. Terentius Varro in agro piceno: M. Pomponius in gallico. ex praetoribus prio-

ris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam: M. Valerius ad Brundusium oræ maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis, præesset. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia: T. Octacilio classis eadem: quam aduersus Carthaginenses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt. quæ quo magis credebāt simplices ac religiosi homines: eo etiam plura nuntiabantur. Lanuuij in æde intus Sospitæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmam uiridem arsisse. Mantuæ stagnum effusum Mintio amni cruentum uisum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluisse. Et in uico Istrico fontem sub terra tanta ui aquarum fluxisse: ut serias, doliáq;, quæ in eo loco erant: prouoluta uelut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq́; uiam, murum, ac portam Gauisiam. Alia uulgata miracula erant. Hastam Martis Præneste sua sponte promotam. Bouem in Sicilia locutum. Infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamasse. Ex muliere Spoleti uirum factum. Hadriæ aram in cœlo, speciesq́; hominum circum eam cum candida ueste uisas esse. Quin Romæ quoque in ipsa urbe secundum apum examen in foro uisum. quod mirabile est: quia rarum. Affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo uidere, concitauerunt ciuitatem ad arma. qui cum in Ianiculum iuissent: negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt

ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus dijs, quorum puluinaria Romae sint: iniuncta est. Perpetratis, quae ad pacem deûm pertinebant: de Rep. belloq; gerendo, & quantum copiarum, & ubi quaeq; essent, consules ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas consules sibi sumere: binis Galliam. Siciliamq;, ac Sardiniam obtineri: duabusq; Q. Fabium praetorem Apuliae, duabus uolonum T. Gracchum circa Luceriam praeesse: singulas C. Terentio proconsuli ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundusium, & duas urbi praesidium relinqui. Hic ut numerus legionum expleretur: sex nouae legiones erant scribendae. Eas primo quoq; tempore consules scribere iussi: & classem parare: ut cum eis nauibus, quae pro Calabriae litoribus in statione essent: CL longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Attilius Regulus, & Publius Furius Philus. Cum increbresceret rumor: bellum in Sicilia esse: T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautae: consules ex senatus consulto edixerunt: ut qui L. Aemilio, C. Flaminio censoribus, millibus aeris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq; ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia usq; ad CCC millia: treis nautas cum stipendio annuo. qui supra trecenta millia usq; ad decies aeris: quinq; nautas: qui supra decies: septem. senatores octo nautas cũ annuo stipendio darent.

Ex hoc edicto dati nautæ armati, instructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primum est factum: ut classis romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Campanos: ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt: ut Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus scribi Romæ: nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nunciabant: maturandū Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super Capuā consedit. inde Numidis, Hispanisq; ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, ut tentaret Puteolos: quiq; ibi præsidio erant: descendit. Maximus, post quàm Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum est: nec die, nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchū ab Luceria Beneuentum copias admouere: Q. Fabiū prætorem (is filius consulis erat) Luceriā Gracchо succedere iubet. In Siciliā eodē tempore duo prætores profecti: P. Cornelius ad exercitū: Octacilius, qui maritimæ oræ, reiq; nauali præesset. et cæteri ĩ suas quisq; prouincias profecti. et qbus prorogatū ĩperiū erat: easdē, quas priore anno, regiones obtinuerūt. Ad Annibalē, cū ad lacū Auerni esset: quiq; nobiles iuuenes ab Tarēto uenerunt: partim ad Trasimenū lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq; domos cum eadē comi

tate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Poenus fuerat. Ii memores beneficiorum eius perpulisse magnam partem se iuuentutis tarentinae referunt: ut Annibalis amicitiam ac societatem, quàm populi romani mallent: legatosq; ab suis missos rogare Annibalem: ut exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint: haud ullam intercessuram moram, quin urbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis domum ad coepta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. urbem esse uidebat cum opulentam nobilemq;, tum maritimam, & in Macedoniam opportune uersam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam: cum Brundusium Romani haberent: petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod uenerat: & dum ibi moratur, peruastato agro cumano usq; ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendum praesidium romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Poenus, ab omni parte tentato praesidio. deinde, ut nihil procedebat: ad populandum agrum neapolitanum magis ira, quàm potiundae urbis spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso traden-

dæ urbis uenerunt. Præuenit incœptum eorum Marcellus consul a' primoribus accitus. die uno Suessulam a' Calibus, cum Vulturnus amnis traijcientem moratus esset: contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq́; CCC, qui præsidio senatui essent: Nolam intromisit. & uti a' consule omnia impigre facta sunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat: bis iam ante nequicquam tentata re segnior ad credendum Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius consul ad Casilinum tentandum, quod præsidio punico tenebatur: uenit. Et ad Beneuentum uelut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq́; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppidum intrauit. deinde, ut Hannonem tria millia ferme' ab urbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille ferme' passus ab hoste castra locat: ibiq́; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte uolonum habebat: qui iam alterum annum libertatem tacite mereri, quàm postulare palàm maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium: nunquam'ne liberi militaturi essent? scripseratq́; senatui, non tam quid desyderarent: q̃ quid meruissent. bona, fortiq́; opera eorum se ad eam diẽ usum: neq; ad exemplũ iusti militis quicquã eis, præter libertatẽ, deesse. De eo permissum ipsi erat: faceret quod e' Rep. duceret esse. Itaq; prius quàm cũ hoste manum consereret: pronuntiat: tempus uenisse eis libertatis, quam diu sperassent: potiundæ. postero

die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo: ubi sine ullo insidiarum metu uera uirtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset: eum se extemplo liberum iussurum esse. qui loco cessisset: in eũ seruili supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solum: sed consulem M. Marcellum, & uniuersos patres: qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde consulis, ac senatus consultum recitauit. Ad quae clamor cum ingenti assensu est sublatus. pugnam poscebant: signumq; ut daret extẽplo, ferociter instabant. Gracchus praelio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites laeti, praecipue quibus merces nauatae in unum diem operae libertas futura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die ubi signa coeperunt canere: primi omnium parati, instructiq; ad praetorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij, ac Lucani: equites M. CC: inter quos pauci admodum Italici: caeteri Numidae ferè oẽs, Mauriq;. Pugnatũ est et acriter, & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanũ impediebat res: q̃ capita hostiũ pretia libertati facta. nam ut quiq; hostem impigre occiderat: primum capita aegre inter turbam tumultumq; abscindendo tempus terebat: deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat. Quod ubi tribuni militum Graccho nuntiauerũt: neminem stantem iam uulnerari hostem: carnificari iacẽ

tes: & in dextris militum pro gladijs humana capi-
ta esse: signum dari propere iussit: proijcerent capita:
inuaderentq́; hostem. claram satis, & insignem uir-
tutem esse: nec dubiam libertatem futuram strenuis ui=
ris. Tum redintegrata pugna est: & eques etiam in
hostem emissus. Quibus cum impigre Numidæ con
currissent: nec segnior equitũ, quàm peditum pugna
esset: iterum in dubium adducta res: cum utrinq; du-
ces, Romanus Brutium, Lucanumq́; toties à maiori-
bus suis uictos subactosq́; , Pœnus mancipia romana,
& ex ergastulo militem uerbis obtereret. Postremo
pronuntiat Gracchus: esse nihil, quod de libertate spe=
rarent. nisi eo die fusi, fugatiq; hostes essent. Ea demum
uox ita animos accendit: atq; renouato clamore uelut
alij repente facti, tanta ui se in hostem intulerunt: ut
sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœno-
rum deinde signa perturbata: postremo tota impulsa
acies: inde haud dubie terga data. ruuntq; fugientes in
castra adeo pauidi trepidiq́;: ut ne in portis quidem,
aut uallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmi
ne Romani insecuti, nouum deintegro prœliũ inclusi
hostium uallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior
in angustijs, ita cædes atrocior fuit. & adiuuere capti
ui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, et à ter=
go cæciderunt Pœnos: & fugam impedierunt. itaq; mi
nus duo millia hominum ex tanto exercitu, et ea ma-
ior pars eqtum cum ipso duce effugerunt. alij omnes
cæsi: aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex
uictoribus duo millia fermè cæcidere. præda omnis,
præter quàm hominum captorum, militi concessa est.

& pecus exceptum est: quod intra dies triginta domi ni cognouissent. Cum praeda honusti in castra redissent: quatuor millia fermè uolonum militum, qui pugnauerant segnius: nec in castra irruperant simul: metu poenae collem haud procul castris coeperunt. postero die per tribunos militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cum pro consul ueteres milites primum, prout cuiusque uirtus atq; opera in ea pugna fuerat: militaribus donis donasset: tunc quod ad uolones attineret: omnes ait malle laudatos à se, dignos, indignosq;, quàm quenquam eo die castigatum esse. quod bonum faustum felixq; Reipub. ipsisq; esset: omnes eos liberos esse iubere. Ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi iter se, gratulantesq;, nunc manus ad coelum tollentes bona omnia populo romano, Gracchoq; ipsi precarentur: tum Gracchus, prius quàm omnes iure libertatis aequassem: inquit: neminem nota strenui, aut ignaui militis notasse uolui. nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne uirtutis, ignauiaeq; pereat: nomina eorum, qui detrectatae pugnae memores secessionem pauloante fecerunt: referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam: nisi quibus morbus causa erit: non aliter, quàm stantes cibum potumq;, quoad stipendia facient: capturos esse. Hanc multam ita aequo animo feretis: si reputabitis: nulla ignauiae nota leuiore uos designari potuisse. Signum deinde colligendi uasa dedit: militesq; praedam portantes agentesq; per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere: ut ab epulis celebrē

festumq́; diem actis, non ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiam ad portas exissent: complecti milites: gratulari: uocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant: Gracchumq́; orabant: ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit: in publico epularentur omnes. Ante suas quibusq́; fores prolata omnia. pileati, aut lana alba uelatis capitibus uolones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes: qui simul ministrabant: uescebanturq́;. Digna res uisu: ut simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam redijt: pingi iuberet in æde Libertatis: quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendam curauit: dedicauitq́;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur: Annibal depopulatus agrum neapolitanum ad Nolam castra mouet. Quem ubi aduentare consul sensit: Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat: accito, ire obuiam hosti parat: ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit: circunuectumq́; occulte subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prælium uideret: ab tergo se obijcere. Id errore uiarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit: incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset: superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore: ratio compositæ rei turbata est. Nõ ausus insequi cedentes Marcellus, uincentibus suis signum receptui dedit. plus tamen duo millia hostium eo die cæsa tradũ

tur: Romanorum minus CCCC. Solis ferè occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne uiso quidem hoste rediens adeo grauiter est ab consule increpatus: ut per eum stetisse diceret: quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione uictus castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nũquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduerterunt, castigandaq; uitia: quæ, uelut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt: nata bello erant. Primum eos citauerunt: qui post cannensem pugnam Remp. deseruisse, Italiaq; excessisse uelle dicebantur. princeps eorum L. Cecilius Metellus: qui quæstor tum forte erat. iusso deinde eo, cæterisq; eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent: pronuntiarunt: uerba, orationemq; eos aduersus Remp. habuisse: quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solutum, quod iurauerantredituros: rebantur. His, superiobusq; illis equi adempti: qui publicum equum habebant: tribuq; moti: ærarij omnes facti. Neq; senatu modo, aut equestri ordine regendo cura se censorũ tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt: qui quadriennio non militassent: quibus neq;

uacatio iusta militiæ, neq; morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominū in ærarios relata: tribuq; omnes moti. additumq; merci censoriæ notæ triste senatus consultum: ut ij omnes, quos censores notassent: pedibus mererent: mitterenturq; in Siciliam ad cannensis exercitus reliquias. cui militū generi nō prius q̃ pulsus Italia hostis esset: finitum stipēdiorum tempus erat. Cū censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliūq; equorum præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes: qui hastæ huius generis assueuerant: hortariq; censores: ut omnia perinde agerent: locarentq;: ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum: quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosq; se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt: ut pretia seruorum acciperent. cæterum non antequam bello cōfecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq; pupillares primo, deinde uiduarum cœptæ conferri: nusquā eas tutius, sanctiusq; deponere credentibus, qui deferebant: quàm in publica fide. inde si quid emptum, paratumq; pupillis, ac uiduis foret: à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe ēt in castra: ut non eques, non centurio stipendiū acciperēt: mercenariūq; increpātes uocarēt, q accepisset.

Q. Fabius cōsul ad Casilinum castra habebat: quod duūm millium Campanorum, & septingentorum militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius

Metius, missus ab Cn. Magio Attellano: qui eo anno Mediastuticus erat: seruitiaq́;, & plebem promiscue armabat: ut castra romana inuaderet: intento consule ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. itaq; Nolam ad collegam mittit: altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur: opus esse: qui Campanis opponatur. uel ipse relicto Nolæ præsidio modico ueniret: uel si eum Nola teneret: & necdum securæ res ab Annibale essent: T. Gracchũ proconsulem à Beneuento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cũ cætero exercitu Casilinum uenit. aduentuq́; eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus consulibus Casilinum oppugnari cœptum. ubi cum multa succedentes temere mœnibus romani milites acciperent uulnera: neq; satis incœptis succederet: Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumq́; inde censebat: cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utranq; partem fierent: tenuit ne incœpto abiretur. Vineæ inde, omniaq́; alia operum machinationumq́; genera cum admouerentur: Campaniq; Fabium orarent: ut abire Capuam tuto liceret: paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur: occupauit: cædesq́; promiscue omnium circa portam primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent: præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum

inter colloquia, cunctationemq; petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quiq; campanorũ, quiq; Annibalis militum erant: Romam missi: atq; ibi in carcere inclusi sunt. oppidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est: eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effuse palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quàm à Beneuento acceperat: reddidit hosti cladem: atq; in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur: concessit. Consules, Marcellus retro, unde uenerat: Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasq; armis, quæ defecerant, urbes processit. Caudinus Samnis grauius deuastatus: perusti, populatiq; late agri: prædæ pecudum, hominumq; actæ. oppida ui capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorũ Ancæ oppugnatæ. Millia hostium in his urbibus XXV capta, aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romam misisset consul: uirgis in comitio cæsi omnes: ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus ualitudo aduersa Nolæ tenuit. Et à prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat: Acua oppidum per eos dies ui captum: statiuaq; ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunq; ierat, clade. in tarentino demũ agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi uiola-

tum: neq; usquam uia excessum est. apparebatq; nō id modestia militum, aut ducis, nisi ad conciliandos Tarētinorum animos fieri. Cæterū cum propè iam mœnibus accessisset: nullo ad conspectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, castra ab urbe fermè passus mille locat. Tarenti * triduo antequam Annibal ad mœnia accederet: à M. Valerio proprætore, qui classi ad Brundusium præerat: missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispositisq; ad omnes portas, circáq; muros quà res postulabat, stationibus, die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus, neq; dubijs socijs loci quicquam præbuit attentandum. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis, Annibal, cum eorum nemo, qui ad lacum Auerni adissent: aut ipsi uenirent: aut nuntium, literas'ue mitterent: uana promissa se temere secutum cernens, castra inde mouit. Tum quoq; intacto agro tarētino, quanquam simulata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens, Salapiam tendit: eóq; frumentum ex agris metapontino, atq; heraclensi (iam media æstas exacta erat: & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ, Mauriq; per salentinum agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissi: unde cæteræ prædæ haud multū, equorum greges maxime abacti. è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cum bellū nequaquam contemnēdum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dedisset syracusanis: q̃ causam, aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud mi-

lites fuerat: uociferatumq́; ferociter: parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen crebro usurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atq; fungẽdi potioribus ducibus, & relata tyranni fœda scelera, fœdioresq́; libidines, adeo mutauere animos: ut insepultum iacere corpus pauloante desyderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent: Theodorus, & Sosis regijs equis quanto maximo cursu poterant, ut ignaros omnium regios opprimerent: Syracusas contendunt. cæterum præuenerat nõ fama solũ: qua nihil in talibus rebus ẽ celerius: sed nuntius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus & insulam, & arcem, et alia, quæ poterat: quæq; opportuna erant: præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus, ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam uestem, atq; insigne capitis ostentarent: transuecti per Thincam, simul ad libertatem, simul ad arma uocantes, in Acradinã conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in uias: pars in ædium uestibulis stat: pars ex tectis, fenestrisq́; prospectant: & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucent: strepituq́; uario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olimpij Iouis tẽplo spolia Gallorũ, Illyricorũq́;, dona data Hieroni à populo romano, fixáq; ab eo, detrahunt, precãtes Iouem: ut uolẽs propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deũ delubris, pro libertate sese armãtibus. Hæc quoq; multitudo stationibus per principes regionũ urbis dispositis adiungitur. In insula inter cætera An-

dronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atq; arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute: quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuntios in Acradinam: horrea, frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus, inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat: ex principibus unus nomine Polynæus concionem & liberam, & moderatam habuit. Seruitudinis, indignitatisq; homines expertos aduersus notũ malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas ĩportet clades, audisse magis à patribus Syracusanos: quàm ipsos uidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare. magis laudaturum: si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorũ mitti placere: qui denuntient: ut in potestate senatus, ac populi sit: portæ insulæ pateant: reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum uelit facere: eundem se censere: multo acrius ab Andronodoro, quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt uentum ad Andronodorum est: ipsum quidem mouebat & ciuium consensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, uelut munitissima, prodita, atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata uxor filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysij Tyranni uocis: qua

pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis uelit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere, & parare eam, difficile atq; arduum esse. paululum sumeret spatij ad consultandum ab legatis. eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset: omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neq; tota aspernatus est: neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse uiam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renuntiare iussit: futurum se in senatus, ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Acradinæ uenit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polynæus concionatus erat: ascendit: orationemq; eam orsus est: qua primum cunctationis suæ ueniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem qui finis cædibus esset futurus: utrum, quod satis libertatis foret: contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarentur. postquam animaduertit eos, qui liberassent patriam: seruare etiam libertatem uelle: atq; undiq; consuli in mediũ: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent: quando eum, qui mandasset: suus furor absumpsisset: patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum, ac Sosim, facinus, inquit, memorabile fecistis. sed, mihi credite, inchoata uestra

gloria nondum perfecta est: periculumq; ingens manet: nisi communi concordiæ consulitis: ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarũ, pecuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit. atq; illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deũm supplicauerunt cum coniugibus, ac liberis. postero die comitia prætoribus creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni duos etiam absentes, Sopatrum, ac Deomenem fecerũt. Qui auditis ijs, quæ Syracusis acta erant: pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat: Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. et ea, quæ in insula erat, & Acradina: tradita est. muriq; ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam: consensu omnium deiecta est. secutæ et cæteræ res hãc inclinationẽ animorũ ad libertatẽ. Hippocrates, atq; Epicides audita morte tyranni, q̃ Hippocrates ẽt nuntio interfecto cælare uoluerat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus uidebatur: Syracusas rediere. ubi ne suspecti obseruarentur, tanquam nouandi res aliquã occasionem quærentes: prætores primum, dein per eos senatum adeũt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum, tanquam amicum, ac socium. paruisse imperio eius: cuius imperator suus uoluerit. uelle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, uagantibus passim per totam Siciliam romanis armis: petere ut præsidij dent aliquid: quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata. abire enim duces regios,

cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atq; audaces cupiebant. sed quod uolebant: non quàm maturato opus erat, gnauiter expediebāt. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina serebant in senatū, optimatesq;. moliri clā eos atq; struere: ut Syracusæ per speciē recō ciliādæ societatis i ditiōe Romanorū sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominentur. His audiendis, credendisq; opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati, & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem uxoris uocibus monentis, nunc illud esse tempus occupandi res: dum turbata omnia noua, atq; incognita libertate essent: dū regis stipendijs passus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat: rem consociatam paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere assuerat: incaute aperit. Huic & genus, & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est: ea deformabat. itaq; fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat: indicium ad prætores defert. Qui ubi rem haud uanam esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus, & authoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium, atq; Andronodorum interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrociore causam alijs ignorantibus or-

tus esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principium coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs: quibus Themistho iuncta esset: Afrorum, Hispanorumq; auxiliares instructos ad cædẽ prætorum, principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectoribus pronuntiatum: iam mercenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ per quosq; agerentur: totamq; uiris, armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi, quàm Hieronymus, uidebantur. Ante curiam uariæ, atq; incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in uestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt: ut silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab Senatu, & ab collegis, ut uerba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta uita orsus, quæcunq; post Hieronis mortem scęleste, atq; impie facta essent: Andronodorum, ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum? ac uixdum pubescentem facere potuisse? tutores, ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaq; aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti, destinatosq; alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palàm primo: cum clausis Andronodorus insulæ portis hæreditate regni creuerit: quæq; procurator tenuerat: pro domino possederit. proditus deinde ab eis, qui in insula erant: circunsessus ab uniuersa

ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicquam palàm atq; aperte petitum regnum, clàm & dolo affectare conatus sit. Et beneficio quidem, atq; honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset prætor. sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc uocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur: nullam earum uiuere debere: nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est. aut seruit humiliter: aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est: nec spernere modice, nec habere sciunt. & non fermè desunt irarum indulgentes ministri: qui auidos, atq; intemperantes publicanorum animos ad sanguinem, & cædes irritent. sicut tum extemplo prætores rogationē promulgarunt: acceptáq; penè prius, quàm promulgata est: ut omnis regia stirps interficeretur. missiq; à prætoribus Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filiam, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclia erat filia Hieronis, uxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum missus, uoluntarium consciuerat exilium, Ea cum ad se quoq; uenire præscisset: in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus, resolutis crinibus, miserabilíq; alio habitu: & ad ea addidit preces: nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisq; fratris: ne se innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare sinerent. nihil se ex regno illius, præter exilium uiri, habere. neque fortunam suam eandem uiuo Hieronymo fuisse, quam sororis:

neq; interfecto eo causam eandem esse. Quid quod, si Andronodoro consilia processissent: illa cum uiro fuerit regnatura? sibi cum cæteris seruiendum? Si quis Sosippo nuntiet: interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas: cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim: atq; in patriam rediturus? Quãtum spes hominum fallit. in liberata patria coniugem eius, ac liberos de uita dimicare? qd obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculũ, à sola, ac propè uidua, & puellis in orbitate degentibus esse? At enĩ periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliáq;: & asportari Alexandriam iuberent ad uirum uxorem, ad patrẽ filias. Auersis auribus, animisq;, cũ sse ne tempus tereretur, ferrum quosdã expedientes cernebat. tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare instituit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerent. ne tyrãnos ulciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarẽtur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulãt. in uirgines deinde respersas matris cruore impetum faciunt. quæ alienata mẽte simul luctu, metuq;, uelut captæ furore occursu se ex sacrario proripuerunt: ut, si effugium patuisset in publicũ: impleturæ urbẽ tumultu fuerint. tum quoq; haud magno ædium spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusq;, cum tot ac tam ualidæ eluctandæ manus essent: sese eripuerunt. tandem uulneribus cõfectæ, cum omnia replessent sanguine: exanimes corruerunt. cædemq; de se miserabilem miserabiliorẽ casus fecit: quod paulo post nuntius

uenit, mutatis repẽte ad misericordiã animis: ne interficerẽtur. Ira deinde ex misericordia orta: quod adeo festinatũ ad suppliciũ: neq; locus pœnitẽdi, aut regressus ab ira relictus esset. itaq; fremere multitudo: & in locum Andronodori, ac Themistij (nam ambo prætores fuerant) comitia poscere: quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus, unus ex ultima turba Epicadem nominauit: tum inde alius Hippocratem. crebriores deinde eæ uoces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoq; turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant: permistis. Prætores dissimulare primo: & trahendam rem esse. postremo uicti consensu, & seditionem metuentes, pronuntiant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid uellent: quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent: missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat: quò euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis: quò'ue eos ageret noua atq; insolita libertas, opperiẽs. Per eosdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliam legati Syracusani missi ab Appio essent: auditis conditionibus pacis Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui coram cum prætoribus de renouãdo fœdere agerent: misit. Etiam ibi nequaquam eadem quies, ac tranquillitas erat. post quã punicam classem accessisse Pachynũ allatum est: dẽpto

timore Hippocrates, & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur. At uero Appius naues ad hostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet opperiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus uanis accesserat fides. ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos: si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem uocari placuit. ubi cum alij alio tenderent: nec procul à seditione res esset: Appollinides principum unus orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit. Nec spem salutis, nec perniciem propiorem unquam ciuitati ulli fuisse. si enim uno animo omnes uel ad Romanos, uel ad Carthaginenses inclinent: nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratioremue fore. si alia alio trahat res: non inter Pœnos, Romanosq; bellum, atrocius fore: quàm inter ipsos Syracusanos: cum intra eosdem muros pars una quæq; suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaq; ut idem omnes sentiant: summa ui agendum esse. utra societas sit utilior: longe minoris adeo rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius, quàm Hieronymi authoritatem sequendam in socijs legendis: uel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc incognitæ, quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium: quod Carthaginensibus ita pax negari possit: ut non utique in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem, aut bellum habendum. Quò minus cupiditatis, ac studij uisa est oratio habere: eo plus

authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus, ac dele-
ctis senatorum militare etiam consilium: iussi & du-
ces ordinum, præfectiq; auxiliorũ simul consulere. Cũ
sæpe acta res esset medijs certaminibus: postremo quia
belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat: pa
cem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem con-
firmandam. Dies haud ita multi intercesserant: cum
ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes ue-
nerunt. Legatio peropportuna uisa ad multitudinẽ in-
conditam ac tumultuosam exonerandam, ducesq; eius
ablegandos. Hippocrates prætor ducere eò transfugas
iussus. secuti multi ex mercenarijs auxilijs quatuor mil
lia armatorum effecerunt. Et mittentibus, & missis
ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cu-
piebant: nouandi res occasio data est: & hi sentinam
quandam urbis rati exhaustam, lætabantur. cæterum
leuauerunt modo in præsentia uelut corpus ægrum:
quo mox in grauiorem morbum recideret. Hippocra-
tes enim finitima prouinciæ romanæ primo furtiuis ex
cursionibus uastare cœpit: deinde cum ad tuendos so-
ciorum agros missum ab Appio præsidium esset: omni
bus copijs impetum in oppositam stationem cum cæde
multorũ fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello: lega
tos extemplo Syracusas misit: q̃ pacis fidem ruptam esse
dicerent: nec belli defuturã unquam causam: nisi Hip
pocrates, atq; Epicides non ab Syracusis modo, sed tota
procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus crimi
nis absentis fratris præsens esset: aut deesset pro parte
sua concitando bello: profectus et ipse in Leontinos, q̃s
satis eos aduersus populũ romanũ concitatos cernebat:

auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis: ut quicunq; populi sub regibus fuissent: & suæ ditionis essent. nec iam libertatis contentos eẽ: nisi etiam regnent: ac dominentur. Renuntiãdum igitur eis esse: Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: uel quod in solo urbis suæ tyrannus cecidèrit: uel quod ibi primum conclamatum ad libertatẽ: relictisq; regijs ducibus Syracusas sit cõcursum. Itaq; aut eximendum id de fœdere esse: aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. legatisq; Syracusanorum & de cæde stationis romanæ querentibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire, seu Locros, seu quò aliò mallent: dummodo Sicilia cederent: iubentibus ferociter responsum est. Neq; mandasse sese Syracusanis: ut pacẽ pro se cum Romanis facerẽt: neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes: Leontinos in sua potestate esse. itaq; integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos. neq; sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti suæ rursus ditionis essent: sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; acito, ut altera parte aggrederetur: tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis: ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates, atq; Epicides posteaquam capi muros, refringiq; portas uiderunt: in arcem sese cum paucis recepere. inde clàm nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium, armatorũ agmine profectis domo ad Milam flumen nuntius occurrit: captam urbem esse: cætera falsa mista ueris ferens: cædem

rens: cædem

rens: cædem promiscuam militum, atq; oppidanorum factam: nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem: bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisq; omnibus, duces (erant autem Sosis, ac Dinonimis) quid agerent consultabant. Erroris speciem haud uanā mēdacio præbuerant uerberati, ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorū, militumq; aliorum nemo post captam urbem uiolatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat: restituebātur. Nec ut Leōtinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere: nec ut eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent prætores: sed eum motum haud diuturnum fore: si duces amentiæ sublati essent: exercitum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur: spe territis omnibus per proditionem urbis potiundæ. quod ubi frustra eis fuit incœptum: ui agendum rati, postero die Megaris castra mouent: ut Herbesum omnibus copijs oppugnarent. Hippocrates, & Epicides non tam tutum prima specie, quàm unum spe undiq; abscissa consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis: obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant: qui apud Hieronymum meruerant sub eis: & Annibalis beneficium habebant, capti ad Trasimenum inter romana auxilia, dimissiq;. quos ubi ex signis armorum, habituq; cognouere Hippocrates,

atq; Epicides: ramos oleæ, ac uelamenta alia supplicum porrigentes orare: ut reciperent sese: receptosq; tutarentur: neu proderent Syracusanis: a quibus mox ipsi trucidandi populo Ro. dederentur. Enimuero conclamant: bonum ut animum haberent: omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant: tenebaturq; agmen: necdum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem, atq; Epicidem adesse peruasit rumor: fremitusq; toto agmine erat haud dubie approbantiũ aduentum eorum: extemplo prætores citatis equis ad prima signa perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste? iniussuq; prætorum miscendi eos agmini suo? comprehendi, uinciriq; catenis iusserunt Hippocratem. Ad quã uocem tantus extemplo primum a Cretensibus clamor est ortus: deinde exceptus ab alijs: ut facile, si ultra tenderent: appareret eis timendum esse. Sollicit, incertiq; rerum suarum Megaram, unde profecti erant: referri signa iubent: nuntiosq; de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoq; Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspitionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, uelut interceptas literas, quas ipse composuerat: recitat. Prætores Syracusani Marcello suo S. Secundum salutẽ, ut assolet, scriptum erat. Recte eum, atq; ordine fecisse: quod in Leontinis nulli peperasset. Sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam. nec unquam Syracusas quieturas: donec quicquam externorũ auxiliorum aut in urbe, aut in exercitu suo esset. itaq; da-

ret operam: ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent: in suam potestatem redigeret: ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent: tanto clamore ad arma discursum est: ut prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est: impetusq; in Syracusanos milites fiebant. nec ab ullo temperatum foret: ni Epicides, atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non a misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi: & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum, atq; amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent. expertiq; quàm uana, aut leui aura mobile uulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circunsessi erant: subornant: ut Syracusas perferret nuntium conuenientem eis: quæ ad Milam falsò nuntiata erant: authoremq; se exhibendo, ac uelut uisa, quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud uulgum modo fides fuit: sed senatum quoque in curiam introductus mouit: ut uani quidam homines palàm ferrent: per bene detectam in Leontinis esse auaritiam, & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas: aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset: facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere: nec eosdem odisse. ad militares penè omnes, partemq; magnam plebis inuisum esse nomen romanum. prætores, optimatiumq; pauci quanquam in-

flati uano nuntio erant: tamen ad propius, præsentiusq; malum cautiores esse. Etiam ad Hexapylum erant Hippocrates, atq; Epicides: serebanturq; colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant: ut portas aperirent: sinerentq; communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi: cum prætores interuenerunt. et primo imperio minisq;, deinde authoritate deterrendo, postremo, ut omnia uana erāt: obliti maiestatis precibus agebant: ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant: quod non minore intus ui, quàm foris portæ effringerētur. effractisq; omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prætores in Acradinā cū iuuentute popularium confugiunt. mercenarij milites, perfugæq;, & quicquid regiorum militum Syracusis erat: agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur: prætoresq;, nisi qui inter tumultum effugerunt: omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum uocati: et carcere uincti emissi. confusaq; omnis multitudo Hippocratē, atq; Epicidem creant prætores. Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset: in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nuntiata cum essent Romanis: ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portū missi forte in quinqueremi erāt. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus: capitur. legati ægre effugerunt. Etiam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum romanus

exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoq; legatos præmitti placuit. qbus, ne intrarẽt urbem: extra portam Hippocrates, atq; Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq́; afferre ait: & ijs: q ex media cæde elapsi perfugerint ad se: & eis: qui metu oppressi fœdiorem non exilio solum, sed etiã morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorũ inultam Romanos passuros. Itaq; si eis, qui ad se perfugerunt: tutus in patriam reditus pateret: ac cædis authores dedantur: & libertas, legesq́; Syracusanis restituantur: nihil armis opus esse. si ea non fiant: quicunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent: responsum eis, ait, se daturos fuisse. cum in eorum, ad quos uenerint: manu res syracusana esset: tum reuerterentur. Si bello lacessant: ipsa re intellecturos: nequaquã idem esse Syracusas, ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra, mariq; simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo: mari ab Acradina: cuius murus fluctu alluitur. et qa sicut Leõtinos terrore, ac primo ĩpetu cœperãt: non diffidebant, uastã, disiectamq́; spatio urbẽ parte aliqua se inuasuros: omnẽ apparatũ oppugnãdarũ urbiũ muris admouerunt. Et habuisset tãto impetu cœpta res fortunã: nisi unus homo Syracusis ea tẽpestate fuisset, Archimedes. Is erat unicus spectator cœli, syderũq;: mirabilior tñ inuentor, ac machinator bellicorũ tormẽtorũ, operumq́;: qbus ea, quæ hostes ingẽti mole agerẽt: ipse perleui momẽto ludificaretur.

Murũ per inæquales ductum colles, pleraq; alta et difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis uallibus adiri possent: ut cuiq; aptum uisum est loco: ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, ut ante dictum est, mari alluitur: ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarij, funditoresq́;, & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est: uix quenquam sine uulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est: procul muro tenebant naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum uelut naues agerentur: turres contabulatas, machinamentaq́; alia quatiendis muris portabant. Aduersus hunc naualem apparatum Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas, quæ procul erant: naues saxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. postremo ut sui uulnere intacti tela in hostem ingererent: murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè caueis aperuit. per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues: quo interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset: grauiq; libramento plumbi recelleret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, uelut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affli-

gebant: ut etiam si recta recideret: aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa. omnisq; uis est auersa: ut totis uiribus terra aggrederentur. sed ea quoq; pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curáq; per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt: magna ex parte ita procliue est: ut non solum missa tormenta, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent: grauiter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum, instabilemq; ingressum præbebat. Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset: absistere oppugnatione, atq; obsidendo tantum arcere terra mariq; commeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginenses defecerant: Pelorum, atque Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram ui captam diruit: ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat: ad Heracleam, quam uocant Minoam: qnq; & uiginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs ante tenuerat ad Pachynum classem. sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant: profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud uanus præsens monitor facile perpulerat: ut quantæ maxime

possent, peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur. Adueniens Heracleam intra paucos dies, inde Agrigentum recipit. aliarumq; ciuitatum, quæ partis Carthaginensium erāt: adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis: animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præesset custodiæ urbis: Hippocrates Himilconi coniunctus bellū aduersus consulem romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Acillas urbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus: ab Agrigento iam occupato, cum frustra eo' præuenire hostem festinans tetendisset: rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore, ac loco syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed tamen metu Himilconis, Pœnorumq;, ut quibus nequaquā eis copijs, quas habebat: par esset quàm poterat maxime intentus, atq; agmine ad omnes casus cōposito, ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata: aduersus Siculos usui fuit. Castris ponēdis incōpositos, ac dispersos nactus eos, et plerosq; inermes quod peditum fuit, circunuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna defugientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos: Marcellus Syracusas redijt. & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinq; & quinquaginta Carthaginensiū cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syra-

cusas ex alto decurrere: & romana itē classis, XXX quinqueremes legionem primam Panormi exposuere. uersumq; ab Italia bellum. adeo uterq; populus in Siciliam intentus fuisse uideri poterat. Legionem romanam, quæ exposita Panormi erat: uenientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futurā Himilco ratus, uia decipitur. mediterraneo nanq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequēte ad Appiū Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduētantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quàm inopia aggrauari socios, uelis in altum datis in Africā transmisit. Et Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur: occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat: tutumq; ad Syracusas & munimento, & uiribus hostem cernebat: ne frustra assidēdo, spectandoq; obsidionem sociorum tempus tereret: castra inde mouit ut quocunq; uocasset defectionis ab Romanus spes: admoueret exercitum: ac præsens suas res fouētibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio romano, recepit: ubi frumenti magna uis, commeatusq; omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaq; romana aut pellebantur arcibus: aut prodita per fraudem opprimebantur. Enna in excelso loco ac prærupto undiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat: tum præsidium in arce

ualidum, præfectumq; præsidij haud sane opportunum isidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir acer: & qui plus in eo, ne posset decipi: quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones, defectionesq; urbium, & clades præsidiorum. itaque nocte, dieque iuxta parata, instructaq; omnia custodijs, ac uigilijs erant: nec ab armis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Ennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt: nulli occasioni fraudis Romanum patere: aperte, ac propalàm placuerat agendum. Vrbem, arcemq; suæ potestatis aiunt debere esse: si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. itaq; claues portarũ reddi sibi æquum censent. bonis socijs fidem suam maximum uinculum esse. & ita sibi populum romanum, senatumq; gratias habiturum: si uolentes, ac nõ coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse, dicere, ab imperatore suo: clauesq; portarum, & custodiam arcis ab eo accepisse: quæ nec suo, nec Ennensiũ arbitrio haberet: sed eius, qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nec liberorum etiam suorum causa parentes, sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse. ad eum mitterent legatos: cuius iuris, atque arbitrij esset. Se uero negare illi missuros: testariq;, si uerbis nihil agerent: uindictam aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere: sibi saltem darent populi concilium: ut sciretur: utrum paucorum ea denuntiata, an uni-

uersæ ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicatur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit: conuocatis militibus, Credo ego uos audisse milites, inquit: quemadmodum præsidia romana ab Siculis circumuenta, & oppressa sint per hos dies. Eam uos fraudem deûm primo benignitate, dein uestra ipsi uirtute, dies noctesq; perstando ac peruigilando in armis, uitastis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc occulta fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit: aperte ac propalàm claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus: Carthaginensium extemplo Enna erit: fœdiusq; hic trucidabimur: quàm Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem unam ægre ad consultandum sumpsi: qua uos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumq; in uos populum. itaq; crastino die aut uestro, aut Ennensium sanguine Enna inundabitur. nec præoccupati peculij, nec occupantes periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum: eius uictoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq; signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus, quoad omnia instructa sint: loquendo, altercandoq; traham. cum toga signum dedero: tum mihi undique clamore sublato turbam inuadite: ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs supersit: à quibus aut uis, aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater, ac Proserpina precor, cæteri superni, inferniq; dij: qui hanc urbem, hos sacratos lacus, lucosq; colitis: ut ita nobis uolêtes propitij adsitis:

si uitandæ, non ferendæ fraudis causa hoc consilij ca- pimus. Pluribus uos milites hortarer: si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt: ne quid ab Himilcone, & Carthaginensibus timeri pos- sit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, clau- dendosq; oppidanis exitus, pars maxima super thea- trum, circaq;, assueti, & ante spectaculum, concionem consistunt. Productus ad populum a' magistratibus præfectus romanus, cũ consulis de ea re ius ac potesta tem esse, non suam, & pleraq; eadem, quæ pridie, prius dixisset: primo sensim, ac plures reddere claues: dein iam una uoce id omnes iuberent: cunctantiq;, ac differenti ferociter minitarentur: nec uiderentur ultra uim ultimam dilaturi: tum præfectus toga signum, ut conuenerat, dedit. milites'q; intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam concionem clamore sublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Ennenses cauea inclusi: quo arceruanturq; nõ cæde solũ, sed etiam fuga: cum alij super aliorum capita ruerent: atq; integri saucijs, uiui mortuis inci- dentes cumularentur. Inde passim discurritur: & ur- bis captæ modo fugaq;, & cædes omnia tenet: nihilo re missiore militum ira, quod iure' turbã inermẽ cæde- bant: quàm si periculum par, & ardor certaminis eos irritaret. Ita Enna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit: & præ- dam Ennensium militibus concessit: ratus timore de- territos, temperaturos proditionibus præsidiorum Sicu-

los. Atq; ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claræq; uel ob insignem munimento naturali locum, uel ob sacrata omnia uestigijs raptæ quondã Proserpinæ, propè uno die omnem Siciliam peruasit. et quia cæde infanda rebantur non hominum tantum, sed etiam deorum sedem uiolatam esse: tum uero qui etiam ante dubij fuerant: defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit: cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoq;, & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas uenit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locũ classi, castrisq;, præficit ueteribus: ipse hybernacula quinq; millia passuum Hexapylo (Leontiam uocant locum) communijt: ædificauitq;. Hæc in Sicilia usq; ad principium hyemis gesta. Eadem æstate et cum Philippo Rege, quod iam ante suspectum fuerat: motũ bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium prætorẽ uenerunt, præsidentem classi Brundusio, Calabriæq; circa litoribus, nuntiantes: Philippum primum Appolloniam tentasse, leuibus biremibus CXX flumine aduerso subuectum: deinde, ut ea res tardiore spe fuerit: ad Oricũ clàm nocte exercitũ admouisse: eãq; urbem sitam in plano, neq; mœnibus, neq; uiris, neq; armis ualidam primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, ut opem ferret: hostemq; haud dubiũ Romanis terra, aut maritimis uiribus arceret: qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ:

peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataq́;, et quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemq́; eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus: haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia uenerunt nuntiantes: in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent: esse: neque sustinere ultra uim Macedonum posse: nisi præsidium mittatur romanum. Facturum se quæ uellent, pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto socium Næuio Crispo, uiro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusq́; Oricum retro, unde uenerat, ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per uiam minime ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita ut nemo hostium sentiret: urbem est ingressus. Die insequenti quieuere: dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaq́;, & urbis uires inspiceret. ubi ea uisa, inspectaq́; satis animorum fecere: simulq; ab exploratoribus comperit: quanta secordia, ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus, castra hostiũ adeo neglecta atq; aperta intrauit: ut satis constaret prius plus mille hominũ uallum intrasse: quàm quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent: peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror, pauorq; oẽs occupauit: ut nonmodo alius quisquam arma caperet: aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat:

propè seminudus fugiens, militi quoq;, nedum regi, uix decoro habitu, ad flumen nauesq; perfugerit. eodē & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostiū aliquanto captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaq; alia, quæ oppugnandæ urbi comparata erant: ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna uenisset: Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa ē. Hæc cum Oricum essent nuntiata: M. Valerius classem extemplo ad hostium fluminis duxit: ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaq; Philippus neq; terrestri, neq; nauali certamine satis fore parē se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoq;. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania uarie res gestæ. nam prius quàm Romani amnem Iberū transirent: ingentes copias Hispanorum Mago, & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis ulterior Hispania: ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad Castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita: & conuexerant ante frumentum. tamen q̄a oīa circa hostiū plena erāt: agmenq; romanū īpune incursatum ab eqtibus hostiū fuerat: et ad duo millia aut moratorū, aut palantiū p agros interfecta: cessere inde Romani propius pacata loca: & ad montē Victoriæ castra cōmuniuere. Eo Cn. Scipio cum oībus copijs, et Asdrubal Gisgonis filius, tertius Cartha

ginensiũ dux cũ exercitu iusto aduenit: contraq́; castra romana trans fluuium oẽs consedere. P. Scipio cũ expeditis clàm profectus ad loca circa uisenda, haud fefellit hostes: oppressissent'q; eum in patentibus campis: ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circunsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo urbs Hispaniæ ualida, ac nobilis, & adeo coniuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset: ad Romanos defecit. Carthaginenses Illiturgum oppugnare adorti: quia præsidium ibi romanum erat. uidebantur'q; inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio, ut socijs præsidio'q; ferret opẽ: cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit. supra duodecim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decẽ millia capta, cum sex et triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi receßũ est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginensibus oppugnari cœpta est. eam obsidionem sine certamine adueniẽs Cn. Scipio soluit. Ad Mundã exinde castra punica mota. et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas: egregie'q; uincentibus Romanis signum receptui ẽ datum: quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorq; circa eum ceperat milites: ne mortiferum esset uulnus. Cæterum haud dubium fuit: quin, nisi ea mora interuenisset: castra eo die punica capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elepanti etiam usq; ad uallum acti erant: superq; ipso nouem et triginta elephãti pilis confixi. Hoc quq; prælio ad

lio ad

lio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere. & ut territis instaret: secutus Romanus. Ibi iterũ Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia uictoria fuit. minus tamen dimidio hostiũ, quàm antea, quia pauciores superfuerant, qui pugnarent: occisum. Sed gens nata instaurandis, reparandisq; bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosq; ad tentandum deintegro certamen fecit. Alij pleriq; milites, sicut pro parte toties intra paucos dies uicta, eisdẽ animis, quibus prius, eodemq; euentu pugnauere. plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quàm mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæq;, magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto, & Ciuismaro nomina erant) eo prælio cciderunt. octo elephanti capti: tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent: uerecundia Romanos tandem cœpit: Saguntum oppidum, quod causa belli esset: octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum ui pulso præsidio punico receperunt: cultoribusq; antiquis, quos uis reliquerat belli: restituerũt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginensibus bellum: in potestatem redactos sub corona uendiderũt: urbemq; eorũ deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio consulibus, gesta. Romæ cũ tribuni plebis noui magistratũ inissent: ex tẽplo cẽsoribus P. Furio, et M. Attilio à L. Metello tribuno plebis

dies dicta ad populū est. quæstorē eum proximo anno adēpto equo tribu mouerant: atq; ærariū fecerant, propter coniurationem deserēdæ Italiæ ad Cannas factā. sed nouē tribunorū auxilio uetiti causam in magistratu dicere: dimissiq; fuerant. Ne lustrū pficerent: mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio maximo consule. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Attilius, et, qui tum ædiles curules erant: P. Sempronius Tuditanus, et Cn. Fuluius Centimalus, & M. Aemilius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilidus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat: qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q. Fabio consule, designati consules Romam accersiti magistratum inierunt: senatumq; de bello, ac prouincijs suis, prætorumq;, & de exercitibus, quibus quiq; præessent: consuluerunt. Itaq; prouinciæ, atq; exercitus diuisi. Bellum undecunq; cum Annibale consulibus mandatum: & exercitus unus: quem ipse Sempronius habuerat: alter: quem Fabius consul. eæ binæ erant legiones. M. Aemilius prætor, cuius peregrina sors erat: iurisdictionem Attilio collegæ prætori urbano mandarat: ut Luceriam prouinciam haberet, legionesq; duas: qbus Q. Fabius, qui tum consul erat: prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Suessula, cum binis ijsdem legionibus euenerunt: ut Fuluius urbanas legiones duceret:

Tuditanus a M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia, prouinciæq; : M. Claudio Sicilia, finibus eis: quibus regnum Hieronis fuisset: Lentulo proprætori prouincia uetus: T. Octacilio classis: exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia, Macedoniaq;, cum legione, & classe, quam haberet: Q. Mutio cum uetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione una, cui iam diu præerat: Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iussæ: et uiginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierũt romanum imperium. Consules duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, prius quàm ab urbe mouerent: prodigia procurarunt: quæ nunciata erant. Murus, ac portæ tactæ. Et Ariciæ etiam Iouis ædes de cælo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum, auriumq; credita pro ueris. Nauium longarũ species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant: uisæ. Et in Iouis Vicilini templo, quod in cossano agro est: arma concrepuisse. Et flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulã in castra uenit. cum obuiam filius progrederetur: lictoresq; uerecundia maiestatis eius taciti anteirent: præter undecim fasces equo præuectus senex, ut consul animaduertere proximum lictorem iussit: & ut is descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, experiri, inquit, uolui fili: satin' scires consulem te esse. In ea castra Classius Altinius Arpinâs clàm nocte cum tribus seruis uenit,

promittens: si sibi præmio foret: se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consiliũ retulisset Fabius: aliis pro transfuga uerberandus, necandusq; uideri ancipitis animi communis hostis: qui post cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret: ad Annibalem discessisset: traxissetq; ad defectionem Arpos: tum posteaquam res romana contra spem, uotaq; eius uelut resurgeret: turpius uideatur nouam referre proditionem: ut proditio pro septemuirali iudicio esset: semperq; aliud sentiret, infidus socius, uanus hostis: ad Faleriorum, Pyrrhi'ue proditorem tertium transfugis documentum esset. Contra ea consulis pater Fabius, tẽporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquã in pace, libera de quoq; arbitrari, & agere, aiebat: cum illud potius agendum, atq; eis cogitandum sit: si quo modo fieri possit: ne, qui socii à populo romano desciscant: & non uocitent. documentum autem ducãt statui, oportere: siquis resipiscat: & antiquam societatẽ respiciat. quod si abire ab Romanis liceat: redire ad eos non liceat: quid dubium esset: quin breui desyderata ab sociis, romana res fœderibus punicis omnia in Italia iuncta uisura sit? Se tamen nõ eum esse: qui Altinio fidei quicquam censeat habendum: sed mediam consecuturum consilii uiam. neq; eum pro hoste, neque pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum: utrum defectio prior plus merita sit pœnæ: an hic reditus ueniæ. Fabio assensum est. catenisq; ligatus traditus & ipse, & comites: & auri satis magnum

pondus, qđ secũ tũ attulerat: ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutum custodes sequebantur: nocte clausum asseruabãt. Arpis domi primũ desyderari, quæriq; est cœptus: dein fama per totam urbẽ uulgata tumultum pro principe amisso fecit: metuq; rerum nouarum extemplo nũtij ad Annibalem missi. quibus nequaquam offensus pœnus: quia & ipsum ut ambiguæ fidei uirum suspectum iampridem habebat: & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidẽdi, uendendiq;. cæterum ut iræ magis, quàm auaritiæ da tum crederent homines: crudelitati quoq; grauitatem addidit: coniugemq; eius, ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quátum auri, argentiq; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, uiuos cõbussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primum instituit oppugnare. ubi cum à mille ferè passibus castra posuisset: contemplatus ex propinquo situm urbis mœniaq;, quæ pars tutissima mœnibus erat: quia maxime neglectam custodia uidit: ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes oppugnandas usui sunt: centurionum robora ex toto exercitu delegit: tribunosq; uiros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis uisum est: attribuit: eosq;, ubi quartæ uigiliæ signum cecinisset, ad eũ locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis, et angusta erat, uia infrequenti per desertam partem urbis. eã portam scalis prius trãsgressos, ad murum pergere, et ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partẽ urbis cornu signum dare: ut cæteræ copiæ admouerentur. parata oĩa, atq; instructa sese habitu-

rum. Ea impigre facta. & quod impedimentum agentibus fore uidebatur: id maxime ad fallendum iuuit. Imber a nocte media coortus custodes, uigilesq; dilapsos è stationibus suffugere in tecta coegit: sonituq; primo largioris procellæ strepitum demolientium portam exaudiri prohibuit: lentior deinde, æqualiorq; accedens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Posteaquam portam tenuerunt: corniñes in uia paribus interuallis dispositos canere iubent: ut consulem excirent. Id ubi factum ex composito est: signa efferri consul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre conquiescente, & propinqua luce. Præsidium in urbe erat Annibalis qnq; millia fermè armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset: hosti opposuerunt. Pugnatum primo in tenebris: angustisq; uijs est: cum Romani non uias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent: ne peti superne, ac uulnerari possent. Cogniti inter se qdam Arpiniq;, & Romani: atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis: qd sibi uellent Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus ueteres socios Romanos bellum gererent? & uectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus: ignaros omnium se uenum a principibus datos, pene captos oppressosq; a paucis esse. Initio orto plures cum pluribus colloqui. postremo prætor arpinus ab suis ad consulem deductus: fideq; data in-

ter signa aciesq́;, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginenses arma uerterunt. Hispani quoq; paulo minus mille homines nihil præterea cum consule pacti, quàm ut sine fraude punicum emitteretur præsidium: ad consulem transtulerunt signa. Carthaginensibus portæ patefactæ: emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem Salapiam uenerunt. Arpi sine clade ullius, præterquam unius ueteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa: operaq́; eorum forti ac fideli persæpe Resp. usa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII nobiles campani per speciem prædandi ex hostium agro permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant: uenerunt. stationi militum qui essent dixerunt: colloqui sese cum prætore uelle. Cn. Fuluius castris præerat. cui ubi nuntiatum est: X ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, ubi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant: quàm ut Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidũ Aternum expugnatum. amplius septuaginta millia hominum capta: & æris, argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unũ tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalẽ cum Aequimelio, Iugarioq; uico. in templis Fortunæ, ac Matris Matutæ, & spei extra portam, late uagatus ignis sacra, profanaq; multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cũ in Hispania res prosperæ essent: multosq; & ueteres reciperent

socios: et nouos adijceret: i Africã quoq; spẽ extẽderũt. Syphax erat Rex Numidarũ, subito Carthaginensibus hostis factus. ad eũ cẽturiones tres legatos miserunt: qui cum eo amicitiam, societatemq; facerent: & pollicerẽtur, si perseueraret urgere bello Carthaginenses: gratã eam rem fore senatui populoq; romano: et adnixuros: ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi, ut ueterum militum uerba audiuit: quàm multarum rerũ ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tũ primum, ut pro bonis ac fidelibus socijs facerent: orauit: ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse: equis tantum habilem. ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse: ita se à pueris insuetos. sed habere hostem pedestri fidentem marte: cui se æquari robore uirium uelit. et sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare. sed armandi, ordinandiq;, & instruendi eos, artem ignorare. omnis, uelut forte congregata, turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod uellet, legati respõderunt: fide accepta: ut remitteret extẽplo eum: si imperatores sui nõ comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit: qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata, numidasq; legatos in Hispaniam misit ad accipiendã fidem ab imperatoribus romanis. ijsdem mandauit: ut protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginensium auxiliares

essent: ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosq; proxime morē romanū instruēdo, et decurrēdo signa sequi, et seruare ordines docuit: et operi, aliisq; institutis militaribus ita assuefecit: ut breui rex non equiti magis fideret, quàm pediti: collatisq; aequo campo signis iusto prælio carthaginensem hostem superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. nanq; ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod ubi Carthaginenses acceperunt: extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens uocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenem ea indole: ut iam tum appareret: eius regnū opulentius, quàm quod accepisset, facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset: ut potentior societate eorum aduersus reges, populosq; Africæ esset: docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginēsibus iungi quamprimum. antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex fœdere romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellū, ut mitteret exercitum. Qui Carthaginēsiū legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gades colunt) refugit: affluentibusq; ad famam eius undiq; barbaris, ingentes bre

ui copias armauit. cum quibus antequam in Hispaniã angusto diremptam freto traijceret: Masanissa cum uictore exercitu aduenit. isq; ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginensium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum: praeterquam quod Celtiberûm iuuentutem eadem mercede, quae pacta cum Carthaginensibus erat: imperatores romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra CCC inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant: miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriã insigne est: quod mercenarium militem in castris neminem, antequam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

DECADIS TERTIAE LIBER QVINTVS.

d VM HAEC IN AFRICA, atq; in Hispania geruntur: Annibal in agro tarentino æstatē consumpsit, spe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutijs ex XII populis, qui anno priore ad Pœnos desciuerant: Consentini, & Thurini in fidem populi romani redierunt. & plures redissent: ni L. Pōponius Veientanus præfectus sociûm prosperis aliquot populationibus in agro brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Annone conflixisset. Magna ibi uis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium, seruorumq; cæsa, aut capta est. minimumq; iacturæ fuit: quod præfectus inter cæteros est captus: & tum temerariæ pugnæ author, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipublicæ, & societatibus infidus, damnosusq;. Sempronius consul in Lucanis multa prælia parua, haud ullum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit.

Quo diutius trahebatur bellum: & uariabant secundæ, aduersæq; res non fortunam magis, quàm animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem incessit: ut aut homines, aut dij repente alij uiderentur facti. nec iá in secreto modo, atq; intra

parietes, ab hosteq; temnebantur romani ritus: sed in publico etiã, ac foro, Capitolioq; mulierũ turba erat, nec sacrificantium, nec precantium deos patrio more. Sacrificuli, ac uates cœperant hominum mentes. quorũ numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello, infestisq; agris egestate, & metu in urbem compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis: quem uelut ex concessæ artis usu exercebant. Primo secretæ bonorũ indignationes exaudiebantur. deinde ad patres etiã, et ad publicam querimoniã excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles, triumuiriq; capitales, quod non prohiberent: cum emoueri eã multitudinem è foro, ac disijcere apparatus sacrorum conati essent: haud procul abfuit, quin uiolarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit: quàm ut minores per magistratus sedaretur: M. Aemilio prætori urbis negotium ab senatu datum est: ut et his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatus consultum recitauit: et edixit: ut quicunq; libros uaticinos, precationes'ue, aut artem sacrificandi conscriptam haberet: eos libros omnes, literasq; ad se ante Calendas Apriles deferret: neu quis in publico, sacro'ue loco nouo, aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lẽtulus põtifex maximus, et C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius Lemasso decemuir sacrorum. In Lentuli locũ M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flaminius: decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam ap-

petebat tempus. sed quia consules à bello intentos auo care non placebat: T. Sempronius consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magister equitũ est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit consules Q. Fuluiũ Flaccum magistrum equitum, et Ap. Claudium Pulchrum: cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fuluius Flaccus, Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis, dictator magistratu abijt. Aedilis curulis fuit eo anno cũ M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio: cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam esse: quod nondum ad petendum legitima ætas esset: si me, inquit, omnes quirites ædilem facere uolunt: satis annorum habeo. Tãto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est: ut tribuni repente incœpto destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti: & diem unum instaurati: & cõgij olei in uicos singulos dati. L. Iulius, T. Appullus, & M. Fundanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi Plebeij per biduum instaurati. & Iouis epulũ fuit ludorũ causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla urbanam, & peregrinam: quæ duorum ante sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam: Claudius Nero Suessulã: M. Iunius Syllanus inter cõsules. Consulibus bel=

lum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fuluio Cẽtimalo acciperet. Prætorum, Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub Aemilio prætore, Claudij Neronis, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent: legiones essent. supplementum in eas quisq; scriberet sibi. M. Iunio inter consules legiones urbanæ prioris anni datæ. T. Sẽpronio Graccho, & P. Sempronio Tuditano imperium, prouinciæq;, Lucani, & Galliæ cum suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, quà uetus prouincia in Sicilia esset: M. Marcello Syracusæ, & quà Hieronis regnum fuisset: T. Octacilio classis: Græcia M. Valerio: Sardinia Q. Mutio Scæuolæ: Hispaniæ P. et Cn. Cornelijs. Ad ueteres exercitus duæ urbanæ legiones à consulibus scriptæ: summaq; trium & uiginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulũ M. Posthumij Pyrgensis cum magno propè motu rerum factum impedit. Publicanus erat Posthumius: qui multis annis parem fraude, auaritiaq; neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum: quem populantem temere agros in Lucanis ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginenses. Hi, quia publicum periculum erat à ui tempestatis in ijs, quæ portarentur ad exercitus: & ementiti erant facta naufragia: & ea ipsa, quæ uera renuntiauerant: fraude ipsorum facta erant, non casu: in ueteres, quassatasq; naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis: multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Aemilio prætori priore anno fuerat: ac p

eum ad senatum delata: nec tamen ullo senatus consul to notata: quia patres ordinem publicanorũ in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior uindex fraudis erat. excitatiq; tandem duo tribuni plebis, Sp. & L. Caruilijs, cum rem inuisam infamemq; cernerent: ducentûm millium æris multam M. Posthumio dixerũt. cuius certandæ cum dies aduenisset: conciliumq; tam frequens plebis adesset: ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata causa, spes una uidebatur eẽ: si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus, cognatusq; Posthumio erat: prius quàm ad suffragiũ tribus uocarentur: intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt super re illa, quæ lata est: ut sortirentur, ubi Latini suffragiũ ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca: cui simul metus, pudorq; animum uersabat. Cum in eo parum præsidij esset: turbandæ rei causa publicani per uacuum ui summo occupato loco in eos irruperũt, iurgantes simul cum populo, tribunisq;. Nec procul dimicatione res erat: cum Fuluius consul tribunis, nonne uidetis, inquit, uos in ordinẽ coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni propere dimittitis plebis concilium. Plebe dimissa, senatus uocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato ui atq; audacia publicanorum. Marcum Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit: damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eã diem uiuerent: multos postea principes ciuitatis iudiciũ de se populi passos. Posthumiũ Pyrgensem

Testibus
* Sitell[i]

suffragium populo per uim extorsisse: concilium plebis sustulisse: tribunos in ordinem coegisse: cōtra populum romanum aciem introduxisse: locum occupasse: ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium uocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione cōtinuisse homines, nisi patientiam magistratuū: quod cesserint in præsentia furori atq; audaciæ paucorum: uinciq; se, ac populum romanum passi sint: & comitia, quæ reus ui, atq; armis prohibiturus erat: ne causa quærentibus dimicationem daretur: uoluntate ipsius sustulerint. Hæc cū ab optimo quoq; pro atrocitate rei acta essent: uimq́; eam contra rempublicam pernicioso exēplo factam senatus decerneret: confestim Caruilij Tr. Pl. omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumo dixerunt: ac ni uades daret: prehendi à uiatore, atq; in carcerem duci iusserunt. Posthumius uadibus datis, non affuit. Tribuni uocauerunt plebem: quæ ita sciuit. Si M. Posthumius ante Cal. Maias non prodisset: citatusq; eo die non respondisset: neq; excusatus esset: uideri eum in exilio esse: bonaq; eius uenire: ipsi aqua, & igni placere interdici. Singulis deinde eorū, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant: rei capitalis diem dicere, ac uades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos, qui dare possent: in carcerem conijciebant. cuius rei periculum uitātes pleriq; in exiliū abierunt. Hunc fraus publicanorū, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus consul: qui

ſul: qui & ante bis conſul, & cenſor fuerat: & T. Mālius Torquatus, & ipſe duobus conſulatibus, & cenſura inſignis: & Licinius Craſſus: qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic ſenes, honoratosq; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & uiginti nemo, præter P. Cornelium Caluſſam, pontifex maximus creatus fuerat: qui ſella curuli non ſediſſet. Conſules cum ægre delectum conficerent: quod inopia iuniorum non facile in utrunq;, ut & nouæ urbanæ legiones, & ſupplementum ueteribus ſcriberetur: ſufficiebat: ſenatus abſiſtere eos incœpto uetuit: et triumuiros binos creari iuſſit: alteros: q citra: alteros: qui ultra quinquageſimum lapidem in plateis, foris q;, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent: & ſi qui roboris ſatis ad ferenda arma habere uiderentur: etiam ſi nondum militari ætate eſſēt: milites facerent. Tribuni plebis, ſi ijs uederetur: ad populum ferrent: ut qui minores ſeptem et decem annis ſacramento dixiſſent: ijs perinde ſtipendia procederēt: ac ſi ſeptem & uiginti annorum, aut maiores, milites facti eſſent. Ex hoc ſenatus conſulto creati triumuiri bini conquiſitionem ingenuorum per agros habuerunt.

Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de poſtulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant: in ſenatu recitatæ ſunt. Cānēſis reliquiæ cladis: hic exercitus erat, relegatus in Siciliam: ſicut ante dictum eſt: ne ante punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permiſſu Lentuli primores equitum, centurionum'q;, & robora ex legionibus peditum, legatos in hyberna ad M. Marcellum miſerunt. è quibus unus poteſtate di=

cendi facta. Consulem te M. Marcelle in Italiã adisse mus: cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultum factum est: nisi hoc sperassemus: in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul, Pœnosq; mitti: & sanguine nostro, uulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrũ memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant: aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis patres conscripti nobis? aut succensetis? Ambos mihi consules, & uniuersum senatum intueri uideor: cum te M. Marcelle intueor. quem si ad Cannas consulem habuissemus: melior & reipublicæ, & nostra fortuna esset. Sine quæso prius quàm de conditione nostra queror: noxam, cuius arguimur: nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerũ humanarum ordo seritur: sed culpa perijmus ad Cannas: cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquam dicam de imperatore eo: cui præsertim gratias sciam ab senatu actas: quod non desperauerit de republica: cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militum habuimus: honores petere, & gerere, & prouincias obtinere, audiuimus. An uobis, uestrisq; liberis ignoscitisq; facile patres conscripti? in hæc uilia capita sæuitis? & consuli, primoribusq; alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset: turpe non fuit? milites utiq; morituros in aciem misistis? Ad Alliã propè omnis exercitus fugit: ad Furcas Cau

dinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti: (ut alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo: ut illa ignominia iis exercitibus inureretur: ut ea urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat: recuperaretur: & caudinae legiones, quae sine armis redierant Romam: armatae remissae in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint: qui hac sua ignominia laetatus fuerat. Cannensem uero quisquam exercitum fugae, aut pauoris insimulare potest? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde consul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo superest: nisi quem hostis caedendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur: nos uulgo homines laudabant: quod reipublicae nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus: & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus: quàm apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum, atq; ordo militandi, locusq;, in quo tenderent: in castris est mutatus. quae tamen semel nauata reipublicae opera, & uno felici praelio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis deniq; est datus: cum quo dimicantes, aut uitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus ut q̃squam ex cannensi acie miles romanus superesset: nihil obiici potest: non solum à patria procul, Italiaq;, sed ab hoste etiam relegati sumus: ubi senescamus in exilio: ne qua spes, ne qua occasio abolendae ignominiae, ne qua placandae ciuium irae, ne qua denique benemo-

riendi sit. Neq; ignominiæ finem, nec uirtutis præmiũ petimus: modo experiri animũ, et uirtutẽ exercere liceat. laborẽ, et periculũ petimus: ut uirorũ, ut militũ officio fungamur. Bellũ in Sicilia iã alterum annũ ĩgẽti dimicatiõe geritur: urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat: peditũ, & equitũ acies cõcurrũt: ad Syracusas terra mariq; res geritur: clamorem pugnãtium, crepitumq; armorum exaudimus resides ipsi, ac segnes: tanquam nec manus, nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius consul toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæpretium habent libertatem, ciuitatemq;. pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat: & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis urbibus oppugnãdis experiri uirtutem? asperrima quæq; ad laborẽ, periculũq; deposcimus: ut quod ad Cannas faciundum fuit: quàm primum fiat. quoniam quicquid postea uiximus: id omne destinatũ ignominiæ est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerũt. Marcellus id nec iuris, nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se: omniaq; de sententia patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ: ac per eos in senatu recitatæ sunt. consultusq; de his literis ita decreuit senatus. Militibus, qui ad Cãnas commilitones suos pugnantes deseruissent: senatui nihil uideri Remp. committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter uideretur: faceret quod è Rep. fideq; sua duceret: dum ne quis eorum munere uacaret: neu dono militari uirtutis ergô donaretur: neu in Italiã reportaretur: donec hostis intra Italiam esset. Comitia

deinde à prætore urbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita. quibus creati sunt quinqueuiri muris, turribusq; reficiendis: & triumuiri bini: uni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ, & Matris Matutæ intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam: quæ priore anno incendio consumptæ fuerāt. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit. Tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: uallum in castris multis locis supra Suessulam: & duo uigiles exanimati. murus, turresq; quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens uisum uolitare: sol rubere solito magis, sanguineoq; similis. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorū defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspicione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iā per speciē legationis Romæ cum esset: uir inquieti animi, & minime otium, quo tum diutino senescere uidebatur: patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: q̄a nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs solicitatos, corruptis æditui duobus, cum primis tenebris custodia eduxisset: ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est: missiq; qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. deducti in comi-

tio: uirgisq; approbante populo cæsi, de saxo deijciuntur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarum in Italia græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim: ut quisq; tam fœde interemptos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini coniurauerunt: quorum principes Nico, & Philomenes erant. Hi prius quàm aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem uenandi urbe egressi ad eum proficiscuntur. & cum haud procul castris abessent: cæteri sylua propè uiam sese occuluerunt: Nico, & Philomenes progressi ad stationes, comprehensiq;, ultro id petentes, ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas consilij sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, oneratiq; promissis iubentur, ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos: pecora Carthaginensium, quæ pastum propulsa essent: ad urbem agere. tuto, ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda iuuenum est: minusq; iterum, ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt: liberos Tarentinos leges, suaq; omnia habituros: neq; ullum uectigal Pœno pensuros: præsidium'ue inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginensium fore. Hæc ubi conuenerunt: tunc uero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundiq; in urbem frequentiorem facere: (& erat uenandi studio insignis) canesq;, & alius apparatus sequebatur: captumq; fermè aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut cu-

stodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eo consuetudinis adducta res est: ut quocunq; noctis tempore sibilo dedisset signum: porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali uisum est. Tridui uia aberat. ubi, quo minus mirum esset uno, eodemq; loco statiua eum tam diu habere: ægrum simulabat. Romanis quoq;, qui in præsidio Tarenti erant: suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit: decem millibus peditum, atq; equitum, quos in expeditione uelocitate corporum, ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est: electis, quarta uigilia noctis signa mouit. præmissisq; octuaginta ferè numidis equitibus præcepit: ut discurrerent circa uias: perlustrarentq; omnia oculis: ne quis agrestium procul spectator agminis falleret: prægressos retraherent: obuios occiderent: ut prædonum magis, quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nuntiato quo pergerent, tantum conuocatos milites monuit: uia omnes irent: nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent: neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum, quæ uellet agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat: numidas equites paucos populari agros: terroremq; late agrestibus iniecisse. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus romanus: quàm ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. in-

terea adeo nihil obedienter curatum est: ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum: Annibalem, exercitumq; castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ uenationis onere. cæteri proditores ea, quæ composita erant: expectabant. Conuenerat autem: ut Philomenes portula assueta uenationē inferēs armatos induceret: parte alia portā Temenitida adiret Annibal. ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret: editus ex composito ignis ab Annibale est: refulsitq;. idem redditum ab Nicone signum. extinctæ deinde utrinq; flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos uigiles in cubilibus suis obtruncat: portamq; aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur: equites subsistere iubet: ut quo' res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia, qua commeare assuerat: appropinquabat. nota uox eius, & familiare iam signum cum excitasset uigilem, dicentis, uix sustinere grandis bestiæ onus: portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito uenatore, uigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant uersum, uenabulo traijcit. ingressi deinde triginta ferè armati cæteros uigiles obtruncant: refringuntq; portam maximā. & agmen sub signis cōfestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorū Pœnus in treis diuisa partes per urbem dimittit. Tarentinos, & Afros quammaximē frequentia occupare iu-

bet. tumultu orto, Romanos passim cædi: oppidanis par ci. sed ut fieri id posset: præcipit iuuenibus tarentinis: ut ubi quem suorum procul uidissent: quiescere, & silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorq; qualis esse in capta urbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarẽtini Romanos ad diripiendã urbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu i portum effugit: inde acceptus scapha in arcẽ confugit. Terrorem et tuba audita ex theatro faciebat. nã et romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata: & inscienter à Græco inflata, qs, aut qbus signũ daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit: et Romanis punica, et gallica arma cognita tũ dubitationẽ exemerunt: et Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem sen serunt. Postquam lux certior erat: & Romani qui cædibus superfuerant: in arcem confugerant: conticescebatq; paulatim tumultus: tum Annibal Tarẽtinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes: præterquã qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundã simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusq;, quæ præstitisset ciuibus eorum: quos ad Trasimenum, aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenq; iussit: & foribus nomẽ suũ inscribere. se domos eas, quæ inscriptæ nõ essent: signo extẽplo dato, diripi iussurũ. si quis in hospitio ciuis romani (uacuas autẽ cernebat domos) nomen inscripsisset: eũ se pro hoste habiturũ. Cõcione di-

missa, cũ titulis notatæ fores discrimẽ pacatæ ab hosti li domo fecissent: signo dato, ad diripiẽda hospitia romana passim discursum est. et fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandã arcẽ ducit. quam cũ et mari, quo in Peninsulæ modum pars maior circunluitur: & præaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam uideret: eoq; nec ui, nec operibus expugnabilem esse: ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine ualido præsidio Tarentinos impetum ex arce, cum uellent, Romani facerent: uallo urbem ab arce intersepire statuit: non sine illa etiam spe: cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri: & si ferocius procurrissent: magna cæde ita attenuari præsidij uires: ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cœptum opus est: patefacta repente porta, in munienteis impetum fecerunt Romani. pulsaq; statio passa est: quæ pro opere erat: ut successu cresceret audacia: pluresq;, & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti undiq; Pœni sunt: quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani. sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaq; alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati: occisiq; sunt plures in fuga, quàm in pugna. Inde et opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa ingens ducta: & uallum intra eam erigitur: modicoq; post interuallo murum etiam eadem regione addere parat: ut uel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum præsidium: ut simul interficien-

do muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinq; millia ab urbe abest, posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendum opus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat: spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, ut cætera, tuta: sed loco plano posita: & ab urbe muro tantum, ac fossa diuisa. Cum iam machinationum omni genere, & operibus oppugnaretur: missum à Metaponto præsidiū Romanis fecit animum: ut nocte ex improuiso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt: alia igni corruperunt. is'q; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes: nec ea satis efficax. quia arcem tenentes, quà in peninsula posita imminet faucibus portus: mare liberum habebant: urbs contra exclusa maritimis commeatibus: propius'q; inopiam erant obsidentes, quàm obsessi. Annibal conuocatis principibus tarētinis omnes præsentes difficultates exposuit: neq; arcis tam munitæ expugnandæ uiam cernere: neque in obsidione quicquam habere spei: donec mari potiantur hostes. quod si naues sint: quibus commeatus inuehi prohibeant: extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei, qui consilium afferret: opem quoq; in eam rem afferendam esse censebant. punicas enim naues ex Sicilia acitas id posse facere. suas, quæ sinu exiguo interclusæ essent: cum claustra portus hostis haberet: quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit Annibal. multa, quæ impedita natura sunt: consilio expediuntur. urbem enim in campo sitam habetis: pla-

næ, & satis latæ uiæ patent in omnes partes. uia, quæ in portum per mediam urbem ad mare transmis=sa est: plaustris transueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit: quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circunsedebimus arcem. immo breui, aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus, sed in=gentem etiam ducis admirationem fecit. Cõtracta ex-templo undiq; plaustra: iunctáq; inter se: et machinæ ad subducendas naues admotæ: munitúmq; iter: quo fa ciliora plaustra, minorq; moles in trãsitu esset. iumen=ta inde, et homines contracti: et opus impigre cœptũ. paucósq; post dies classis instructa, ac parata circun=uehitur arcem: & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit: regres sus ipse in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta sit: in diuersum au-thores trahunt. plures, propioresq; ætate memoriæ re rum hoc anno tradunt factam. Romæ consules, prætorésq; usq; ante diẽquitũ Cal. Maias Latinæ te-nuerũt. eo die perpetrato sacro ĩ monte, in suas quisq; prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus martianis. Vates hic Martius illu-stris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatus consulto talium librorum fieret: in M. Aemilij præto=ris urbis, qui eam rem agebat: manus uenerant. is pro tinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Mar=tij duobus carminibus alterius postea est aucta dedi=ti cum rato authoritas euentu alteri quoq;, cuius non-dum tempus uenerat: afferebat fidem. Priore carmi-

ne cannensis prædicta clades in hæc ferè uerba erat.

Amnem Troiugena Cannam Romane fuge: ne te alienigenæ cogant in cãpo Diomedis cõserere manus. Sed neq; credes tu mihi: donec compleris sanguine campum: multaq; millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera: piscibus, atq; auibus, ferisq;, quæ incolunt terras, ijs fiat esca caro tua. Nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in ijs locis: iuxta, atq; ipsam cladem, agnoscebant. Tum alterũ carmen recitatum: nõ eo tantũ obscurius: qa incertiora futura præteritis sunt: sed pplexius ẽt scripturæ genere. Hostes Romani si expellere uultis, uomicamq;: quæ gentium uenit longe: Apollini uouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant. cum populus dederit ex publico partem: priuati uti conferant pro se, suisq;. ijs ludis faciendis præerit prætoris: qui ius populo, plebiq; dabit summum. Decemuiri græco ritu hostijs sacra faciant. Hæc si recte faxitis: gaudebitis semper: fietq; res uestra melior. Nam is diuus extinguet perduelles uestros: qui uestros cãpos pascit placide.

Ad id carmen explanandũ diem unũ sumpserũt. postero die senatus cõsultũ factũ ẽ: ut decẽuiri libros de ludis Apollini, req; diuina facienda inspicerẽt. Ea cũ inspecta, relataq; ad senatũ essent: censuerũt patres: Apollini ludos uouẽdos, faciẽdosq;: et quãdo ludi facti essẽt: duodecĩ millia æris prætori ad rẽ diuinã, et duas hostias maiores dãdas. Alterũ senatus cõsultũ factum est: ut decemuiri sacra græco ritu facerent: ijsq; hostijs Apollini boue aurato, et capris duabus albis auratis:

Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor ĩ circo ma
ximo cũ facturus esset: edixit: ut populus per eos ludos
stipẽ Apollini, quantã commodũ eẽt, conferret. Hæc est
origo ludorum Apollinarium, uictoriæ, non ualetudi-
nis ergô, ut pleriq; rentur, uotorum. factosq; populus co
ronatus spectauit. matronæ supplicauere. uulgo aper-
tis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies o-
mni cærimoniarum genere fuit. Cum Annibal cir
ca Tarentum, consules ambo in Samnio essent: sed cir-
cunsessuri Capuam uiderentur: quod malum diutur
næ obsidionis esse solet: iam famem Campani sentie-
bant: quia sementem facere prohibuerant eos romani
exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserunt, orãtes:
ut prius quàm consules in agros suos educerent legio-
nes: uiæq; omnes hostium præsidijs insiderentur: fru-
mentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam.
Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Cam
paniam transire, & dare operam ut frumenti copia
fieret Campanis: iussit. Hanno ex Brutijs profectus
cum exercitu, uitabundus castra hostium, consulesq;, q
in Samnio erant: cum Beneuento iam appropinqua-
ret: tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra
posuit. inde ex socijs circa populis, quò æstate compor
tatum erat: deuehi frumentum in castra iussit, præsi-
dijs datis: quæ commeatus eos prosequerentur. Capuã
inde nuntium misit: qua die ad accipiendum frumen
tum præsto essent, omni undiq; genere uehiculorum, iu
mentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera secor-
dia, negligentiaq; à Campanis actum. paulo plus
CCCC uehicula missa: & pauca præterea iumen-

ta. ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames qdem, quæ mutas accenderet bestias: curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant: cum enuntiata Beneuentanis essent: legatos decem extemplo ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent: ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat: profectus nocte Beneuentum, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit: Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum, ac trepidationem omnia agi: castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus iis ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum, armaq; in proximam noctem expedirent: castra punica oppugnanda esse. Quarta uigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent: tantum pauoris iniecerunt: ut si in plano castra posita essent: haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est. nec uallum modo tutantur Pœni: sed, ut quibus locus æquior esset: deturbant nitenteis per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus: & aliquot simul partibus ad uallum, ac fossas peruentum est: sed cum multis uulneribus, ac militum

pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum consul absi-
stendum temerario incœpto ait. tutius sibi uideri: redu
ci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se
hostium iungi: ne exire inde Campani, ne'ue Hanno
regredi posset. id quo facilius obtineatur: collegā quoq;,
& exercitum eius se acciturum: totum'q; eo uersuros
bellum. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret:
clamor militum aspernantium tam segne imperium
disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors peligna.
cuius præfectus Vibius ereptum uexillum transuallū
hostiū traiecit. execratus inde se'q;, et cohortem, si eius
uexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam, ual-
lum'q; in castra irrumpit. Iam'q; intra uallum Peligni
pugnabant: cum altera parte Valerio Flacco tribuno
militum tertiæ legionis exprobrāte Romanis ignauiā,
qui socijs captorum castrorum concederent decus: T.
Pedanius princeps primus centurio, cum signifero si-
gnum ademisset: iam hoc signum, & hic centurio, in-
quit, intra uallum hostium erit: sequantur qui capi si-
gnum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui pri-
mum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est.
Iam & consul ad conspectum transgredientium ual-
lum mutatuto consilio, ab reuocandis ad incitandos
hortandos'q; uersus milites, ostendere in quanto discri-
mine, ac periculo fortissima cohors sociorum, & ciuiū
legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua, atq; ini-
qua loca, cum undiq; tela conijcerentur: arma'q;, et cor
pora hostes obijcerent: peruadunt: irrumpunt'q;. multi
uulnerati, etiam quos uires, sanguis'q; desereret: ut in-
tra uallum hostium caderent: nitebantur. Capta itaq;
momento

momento temporis, uelut in plano sita, nec permunita, castra. Cædes inde, non iam pugna erat: omnibus intra uallum permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus campanis, omniq; plaustrorum et iumẽtorũ apparatu. capta & alia ingens præda fuit: quam Hanno, populabundus passim cum isset: ex sociorum populi romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentum reditũ est. prædamq; ibi ambo consules (nã et Ap. Claudius eò post paucos dies uenit) uendiderunt: diuiseruntq;. et donati: quorum opera castra hostium capta erant: ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hãno ab Cominio Cerito, quò nuntiata castrorum clades est: cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat: fugæ magis, quàm itineris modo in Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter, sociorumq; clade, legatos ad Annibalem miserunt: qui nuntiarent: duos consules ad Beneuentum esse: diei iter à Capua: tantum non ad portas, & muros bellum esse. ni propere subueniat: celerius Capuam, quàm Arpos, in potestatem hostiũ uenturã. ne Tarentum quidem, nonmodo arcem, tanti debere esse: ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus: desertam, indefensamq; populo romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit: quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis tarentinæ, præsidijq;, quod ibi obsideretur: cura esse. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore

in Hetruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot nauibus honustis in portum tarentinum inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu qui ante in exigua spe uocati saepe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant: ultro ad transeundum hostes uocabant, sollicitabantq;: (& erat satis ualidum praesidium) traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumq;: quibus indidem ex Achaeia oriundi etiã cognatione iuncti erant: quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuntios ad Hannonem, Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant: miserunt: si exercitum ad moenia admouissent: se in potestatem eorum urbẽ tradituros esse. M. Attinius Thurijs cum modico praesidio praeerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse, non tam militum, quos perpaucos habebat: fiducia, quàm iuuentutis thurinae. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus. Diuisis copijs inter se duces poeni cum agrum thurinum ingressi essent: Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit: Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Attinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinae, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre praeliũ fuit persegne: paucis in prima acie pugnantibus Romanis:

Thurinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus, euentum. & Carthaginensium acies de industria pedem referebat: ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quò ubi uentum est: coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo, unde pugnabat, stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quãquam circunuentos hinc pedes, hinc eques urgebat: tamen aliquandiu pugnam traxere. postremo & ipsi terga uertunt: atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderunt: conclamant: instare Pœnum: permistosq; hostes urbem inuasuros: ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Attinius tamẽ cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit: cum alij urbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam urbem uictoribus censerent. cæterum, ut plerunq;, fortuna, & consilia mala uicerunt. Attinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum uolebãt: quàm respectu Romanorum: Carthaginenses in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant: corrumpenda: sed ad Capuam oppugnandam: nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos: quod urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset: & ut ad su-

bita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam uenisset: equites uim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac leui armatura Beneuentum uenire iubent. legionibus, statiuis'q; ad obtinendas res in Lucanis aliquẽ præficeret. Graccho, prius quàm ex Lucanis moueret: sacrificanti triste prodigium factum ẽ. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edêre iecur: conspecti'q; repente ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificiũ instauraretur, atq; intentius extra reseruata seruarentur: iterum, ac tertium uenisse tradunt: libato'q; iocinere intactos angues abijsse. Cum aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent: et ab occultis cauendum hominibus, consilijs'q;: nulla tamen prouidẽtia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum: (cum pars ad Annibalem defecisset) quæ cum Romanis stabat: et iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente uoluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit: nisi imperatoris, et eiusdem hospitis proditi capite, ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat: clàm in colloquium uenit fideq; ab eo accepta, si romanum is imperatorẽ tradidisset: liberos cum suis legibus
* uenturos in amicitiam Lucanos: deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites, equites'q; armare, et capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret: iubet. Loco satis inspecto,

atq; undiq; explorato, dies composita gerendæ rei est. Flauius ad romanum imperatorem uenit. Rem se ait magnam inchoasse: ad quam perficiēdam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu desciscent: persuasisse: ut redirent in amicitiam Romanorum: quando res quoq; romana, quæ propè exitium clade cānensi uenisset: in dies melior, atq; auctior fieret: Annibalis uis senesceret: ac propè ad nihilum uenisset. ueteri delicto haud implacabiles fore Romanos. nullā unquam gentem magis exorabilem, prōptioremq; ueniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiā maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadē hæc audire malle eos: præsentisq; cōtingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se cōnalijs edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris romanis. ibi paucis uerbis transigi rem posse: ut omne nomen lucanum in fide, ac societate romana sit.

Gracchus fraudem & sermoni, et rei abesse ratus, ac similitudine ueri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti. & ne dubia proditio esset: Flauius his se adiungit. tela undique in Gracchum, atque equites coniciuntur. Gracchus ex equo desilit: idem cæteros facere iubet: hortaturq; : ut quod unum reliquum fortuna fecerit: id honestent uirtute. reliquum autem quid esset paucis à multitudine in ualle sylua ac montibus septa circunuentis, præter mortem? id re ferre: utrū præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur: an toto animo à patiendo, expe-

ctandoq; euentu in impetum atq; iram uerso, agentes audentesq;, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam uictimam præ se ad inferos misisset: eum decus eximium, egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hæc dicta paludamento circũm læuum brachium intorto, (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cum undiq; ex altioribus locis in cauam uallem coniectus esset: transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio uiuum capere Pœni nituntur. cæterũ ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes adeo infestus confertos inuasit: ut parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc uera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui ueteres uocantur: periit. Sunt qui in agro beneuentano propè Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus, ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte inter salicta innata ripis laterent hostes: nudum atq; inermem, saxisq;, quæ uoluit amnis: propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro ea, quæ ante dicta prodigia sunt: procuraret: ab insidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuentum scribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in uiro tam claro & insigni constat. Funeris quoq; Grac

chi uaria fama est. Alij in castris romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea uulgatior fama est) tradunt in uestibulo punicorum castrorum rogum extructum esse: armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusq; armorum & corporum suæ cuiq; genti assuetis: ipso Annibale omni rerum uerborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradunt: qui in Lucanis rei gestæ authores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluuium interfectum memorant: credere uelis: capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo: qui in castra romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum campanum ingressi cum passim popularentur: eruptione oppidanorum, & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & uixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebant Romanos. sed intentiores ad cauendum consules una pugna fecerat, incaute atque inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua una res. sed in bello nihil tam leue est: quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo: quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem campanam liberaliter, comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante sta

tiones, quæ pro porta stabant: euocari Crispinum iussit. quod ubi est Crispino nuntiatum: ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulũ à cæteris processit. Postquam in conspectum uenere: prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos: summotis'q; alijs, uter bello melior sit decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse: in quibus uirtutem ostendant. se ab eo, etiam si in acie occurrat: declinaturum: ne hospitali cæde dextram uiolet. conuersus'q; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem, ignauiam'q;: & se digna probra in insontem iacere: hospitalem hostem appellans simulantem'q; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet: Badiũ Campanum T. Quintio Crispino romano palàm omnibus, duobus exercitibus audientibus, renũtiare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum: nihil fœderatum hospiti cum hoste: cuius patriam, ac penates publicos priuatos'q; oppugnatum uenisset. si uir esset: congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales: ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret: permitterent'ne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissũ eorum arma cepit: equũq; conscendit: & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Cãpano facta est. infestis equis concurrêre. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superq; de-

lapsum cum uulnere ex equo desilijt: ut pedes iacentem cóficeret. Badius prius quàm opprimeretur: parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equũ, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude, et gratulatione militum ad consules est deductus: laudatusq; ibi magnifice: & donis donatus. Annibal ex agro beneuentano castra ad Capuam cum mouisset: tertio post die quàm uenit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanus absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna: quin multo minus se, suumq; toties uictorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est: equitum maxime incursu cũ iaculis obrueretur: laborabat romana acies: donec signum equitibus datum est: ut in hostem admitterent equos. itaq; equestre prælium erat: cum procul uisus sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat: utriq; parti parẽ metũ præbuit: ne hostes noui aduentarent. uelut ex composito utrinq; signum receptui datum: reductiq; in castra propè æquo marte decesserunt. plures tñ ab Romanis primo incursu equitum ceciderũt. Inde consules, ut auerterent Capua Annibalem: nocte, quæ secuta est: diuersi, Fuluius in agrũ cumanum, Claudius in Lucanos abijt. Postero die cum uacua castra Romanorum, nuntiatum Annibali esset: & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo utrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circunducto hoste quà uoluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penu-

la, insignis inter primi pili centuriones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum introductus petit à patribus: uti sibi quinq; millia militum darentur: se peritum & hostis, & regionum, breui operæ pretium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent: ijs aduersus inuentorem usurum. Id non promissum magis stolide: quàm stolide creditum: tanquam eædem militares, et imperatoriæ artes essent. Data pro quinq; octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit: ubi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est. quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusq;, alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium, ac semiermen. Vt conspecta inter se agmina sunt: & neutra pars detrectauit pugnam extemplo instructæ acies. pugnatum tamen ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux stetisset, romana acie. Postquam is non pro uetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset: obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab equite insessis: ut ex tanta multitudine uix mille euaserint. cæteri passim alij alia peste absumpti sunt.
Capua à consulibus interim summa ui obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant: comportabantur,

parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est: castellum commu nitum: (ante Fabius Maximus muniuerat) præsidium impositum: ut & mare proximum, & flumen in po= testate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat: quodq; Mu- tius prætor ex Hetruria coemerat: ab Hostia conue- ctum est: ut exercitui per hyemem copia esset. Cæ terum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat: uolonum quoq; exercitus, qui uiuo Graccho sum= ma fide stipendia fecerat: uelut exauthoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam negle= ctam, neq; in tanto discrimine desertos uolebat socios: sed prospero ex temeritate unius romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionē im= minebat. Cn. Fuluium prætorem apuli legati nun- tiabant, primo, dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent: oppugnaret: intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impletos in tantam licentiam, secordiamq; ef= fusos: ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cú sæ= pe aliâs, tum paucis diebus ante expertus qualis sub in= scio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Cir ca Herdoniā romanæ legiones, et prætor Fuluius erāt. quò ubi allatum est hostes aduentare: propè est factū: ut iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit: quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi uellent, acturos. Nocte insequenti Anni- bal, cū tumultuatum in castris, & plerosq; ferociter si gnum ut daret īstitisse duci ad arma uocanteis, sciret:

haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorũ militum in uillis circa, uepribus'q;, & syluis disponit: qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat: omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus: non tam sua ulla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est: instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium, consistentium'q; quo loco ipsorum tulisset animus: deinde per libidinem, aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala primo instructæ: et in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis: nihil introrsus roboris, ac uiriũ esse: & quacunq; impetum fecissent: hostes perrupturos. nihil, quod salutare esset: non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquam simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem, atq; impetum primũ eorũ Romani sustinuere. Dux stultitia, et temeritate Cẽtenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam, ac trepidantes suos uidit: equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atq; alis circunuenta acies eo usq; est cæsa: ut ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatæ: ingens quidẽ & luctus, & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia cõsules, ubi summa rerum esset: ad id locorum prospere

gererent: minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Metilium: qui nuntiarent: ut reliquias duorum exercituũ cum cura colligerent: darentq; operam: ne per metum, ac desperationem hosti se dederent: (id quod post cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu uolonũ conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum: cui & delectus mandatus erat. isq; per fora, conciliabulaq; edixit: ut conquisitio uolonum fieret: ijq; ad signa reducerẽtur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, ut quæq; naues ex Hetruria, ac Sardinia accessissent: extemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem, molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circunsederunt urbem: & Claudium Neronẽ prætorẽ ab Suessula ex claudianis castris exciuerunt. Is quoq; modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit. ita tria prætoria circa Capuã erecta: tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa uulloq; circundare urbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisq; simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant: ut postremo portis, muroq; se contineret Cãpanus. Prius tñ, quàm hæc cõtinuarẽtur opera: legati ad Annibalem missi: qui quererentur: desertam ab eo Capuam: ac propè redditam Romanis: obtestarenturq;: ut tunc saltem opẽ nõ circunsessis modo, sed etiam circunuallatis ferret.

Cõsulibus literæ à P· Cornelio prætore missæ: ut prius quàm clauderent Capuam operibus: potestatem Campanis facerent: ut qui eorum uellent: exirent ab Capua: suasq; res secum auferrent· liberos fore: suaq; omnia habituros: qui ante Idus Martias exissent· post eam diem quiq; exissent: quiq; ibi mansissent: hostium futuros numero· Ea pronuntiata Campanis: atque ita spreta: ut ultro dicerent contumelias: minarenturq;· Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut ui, aut dolo arcis tarentinæ potiundæ· quod ubi parum processit: ad Brundusium flexit iter, prodi id oppidum ratus· ibi quoq; cum frustra tereret tempus: legati campani ad eum uenerunt, querentes simul, orantesq;· quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem: & nunc aduentum suum consules non laturos· cum hac spe dimissi legati uix regredi Capuam iam duplici fossa, ualloq; cinctam potuerunt· Cum maxime Capua circumuallaretur: Syracusarum quoq; oppugnatio ad finem uenit, præter quam ui ac uirtute ducis exercitusq;, intestina etiã proditione adiuta· Nanq; Marcellus initio ueris incertus utrum Agrigentum ad Himilconem, & Hippocratem uerteret bellum: an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec ui capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame: quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret: transfugas syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant: pulsi) colloquijs suæ partis tentare

hominum animos iussit: & fidem dare: si traditæ forent Syracusæ: liberos eos, ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti omnium curam, oculosq; conuerterant: ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti: circumuectiq; ita ad castra romana: collocutiq; cum transfugis. & idem sæpius eodem modo alij, atq; alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent: inditio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc uana euaserat: excepit. Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum Regem, captus ab romanis nauibus erat. huius utiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus: iam tum Aetolorum, cuius gentis socij Lacedæmonij erant: amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; utrisq; opportunus locus ad portum Trogilorum propter turrim, quam uocant Galeagrã: est uisus. quò cum sæpius commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoq; ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat: permensus, humilioremq; aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem, ad

Marcellum rem defert. Haud spernenda res uisa. sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur: non posset: occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuntians: diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint: uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uniuersæ plebi, et per tribus à principibus diuiso. Id ubi accepit Marcellus: cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq; p eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, et scalis in occulto comparatis, cæteris signum dari iubet: ut mature corpora curarēt: quietiq; darent. nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis uisum: quo die epulatis iam, uinoq; satiatis principū somni esset: signi unius milites ferre scalas iussit: & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu, ac tumultu primi euaserunt in murū: secuti ordine alij: cum priorum audacia dubijs etiā animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem: cum cæteræ admotæ: pluribusq; scalis in murum euadebāt: signo ab Hexapylo dato: quò per ingentē solitudinem erat peruentum: quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti uino erant: aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Propè Hexapylon est portula. ea magna ui refringi cœpta. & è muro ex composito tuba datum signū erat: & iam undiq; non furtim, sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrendiq; magis hostes erant, quàm fallendi: sicut territi sunt. nam simulac tubarum est

auditus

auditus cantus, clamorq́; tenentium muros, partemq́; urbis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere: alij salire de muro: præcipitariq́; turba pauentiū. magna pars tamen ignara tanti mali erat: & grauatis omnibus uino, somnoq́;: & in uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copijs urbem ingressus, excitauit, conuertitq́; omnes ad arma capienda, opemq́;, si quam possent, iam captæ propè urbi ferendá. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson uocant: citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret: occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora uero afferre, postquam conspexit omnia circa Epipolas armis cōpleta: lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam uim, multitudinemq́; hostium metuens: quàm ne qua intestina fraus per occasionem oriretur: clausasq́; inter tumultū Acradinæ, atq; insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis urbem omnium fermè illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis uidit: illachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim uetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cū duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cū Carthaginensibus tanto cum discrimine gesta: tot, ac tam opulenti tyrāni, regesq́;: præter cæteros Hiero, cū recentissimæ memoriæ Rex, tum ante oĩa, quæ uirtus ei fortunaq́; sua dederat: beneficijs in populum Ro.

insignis. ea cum uniuersa occurrerent animo: subiretq; cogitatio: iam illa momento horæ arsura omnia: & ad cineres reditura: prius quàm signa Acradinæ admoueret: præmittit Syracusanos: qui inter præsidia romana, ut ante dictum est: fuerant: ut alloqo leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, murosq; maxime transfugæ: qbus nulla, erat per conditiones ueniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq; Marcellus, postquam id incœptum irritum fuit: ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte urbis uersus à mari, uiæq; immunens ferenti in agros mediterraneaq;, insulæ percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Arguus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset: retulit Marcello: tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret: dum Hippocrates, atq; Himilco admouerent castra, legionesq;: haud dubius, si in arcem accepisset eos: delere romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neq; tradi, neq; capi uidit posse: inter Neapolim, & Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca: contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica, & Neapoli cum infulis, & uelamentis uenerunt, precantes: ut à cædibus, & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus: ne

quis liberum corpus uiolaret: cætera prædæ futura. castraq; tectis parietum pro muro septa. portis regione platearum patentibus stationes, præsidiaq; disposuit: ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt. refractisq; foribus cum omnia terrore, ac tumultu streperent: a cædibus tamen temperatum est. rapinis nullus ante modus fuit: quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset: fide accepta, ut inuiolatus ad Epicidem rediret: reducto præsidio, tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter uim tempestatis stare ad anchoram in salo romana classis non posset: cum trigintaquinq; nauibus ex portu syracusano profectus, libero mari uela in altum dedit: quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ, & Syracusanis relictis. edoctisq; Carthaginensibus, in quanto res syracusana discrimine esset: cũ C nauibus post paucos dies redit: multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioq; addito, una cura erat liber: ne qua ab tergo uis hostiũ in arcem accepta inclusos, impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinã inde ternis castris p idonea dispositis loca, spe ad inopiã omniũ rerũ inclusos redacturum se, circunsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinq; fuissent: repente aduentus Hippocratis, et Himilconis, ut ultro undiq; oppugnarẽtur Romani: fecit. nã & Hippocrates castris ad magnum portũ cõmunitis, signoq; ijs dato, q Acradinam tene-

bant: castra uetera Romanorum adortus est: quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit: & classis punica litori, quod inter urbem, & castra romana erat: appulsa est: nequid præsidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis: sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit. satisq; iam etiam in posterum uidebatur prouisum: ne quid ab repẽtinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum: quod facile utrorunq; animos auerteret à belli consilijs. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda uis æstus per utraq; castra omniũ fermè corprora mouit. & primo temporis ac loci uitio & ægri erant: & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorum uulgabat morbos: ut aut neglecti, desertiq;, qui incidissent: morerentur: aut assidenteis, curanteisq; eadẽ ui morbi repletos secum traherent: quotidianaq; funera, & mors ob omnium oculos esset: & undiq; dies, noctesq; ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant animos: ut nonmodo non lachrymis, iustoq; comploratu prosequerẽtur mortuos: sed ne efferrent quidem: aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoq; mortem expectantium: mortuiq; ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe, ac pestifero odore corporum conficerent. & ut ferro potius morerentur: quidam inuadebant soli hostiũ

stationes. Multo tamen uis maior pestis Pœnorum castra, quàm romana, diu circunsedendo Syracusas cæde aquisq; affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi ut primum uidêre ex grauitate loci uulgari morbos: in suas quisq; propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginenses, quibus nusquam receptus erat: cum ipsis ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internicionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali: adduxerat in urbem suos: infirmaq; corpora tecta, & umbræ recreauerãt. multi tamẽ ex romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant: haud in magna oppida, cæterum & situ, & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant: & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, ut spem faceret, non ipsis modo salutarem opem ferri posse: sed Romanos quoq; in capta quodammodo urbe capi: perpulit ut onerarias naues quàm plurimas omni copia rerum honustas secum mitterent: classemq; suam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerarijs profectus à Carthagine satis prosperos uentos ad traijciendum in Siciliam habuit. sed ijdem uenti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium, & metum inuicem Romanis, Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens ne, si pergerent ijdem, qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures uenti: classis punica

Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorũ militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat. classem in statione uersam in Africam habentem, atq; timentem nauale prælium, non tam quod impar uiribus, aut numero nauium esset: (quippe etiam plures habebat) quàm quod uenti aptiores romanæ, quàm suæ classi flarent: perpulit tandem: ut fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cum & siculũ exercitum ex tota insula conciri uideret: & cum ingenti commeatu classem punicam aduentare: ne simul terra, mariq; inclusus urbe hostium urgeretur: quanquam impar numero nauium erat: prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes ĩfestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum trãquillitas maris in altum euexisset: concursuræ. Itaque cadente iam euro, qui per dies aliquot sæuierat: prior Bomilcar mouit. cuius prima classis petere altum uisa est: quo facilius superaret promontorium. cæterum postquam tendere ad se romanas naues uidit: incertum qua subita territus re, Bomilcar uela in altum dedit: missisq; nuntijs Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repetere iuberent: ipse Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret: Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra siculorum sunt nuntiata: Epicidem Syracusis excessisse: à Carthaginensibus relictam insulam: & propè iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia

uoluntate eorum, qui obsidebantur: ad Marcellũ mittunt. Cum haud fermè discreparet: quin quæ ubique regum fuissent: Romanorum essent: Siculis cætera cũ libertate, ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, qbus ab Epicide credita res erat: missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorũ aiunt: ut una omnium, qui obsiderentur: quiq; extra obsidionem essent: fortuna esset: ne'ue alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs, ut necessarios, hospitesq; alloquerentur: expositis, quæ pacta iã cum Marcello haberent: oblata spe salutis perpulere eos: ut secum præfectos Epicidis Polycletum, & Philistionem, & Epicidem, cui Sydon cognomen erat: aggrederentur. Interfectis ijs, & multitudine ad concionem conuocata, & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant: conquesti: et quanquam tot mala urgerent: negarent fortunam accusandam esse: quod in ipsorum esset potestate, quandiu ea paterẽtur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse caritatem Syracusanorum, non odiũ. nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint: tum bellum mouisse: & obsidere urbem cœpisse: ut crudeles tyrannos eius, nõ ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occisis, Carthaginensibus omni possessione Siciliæ terra mariq; pulsis, quam superesse causam Romanis: cur non perinde, ac si Hiero ipse uiueret, unicus romanæ amicitiæ cultor: incolumes Syracusas esse uelint? Itaq; nec urbi, nec hominibus aliud periculũ, q̃ ab se-

metipsis esse: si occasionē reconciliandi se Romanis non prætermisissent: (eā autē, qualis illo momento horæ sit: nullā deinde fore) si simul libertas ab īpotentibus tyrānis apparuisset. Oīum ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari, quàm legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum. quorū princeps, Neq; primo, inquit, Syracusani à uobis defecimus: sed Hieronymus, nequaquam tam in uos impius, quàm in nos: nec postea pacem tyranni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atq; Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest: aliquando nobis libertatis tempus fuisse: quod pacis uobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum, qui oppressas tenebant Syracusas: cum primum arbitrij nostri esse cœpimus: extemplo uenimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recusandam fortunam: quæ imposita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ, pulcherrimæq; urbis græcarū dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra, mariq; memorandum gessimus: id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi uelis, quanta urbs te capta sit: quàm posteris quoq; eam spectaculo esse. quò quisquis terra, quisquis mari uenerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginensibusq; trophæa, nunc tua de nobis ostendat. * incolumesq; Syracusas familiæ uestræ sub clientela nominis Marcellorum, tutelaq; habendas tradas. ne plus apud uos Hieronymi, quàm Hieronis memoria momenti faciat: diutius ille multo amicus fuit, quàm hic hostis: & illius

benefacta etiam præsensistis: huius amentia ad perniciem tantum ipsius ualuit. Omnia et impetrabilia, & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli, ac periculi erat. nanq; transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoq; militum auxilia in eundem cõpulere metum. arreptisq; armis prætores primum obtruncant: inde ad cædem Syracusanorum discurrũt: quosq; fors obtulit: irati interfecerunt: atq; omnia, quæ in promptu erant: diripuere. tum, ne sine ducibus essent: sex præfectos creauere: ut terni Acradinæ, ac Nasso præessent. Sedato tandẽ tumultu exequenbtibus sciscitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam, ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt: falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus. qui sine arbitris Mericum nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde uenerat) exponit. omnia romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæ pretium faciat: principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contra, si malle obsideri pergat: quàm spem esse terra, mariq; clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset: fratrem inter eos mittit. qui per eũdem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus, cum fidem accepisset: composuissetq; agendæ rei ordinem: Acradinam redit. Tum Mericus, ut

ab suspicione proditionis auerteret omnium animos: negat sibi placere legatos commeare ultro, citroq;. neq; recipiendum quenquam: neq; mittendum. & quo intentius custodiae seruentur: opportuna loca diuidenda praefectis esse: ut suae quisq; partis tutandae reus sit. Omnes assensi sunt partibus diuidendis. ipsi regio euenit ab Arethusa fonte usq; ad ostium magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaq; Marcellus nocte nauem onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponiq; milites regione portae: quae propè fontem Arethusam est. Hoc cum quarta uigilia factum esset: expositosq; milites porta, ut conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs moenia Acradinae aggreditur: ita ut non eos solum, qui Acradinam tenebant: in se conuerteret: sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad uim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariae naues instructae iam ante, circunuectaeq; ad Nassum armatos exponunt. qui improuiso adorti semiplenas stationes, & adapertas fores portae, qua paulo ante excurrerant armati: haud magno certamine Nassum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neq; ullis minus praesidij, aut pertinaciae ad manẽdum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credẽtes se, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam esse Nassum didicit: & Acradinae regionem unam teneri: Mericumq; praesidio suis adiunctum: receptui cecinit: ne regiae opes, quarum fama maior, quàm res erat: diriperentur. Suppresso impetu militum, & ijs,

qui in Acradina erant: transfugis spatium, locusq́; fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quàm incolumitatem sibi, liberisq́; suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo intra præsidia romana fuerant: respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorum, qui Syracusas tenuerint: erga populum romanum esse. sed pleraq; eorum quo debuerint, recidisse: fœderumq́; ruptorũ ipsos ab se grauiores multo, quàm populus Ro. uoluerit: pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas: non ne populus reseruatam ciuitatem haberet: sed ne transfugarum duces captam, & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exẽplo uel eos Syracusanorum esse: qui intra præsidia romana fuerint: uel Hispanum ducem Mericum: qui præsidium tradiderit: uel ipsorum Syracusanorum postremo serũ quidem, sed forte consilium. Oĩum sibi laborũ, periculorumq́; circa mœnia syracusana terra, mariq; tandiu exhaustorũ nequaquã tantum fructum esse: q̃ capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendã pecuniã regiam, custodiendamq́; missus. diripiẽdaq́; urbs militi data est: custodibus diuisis per domos eorum, qui intra præsidia romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inuidiæ, auaritiæq́; fœda exempla ederentur: Archimedẽ memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum captæ urbs in discursu diripientium militum ciere poterat:

intentum formis, quas in puluere descripserat: ab ignaro milite quis esset, interfectum. ægre id Marcellum tulisse: sepulturæq; curam habitam: et propinquis etiam inquisitis honori, præsidioq; nomen, ac memoriam eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ. in quibus prædæ tantum fuit: quantum uix capta Carthagine tum fuisset: cum qua uiribus æquis certabatur.

Paucis ante diebus, quàm Syracusæ caperentur: T. Octacilius cum quinqueremibus octuaginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset: onerarias frumento honustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam: prædamq; omnis generis retro ad naues egit. Lilybæũ tertio die, quàm inde profectus erat: cum centum triginta onerarijs nauibus frumento, prædaq; honustis redijt: idq; frumentũ extẽplo Syracusas misit. quod ni tã in tẽpore subuenisset: uictoribus, uictisq; pariter perniciosa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cũ biennio fermè nihil admodum memorabile factum esset: consilijsq; magis, quàm armis bellum gereretur: romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatum: omniumq; in unum congruerunt sententiæ: quando ad id locorum id modo actum esset: ut Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id iam agi: ut bellum in Hispania finiretur. & satis ad id uirium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago coniũctis castris quinq; fermè dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris fi

lius Asdrubal, uetus in Hispania imperator. ad urbē nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum uolebant prius opprimi duces romani: & spes erat satis superq; ad id uirium esse. illa restabat cura: ne fuso eo perculsi alter Asdrubal, & Mago in auios saltus, montesq; recipientes sese, bellum extraherent. Optimū igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniae amplecti bellum, ita inter se diuiserunt: ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum, sociorumq; aduersus Magonem duceret, atq; Asdrubalem: Cn. Cornelius cū tertia parte ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellū gereret. Vna profecti ambo duces, exercitusq; Celtiberis praegredientibus, ad urbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amni, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum est copijs substitit. Et P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal post quàm animaduertit exiguum romanum exercitum in castris: & spē omnem in Celtiberorū auxilijs esse: peritus omnis barbaricae, & praecipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat: perfidiae, facili linguae cōmercio, cum utraq; castra plena Hispanorum essent: per occulta colloquia paciscitur magna mercede cū Celtiberorum principibus: ut copias inde abducant. Nec atrox uisum facinus: (non enim ut in Romanos uerterent arma, agebatur) & merces, quanta uel pro bello satis esset: dabatur: ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum, fructusq; uidēdi suos, suaq;, grata uulgo erant. itaq; nō ducibus facilius, quàm multitudini persuasum est. simul ne metus quidem ab Ro-

manis erat, quippe tam paucis se ne retinerent. Id quidem cauendum semper romanis ducibus erit: exemplaq; hæc uere pro documentis habenda: ne ita externis credant auxilijs: ut non plus sui roboris, suarumq; proprie uirium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt: nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; ut manerent Romanis responden tes: quàm domestico se auocari bello. Scipio, postquam socij nec precibus, nec ui retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse: aut fratri rursus coniungi uidit posse: nec ullum aliud salutare consiliũ in promptu esse: retro quantum posset, cedere statuit: in id omni cura intentus: necubi hosti æquo se committeret loco: qui transgressus flumen propè uestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste urgebat. Masanissa erat iuuenis: qui eo tempore erat socius Carthaginensium: quem deinde clarum, potentemq; romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum et adueniẽti P. Scipioni occurrit: & deinde assidue dies, noctesq; infestus aderat: ut non uagos tantum procul à castris lignatum, pabulatumq; progressos exciperet: sed ipsis obequitaret castris: inuectusq; in medias sæpe stationes omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoq; sæpe incursu repentino in portis, ualloq; trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum uacuum à metu ac solicitudine erat Romanis. compulsisq; intra uallum, adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset: futuramq; arctiorem eam appareret: si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis

Sueſſanorum aduentare fama erat: Pœnis coniunxiſ-ſet: dux cautus & prudens Scipio uictus neceſſitati-bus temerarium capit conſilium: ut nocte Indibili ob-uiam iret: & quocunq; occurriſſet loco: prælium con ſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris, præpo ſitoq; T. Fonteio legato, media nocte profectus cum ob-uijs hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis, quàm acies pugnabant. ſuperior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites numidæ repente, quos fefelliſſe ſe dux ratus erat: ab lateribus circunfuſi magnum terrorem intulere. Contracto ad-uerſus Numidas certamine nouo, tertius inſuper ad-uenit hoſtis, duces pœni aſſecuti ab tergo iam pugnan tes. ancepsq; prælium Romanos circunſteterat: incer-tos in quem potiſſimum hoſtem, quam'ue in partem con ferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq; impe ratori, & offerenti ſe, ubi plurimus labor erat: latus dexterum lancea traijcitur. cuneusq; is hoſtium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat: ut exani-men, labentemq; ex equo Scipionem uidit: alacres gau dio cum clamore per totam aciem nuntiantes diſcur-runt: imperatorem romanum cecidiſſe. Hæc peruaga-ta paſſim uox, ut & hoſtes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro uictis eſſent: fecit. Fuga confeſtim ex acie duce amiſſo fieri cœpta eſt. cæterum ut ad erumpē dum inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxi lia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equum, æquantiumq; equos uelocitate peditum, uix poterant. cæſiq; propè plures in fuga, quàm in pugna ſunt. nec ſuperfuiſſet quiſquam: ni præcipiti iam ad ueſperum

die nox interuenisset. Haud segniter inde duces poeni fortuna usi, confestim e prælio, uix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalē Amilcaris citatū agmē rapiunt: non dubia spe, cum copias coniunxissent: debellari posse. Quo ubi est uentum: inter exercitus, duces'q; uictoria recenti lætos gratulatio ingens facta: imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat: sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio: qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab socijs se desertum, hostiū tantum auctas copias sentiebat: coniectura etiam, & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quàm ad ullam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem, ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quomodo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? ut, si prohibere quo minus in unum coirent & duces, et exercitus hostium, non posset: ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id modo esse salutare in presens credebat: cedere inde quantū posset. & inde una nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantū emēsus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes: præmissis Numidis, quàm poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt: ac tutari agmen quantum possent. tamen tuto ut simul pugnarent: procederent'q;, Scipio hortabatur: prius

quàm

quàm pedestres copiæ assequerentur. cæterũ nũc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur: & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen, quàm cætera circa erant: subducit. Ibi primo impedimentis, & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant: apparebatq; parum armis ad tuendum locum sine munimento ualituros esse: circunspectare, atq; agitare dux cœpit: si quomodo posset uallum circùm inijcere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli: ut nec uirgulta uallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, alij'ue ulli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum, aut abscissum erat: quod hosti aditum, ascensum'ue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa. ut tamen aliquã imaginem ualli obijcerent: clitellas illigatas oneribus uelut struentes ad altitudinẽ solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere: in tumulum quidẽ perfacile agmen erexere. munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam tenuit: cum duces undiq; uociferarentur: quid starent? & non ludibrium illud uix fœminis, pueris'ue morandis satis ualidum distraherent, diriperent'q;? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant. cæterum

neq; transilire, neq; moliri onera obiecta, nec cædere stipatas clitellas, ipsis'q; obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu cum amoliti obiecta onera armatis dedissent uiam: pluribus'q; idem partibus fieret: capta iam undiq; castra erant: pauci ab multis, perculsiq; à uictoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas: in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat: perfugerunt. Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt. alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circundatam: atq; ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui: captam: omnes'q; intus cum ipso imperatore occisos.

Anno octauo postquam in Hispaniam uenerat, Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior, quàm per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant, desyderabant'q; duces. Cneũ tamen magis: quod diutius præfuerat ijs: priorq; & fauorem occupauerat: & specimen iustitiæ, temperantiæ'q; romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissæ'q; Hispaniæ uiderentur: uir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques romanus, impiger iuuenis, animi'q; & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus: maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de

præsidijs deductis, haud contemnendum exercitum fe-
cerat: iunxeratq; cum T. Fonteio P. Scipionis legato.
Sed tantum præstitit eques romanus authoritate inter
milites, atq; honore: ut castris citra Iberum commu
nitis, cum ducem exercituum comitijs militaribus crea
ri placuisset: subeuntes alij alijs in custodiam ualli, sta
tionesq;, donec per omnes suffragium iret: ad L. Mar
tium cuncti summam imperij detulerunt. Omne inde
tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehen-
disq; commeatibus consumptum: & omnia imperia
milites cum impigre, tum haudquaquam abiecto ani-
mo exequebantur. Cæterum postquam Asdrubalem
Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas tran-
sisse Iberum, et appropinquare allatum est: signumq;
pugnæ propositum ab nouo duce milites uiderunt: re-
cordati, quos pauloante imperatores habuissent: qui-
busq; & ducibus, & copijs freti prodire ad pugnam
soliti essent: flere omnes repente: & offensare capita:
& alij manus ad cœlum tendere, deos incusantes: alij
strati humi suum quisq; nominatim ducem implora-
re. neq; sedari lamentatio poterat, excitantibus centurio
nibus manipulares, & ipso minitante & increpante
Martio: quod in muliebres, & inutiles se proiecissent
fletus, potius quàm ad tutandos semetipsos, & rempu-
blicam secum: acuerent animos: & ne inultos impe-
ratores suos iacere sinerent: cum subito clamor, tuba-
rumq; sonus (iam enim propè uallũ hostes erant) exau
ditur. inde uerso repente in iram luctu, discurrunt ad
arma: ac uelut accensi rabie discurrunt ad portas: &
in hostem negligenter, atq; incomposite uenientem in-

currunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Poenis. mirabundiq;, unde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: unde tanta audacia, tanta fiducia sui uictis, ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot iam nec opinata primo omnium incerti, stupentes'q; referunt pedem: dein ualida impressione pulsi terga uertunt. & aut fugientium cædes fœda fuisset: aut temerarius, periculosus'q; sequentium impetus: ni Martius propere receptui dedisset signum: obsistens'q; ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædis'q;, & sanguinis reduxit. Carthaginenses trepide primo ab hostium uallo acti, postquam neminem insequi uiderunt: metu substitisse rati, contemptim rursus, & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis iis Martius ad consilium prima specie temerarium magis, quàm audax animum adiecit: ut ultro castra hostiũ oppugnaret: simul facilius esse ratus unius Asdrubalis expugnari castra: quàm, si se rursus tres exercitus, ac tres duces iunxissent: sua defendi: simul, aut si successisset cœptis: recepturũ se afflictas res: aut si pulsus esset: tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum. ne tamen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret: alloquendos, adhortandos'q; sibi milites ratus,

concione aduocata ita disseruit. Vel mea erga imperatores nostros uiuos, mortuosq́; pietas, uel præsens omnium nostrum milites fortuna fidem cuius facere potest: mihi hoc imperium, ut amplum iudicio uestro, ita re ipsa graue, ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupefaceret: uix ita compos mei essem: ut aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor uestram omnium uicem (quod difficillimum in luctu est) unus consolari. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim: cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies, noctesq́; curis, insomnijsq́; agitant: & excitant sæpe somno: neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones uestros, neu rem publicam patiar inultam: & suam disciplinam, suaq́; instituta sequi iubent. Et ut imperijs uiuorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaq; in re facturos illos fuisse maxime censeam: id optimum ducere uos quoq; uelim milites: non lamentis, lachrymisq́; tanquam extinctos prosequi: (uiuunt enim, uigentq́; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; occurret memoria illorum: uelut si adhortantens, signumq́; dantes uideatis eos: ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis, animisq́; uestris oblata memorabile illud edidit prælium: quo documentum dedistis hostibus: non cum Scipionibus extinctum esse nomen romanum: & cuius populi uis, atq; uirtus non obruta sit cannensi clade: ex omni profecto sæuitia fortunæ emer

ſuram eſſe. Nunc, qui tantum auſi eſtis ſponte ueſtrà: experiri libet quantum audeatis duce ueſtro authore. non enim heſterno die cum ſignum receptui dedi, ſequentibus effuſe uobis turbatum hoſtem: frangere audaciam ueſtram, ſed differre in maiorem gloriam, atq; opportunitatem uolui: ut poſtmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam ſopitos, per occaſionem aggredi poſſetis. Nec huius occaſionis ſpem milites forte temere, ſed ex re ipſa conceptam habeo. A` uobis quoq; profecto ſi quis quærat: quonam modo pauci à multis, uicti à uictoribus caſtra tutati ſitis: nihil aliud reſpondeatis, quàm idipſum: timentes uos, omnia & operibus firmata habuiſſe: & ipſos paratos, inſtructosq; fuiſſe. Et ita ſe res habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit: minime tuti ſunt homines. quia quod neglexeris: incautum, atq; apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hoſtes: quàm ne obſeſſi modo ipſi, atq; oppugnati, caſtra ſua ultro oppugnemus. Audeamus quod credi non poteſt auſuros nos. eo ipſo, quod difficillimum uidetur: facillimum erit. Tertia uigilia noctis ſilenti agmine ducam uos. exploratum habeo: non uigiliarum ordinem, non ſtationes iuſtas eſſe. clamor in portis auditus, & primus impetus caſtra ceperit. tum inter torpidos ſomno, pauentesq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus ſuis oppreſſos illa cædes edatur: à qua uos heſterno die reuocatos ægre ferebatis. Scio audax uideri conſilium. ſed in rebus aſperis, & tenuibus fortiſſima quæq; conſilia tutiſſima ſunt. quia ſi in occaſionis momento, cuius præteruolat opportunitas: cunctatus pau

lum fueris: nequicquam mox omissam quereris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est. & iam tentastis uestras, atq; illorum uires. si diem proferimus: & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus: periculum est ne omnes duces, omnesq; copiæ conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias periere duces nostri: ita separati, ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus: corpora curate: ut integri, uigentesq; eodem animo in castra hostium irrumpatis: quo uestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium: & quo audacius erat: magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius syluæ medio fermè stadio cohors romana arte punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in uallo custodiæ essent: uelut in sua castra, nullo usquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt: & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt. pars ignis escas stramento arido tectis inijciunt. pars portas occupant: ut fugam intercludant. hostem simul ignis,

clamor, cædes, uelut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas. alij obseptis itineribus super uallum saliunt. & ut quisq; euaserat: protinus ad castra altera fugiunt. ubi à cohorte, & equitibus ex occulto prorumpentibus circumuenti, cæsiq; ad unum omnes sunt. quanquam etiam, siquis ex ea cæde effugisset: adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est: ut præuenire nuntius cladis non posset. Ibi uero quo longius ab hoste aberant: & quia sub lucem pabulatum, lignatum, & prædatum quidam dilapsi fuerant: neglecta magis omnia, ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita: milites inermes, aut humi sedentes, accubantesq;, aut obambulãtes ante uallum, portasq;. Cum his tam securis, solutisq; Romani calẽtes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; uictoria prælium ineunt. itaq; nequaquam resisti in portis potuit. intra portas, concursu ex totis castris ad primum clamorem, & tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset: ni cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Pœnis, atq; inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq;, quà iter est: nisi quos cædes oppressit: exuuntur castris. Ita nocte, ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad trigintaseptem millia hostium cæsa, author est Claudius: qui annales acilianos ex græco in latinum sermonem uertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo cum imagine Bar

chini Asdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit: septem millia cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale: decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinq; millia hominum, cum Mago cedenteis nostros effuse sequeretur: cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est. & ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu cum magno pauore circunstantiũ militum. monumentumq́; uictoriæ eius de Pœnis usq; ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere: utrisq; post tantas acceptas inuicem, illatasq́; clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur: Marcellus captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset: ut nonmodo suam gloriam, sed etiam maiestatem populi romani augeret: ornamenta, signa urbis, tabulasq́;, quibus abundabant Syracusæ: Romam deuexit. Hostium quidem illa spolia: & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera, licentiæq́; hinc sacra, profanaq́; omnia uulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in romanos deos templum idipsum primũ, quod à Marcello eximie ornatum est: uertit. uisebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta: quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliæ ad eum conuenie

bant. dispar ut causa earũ, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas, aut non desciuerant: aut redierant in amicitiam: ut socij fideles accepti, cultiq;. quos metus post captas Syracusas dediderat: ut uicti a uictore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides, & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hippocinatis, (Mutinem populares uocabant) uir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide, & Hannone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita peruagatus est hostium agros: ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt: ut breui tempore totum Siciliam impleret nominis sui: nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux pœnus, Syracusanusq;, non consilio Mutinis, quàm fiducia, magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi platum ad Marcellum est: extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit: quid agerent, pararentue, expectaturus. Sed nullum neq; locum, neq; tempus cunctationi, consiliove dedit Mutines, trãsgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore, ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Minoam concessissent: ad mitigandos, reuocandosq; eos profectus magnopere mo-

nuisse duces dicitur: ne absente se cum hoste manus con fererent. Id ambo aegre passi duces: magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori carthaginensi, misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantem Epicidem: ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur: & secunda pugnae fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se, qui Annibalem subnixum uictoria cannensi ab Nola reppulisset: his terra, mariq; uictis ab se hostibus cedere: arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidae, nuntiantes: populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod praefectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriae eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant: quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem praestitit. itaq; & Romanis creuit animus, nũtio celeri per ordinem misso: destitutum ab equite hostem esse: quem maxime timuerant: et territi hostes: praeterquam quod maxima parte uirium suarum non iuuabantur: timore etiam incusso: ne ab suo ipsi equite oppugnarentur. Itaq; haud magna uis certaminis fuit. Primus clamor, atque impetus rem decreuit. Numidae cum in concursu quieti stetissent in cornibus: ut terga dantes suos uiderunt: fugae tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt: ipsi metu

obſidionis paſſim in ciuitates proximas dilapſi. Multa millia hominum cæſa, captaq́;: & VIII elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor inde Syracuſas redijt. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; ſenatus Romæ decreuit: ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad conſules mitteret: dum Annibal procul abeſſet: nec ulla magni diſcriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, ſi ita uideretur: ad magiſtratus ſubrogandos Romam ueniret. Literis acceptis, inter ſe conſules compararunt: ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuã maneret. Cõſules Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, et P. Sulpitium Seruilium, Quinti filium, Galbam: qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. Prætores deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni iuriſdictio urbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Cõſulibus prorogatum in annum imperium eſt.

DECADIS TERTIAE

LIBER SEXTVS.

N. FVLVIVS CENTIMA-
lus, P. Sulpitius Galba conſules cum
c Idibus Martijs magiſtratum iniſſent:
ſenatu in Capitolium uocato, de re
publica, de adminiſtratione belli, de
prouincijs, exercitibusq́; patres conſuluerunt. Q. Ful
uio, & Appio Claudio prioris anni conſulibus proro=
gatum imperiũ eſt: atq; exercitus, quos habebant: de-
creti. adiectumq́;: ne à Capua, quam obſidebant: ab-
ſcederent: prius quàm expugnaſſent. Ea tum cura ma
xime intentos habebat Romanos: non tam ob irã: quæ
in nullam unquam ciuitatem iuſtior fuit: quàm quod
urbs tam nobilis, ac potens, ſicut defectione ſua tra-
xerat aliquot populos: ita recepta inclinatura rurſus
animos uidebatur ad ueteris imperij reſpectũ. Et præ=
toribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempro
nio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant:
prorogatum eſt imperium. Prorogatum & M. Marcel=
lo: ut proconſul in Sicilia reliquias belli perficeret eo
exercitu: quem haberet. ſi ſupplemento opus eſſet: ſup=
pleret de legionibus: quibus P. Cornelius proprætor in
Sicilia præeſſet: dum nequem militem legeret ex eo nu
mero: quibus ſenatus miſſionem, reditumq́; in patriam
negaſſet ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euene-
rat: duæ legiones, quas P. Cornelius habuiſſet: decre-
tæ: & ſupplementum de exercitu Cn. Fuluij: qui prio=

re anno in Apulia fœde cæsus, fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam utrorunq; ignominiæ est: ne in oppidis hybernarent: ne'ue hyberna propius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ: quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset: consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ, Græciæq; ora cum legionibus, classibus'q;, quibus præerant: decretæ. Quinquaginta Græci cũ legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur: res gestæ magnificæ senatui uisæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex authoritate patrum dato, proprætor senatui scripserat: magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse: imperatores legi ab exercitibus: & solẽne auspicatorum comitiorum in castra, & prouincias procul ab legibus, magistratibus'q; ad militare temeritatem trãsferri. et cum quidam referendum ad senatum censerent: melius uisum differri eam consultationem: donec proficiscerentur equites: qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento, & uestimentis exercitus placuit: utranq; rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant: pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt. omniumq; in unum sententiæ congruebant: agendum cum tri-

bunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent: quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum: cui Cn. Scipio imperator praefuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sẽpronius Blaesus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus uexabat: multa imperatoris temeritate, atq; inscitia exercitum in locum praecipitem perduxisse dictitans. Neminem, praeter Cn. Fuluiũ, ante corrupisse omnibus uitijs legiones suas: quàm proderet. itaq; uere dici posse: prius eos perisse: quàm uiderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo uictos esse. Neminem, cum suffragium ineat: satis cernere cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei seruorum exercitus datus esset: breui effecisse disciplina, atq; imperio: ut nemo eorum generis, ac sanguinis sui memor in acie esset: praesidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum, aliasq; urbes eos uelut è faucibus Annibalis ereptos populo Romano restituisset: Cn. Fuluium quiritium romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus uitijs imbuisse. ergo effecisse: ut & feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modo Poenorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse: milites in acie non stetisse: cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se: aliquos stantes cecidisse: & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris, ac fugae. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium,

Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse: quàm deserere circumuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè unum nuntium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse: cannensem exercitum, quod ex acie fugerit: in Siciliam deportatum: ne prius inde dimittatur: quàm hostis ex Italia decesserit: et hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & eum in ganea, lustrisq́;, ubi iuuentam egerit: senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint: quàm quod imperatoris simi les fuerint: relegatos propè in exilium ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab ab se culpā in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscenteis productos in aciem, non eo, quo uoluerint: quia serum diei fuerit: sed postero die, & tem pore, & loco æque instructos, seu famam, seu uim ho stiū non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent: se quoq; turba ablatum: ut Varronem cannensi pugna: ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reipub. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. ui aperta, armis, acie uictum. nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuiq; ingenium audaciam, aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniáq; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur: iurati permulti di=

cerent: fugæ,

cerent: fugæ, pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud uanum timorem ducis crederent: terga dedisse: tanta ira accensa est: ut capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cum bis pecunia anquisisset: tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent se in mora esse: quo minus, quod ei more maiorum permissum esset: seu legibus, seu moribus mallet: anquireret: quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius: negassentq; patres è republica esse abscedi à Capua: prius quàm dies comitiorum aderat. Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iustum exilium esse, sciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uersa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia, ac plebs poterant: aut mittere nuntios ad Annibalẽ per custodias tam arctas. Inuentus est autem quidam Numida: qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret: per media romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis: dum aliquid uirium superesset: ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia fermè prospera faciebant. pedites superabántur sed nequaquam tam læ

tum uincere, quàm triste uinci ulla parte erat ab obses-so, & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est: ut quod uiribus deerat: arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime uigore, ac leui-tate corporum ueloces. eis parmæ breuiores, quàm e-questres, & septena iacula quaternos longa pedes da-ta, præfixa ferro: quale hastis uelitaribus inest. eos sin gulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & uehi post sese: & desilire perniciter: ubi datum si-gnum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis in-trepide uisum est fieri: in campum, qui medius inter castra, murumq; erat: aduersus instructos Campano rum equites processerunt. & ubi ad coniectum teli uē tum est: signo dato uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iacu-laq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plu rimis in equos uirosq; passim coniectis, permultos uul-nerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua, atq; inopi nata iniectum est. et in perculsum hostem equites in-uecti, fugam stragemq; eorum usq; ad portas fecerūt. Inde equitatu quoq; superior romana acies fuit. Institu tum: ut uelites in legionibus essent. Authorem peditū equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium fe-runt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cū in hoc statu ad Capuam res essent: Annibalem in di uersum tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinen-dæ trahebant curæ. uicit tamen respectus Capuæ: in quam omnium sociorum, hostiumq; conuersos uidebat animos: documento futuræ: qualēcunq; euentum de-fectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impe

dimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat aptissimus ad maturandum iter, in Campaniam contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in ualle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adueniens cum castellũ Galatiam, præsidio inde ui pulso, cepisset: in circunsedenteis Capuam se uertit: præmissis ante nuntijs Capuam: quo tempore castra romana aggressurus esset: ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia campani omnes pedites equitesq;: & cum ijs punicum præsidium, cui Bostar, & Hanno præerant: erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis uia, quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore, ac tumultu est cœptum: sed ad alium uirorum equorum armorumq; sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet: edidit clamorem: ut auerteret etiã pugnantiũ animos. Campanos facile in uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte Fuluium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usq; ad uallum per-

uasit: ruperatq; mediam aciem Romanorum: & in ancipiti spe, ac periculo erat: utrum in castra perrumperet: an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumq; castrorum Fuluius ubi uidit: Q. Nauium, prioresq; alios centurionum hortatur: ut cohortem hostium sub uallo pugnantem inuadant: ac trucident. In summo discrimine rem uerti. aut uiam dandam iis esse: & minore conatu, quàm condensam aciem irrupissent: in castra irrupturos: aut conficiendos sub uallo esse. nec magni certaminis rem fore. paucos esse: & ab suis interclusos: & quae, dum paueat: Romanis interrupta acies uideatur: etiã si se utrunq; in hostem uertat: ancipiti pugna medios circunuenturam. Nauius ubi haec imperatoris dicta accepit: secundi hastati signum ademptum signifero in hostes infert: iacturum in medios eos minitans: ni se propere sequantur milites: & partem capessant pugnae. Ingens corpus erat: et arma honestabant: & sublatum alte signum conuerterat ad spectaculum ciues, hostesq;. caeterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorũ: tum undiq; in eum tragulae coniectae: & propè tota in unum acies uersa. sed neq; hostium multitudo, neq; telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris praeerant: L. Portius Licinius, & T. Popilius legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq; transgredientes in ipso uallo conficiũt. quorũ corporibus cũ oppleta esset fossa: uelut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium elephantorum

atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant Campani, punicumq́; præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert: pugnabatur: neq; tam armati irrumpentibus Romanis resistebant: quàm quod porta balistis scorpionibusq́; instructa, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortati sub læuo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen uis hostiũ ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem uidit: summaq́; ui castra hostium defendi: omissa oppugnatione, recipere signa, & conuertere agmen peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret: cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit. sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrunque profectum ratus: ut & Campani quàm haud multum in Annibale præsidij esset: & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ authores sunt: octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq́; Carthaginensibus quindecim adempta: duo deuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio. plusq́; pauoris, quàm certaminis fuisse: cum inopinato in castra romana Numidæ, Hispaniq́; cum elephantis irrupissent: elephanti per media castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu, ac fuga abrumpentium uincula iumentorum facerent. fraudẽ quoq; super tumultum adiectam: immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari latinæ linguæ iuberent consulum uer-

bis, quoniam amissa castra essent: pro se quenq; militum in proximos montes fugere. sed eam celeriter cognitam fraudem: oppressamq; magna caede hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc ultimum, utcũq; initum, finitumq; est: ante deditionem Capuae praelium fuit. Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est: eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex: summum quod esset imperium Capuae, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt. ne tu perditas res Cãpanorum narras: ubi summus honos ad filium meũ perueniet. Ea ludificatio ueri & ipsa in uerum uertit. nam cum fame, ferroq; urgerentur: nec spes ulla
* superesset sisti in spem honorum erant honores detrectantibus: Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit. Caeterum Annibal ut nec hostes elici amplius ad pugnam uidit: nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoq; commeatus intercluderent noui consules: abscedere irrito incoepto, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quò iam inde ire pergeret uoluenti subijt animum impetus caput ipsum belli Romam petendi. cuius rei semper cupitae praetermissam occasionem post cannensem pugnam, & alij uulgo fremebant: & ipse nõ dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Si Roma in discrimine esset: Capuam extemplo omissu-

ros aut ambos imperatores romanos, aut alterum ex iis. qui si diuisissent copias: utrunq; infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse. Vna ea cura angebat: ne ubi abscessisset: extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit: ut literis acceptis, specie transfugæ castra romana ingressus altera parte Capuam clàm peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem suam, quæ salutaris illis foret: abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces, atq; exercitus romanos. ne desponderent animos. tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionẽ. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Gladio, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum: iussit. quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte traijci posset exercitus: allatum est: cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad flumium legiones ante lucem traiecit. Id prius quàm fieret: ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset: uarie hominum animi pro cuiusq; ingenio affecti sunt.

Vt in re tã trepida, senatu extemplo uocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat: omnes duces, exercitusq; ex tota Italia, neq; Capuæ, neq; ullius alterius rei memor, ad urbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua: terreriq;: & circumagi ad nutus cõminationesq; Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad urbem ausus nõ esset: eum à Capua repulsum spem potiundæ urbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendam, sed ad Ca

puæ liberandam obsidionem ire Romam. cum eo exercitu, qui ad urbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosq; alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci uicit. Qui utriusq; rei memor imperatoribus, qui ad capuam essent: scribendum censuit: quid ad urbem præsidij esset. quantas autem Annibal copias duceret: aut quanto exercitu ad Capuam obsidendã opus esset: ipsos scire. si & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset: ut ab reliquo & duce, & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius, Fuluiusq;: utri obsidenda Capua: utri ad prohibẽdam obsidione patriam, Romam ueniendum esset. Hoc senatus consulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui, collega ex uulnere ægro, eundum Romã erat: è tribus exercitibus milite electo, ad XV millia peditum, mille eqtes Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina uia iturum satis comperisset: ipse per Appiæ municipia, quæq; propter eam uiam sunt: Setiam, Soram, Lauinium præmisit: ut commeatus paratos & in urbibus haberent: & ex agris deuijs in uiam proferrent: præsidiaq; in urbes contraherent: ut sua cuiq; Resp. in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus: haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum sidicinum peruenit. ibi diem unum populãdo moratus, per Suessulam, allifanumq; & casinatem agrum uia Latina ducit. sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. inde præter Interamnam, Aqnumq; in fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum.

ubi interasum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per urbes modo, sed circa uiam expositis benigne commeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriã: hortabãtur. Romam fregellanus nuntius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat: cursus hominum affingentium uana auditis totam urbem concituerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur: sed undiq; matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras uerrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, orantesq;: ut urbem Romam è manibus hostium eriperent: matresq; romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est: siquid consulere uelint. alij accipiunt imperia: discœduntq; ad suas quisq; officiorum partes. alij offerunt se: siquo usus opere sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano, atq; arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluiũ Procons. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in urbem uenisset: decreuit senatus: ut Q. Fuluio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius perpopulato agro fregellano propter interasos pontes, per frusinatem, ferentinatemq;, & anagninum

agrum in Labicanum uenit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat: eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum, atq; ætatum capiebãtur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam, Collinamq; portam posuit castra. Aediles plebis commeatum eò comportarunt. consules, senatusq; in castra uenerunt. ibi de summa Reip. consultatum. Placuit: consules circa portas Collinam, Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio, atq; arci præesse: et senatum frequẽtem in foro contineri: siquid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab urbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam usq; ad Herculis tẽplum est progressus: atq; unde proxime poterat, mœnia situmq; urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; otiose facere, Flacco indignum uisum est. itaq; immisit equites: submoueriq;, atq; in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset: consules transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & ducentos erant: media urbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum, & sepulchra, & cauas undiq; uias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex ar

ce, Capitolioq́; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent: captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum, ac fugam præbuit: ut nisi castra punica extra urbem fuissent: effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos, atq; in tecta refugiebant: uagosq́; in uijs suos pro hostibus lapidibus, telisq́; incessebant. nec comprimi tumultus, apeririq́; error poterat, refertis itineribus agrestium turba, pecorumq́;: quæ repentinus pauor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit: summotiq́; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erãt: qui temere oriebantur: placuit: omnes, qui dictatores, consules, censoresúe fuissent: cum imperio esse: donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiq́;. Postero die transgressus Anienem Annibal in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus, consulesq́; certamen detrectauere. Instructis utrinq; exercitibus in eius pugnæ casum, in qua urbs Roma uictori præmium esset: imber ingens grandine mistus ita utranque aciem turbauit: ut uix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra: mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos uersa est: auditaq́; uox Annibalis fertur: potiundæ sibi urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam. Minuêre etiam spẽ eius & aliæ paruæ, magnæq́; res. magna illa: quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet: milites sub uexil

lis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit. parua autem: quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet: uenisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. Id uero adeo superbum, atque indignum uisum: eius soli, quod ipse bello captum possideret: haberetq;: inuentum Romæ emptorem: ut extemplo uocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum romanum tunc essent: iusserit uenire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant. primitias frugum eò, donaq; alia pro copia portantes, multo auro argentoq; id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent: post profectionem Annibalis, magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cupilijsq;, & ab Amiterno ordit ur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Forulosq; uicum uenisse. Neq; ibi error est: quod tanti exercitus uestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat. tantum id interest: uenerit ne eo itinere ad urbem: an ab urbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit: tantum ad defendendam Annibali. namq; & Lucanos in brutium

agrum ad fretum ac Rhegyum eo cursu contendit: ut propè repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat: tamen aduentum Flacci sensit. & admiratio orta est: non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt: relictos se, desertosq;: & spē Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex senatus consulto propositum, uulgatumq; apud hostes: ut qui ciuis campanus ante certam diem transisset: sine fraude esset. nec ulla facta est transitio: metu magis eos, quàm fide continente: quia maiora in defectione deliquerant: quàm quibus ignosci posset. Cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat: ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas Remp. deseruerat: neq; in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat: qui non sibi honorem adiecisset: sed indignitate sua uim ac ius magistratui, quem gerebat: dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem, Hannonemq; præfectos præsidij punici uersa erat, suo, non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoq;, & præsidium in omnes cruciatus proditos incusabant: abijsse eum in Brutios, uelut auertentem sese: ne Capua in oculis eius caperetur. at Hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romæ abstrahi à Capua obsidēda potuisse. tanto constantiorem ini-

micum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si reddeat Capuam: bellum'q; omne eò uertat: & se, et Cãpanos paratos eruptioni fore. Non cum Rhegynis, neq; Tarentinis bellum gesturos transisse Alpeis. ubi romanæ legiones sint: ibi & Carthaginensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Trasimenum rem bene gestam: coeundo, conferendo'q; cum hoste castra: fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra uenissent: ut inde tempore captato abirent: famesq;, quæ tam diu Capuæ erat: nulli non probabilem causam transitionis faceret: mulier repente campana in castra uenit, scortum transfugarum unius: indicatq; imperatori romano: Numidam fraude composita transisse: literas'q; ad Annibalem ferre. Id unũ ex ijs, qui sibi rem aperuisset: arguere sese paratam esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus ueris, cum tormenta posci, & parari uideret: fassus id ita esse: literæ'q; prolatæ: & additum etiã indicio, quod cælabatur: & alios specie transfugarũ Numidas uagari in castris romanis. Hi supra LXX comprehensi: et cum transfugis nouis multati uirgis: manibus'q; præcisis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorũ. Concursus ad curiam populi factus coegit Lesiũ senatum uocare. et primoribus, qui iamdiu publicis consilijs aberant: propalàm minabantur: nisi uenirent in senatum: circa domos eorum ituros se: & in publicum omnes ui extra-

cturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri delegatis mittendis ad imperatores romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis author fuerat: interrogatus sententiam, negat eos, qui de legatis, & de pace, ac deditione loquantur: meminisse, nec quid facturi fuerint: si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid uos, inquit, eam deditionem fore cēsetis: qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus: nos, nostraq; omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit: quo tempore, & in qua fortuna à populo Ro. defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti: per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est: ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi infeste in nos fecerint repetite: ut ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset: & Annibal hostis: & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos consules, et duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circunuallatos inclusosq; nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, grauissimos labores perpessi: circa uallum, ac fossas sæpe trucidati: & propè ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. uetus, atq; usitata res est: in oppugnāda hostium urbe labores, ac pericula pati. Illud iræ, atq; odij execrabilis īdiciū est. Annibal īgentibus copijs pe-

ditum, equitumq́; castra oppugnauit: & ex parte ce-
pit. tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profe=
ctus trans Vulturnum perussit calenum agrum. ni=
hil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam urbẽ
Romam infesta signa ferri iussit. eam quoq; tempesta=
tem imminentem spreuerunt. transgressus Anienem
tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo
ad mœnia ipsa, et ad portas accessit: Romam se adem
pturum eis, nisi omitterent Capuam: ostendit. & non
omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concita
tas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas: ad opẽ
suis ferendam auertas. Romanos Roma circunsessa, con
iuges, liberi, quorum ploratus hic quoq; propè exau-
diebantur: aræ, foci, deûm delubra, sepulchra maiorũ
temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt. tanta
auiditas supplicij expetendi: tanta sanguinis nostri hau
riendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idem fe
cissemus: si data fortuna esset. Itaq; quando aliter dijs
immortalibus uisum est: cum mortem ne recusare qui
dem debeam: cruciatus, contumeliasq́;, quas sperat
hostis: dum liber, dum mei potens sum: effugere morte
præterquam honesta, etiam leni possum: non uidebor
apud Claudium, & Q. Fuluium, uictoria insolenti
subnixos: neq; uinctus per urbem Romam triumphi
spectaculum trahar: ut deinde in carcerem, aut ad
palum deligatus, lacerato uirgis tergo, ceruicem secu=
ri romanæ subijciam: nec dirui, incendiq́; patriam ui
debo: nec rapi ad stuprum matres campanas, uirgi=
nesq́;, & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi
erant: à fundamentis proruerunt: ne stirpis, ne memo

ria originum

ria originum suarum extaret: nedũ eos Capuæ parsuros credam: cui infestiores, quàm Carthagini sunt. Itaq; quibus uestrum ante fato cedere, quàm hæc tot tam acerba uideant: in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ, parataéq; sunt. satiatis uino ciboque poculum idem, quod mihi datum fuerit: circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos aures à uidendis audiendisq; omnibus acerbis indignisq;, quæ manent uictos: uindicabit. parati erũt: qui magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima injiciant. Hæc una uia & honesta, & libera ad mortem. & ipsi uirtutem mirabuntur hostes: et Annibal fortes socios sciet ab se desertos, ac proditos esse. Hanc orationem Virij plures audierunt cum assensu: quàm forti animo id, quod probabant: exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi romani clementiam haud diffidentes sibi quoq; placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt: miseruntq;. Vibium Virium septem & uiginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatiq; cum eo: & quantum facere potuerant, alienatis mentibus uino ab imminentis sensu mali, uenenum omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, ultimoq; complexu, collachrymantes suum patriæq; casum, alij ut eodem rogo cremarentur: manserunt: alij domos digressi sunt. Impletæ cibis uinoq; uenæ minus efficacem in maturanda morte uim ueneni fecerunt. itaq; noctem totam pleriq; eorum, & diei insequentis partem ijs cum animã egissent: omnes tamen prius quàm aperirẽtur hostibus

portæ: expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra romana erat: iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio una: & duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaq́;, quæ Capuæ erant: ad se conferenda curasset: custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire, aut emitti posset: præsidium punicum comprehendit: senatum campanum ire in castra ad imperatores romanos iussit. quò cum uenissent: extemplo his omnibus catenæ iniectæ: iussiq; ad quæstores deferre quod auri, argentiq; haberent. auri pondo LXX fuit: argenti tria millia pondo & CC. senatores quinque & uiginti Cales in custodiam, duo de triginta Theanum missi: quorũ de sententia maxime descitum ab Romanis constabat. De supplicio campani senatus haudquaquam inter Fuluium, Claudiumq́; conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius: Fuluij durior sententia erat. Itaq; Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reijciebat. per cunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus: num communicassent consilia cum aliquibus sociorum latini nominis municipiorũ? & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adiuti? Id uero minime committendum esse, Fuluius dicere: ut sollicitarentur criminibus dubijs sociorum fidelium animi: & subijcerentur indicibus: queis neq; quid facerent, neq; quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionem oppressurum, extincturumq́;. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Ro=

ma expectaturum: Fuluius ne idipsum impedimentū incœpto foret: dimittens prætorium, tribunis militum, ac præfectis sociorum imperauit: uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent: ut ad tertiam bucinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanū profectus, prima luce portam intrauit: atq; in forum perrexit: concursuq; ad primum equitum ingressum facto, magistratum sidicinum citari iussit: īperauitq;: ut produceret Campanos: quos in custodia haberet. Producti omnes: uirgisq; cæsi: ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali consedisset: productiq; Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma uenit. literasq; à C. Calpurnio, populoq; Ro. Fuluio cum tradidisset: murmur à tribunali totam concionem peruasit: deferri rē integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neq; resolutas cum in gremio reposuisset: præconi imperauit: ut lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoq;, qui Calibus erant: sumptum supplicium. tum literæ lectæ: senatusq; consultum, serum ad impediendam rem actam: quæ summa ope approperata erat: ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese uellet, resedisset Flaccus: me quoq;, inquit, iube occidi: ut gloriari possis: multo fortiorem, quàm ipse es: uirum abs te occisum esse. Cū Flaccus negaret profectò satis compotem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id uellet: S. C. diceret: tum Iubellius, quandoquidem, inquit, capta patria, propin

quis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem, liberosq; interfecerim: ne quid indigni paterentur: mihi ne mortis quidem copia eadem est: quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuisæ huius uitæ uindicta. atq; ita gladio, quem ueste texerat: per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum: & pleraq; alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream, neq; sua sponte uenisse Cales: neque sua manu interfectum: sed cum inter cæteros ad palum deligatus: quia parum inter strepitus exaudiri possent, quæ uociferabatur: silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa, quæ ante memorata sunt: dixisse: uirum se fortissimum à nequaquam pari ad uirtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse. Lictor uiro forti adde uirgas: & in eum primum lege age. Lectum quoq; senatus consultum, prius quàm securi feriret: quidam authores sunt. sed quia adscriptum in senatus consulto fuerit: si ei uideretur: integram rem ad senatum reijceret: interpretatum esse: quid magis è Rep. duceret: æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est. Atellaq;, & Galatia in deditionem acceptæ. ibi quoq; in eos, qui capita rerum erant: animaduersum. ita ad LXX principes senatus interfecti: trecenti fermè nobiles Campani in carcerem conditi. alij per sociorum latini nominis urbes in custodias dati, uarijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium campano-

rum uenundata. De urbe, agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus urbem prævalidam, propinquam, inimicam. Cæterum præsens utilitas uicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse: urbs seruata est: ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentandæ multitudo incolarum, libertinorumq;, & institorum, opificumq; retenta. ager omnis, & tecta publica populi romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuam, frequentariq; placuit: corpus nullum ciuitatis, nec senatus nec plebis concilium, nec magistratus esse. sine concilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore. præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili. seuere, & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs, ruinisq; in tecta innoxia, murosq;: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ, opulentissimæq;: cuius ruinis omnis Campania, omnes, qui Campaniam circa accolunt: populi ingemuissent: confessio expressa hosti: quanta uis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs: et q̃ nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidẽ tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat: cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerant: sex millia peditum, & trecentos eqtes, quos ipse legisset: & sociûm latini nominis peditum nume

rum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Tarraconem nauibus uenisset: expositisq; ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio, & Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides Atros castra habebat in Ausetanis. Is locus est inter oppida Illiturgum, & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal, ne in arcto res esset: caduceatorem misit: qui promitteret: si inde missus foret: se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rẽ cum læto animo Romanus accepisset: diem posterum Asdrubal colloquio petiuit: ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieq; statuenda: ad quam præsidia deducerentur: suaq; omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetrauit: extemplo primis tenebris, atq; inde tota nocte quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal quacunq; posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est: ne multi ea nocte exirẽt: ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas semitas, ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est. sed loquendo plura, scribendoq;, dedita opera, quæ in rem nó essent: die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi. nec postero die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palàm de legibus, noctesq; emittendis clã è castris Carthaginensibus absumptæ. & postea quam

maior pars emissa exercitus erat: iam ne ijs quidem, quæ ultro dicta erant: stabatur: minusq; ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserant è saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem, camposq; circa intexuit. quod ubi sensit Asdrubal: mittit ad Neronem: qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginensibus, ad agendum quicquam rei feriatum esse. Ne tum quidem suspecta fraus. cum data esset uenia eius diei: extemplo Asdrubal cum equitatu, elephantisq; castris egressus sine ullo tumultu in tutum euasit. Hora fermè quarta dispulsa sole nebula aperuit diem: uacuaq; hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius punicam fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit: proficiscentem instituit sequi, paratus confligere acie. sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum punicum agmen, præcursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam defecerant: redibant ad Romanos: nec ulli noui deficiebant. Et Romæ senatui, populoq; post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, ubi duo summi imperatores intra dies XXX cecidissent: qui in locum duorũ succederet: extraordinaria cura deligendus esset. Cum alij alium nominarent: postremum eò decursum est: ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diemq; comitijs consules edixerunt. Primo ex

pectauerant: ut qui se tanto imperio dignos crederẽt: nomina profiterentur. quæ ut destituta expectatio est: redintegratus luctus acceptæ cladis: desyderiumq́; imperatorum amissorum. Mæsta itaq; ciuitas propè inops consilij, comitiorum die tamen in campum descendit. atque in magistratus uersi circunspectant ora principum, aliorum alios intuentium: fremuntq;: adeo perditas res: desperatumq́; de Rep. esse: ut nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subito P. Cornelius, illius, qui in Hispania ceciderat: filius, quatuor & uiginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore, unde conspici posset: loco constitit. In quẽ postquam omnium ora conuersa sunt: clamore ac fauore ominati extemplo sunt felix, faustumq́; imperium. iussi deinde inire suffragium, ad unum omnes nõ centuriæ modo, sed etiam homines P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Cæterum post rem actam, ut iam residerat impetus animorum, ardorq́;: silentium subito ortum: & tacita cogitatio: quidnam egissent noui. quod fauor plus ualuisset, quàm ratio ætatis: maxime pœnitebat. quidam fortunam etiã domus horrebant: nomenq́; ex funestis duabus familijs in eas prouincias, ubi inter sepulchra patris, patruiq́; res gerendæ essent: proficiscentis. Quam ubi ab re tanto impetu acta solicitudinem, curamq́; hominum animaduertit: aduocata concione, ita de ætate sua, imperioq́; mandato, & bello, quod gerendum esset: magno elatoq́; animo disseruit: ut ardorem eum, qui residerat: excitaret rursus, innouaretq;: & impleret homines certioris spei: quàm quantam fides promissi

humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit
enim Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis: sed
arte quoq; quadam ab iuuenta in ostentationem earũ
compositus: pleraq; apud multitudinem aut per no-
cturnas uisa species, aut uelut diuinitus mente monita,
agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi:
siue ut imperia consiliaq́;, uelut sorte oraculi missa,
sine cunctatione assequeretur. ad hæc iã inde ab ini-
tio præparans animos, ex quo togam uirilem sumpsit:
nullo die prius ullam publicam, priuatamq́; rem egit:
quàm in Capitolium iret: ingressusq́; ædem consyde
ret: & plerunque tempus solus in secreto ibi tereret.
Hic mos, qui per omnem uitam seruabatur: seu con-
sulto, seu temere uulgatæ opinioni fidem apud quos-
dam fecit: stirpis eum diuinæ uirum esse. retulitq́; fa-
mam in Alexandro Magno prius uulgatam, & ua-
nitate, & fabula parem: anguis immanis concubitu cõ
ceptum: & in cubiculo matris eius persæpe uisam
prodigij eius speciem: interuentuq́; hominum euolu-
tam repente, atq; ex oculis elapsam. His miraculis nũ
quam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte
quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm af-
firmandi. Multa alia eiusdem generis, alia uera, alia
assimulata, admirationis humanæ in eo iuuene exces
serant modum. qbus freta tunc ciuitas ætati haudqua-
quam maturæ tantam molem rerum, tantumq́; impe-
rium permisit. Ad eas copias, quas ex uetere exer-
citu Hispania habebat: quæq; à Puteolis cum Clau-
dio Nerone traiectæ erant: decem millia peditum, &
mille equites adduntur. & M. Iunius Syllanus pro-

prætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX nauium classe (omnes autem qnqueremes erãt) ostijs tyberinis profectus præter oram tusci maris Alpes, atq; gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, emporijs urbe græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium: quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis uarietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti uirtutum suarum fiducia animo: ut nullum ferox uerbum excideret: ingensq; omnibus, quæ diceret: cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates sociorum, & hyberna exercitus adijt: collaudauitq; milites: quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent: sociosq; cum fide tutati essent. Martiũ secum habebat cum tanto honore: ut facile apparere: nihil minus eum uereri: quàm ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus: & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus, quæ adeunda, agendaq; erant: mature aditis, peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat: quàm apud ciues, sociosq;: & diuinatio quædam futuri: quo minus ratio timoris reddi poterat: eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi con

cesserant. Asdrubal Gisgonis usque ad Oceanum, & Gades: Mago in mediterranea maxime supra castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo, quo capta est Capua: & Scipio in Hispaniam uenit: punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omnes ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorē annonam socijs, quàm hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppidanis per pacata litora, apertosq; portus præsidio nauium punicarum poterat: quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat: ut arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant: ex ante præparato sustentari posset: Tarentinus classiq; ne inuectum quidem sufficeret. tandem maiore gratia, quàm uenerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat. quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumentum nō poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cū ad urbem uenisset: à C. Calpurnio prætore senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset: questus leniter non suam magis, quàm militum uicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset: postulauit: ut triumphanti urbē inire liceret. id non impetrauit. Cum multis uerbis actum esset: utrum minus conueniret: cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret: & dijs immortalibus habitus honos: ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exer

citum successori iussissent: quod nisi manente in prouin
cia bello non decerneretur: eum quasi de bello trium
phare: cum exercitus testis meriti, atque immeriti tri-
umphi abesset: medium uisum: ut ouans urbem iniret.
Tribuni ple. ex authoritate senatus ad populum tu-
lerunt: ut M. Marcello, quo die urbē ouans iniret: im=
perium esset. Pridie quàm urbem iniret: in monte Al
bano triumphauit. inde ouans multam præ se prædā
in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracu
sarum catapultæ, balistæq;, & alia omnia instrumen
ta belli lata: & pacis diuturnæ, regiæq; opulentiæ or
namenta: argenti, æris'q; fabrefacta uasa: & alia su-
pellex, pretiosa'q; uestis: et multa nobilia signa: quibus
inter primas Græciæ urbes Syracusæ ornatæ fuerāt.
Punicæ quoq; uictoriæ signum, octo ducti elephanti.
Et non minimum fuere spectaculum cum coronis au
reis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hi-
spanus. quorum altero duce nocturno Syracusas in-
troitum erat: alter Nassum, quod'q; ibi præsidij erat:
prodiderat. His ambobus ciuitas data. & quingena iu
gera agri Sosidi in agro syracusano: qui aut regius,
aut hostium populi romani fuisset: & ædes Syracusis
cuius uellet eorum: in quos belli iure animaduersum
esset: Merico, Hispanis'q;, qui cum eo transierant: urbs,
agerq; in Sicilia ex ijs, qui à populo romano defecissent:
iussa dari. id M. Cornelio mandatum: ut ubi ei uide-
retur: urbem, agrum'q; eis assignaret. in eodem agro
Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus
erat: CCCC iugera agri decreta. Post profectio
nem ex Sicilia Marcelli punica classis octo millia pe-

ditum, tria numidarũ equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerunt terræ. secutæ defectionem earum Hybla, & Magella sunt: et ignobiliores quædã aliæ. Et Numidæ præfecto Mutine uagi per totam Siciliam sociorum populi romani agros urebant. Super hæc exercitus romanus iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia esset: partim quod in oppidis hybernare uetiti erant: segni fungebantur militia: magisq; eis author ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor, et militum animos nunc consolando, nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes, quæ defecerant: in deditionem redegit: atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerq; debebatur: ex S. C. attribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent: minusq; iam terroris à Pœnis, & Annibale esset: sortiri iussi Apuliam, Macedoniamq́; prouincias. Sulpitio Macedonia euenit: isq́; Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus cum comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Mãlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius, qui præsens erat: gratulandi causa cum turba coiret: nec dubius esset consensus populi: magna circunfusus turba ad tribunal consulis uenit: petitq; ut pauca sua uerba audiret: centuriamq́;, quæ tulisset suffragium: reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset: oculorum ualetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem, & imperatorem esse: qui, cum alienis oculis ei omnia agenda sint: postulet sibi aliorum capita, ac fortunas

committi. proinde si uideretur: & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit: temporũq; reipublicæ. uixdum requiescere aureis à strepitu, & tumultu hostili: quo paucos ante menses assederint propè mœnia romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset: nihil se mutare sententiæ: eosdemq; consules dicturos esse: tum Torquatus, neq; ego uestros, inquit, mores consul ferre potero: neq; uos imperium meum. redite in suffragium: & cogitate: bellum punicum in Italia, et hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota uiri, & admirantium circa fremitu, petit à consule: ut centuriam seniorum citaret. uelle sese cum maioribus natu colloqui: & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulẽdum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio, & M. Marcello: & si utiq; nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari uellent: M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum Regem terra, mariq; res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt. M. Marcellũ Claudium fulgentem tum Sicilia domita, et M. Valerium, absentes consules dixerunt. authoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem, siqua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis, quàm norunt: aut principes grauiores, temperatioresq; à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeant fieri pos-

se. Cẽturiam uero iuniorum seniores consulere uoluis-
se: quibus imperij suffragium mandaret: uix ut ue-
risimile sit: parentum quoq; hoc seculo uilis leuisque
apud liberos authoritas fecit. Prætoria inde comitia ha
bita. P. Manlius Vulso, & L. Manlius Acidinus,
& C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius, creati
sunt. Forte ita incidit: ut comitijs perfectis nũtiaretur:
T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus or
do comitiorum esset: collegam absentem daturus fuisse
uidebatur populus: mortuũ in Sicilia esse. Ludi A-
pollinares & priore anno fuerant: et eo anno ut fie
rent, repẽte Calpurnio prætori senatus decreuit: ut in
perpetuum uouerentur. Eodem anno prodigia ali-
quot uisa, nũtiataq; sunt. In æde Cõcordiæ Victoria,
quæ in culmine erat: fulmine icta, decussaq; ad Vi-
ctorias, quæ in ante fixæ erant: hæsit: neq; inde pro-
cidit. Et Anagniæ, et Fregellis nuntiatum est murum,
portasq; de cœlo tactas. & in foro sudertano san-
guinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidi-
bus pluisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia ho
stijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in unũ
diem populo indicta: & nouendiale sacrum. Sa-
cerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt: nouique
suffecti: in locum M. Aemilij Numidæ decemuiri sa-
crorum M. Aemilius Lepidus: in locum M. Pompo-
nij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Car-
uilij maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius
Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo
nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius
flamen dialis, quod exta perperam dederat: flaminio

abijt. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animus, ad indictum ante ad idipsum conciliũ Aetolorum classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas, Capuamq; captas in fidem, in Italiáq; rerum secundarũ successum ostentasset: adiecissetq;: iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atq; aequum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberẽt: ut socij esse, quàm ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore: quod gentium transmarinarum in amicitiam primi uenissent. Philippum eis, & Macedonas graues accolas esse. quorum se uim, ac spiritus etiam fregisse: & eò redactũ esse: ut non his modo urbibus, quas per uim ademissent Aetolis: excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas, quos aegre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos: restituturum se in antiquã formulam iuris'q; ac ditionis eorum. Haec dicta, promissáq; à romano imperatore Scopas, qui tum praetor gentis erat: & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt: authoritatem suam, minore cum uerecundia, & maiore cum fide uim, maiestatem'q; populi Ro. extollentes. maxime tamen spes potiundae mouebat Acarnaniae. Igitur conscriptae conditiones: quibus in amicitiam, societatem'q; populi Ro. uenirent. additum'q;: ut si placeret: uellent'q;: eodẽ iure amicitiae Elei, Lacedaemonij'q;, & Attalus, & Pleuratus, & Scerdiletus essent: Asiae Attalus, hi Thracum, & Illyricorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus XX quinque-

remibus adiuuaret Romanus. Vrbium Corcyra te-
nus ab Aetolia incipienti solum, tectaq́;, & muri cū
agris, Aetolorum, alia omnis præda populi Ro. esset.
Darentq́; operam Romani: ut Acarnaniam Aetoli ha
berent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent: fœde=
ri adscriberent: ita ratam eorum pacem: si Philippus
arma ab Romanis, socijsq́;, quiq́; eorum ditionis essent:
abstinuisset. Item si populus Ro. fœdere iungeretur Re
gi: ut caueret: ne ius ei belli inferēdi Aetolis, socijsq́; eo
rū esset. Hæc cōuenerūt. cōscriptaq́; biēnio post, Olym
piæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sa=
cratis monumentis essent: sunt posita. Moræ causa fue-
rant retenti Romæ diutius legati Aetolorū. nec tamen
impedimento id rebus gerēdis fuit. et Aetoli extemplo
mouerunt aduersus Philippū bellū: et Leuinus Zacyn
thū (parua insula est, propinqua Aetoliæ: urbē unam
eodē, quo ipsa est, nomine habet: eā, præter arcem, ui
cepit) et Oleniada, Naxūq́; Acarnanū captas Aetolis
contribuit. Philippū quoq́; satis implicatum bello finiti
mo ratus, ne Italiā Pœnosq́; et pacta cū Annibale pos
set respicere: Corcyrā ipse se recepit. Philippo Aetolo=
rū defectio Pellæ hybernāti allata est. itaq́; q̄a primo ue
re moturus exercitum in Græciam erat: Illyricos, fini
timasq́; eius urbes alterno metu quietas ut Macedonia
haberet: expeditionem subitam in Oricinorum, atque
Apolloniatum fines fecit: egressosq́; Apolloniatas cum
magno terrore, ac pauore compulit intra muros. ua-
statis proximis Illyricis, in Pelagoniā eadem celerita=
te uertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Ma=
cedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His ra-

ptim actis, memor ætolica iunctiq; cum eo romani belli per pelagoniam, et Nympheum, & Boleam in Thessaliam descendit ad bellum secum aduersus Aetolos capessendum: (incitari posse homines credebat) & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorũ ad arcendos aditu Aetolos, ipse, prius quàm maioribus occuparetur rebus: in Macedoniam, atq; inde in Thraciam exercitum, ac Mædos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat: ubi regem occupatum externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur uastare agros, & urbem Iampharniam, caput arcemq; Mædicæ oppugnare cœpit. Scopas ubi profectum in Thraciam regem, occupatumq; ibi bello audiuit: armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Aduersus quod se Acarnanum gens, & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumq; amissa cernens, romanaq; insuper arma ingruere, ira magis instruit, quàm consilio bellum. coniugibus, liberisq;, & senioribus supra LX annos in propinquam Epirum missis ab XV ad LX annos coniurant: nisi uictores, se non redituros. qui uictus acie excessisset: eum nequis urbe tecto mensa lare reciperet: diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt. precatiq; simul Epirotas sunt: ut qui suorũ in acie cecidissent: eos uno tumulo contegerẽt: adhiberentq; humatis titulum. Hic siti sunt Acarnanes: qui aduersus uim, atq; iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis fi-

nibus suis obuiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id, quod in manibus erat: coegerunt bellũ: iam pharnia per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: ultra Clinem est progressus. inde cum audisset reditum Aetolorum ex Acarnania: et ipse Pellam redijt. Leuinus ueris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum uenisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit: ut præsto ibi Scopas, Aetoliq; essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum corinthiacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio fermè post die utrinq; oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta, machinæq; omnis generis in nauibus erant: & Romani inde oppugnabant. itaq; intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Aetolis traditur. præda ex Romanis cessit pacto. Literæ Leuino redditæ: consulẽ eum absentem declaratum: & successorem uenire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo impliatus serius spe omnium Romam uenit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum inisset: senatum eo die moris modo causa habuit: professus nihil se absente collega, neq; de re publica, neq; de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos propè urbem in uillis obtrectatorum

suorum esse. quibus tantum abesse ut per se non liceat palàm Romæ crimina edita, fictaq; ab inimicis uulgare: ut ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse: ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. ubi quidem collega uenisset: nõ passurum quicquam prius agi: quàm Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitum: ut quamplurimi questum de se Romam uenirent. eundem literis falsis urbem implesse: bellum in Sicilia esse: ut suam laudem minuat.

Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac propè iustitium omnium rerum futurum uidebatur: donec alter consul ad urbem uenisset. Otium, ut solet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate, & uastatos agros circa urbem, quà infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro Rep. Cannis exercitus cæsos, querebantur: & consules bellicosos ambos, uiros acres nimis et feroces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare possent: nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit: pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinq;: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur: arsere. comprehensa postea priuata ædificia: (neq; enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ: forumq; piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ uix defensa est, tredecim maxime seruorum opera: qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte, ac die continuatum incendium fuit. nec ulli du=

bium erat: humana id fraude factum esse: quod pluribus simul locis, & iis diuersis, ignes coorti essent. Itaq; consul ex authoritate senatus pro concione edixit: qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur: præmium fore, libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erant: id incendium fecisse: uulgo'q; facturos alia: ni comprehendantur. Comprehensi: familiæ'q; eorum. & primo eleuabatur index, indicium'q;. pridie eum uerberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram, ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coràm coarguebantur: & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: fassi omnes: atq; in dominos, seruos'q; conscios animaduersum est. indici libertas data: & XX millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circunfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis: ut sibi Romam ad senatum ire liceret oratum: siqua misericordia tandem flecti possent: ne se ad ultimum perditum irent: nomen'q; Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare ullam esse: publicas inimicitias & hostiles esse: & futuras: quoad eo animo in populum Ro. esse sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia siqui euasissent aliquà: uelut feras bestias per

agros uagari: et laniare, & trucidare quodcunq; obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse: alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semusto foro consulem uestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam: & æternos ignes: & conditum in penetrali fatale pignus imperij romani. se minime censere tutum esse: Campanis potestatem intrandi romana moenia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die, quàm à senatu responsum accepissent: Capuam redituros: sequi se Romam iussit. Hac circunfusus multitudine simul Siculis obuiã egressis potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. De Rep. tamen primum, ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia, & Græcia, Aetoli, Acarnanes, Locriq; essent: quasq; ibi res ipse egisset terra mariq;, exposuit. Philippum inferentem bellum Aetolis in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abijsse: legionemq; inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deq; prouincia: cui præfuerat.

Consulum de prouincijs communis relatio fuit. Decreuere patres: ut alteri consulum Italia, bellumq; cum Annibale, prouincia esset: alter classem, cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamq; prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti: q in Hetruria, Galliaq; essent. eæ quatuor erant legiones urbanæ. duæ superioris anni in Hetruriam: duæ, quibus Sulpitius consul præfuisset: in Galliam mitte

rentur. Galliæ, & legionibus præesset: quem consul, cuius Italia prouincia esset: præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturã, prorogato in annum imperio, iussus. Et Q. Fuluio Capua prouincia decreta: prorogatumq; in annum imperium. Exercitus ciuiũ, sociorumq; minui iussus: ut ex duabus legionibus una legio quinq; millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis, qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio consuli superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu, quem habuerat: quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset: ubi consul in prouinciã uenisset: dimitti iussus. L. Cincio prætori ad obtinendam Siciliam cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Vulsoni prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi: ne quem militem facerent: qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuissent: ne'ue eo anno plures, quàm una et XX romanæ legiones essent.

His senatus consultis perfectis, sortiti prouincias cõsules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quæ sors, uelut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes: ut com

ploratio eorum, flebilesq; uoces, & extemplo oculos hominum conuerterent: & postmodum sermones prae buerint. Circumibant enim senatum cum ueste sordida, affirmantes: se non modo suam quisq; patriam, sed totam Siciliam relicturos: si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implacabilē in se fuisse: quid iratum, quod Romā de se questum uenisse Siculos sciat: facturum? obrui ab Aetnae ignibus, aut mergi freto, satius illi insulae esse: quàm uelut dedi noxae inimico. Hae Siculorum querelae, domos primum nobilium circunlatae, celebrataeq; sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat: in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est: ut de permutandis prouincijs senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent: aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere. nunc ne quis timore frenari eos dicere posset: quo minus de eo libere querantur: in cuius potestate mox futuri sint: si collegae nihil intersit: mutare se prouinciam paratum esse. deprecari senatus praeiudicium. nam cum extra sortem collegae optionem dare prouinciae iniquum fuerit: quanto maiorem iniuriam, immo contumeliam esse: sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset: quàm decreuisset: dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta est: ut ex quo primus aduersae pugnae gloriam coeperat: in eius laudem postremus romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis

prouincijs, Siculi in senatum introducti multa de Hieronis Regis fide perpetua ergo populum Ro. uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum, ac postea Hippocratem, & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico consilio interfectum: & in Epicidis, Hippocratisq; caedem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad praedictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoq; Hippocratis, atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nũquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire: polliceriq;: se urbem, cum uellet: ei tradituros. sed eum primo ui capere maluisse: dein cũ id neq; terra, neq; mari, omnia expertus, potuisset: authores traditarum Syracusarum fabrum aerariũ Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerenteis, praeoptasse: quo scilicet iustiore de causa uetustissimos socios populi Ro. trucidaret: ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset: sed populus Syracusanus, & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & non, oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates, & Epicides clausissent: si Carthaginensium animis bellum cum populo Ro. gessissent: qd ultra, quàm quod fecerit: nisi ut deleret Syracusas: facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe praeter moe-

nia, & tecta exhausta urbis, sacra fracta, ac spoliata deûm delubra, dijs ipsis, ornamentisq; eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoq; multis adempta: ita, ut ne nudo quidem solo, reliquis direptis, alere sese, ac suos possent. Orare se patres conscriptos: ut si nequeant omnia: saltem quae comparent: cognosciq; possint: restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere ex templo, ut de postulatis eorum patres consuli possent: Leuinus iussisset: maneant: inquit Marcellus: ut coràm his respondeam: quando ea conditione pro uobis patres conscripti bella gerimus: ut uictos armis accusatores habeamus: duae captae hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellũ Syracusae habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul, Non adeo maiestatis, ĩquit, populi romani, imperijq; huius oblitus sum patres conscripti: ut si de meo crimine ambigeretur: consul dicturus causam, accusantibus Graecis, fuerim. sed non quid ego fecerim, in disquisitionem uenit: sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes: nihil interest: nunc, an uiuo Hierone Syracusas uiolauerim. sin autem desciuerũt: legatos nostros ferro atq; armis petierunt: urbem, ac moenia clauserunt: exercitumq; Carthaginensiũ aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia, cum fecerint: indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum aduersatus sum: Sosim, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem: potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis: quis est uestrum: qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem

accepturum promiserit? O distis, & execramini eos, q̃ fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis. tantum abest ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum patres conscripti, quã isti obijciunt: maximo argumento est: me neminem, q̃ nauatam operam Reip. nostræ uelit: auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas: nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentaui pacem: & posteaquam neque legatos uiolandi uerecundia erat: nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariq; exhaustis laboribus, tandem ui atq; armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint: apud Annibalem, & Carthaginenses, uictosq; iustius, quàm apud uictoris populi Ro. senatũ quererentur. Ego P. C. Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam spolijs earum urbem Romã exornarem. quæ autem singulis uictor aut ademi: aut dedi: cum belli iure, tum ex cuiusq; merito satis scio me fecisse. ea uos rata habeatis patres conscripti, necne: magis Reip. interest, quàm mea. mea quippe fides exoluta est: ad Remp. pertinet: ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coràm & Siculorum, & mea uerba audistis patres cõscripti: simul templo excedemus: ut me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententijs certatum esset: & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrãnis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Sy=

racuſanorum, & populi romani: & urbem recipi: non capi: & receptam legibus antiquis, & libertate ſtabilire: non feſſam miſeranda ſeruitute bello affligi: inter tyrannorum, et ducis romani certamina præmium uictoris in medio poſitam urbem pulcherrimá, ac nobiliſſimam periſſe, horreum atq; ærarium quondam populi romani: cuius munificentia ac donis multis tempeſtatibus, hoc deniq; ipſo punico bello adiuta ornatáq; Resp. eſſet. Si ab inferis exiſtat Rex Hiero, fidiſſimus imperij romani cultor: quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe? cum ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexerit: ingrediens Romam, in ueſtibulo urbis, propè in porta, ſpolia patriæ ſuæ uiſurus ſit? Hæc, taliáq; cum ad inuidiam conſulis, miſerationemq; Siculorum dicerentur: mitius tamen decreuerunt patres cauſa Marcelli. Quæ is gerens bellum, uictorq; egiſſet: rata habenda eſſe. in reliquum curæ ſenatui fore rem Syracuſanam: mandaturosq; conſuli Leuino: quoad ſine iactura Reipub. fieri poſſet: fortunis eius ciuitatis conſuleret. Miſſis duobus ſenatoribus in Capitolium ad conſulem, uti rediret in curiam: & introductis Siculis, ſenatus conſultum recitatum eſt. legatíq; benigne appellati, ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli conſulis proiecerunt, obſecrantes: ut quæ deplorandæ, ac leuandæ calamitatis cauſa dixiſſent: ueniam eis daret: & in fidem, & clientelam ſe, urbemq; Syracuſas acciperet. poſt hæc cõſul clementer appellatos eos dimiſit. Campanis deinde ſenatus datus eſt. quorũ oratio miſerabilior, cauſa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare pote-

rant: nec tyranni erant: in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarum, tot ueneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobilium superstites esse: quos nec sua conscientia, ut quicquam de se grauius consulerent: impulerit: nec uictoris ira capitis dãnauerit. eos libertatem sibi, suisq; & bonorum aliquam partem orare, ciues romanos, affinitatibus plerosq; & propinquis iam iam cognationibus ex connubio uetusto iunctos. Summotis deinde è templo, paulisper dubitatum: an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat) ut coràm imperatore, qui res gessisset: sicut inter Marcellũ, Siculosq; disceptatum fuerat: disceptaretur. dein cum M. Attilium, C. Fuluiũ fratrem Flacci, legatos eius, atq; Minutium, & L. Veturium Philonem item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant: in senatu uiderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos uellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs, qui ad Capuam fuerant: maxima authoritas erat: In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua capta. cum quæreretur: ecquis Campanorum de Rep. nostra benemeritus esset: duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Attelanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluuiam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute, & uictoria populi romani: hanc captiuis egentibus alimenta clàm suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginensium, fuisse. securiq; percussos à Q. Fuluio

fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues romani sunt: iniussu populi non uideo posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factum est: cum defecissent: ut M. Antistius tribunus ple. prius rogationem ferret: sciretq; plebs: uti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaq; censeo cum tribunis pl. agendum esse: ut eorum unus, pluresúe rogationem ferant ad plebem: qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus pl. ex authoritate senatus plebem in hæc uerba rogauit. Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi romani Fuluio proconsuli: quæq; unà secum dediderunt, agrum, urbemq;, diuina, humanaq;, utensiliaq;: siue quid aliud dediderunt: de ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo quirites. Plebes sic iussit.

Quod senatus maxima pars censeat: qui assidẽs: id uolumus: iubemusq;. Ex hoc plebiscito senatus consultus Oppiæ, Cluniæq; primum bona, ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu uellent: uenire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta: quæ non operæ pretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda: ipsos, liberosq; eorum, & coniuges uendendas: extra filias: quæ nupsissent: prius quàm in populi romani potestatem uenirent. alios in uincula condendos: ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorũ summam etiam census distinxerunt: publicanda necne bona essent. pecua captiua, præter equos, & mancipia, præter pu

beres uirilis sexus, & omnia, quæ solo non contine rentur: restituenda censuerunt dominis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent: liberos esse iusserunt: ita, ut nemo eorum ciuis romanus, aut latini nominis esset. ne'ue quis eorum, qui Capuæ fuissent: dum portæ clausæ essent: in urbe, agro'ue campano intra certam diem maneret. locus, ubi habitarent: trans Tyberim, qui non contingeret Tyberim: daretur. qui nec Capuæ, nec in urbe campana, quæ à populo Ro. defecisset: per bellum fuissent: eos cis Lirim amnem Romam uersus: qui ad Romanos transissent: prius quàm Annibal Capuam ueniret: cis Vulturnum emouendos censuerunt: ne quis eorum propius mare XV millibus passuum agrum, ædificium'ue haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent: ne ipsi, posteri'ue eorum uspiam pararent: haberent'ue: nisi in ueiente, aut sutrino, nepesino'ue agro: dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quiq; magistratus Capuæ, Attellæ, Galatiæ gessissent: bona uenire Capuæ iusserunt. libera corpora, quæ uenum dari placuerat: Romã mitti: ac Romæ uenire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur: quæ eorum sacra, ac profana essent: ad pontificum collegiũ reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto, quàm Romam uenerant: Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deũm, atq; execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis, Campanisq;, delectus habitus. scri-

pto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neq; hominum satis, nec ex qua pararentur: stipendiumq; acciperent: pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt cōsules: ut priuatim ex censu, ordinibusq;, sicut antea, remiges darent cum stipendio, cibarijsq; dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta indignatio fuit: ut magis dux, quàm materia seditioni deesset. Secundū Siculos, Campanosq; plebē romanam perdendam, lacerandamq; sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos nil reliqui, præter terram nudam ac uastam, habere. tecta hosteis incendisse: seruos agricultores rem publicam abduxisse: nūc ad militiam paruo ære emendo: nunc remiges imperando. siquid cui argenti, æris'ue fuerit: stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se ut dent, quod non habent: nulla ui, nullo imperio cogi posse. bona sua uenderent: in corpora, quæ reliqua essent: sæuirēt. ne unde redimantur quidē, quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalàm in foro, atq; oculis ipsorum consulū ingens turba circunfusi fremebāt: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium deinde his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendā, expediendamq; usi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. ubi cum multa disseruissent: cur æqua plebis recusatio esset: uerterunt orationem eò: ut dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquū onus iniungendum esse. nam unde, cum pecunia in ærario non esset: paraturos nauales socios? quomodo

autem sine

autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ litora esse? Cũ in hac difficultate rerum consilium hæreret: ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes: tum Leuinus consul. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore præstet: ita ad omnia, quæ dura atque aspera essent: subeunda ducem debere esse. Siquid iniungere inferiori uelis: id prius in te, ac tuos si ipse iuris statueris: facilius omneis obedienteis habeas. nec impensa grauis est: cum ex ea plus quàm pro uirili parte sibi quenq; capere principum uident. Itaque ut classem habeat, quam ornare uolumus: populus romanus: priuatos sine recusatione remiges dare, nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque, & coniugi, et liberis, & filio bullam: et quibus uxor, filiæ'ue sunt: singulas uncias auri pondo, relinquant argenti. qui curuli sella sederunt: equi ornamenta, & libras pondo, ut salinum, patellamq; deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum. æris signati quina millia in singulos patresfamiliæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: nullo ante senatus consulto facto: ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reip. excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam uiam, multa inter nos collocuti, consules inuenimus. Ingredimini dijs beneiuuantibus. Resp. incolumis et priuatas res facile saluas præ

ſtat. publica prodendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt: ut gratiæ ultro conſu libus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſq; aurum, argentum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto: ut prima inter primos nomina ſua uellent in publicis tabulis eſſe: ut nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſen ſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus: equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio Resp. eguit: paratisq; omnibus ad bellum, conſules in prouincias pro fecti ſunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit: quo Carthaginenſes, Romaniq; pariter uarijs caſibus immiſtis magis in ancipiti ſpe, ac metu fuerint. Nam Romanis et in prouincijs, hinc in Hiſpania aduerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum, & læticiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum damno, & dolori: tum arce cum præſidio retenta præter ſpẽ, gaudio fuit: et terrorem ſubitum, pauoremq; urbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ Capua poſt dies paucos capta in læticiam uertit. Tranſmarinæ quoq; res quadam uice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Aetoli noui adſciti ſocij: Attalusq; Aſiæ Rex: iam uel deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginenſes quoq; Capuã amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente ſe perueniſſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti: pudebatq; adeo ſe ſpretos: ut ſedentibus ipſis ad romana mœnia, alia porta exercitus romanus in Hiſpaniam ducere-

tur. Ipsæ quoq; Hispaniæ quo propius spem uenerant: tantis duobus ducibus exercitibusq; cæsis, debellatum ibi: ac pulsos inde Romanos esse: eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad uanum et irritum uictoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrinque erant, integra spe, integro metu: uelut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat: quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quàm defensa ab se, multorum Italiæ populorũ animos auerterat: quos neq; omnes tenere præsidijs, nisi uellet in multas, paruasq; partes carpere exercitum: quod minime tum expediebat: poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, uel obnoxiam timoris sociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam et crudelitatem animus ad spolianda, quæ tueri nequibat: ut uastata hosti relinquerentur: inclinauit. Id fœdum consilium cum incœpto, tum etiam exitu fuit. neq; enim indigna patientium modo abalienabantur animi: sed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quàm calamitas pertinebat. Nec consul romanus tentandis urbibus, sicun de spes aliqua se ostendisset: deerat. Salapiæ principes erant Dasius, & Blattius: Dasius Annibali amicus: Blattius quantum ex tuto poterat, rem romanam fouebat: & per occultos nuntios spem proditionis fecerat Marcello: sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat: Multum ac diu cunctatus, & tum quoq; magis inopia consilij potioris, quàm spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersi-

to utroq;, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blactio cogniturus: starentq; summoto populo accusator, & reus: Blactius de proditione Dasium appellabat. Enimuero ille uelut in manifesta re exclamat: sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali, atque eis, qui aderant: quo audacior res erat: minus similis ueri uisa est. æmulationem profecto, atq; odium esse: & id crimen afferri: quod, quia testem habere non posset: liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blactius ante abstitit tam audaci incœpto: quàm idem obtundendo, docendóq; quàm ea res ipsis, patriæq; salutaris esset: peruicit: ut præsidium punicum, (hi autem Numidæ erant) Salapiaq; traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto punico exercitu erāt. itaq; quanquam improuisa res fuit: nec usus equorū in urbe erat: tamen armis inter tumultum captis, et eruptionē tentauerunt: et cum euadere neqrent: pugnātes ad ultimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostiū uiui uenerunt. plusq; aliquāto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum ualuerat: equitatu superior fuit. Per idem tempus cum in arce tarentina uix inopia tolerabilis esset: spē omnem præsidium, quod ibi erat, romanum, præfectusq; præsidij atq; arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia missis habebant. qui ut tuto præteruehe rentur oram Italiæ: classis uiginti fermè nauium Rhegyi stabat. Præerat classi, commeatibusq; D. Quintius obscuro genere ortus, cæterum multis fortibus fa-

ctis gloria militari illustris. primo quinque naues, quarũ maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erãt: habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremo ipse à socijs, Rhegynisq;, et à Velia, & à Pesto debitas ex fœdere exigendo, classem XX nauium, sicut ante dictum est: effecit. Huic ab Rhegyo profectæ classi Democrates cum pari classe nauium tarentinarũ numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus ueniebat: sed circa Crotonem, Sibarimq; suppleuerat remigio naueis: instructamq; & armatam egregie pro magnitudine nauium classem habebat. & tum forte sub idem ferè tempus & uenti uis omnis cecidit: & hostes in conspectu fuere: ut ad componenda armamenta, expediendumq; remigem ac militem ad imminens certamen satis temporis esset. Raro aliâs tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quàm ipsæ erant: pugnarent: Tarentini: ut recuperata urbe ab Romanis post centesimũ prope annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoq; hostibus, si nauali prælio possessionem maris ademissent: interclusuri: Romani: ut retenta possessione arcis, ostenderent: non ui aut uirtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaq; ex utraq; parte signo dato cum rostris concurrissent: neq; retro nauem inhiberent: nec dirimi ab se hostem paterentur: quã quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conserebant ex propinquo pugnam: ut non missilibus tantum, sed gladijs etiam prope collato pede præ

liarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant: puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues: ut uix ullum telum in mari uanum intercideret. frontibus uelut pedestris acies urgebant: peruiæq; naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum: quæ primæ agminis concurrerant inter se. in romana naue ipse Quintius erat: in tarentina Nico: cui Peroni fuit cognomen: non publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atq; infestus Romanis: quod eius factionis erat: quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem, hortantemq; suos, incautum hasta transfigit. ille atq; præceps cum armis procidit ante proram. uictor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus cum summouisset hostes: & prora iam Tarentinorum esset: puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus: ut prætoriam nauem captam uidêre: fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ: aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis, Metapontinisq;. ex onerarijs, quæ cum commeatu sequebantur: perpaucæ in potestatem hostium uenere: aliæ ad incertos uentos hinc atq; illinc obliqua transferentes uela, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa cum in agris passim uagarentur: Liuius, qui arci præsidioq; romano præerat: intentus in omnes occasiones geren-

dæ rei, C. Persium impigrum uirum cum duobus millibus armatorum ex arce emisit. qui uage effusos per agros, palatosq; adortus cum diu passim cecidisset: paucos ex multis trepida fuga incedentes, semiapertis portarum foribus, in urbem compulit: ne urbs eodem ipetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum: Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari. frumenti spes, quæ in oculis fuerat: utrosq; frustrata pariter. Per idem tempus Leuinus consul iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisq; socijs expectatus cum uenisset: primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace incōditas componere res, Agrigentum inde, quod belli reliquum erat: tenebaturq; à Carthaginensium ualido præsidio: duxit legiones. & affuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginensium: sed omnem in Mutine, Numidisq; spē repositam habebat. Per totam Siciliam uagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento ui, aut arte ulla, nec quin erumperet ubi uellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria q̃a iam imperatoris quoq; famæ officiebat: postremo in inuidiam uertit: ut ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter authorem satis lætæ essent. propter quæ postremo præfecturam eius filio suo dedit: ratus cū imperio authoritatem quoq; ei inter Numidas ereptu-rum. quod longe aliter euenit. nam ueterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq; ad Leuinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento. per quos ut est facta fides: compositusq; rei gerendæ modus: portam ad mare

ferentem Numidæ cum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis: Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forũ magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud, quàm tumultum ac secessionem (id, quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionẽ processit. atq; ille, cum ei multitudo maior, quàm Numidarum procul uisa: & clamor romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset: prius q̃ ad ictum teli ueniret: capessit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite M. Epicide, cum paucis ad mare ꝑuenit: nactiq; opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat: in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum, Siculorumq; ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam ruerent: clausiq; exitus essent: circa portas cæsa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerum Agrigenti erant: uirgis cæsos securi percussit: cæteros, prædáq; uendidit: omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruasisset: omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt XX oppida: sex ui capta. uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusque merito consul præmia, pœnasq; exoluisset: coegissetq; Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula: sed urbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam

216

transuexit. Quatuor millia hominum erant, mixti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi pleriq;, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus uixerãt: & postquam eos ex uarijs causis fortuna similis conglobauerat: Agatirnæ per latrocinia, ac rapinam tolerantes uitam. Hos neq; relinquere Leuinus in insula, tum primum noua pace coalescente, uelut materiã nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rhegynis usui futuri erant ad populandum brutium agrum, assuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet: eo anno debellatum est. In Hispania principio ueris P. Scipio nauibus deductis, euocatis'q; edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem, onerarias'q; ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iussisset: ipse cum quinq; millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. quò cum uenisset: alloquendos maxime ueteres milites, qui tantis superfuerant cladibus: ratus, concione aduocata ita disseruit. Nemo ante me nouus imperator militibus suis, prius quàm opera eorum usus esset: gratias agere iure, ac merito potuit. me uobis, prius quàm prouinciam, aut castra uiderem: obligauit fortuna: primum: quod ea pietate erga patrem, patruum'q; meum, uiuos, mortuos'q; fuistis: deinde: quod amissam tanta clade prouinciæ possessionem integram & populo romano, & successori mihi uirtute uestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus, atq; agamus: non ut ipsi maneamus in Hispania: sed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis: sed ui ultro

transeamus: transferamusq; bellum: uereor ne cui uestrum maius id, audaciusq; consilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarũ, aut pro ætate mea uideatur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo, quàm meo minus obliterari possunt. quippe cui pater, & patruus intra XXX dierum spatiũ, ut aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus: interfecti sunt. sed ut familiaris penè orbitas, ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum uirtus desperare de summa rerum prohibet, eò fato: quo donata nobis sors est: ut magnis omnibus bellis uicti uicerimus. Vetera omitto: Porsenam, Gallos, Samnites. à punicis bellis incipiã. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus: aut quibus abfui: maxime unus omnium eas sensi. Trebia, Trasimenus, Cannæ, quid aliud sunt: quàm monumenta occisorum exercituum, consulumq; romanorũ? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: adde ultimum terrorem ac pauorem, castra punica inter Anienem & mœnia romana posita, & uisum propè in portis uictorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit una integra, atq; immobilis uirtus populi romani. hæc omnia strata humi erexit: ac sustulit. Vos omnium primi milites post cannensem cladẽ uadenti Asdrubali ad Alpeis, Italiamq;, qui si se cum fratre coniunxisset: nullum iam nomen esset populi romani: ductu, auspicioq; patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deũm omnia secunda, prospera, in dies lætiora

ac meliora in Italia, Siciliaq; gerũtur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum: pulsi tota insula hostes: receptaq; prouincia in ditionem populi romani est. In Italia Arpi recepti: Capua capta: iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri brutij compulsus nihil iam maius precatur deos: quàm ut incolumi cedere, atq; abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites: quàm cum aliæ super alias clades cumularentur: ac dij propè ipsi cum Annibale starent: uos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda, lætaq; sunt: animus deficere? Nuper quoque quæ acciderunt: utinam tam sine meo luctu, quàm uestro transissent. Nunc dij immortales imperij romani præsides, qui centurijs omnibus, ut mihi imperium iuberent dari: fuere authores: ijdem augurijs, auspicijs, ac per nocturnos etiam uisus omnia læta, ac prospera portendunt. animus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus uates, præsagit: nostram Hispaniam esse breui tempore: * hinc omne punicum nomen maria, terrasq; fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat: idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, propè ut defecerint alij ab alijs: trifariam exercitus in diuersissimas regiones distraxere. eadem in uiros in= * gruit fortuna: quæ nuper nos affixit. nam & deseruntur ab socijs: ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus: quæ patri, patruoq; meo causa exitij

fuit. nec discordia intestina coire eos in unum sinet: neq; singuli nobis resistere poterunt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum uestrorum, uelut accisis recrescenti stirpibus. agite milites ueteres, nouum exercitum, nouumq; ducem traducite Iberum: traducite in terras cum multis fortibus factis saepe a uobis peragratas. Breui faciam: ut quemadmodũ nunc noscitatis in me patris, patruiq; similitudinem oris, uultusq;, & lineamenta corporis: ita ingenij, fidei, uirtutisq; exemplum, ac effigiem uobis reddam: ut reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad praesidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, caeteras omnes copias (erant autem uigintiquinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in treis tam diuersas regiones discessissent punici exercitus: proximũ aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret: nec par esset unus tot exercitibus: Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: urbem tum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam, (ibi arma, ibi pecuniae, ibi totius Hispaniae obsides erant) sitam praeterea tum opportune ad traijciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantaeuis classi: & nescio an unam Hispaniae oram: quae nostro adiacet mari. Nemo omnium quo iretur sciebat, praeter C. Laelium. Is classe circummissus ita moderari cursum nauium iussus erat: ut eodem tempore exercitus ostende

ret: & classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem uentum est. simul terra, mariq; castra ab regione urbis, qua in Septentrionem uersa est: positæ. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) nullum obiectum uallum. Cæterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maxime africo uento oppositus, quingentos passus introrsus retractus, paulo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto portum ab omnibus uentis, præterquam africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo cōdita urbs est: ab ortu solis, & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, patulum, & ad septentrionem fusum, incertæ altitudinis: utcunq; exæstuat mare. continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset: non obiecit uallum imperator romanus: seu fiduciam hosti superbe ostentans: siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda erant: cum perfecisset: naues etiam in portu, uelut maritimā quoq; ostentans obsidionem, instruxit. circumuectusq; classe cum monuisset præfectos nauiū: ut uigilias nocturnas iterim seruarent: (omnia ubiq; primo obsessum hostem conari) regressus in castra, ut consilij sui rationem, quod ad urbem potissimum oppugnandam bello orsus esset: militibus ostenderet: et spē potiundæ hortando faceret: concione aduocata ita disseruit. Ad urbem unam oppugnandam si quis uos adductos credit: is magis operis uestri, quàm emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis

enim uere mœnia unius urbis: sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium, regum, populorumq́;: qui simul in potestate uestra erunt: extemplo omnia, quæ nunc sub Carthaginensibus sunt: in ditionẽ nostrã tradent. hic pecunia omnis hostiũ: sine qua neq; illi gerere bellũ possunt: quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maxime usui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, omnis apparatus belli est: qui simul uos instruet: & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimaq́; urbe, tum opportunissima portu egregio: unde terra mariq; quæ belli usus poscunt: suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus: tũ dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx: hæc horreum, ærarium, armamentarium: hæc omnium rerum receptaculum est: huc rectus ex Africa cursus est: hæc una inter Pyreneum, & Gades statio: hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam uos instructos, & ordinatos cognosco: ad Carthaginem Nouam oppugnandam totis uiribus, & bono animo transeamus. Cumq́; omnes una uoce hoc faciẽdum succlamarent: eos Carthaginem duxit. tum terra, mariq; eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra mariq; instrui oppugnationem uideret: & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra romana erant: opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem uerso imponit: multitudinem aliam quò clamor, quo subita uis aduocasset: resistentem ad omnia occurrere in

bet. Patefacta deinde porta, eos, quos in uia ferente ad castra hostium instruxerat: mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere: ut propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa è castris non auerterunt solum in fugam hostes: sed adeo effusis institerunt: ut nisi receptui cecinisset: permisti fugientibus irrupturi fuisse in urbem uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior, q̃ tota urbe fuit. multæ stationes pauore, atq; loca deserta sunt: relictiq; muri: cum quà cuiq; erat proximum, desiluissent. Quod ubi uersus Scipio in tumulũ, quẽ Mercuriũ Teutatem appellant: aduertit: multis partibus nudata defensoribus mœnia esse: omnes è castris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præ se iuuenum ualidorum scutis oppositis (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem succedit. hortatur: imperat, quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos intererat: testis, spectatorq; uirtutis, atq; ignauiæ cuiusq; adest. Itaque in uulnera, ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt: quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde maior, quàm uis uideri poterat. dum applicant: dum partim exponunt scalas: militesq; dũ quà cuiq; proximũ est, in terram euadere properant: ipsa festinatione, & certamine alij alios impediunt. Inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros: et uis magna, et ĩgens copia cõgesta telorũ

ſuppeditabat. ſed neque uiri, nec tela, nec quicquam aliud æque, quàm mœnia ipſa ſeſe defendebant. raræ enim ſcalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaq; cum ſummus qſq; euadere non poſſet: ſubirent tamen alij: onere ipſo frã gebantur. quidam ſtantibus ſcalis, cum altitudo caliginem oculis offudiſſet: ad terram delati ſunt. Et cum paſſim homines, ſcalæq; ruerent: & ipſo ſucceſſu audacia, atq; alacritas hoſtium creſceret: ſignum receptui datum eſt. quod ſpem non præſentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed etiam in poſterum dedit: ſcalis, & corona capi urbem non poſſe: opera & difficilia eſſe: & tempus daturum ad ferendam opem imperatoribus ſuis. Vix prior tumultus conticuerat: cum Scipio ab defeſſis iam, uulneratiſq; recenteis, integroſq; alios accipere ſcalas iubet: & ui maiore aggredi urbem. ipſe, ut ei nuntiatũ eſt: æſtum decedere: quod per piſcatores tarraconenſes, nunc leuibus cymbis, nunc, ubi eæ ſederent: uadis peruagatos per ſtagnum, compertum habebat: facilem pedibus ad murum tranſitum dari: eò armatos duxit. Medium fermè diei erat: & ad id, quod ſua ſponte cedente in mare æſtu trahebatur aqua: acer etiam Septentrio ortus inclinatum ſtagnum eodem, quò æſtus, ferebat: & adeo nudauerat uada: ut alibi umbilico tenus aqua eſſet: alibi genua uix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum in prodigium ac deos uertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis mare uerterent: & ſtagna auferrent: uiaſq; ante nunquam initas humano ueſtigio aperirent: Neptunum iubebat ducem

itineris

itineris sequi: ac medio stagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: sed quod euntes ad ancipites utrinque ictus subiectos habebant Romanos: ut latera infestiora subeuntibus, quàm aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neque opere emunitus erat: ut ubi ipsius loci, ac stagni præsidio satis creditum foret: nec ulla armatorum statio, aut custodia opposita: intentis omnibus ad opem ferendam, unde periculum ostendebatur. Vbi urbem sine certamine intrauere: pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam: circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeo intenti omnium non animi solũ fuere: sed etiam oculi, aures'q; pugnantium, spectantium'q;, & adhortantium pugnantes: ut nemo sentiret ante ab tergo captam urbẽ: quàm tela in auersos inciderunt. Vtrinq; ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta: & porta intus, foris'q; pariter refringi cœpta: & mox cædendo confectis ac distractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat: sed ipsi passim ad cædem oppidanorum uersi. illa, quæ portam ingressa erat: iusta acies cum ducibus, cum ordinibus media urbe in forum processit. inde cum duobus itineribus fugientes uideret hostes: alios ad tumulum in orientem uersum: qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem: in quam & ipse Mago cum omnibus ferè armatis, qui muris

pulsi fuerant: refugerat: partem copiarum ad tumulũ expugnandum mittit: partem ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena uideret: neq; spem ullam esse: se, arcemq;, & praesidium dedidit. Quoad dedita arx est: caedes tota urbe passim factae: nec ulli puberum, qui obuius fuit: parcebatur. Tum signo dato caedibus finis factus. ad praedam uictores uersi: quae ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum uirilis sexus ad X millia capta. inde qui ciues Nouae Carthaginis erant: dimisit: urbemq;, & sua omnia, quae reliqua eis bellum fecerat: restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Ro. edixit, cum spe propinqua libertatis: si ad ministeria belli enixe operam nauassent. caeteram multitudinem incolarum iuuenum, ac ualidorum seruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorũ obsides erant. quorum perinde, ac si sociorum liberi essent: cura habita. Captus & apparatus ingens belli: catapultae maximae ferme centum uiginti: minores CCLXXXI: balistae maiores XXIII: minores LII: scorpionũ maiorum, minorumq;, et armorum, telorumq; ingens numerus: signa militaria LXXIIII. Et auri, argentiq; relata ad imperatorem magna uis. paterae aureae fuerunt CCLXXVI, librae ferme omnes pondo: argenti facti, signatiq; decem & octo millia & CCC pondo: uasorum argenteorum magnus numerus. Haec omnia C. Flaminio quaestori appensa, adnumera

taq; sunt. tritici XL millia modiorum: hordei CC LXX. At naues onerariæ LXIII in portu expugnatæ, captæq;: quædam cum suis oneribus: frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis, & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: ut minimum omnium inter tantas opes bellicas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio. C. Lælio cum socijs naualibus urbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent: & in capienda urbe tantum laboris, periculiq; adissent: & capta, cũ ijs, qui in arcem confugerant: iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusq; socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasq; egit: qui se non urbis solum opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent: sed ante eò congessissent omnis penè Africæ, atq; Hispaniæ opes: ut neq; hostibus quicquam relinqueretur: & sibi, ac suis omnia superessent. Militum deinde uirtutem collaudauit: quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni uada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset: quo minus transcenderent omnia: perrumperentq;. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: pretium tamen muralis coronæ decus eius esse: qui primus murum ascendisset. profiteretur: qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt: Q. Tyberilius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant: quàm studia excitauerant uterq; sui corporis ho

minum. socijs C. Lælius classicis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum propè seditionem ueniret: Scipio tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset: qui cognita causa, testibusq; auditis iudicarent: uter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis utriusque Cornelium Claudium de medio adiecit: eosq; tres recuperatores consydere, & causam cognoscere iussit. Cũ res eo maiore ageretur certamine: quod admoti tantæ indignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumq; docet: rem sine modo, ac modestia agi: ac propè esse, ut manus inter se conserant. cæterum etiam si uis absit: nihilominus detestabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude, ac periurio decus petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos apparatos iurare magis quæ uelint: quàm quæ sciant uera esse: & obstringere periurio non se solum, suumq; caput: sed signa militaria, & aquilas, sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem aduocauit: pronuntiauitq;: se satis compertum habere: Q. Tyberilium, & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq; eos ambos uirtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritum, uirtusq; erat: donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimetipsi æquauit: & corona aurea, ac XXX bobus donauit. Tũ obsides ciuitatum Hispaniæ uocari iussit. quorum quã-

tus numerus fuerit: piget ſcribere: quippe ubi alibi CCC fermè, alibi DCCXXV fuiſſe inueniam. Aeque & alia inter authores diſcrepant. Præſidium punicum alius X, alius VII, alius haud plus, quàm duûm millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi ſupra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores, minoresq; ad LX captos ſcripſerim: ſi authorem græcum ſequar Silenum. ſi Valerium Antiatem: maiorum ſcorpionum ſex millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem conuenit. pleriq; Lælium præfuiſſe claſſi: ſunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuiſſe punico præſidio: deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij ſcriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri, atq; argenti, & redactæ pecuniæ conuenit. Si aliquibus aſſentiri neceſſe eſt: media ſimillima ueris ſunt. Caeterum Scipio uocatis obſidibus, primum uniuerſos bonũ animum habere iuſſit. ueniſſe eos in populi Ro. poteſtatem: qui beneficio, quàm metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide, ac ſocietate iunctas habere: quàm triſti ſubiectas ſeruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recenſuit captiuos: quot cuiusq; populi eſſent: & nuntios domum miſit: ut ad ſuos quisq; recipiendos ueniret. ſi quarum forte ciuitatum legati aderant: eis præſentibus ſuos reſtituit. cæterorum curá benigne tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc è media turba obſidum mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum Reguli erat: flens ad pedes imperatoris procubuit: obte

stariq; cœpit: ut curam, cultumq; fœminarum impē sius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret: tum rursus mulier, haud magni ista facimus: inquit. quid enim huic fortunæ non satis est? alia mihi cura ætatem harum intuenti (nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum) animum stimulat. stabant ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ, eæq; nobilitate pari: quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, meæ, populiq; Ro. disciplinæ causa facerem: inquit: ne quid, quod sanctum usquam esset apud uos: uiolaretur. nunc ut id curem impensius: uestra quoq; uirtus, dignitasq; facit: quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis uiro tradidit eas: tueriq; haud secus uerecunde ac modeste, quàm ciuium coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeo eximia forma: ut quacunque incedebat: conuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit: desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti: cui Luceio nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoq; ab domo acitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: ubi primum uenit: accuratiore eum sermone, quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello. minor sit inter nos huius sermonis uerecundia. Ego, cum sponsa tua uocata à militibus nostris ad me deducta esset: audiremq; eam tibi cordi esse: & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret, ludo ætatis præsertim illecto, & læto legitimoq; amore: & non Respub. ani-

mum nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem: tuo, cuius sponsa est: amori faueo. Fuit sponsa tua apud me: eadē, qua apud soceros tuos, parentesq; suos, uerecundia seruata est tibi: ut inuiolatum, & dignum me, teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Ro. sis. & si me uirū bonum credis esse: quales patrem, patruumq; meum iam ante hæ gentes nouerant: scias multos nostri similes in ciuitate romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse: quē minus tibi hostem, tuisq; esse uelis: aut amicum malis.

Adolescens simul pudore, gaudioq; perculsus, dextrā Scipionis tenens deos omneis inuocare ad gratiā illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atq; illius erga se esset. Parentes inde, cognatiq; uirginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet: cœperunt: haud minorē eius rei apud se gratiā fore affirmantes: quàm redditæ inuiolatæ foret uirginis. Scipio, quādo tantopere peterēt: accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: uocatoq; ad se Luceio, super dotem, inquit, quam accepturus à socero es: hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurūq; tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus, & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis, tum benignitate, ac beneficijs. Itaq; delectu clientium habito, cum delectis mille et CCCC eqtibus intra paucos dies ad Sci

pionem reuertit. Scipio retentum secum Lælium, dũ captiuos, obsidesq́;, & prædam ex consilio eius disponeret: satis omnibus compositis, data quinquereme, captiuis Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant: in naue impositis, nuntium uictoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat: exercendis naualibus, pedestribusq́; copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare, & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerũt: præpilatisq́; missilibus iaculati sunt. quarto die quies dáta. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisq́;, quoad Carthagine morati sunt: seruauerunt. Remigio classis ciues, militesq́; tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, mariq; corpora simul, animosq́; ad bellum acuebant. Resp. ipsa strepebat apparatu belli. Fabris omnium generum in publica officina inclusis data cuncta: quam pari cura subibat. nunc operibus aspiciendis tempus dabat: quæq; in officinis, quæq; in armamentario, ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq́;, quos quassauerát, muris, dispositisq́; præsidijs ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus: à multis legationibus protinus in uia aditus. quas partim dato responso ex itinere dimisit: partim distulit Tarraconem: quo omnibus nouis, ueteribusq́; socijs edixerat conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberũ

incolunt: populi, multiq; etiã ulterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi, ac dissimulari posset: eleuabant uerbis. Nec opinato aduentu, ac propè furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ uictoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres uictores hostium exercitus audisset: occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in uulgus iactabant: haudquaquam ipsi ignari: quantum sibi ad omnia uirium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIBER SEPTIMVS.

HIC STATVS RERVM Hispaniæ erat. In Italia autem consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam, & Meles de Samnitibus ui cœpit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij caussa relicta erant: oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; CCXL millia modium, & CX millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudij fuit: quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiendæ Herdoneæ: quæ post cannensem cladem ab Romanis defecerat: nec loco satis tuto posita: nec præsidijs firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea: quod labare ijs aduersus Pœnum fidem senserat: postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam propè præueniret: magnis itineribus ab Herdoneam contendit. et quo plus terroris hosti obijceret: acie instructa accessit. Pari audacia Romanus, consilio & uiribus impar, copijs raptim eductis conflixit. quinta legio, & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal si-

gno equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos, animosq; : circumuecti, pars castra hostium, pars terga oppugnantium inuaderent. ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in iisdem deuicerat locis: increpans, similem euentum pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes uana fuit. nam cum comminus acie et peditum certamine multi cecidissent Romanorum: starēt tamen ordines, signaq; : equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam legionē ante, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos, qui ad prima signa erant: auertit. Pars in fugam effusi: pars in medio cæsi. ubi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorū, sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint: quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plusq̄ septem inueniam? Castris, prædaq; uictor potitur. Herdoneā, q̄a & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansurā in fide: si inde abscessisset: multitudine oī Metapontum ac Thurios traducta, incendit: occiditq; principes: qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserāt: diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus literas Romam ad senatum de duce, & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterū eundem se, qui post cannensem pugnam ferocem uictoria Annibalem contudisset: ire aduersus eum: breuē illi lætitiam, qua exultet, facturū. Et Romæ q̄dem

cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurū erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret: posuit castra. addidit & aliam fidentis speciem: quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal: ut signa portis efferri uidit. Ita tamen aciem instruxerunt: ut Pœnus dexterū cornu in collem erigeret: Romani sinistrum ad oppidū applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnā extendissent: fessæq; pugnando primæ acies essent: ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale hispani milites, et funditores baleares, elephanti quoq;, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subijt. & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox prælium ex tam segni repēte exarsit: recentibus animis, corporibusq;. sed nox incerta uictoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diei stetere in acie. ubi nemo hostium aduersus prodijt: spolia per otiū legêre: & congestos in unum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra: & in Apuliam abijt. Marcellus ubi lux fugam hostium aperuit: saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq; his L. Furio Purpurione tribuno militū, uestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur: mista equitum, peditumq; tumultuosa magis prælia, q̄ magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliā ducti exercitus sine ullo memora

to certamine: cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærēs: Marcellus, nisi certa luce, et explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dū bonis principū uendēdis, agro, q publicatus fuerat: locando (locauit autem omne frumentum) tempus terit: ne deesset materia in Campanos sæuiendi: nouum in occulto gliscens per indiciū protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur: simul metuens, ne suum quoq; exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret: in portis, murisq; sibimetipsis tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus, aut tabulis facta: alia arundine texta, stramento intecta: omnibus uelut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Campani, principibus fratribus Blosijs, coniurauerant. indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repēte iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent: comprehensi omnes: qui in noxa erant: & quæstione acriter habita, damnati: necatiq;. indicibus libertas, et æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum: ut ædificarent, quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant: Atellanis Galatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum: ne tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulinus, & P. Aquilius in Hetruriam legati ad frumentum coemen-

dũ, quod Tarentum portaretur: profecti: et mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum, sociorũq; eodẽ in præsidiũ cum frumento missi sunt. Iã æstas in exitu erat: comitiorũq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è Rep. esse, uestigiũ abscedi ab Annibale: cui cedenti, certamenq; abnuenti grauius ipse instaret: curã iniecerant: ne aut consulem Marcellũ tum maxime res agentem à bello auocarent: aut in annum consules deessent. Optimũ uisum est: quã quã extra Italiã esset: Valeriũ potius consulem ex Sicilia reuocare. Ad eũ literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cũ literis consulis M. Marcelli: ut ex ijs nosceret: quæ causa patribus eum potius, q̃ collegam, reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt: quæ prospera prælia Rex cum Carthaginensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorẽ ulli populo, quàm Carthaginensi, nec amiciorem, quàm romano affirmabãt esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores romanos. nunc ab ipso uelut fonte petere romanam amicitiam uoluisse. Senatus non legatis modo benigne respondit: sed & ipse legatos cum donis ad Regem misit, L. Geminum Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. Protinus & alios Africæ Regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur, portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum & Cleopatram Reges M. Atilius, et M. Acilius legati ad commemorandã renouã-

damq́; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, et tu-
nicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam
pictam cum amiculo purpureo. Multa ea æstate, qua
hæc facta sunt: ex propinquis urbibus, agrisq́; nun-
tiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere la-
ctanti natum: Iouis ædis culmẽ fulmine ictum: ac pro
pè omni tecto nudatũ. Iisdem fermè diebus Anagniæ
terram ante portam ictam diẽ ac noctẽ sine ullo ignis
alimento arsisse: et aues ad compitum Anagninũ in lu
co Dianæ nidos in arboribus reliqsse. Tarracinæ in ma
re haud procul portu angues magnitudinis miræ lasci-
uientiũ pisciũ more exultasse. Tarquinijs porcum cum
ore humano genitũ. Et in agro capenate ad lucũ Fero-
niæ IIII signa sanguine multo diẽ, ac noctẽ sudasse.
Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pon
tificũ: et supplicatio diẽ unũ Romæ ad omnia puluina
ria, alterũ in capenate agro ad Feroniæ lucũ indicta.
M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exerci-
tuq́; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messalla præ
fecto classis cum parte nauium in Africam prædatum
simul, speculatumq́;, quæ populus carthaginensis age-
ret, pararetq́;: misso, ipse X nauibus Romam profe-
ctus cum prospere peruenisset: senatum extemplo ha-
buit. ubi de suis rebus gestis commemorauit. Cum an
nos propè LX in Sicilia terra mariq; magnis sæpe
cladibus bellatum esset: se eã prouinciã cõfecisse. nemi-
nẽ Carthaginẽsem in Sicilia esse: neminem Siculũ, qui
metu inde fugati abfuerint: esse. omnes in urbes, in a-
gros suos reductos, arare: serere: desertam recoli ter-
ram tandem, frugiferam ipsis cultoribus, populoq́;

romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium.
Exinde Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Ro. erant: in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem à consule habiti. Mutines etiam ciuis romanus factus: rogatione ab tribuno pl. ex authoritate patrum ad plebem lata. Dũ hæc Romæ geruntur: M. Valerius Messalla L nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset: improuisam in agro uticensi excursionem fecit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues redijt: & ad Siciliam transmisit: tertiodecimo die, q̃ profectus erat inde: Lilybeũ reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Leuino omnia ordine perscripta: ut sciret quo ordine, uel quo in statu Africæ res essent.
Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio, acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci: qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajcerentur: ut is quammaximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam uictoriã credere Carthaginenses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam: eamq; se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule ita mouêre senatum: ut non expectanda comitia consuli censerent: sed dictatorem comitiorum habendorum causa dici: & extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat: quod consul in Sicilia se M. Valerium Messallam, qui tum classi præesset: dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra romanum agrum (eum
autem in

autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus pl. cum de ea re consuleret: ita decreuit senatus: ut consul prius quàm ab urbe discederet: populum rogaret: quem dictatorem dici placeret: eumq;, quem populus iussisset: diceret dictatorem. si consul noluisset: prætor urbanus populum rogaret. si ne is quidem uellet: tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremq; uetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt: plebesq; sciuit: ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat: dictator diceretur. Sed quo die id plebis conciliũ futurum erat: consul clàm nocte in Siciliam abijt. destitutiq; patres literas ad M. Claudiũ mittendas censuerunt: ut desertæ ab collega Reip. subueniret: diceretq;, quẽ populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam uenit: Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam habuerat: in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quẽ, ut Capuæ, exercituiq; suo præesset: literis exciuit. ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici nõ potuerant. Galeria iuniorum, quæ forte prærogatiua erat: Q. Fuluium, & Q. Fabium consules dixerat. eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinassent: ni tribuni ple. C. & L. Ariani se interposuissent: qui neq; magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & mul

to fœdioris exempli: eum ipsum creari: qui comitia haberet. itaq; si suum nomen dictator acciperet: se comitijs intercessuros. si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur: comitijs se moram non facere. Dictator causam comitiorum authoritate senatus, plebiscito, exemplis'q; tutabatur. Nanq; Cn. Seruilio Cons. cum Flaminius alter consul ad Trasimenum cecidisset: ex authoritate patrum ad plebem latum: plebem'q; sciuisse: ut quoad bellum in Italia esset: ex ijs, qui consules fuissent: quos, & quoties uellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplum'q; ea in re uetus se habere L. Posthumij Metelli: qui interrex ijs comitijs, quæ ipse habuisset: consul cum Cn. Iunio Bibulo creatus esset: recensq; Q. Fabij: qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret: profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset: postremo ita inter dictatorem, ac tribunos conuenit: ut eo, quod censuisset senatus: staretur. Patribus id tempus Reip. uisum est: ut per ueteres, et expertos, belli'q; peritos imperatores Resp. gereretur. itaq; moram fieri comitijs non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, olbiensem primo, deinde postquam ibi P. Manlius Volso prætor cũ exercitu apparuit: circumacta inde ad alterum insu=

læ latus, caralitanum agrum uastauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes romani eo anno mortui aliquot: suffectiq; C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octauij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Lógus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Aemilius Pappus maximus curio: neq; in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat: quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Hi censores neq; senatum legerunt: nec quicquam Reipub. egerunt. mors diremit L. Veturium. inde & Licinius censura se abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos romanos diem unum instaurarunt. Aediles plebis Q. Cantius, & L. Portius Licinius ex mulctatitio argento signa ænea ad Cereris dedêre: & ludos pro temporis huius copia magnifica apparatus fecerunt. Exitu anni huius die IIII et XXX, quàm ab Tarracone profectus erat: Lælius Romam uenit. is'q; cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ uno die, receptas'q; aliquot urbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia: quæ in literis fuerant M. Valerij Messallæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, uix Annibali atq; eius armis subsistentem.

Productus in concionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter ab Scipione gestas supplicationes in unum diem decreuit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus uenerat nauibus, redire in Hispaniã iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse: qui anno insequenti captam tradiderint. quod mihi minus simile ueri uisum est: annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco IIII cõsulibus Idibus Martijs, quo die magistratum inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium. Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperiũ. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo pegrinam cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuã: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones: quas in Sicilia Valerius Leuinus haberet. Q. Fabio: quibus in Hetruria C. Calpurnius præesset. exercitus urbanus ut in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituiq;: quem Q. Fuluius habuisset. Capuam, exercitumq; Quitius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumq;, qui tum iam Arimini erat: acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat: legiones decretæ. M. Valerio cum L. Cincio (his quoq; est prorogatum in Sicilia imperium) cannensis exercitus datus: eumq; supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fuluij superessent:

iussi. Conquisitos eos consules in Siciliam miserunt: additaq; eadem militiæ ignominia: sub qua cannenses militabant: quiq; ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eædem in Sardiniam legiones, quibus P. Mãlius Volso eam prouinciam obtinuerat: decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademq; classe Macedoniam obtinere iusso prorogatum in annum imperiũ. XXX quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium cõsulem mitti iussæ: cætera classe placere prædatum in Africam aut ipsum M. Valerium Leuinum traijcere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messallam uellet. Nec de Hispania quicquam mutatum: nisi quod nõ in annum Scipioni, Syllanoq;, sed donec reuocati ab senatu forent: prorogatum imperium est. ita prouinciæ, exercitusq; in eum locum partita imperia.

Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cum in locum M. Aemilij sacerdos crearetur: uetus excitauerunt certamen: patricijs negantibus C. Manilij Attelij, qui unus ex plebe petebat: habendam rationem esse: quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum reiecerunt. senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminem dialem inuitum augurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum decemuirum sacris faciundis. Creatus in locum Q. Mutij Scæuolæ demortui C. Lectorius. Causam inaugurare coacti flaminis libens reticuissem: ni ex mala fama in bonam uertisset. Ob adolescentiam negligentem, lu

xurioſamq́; C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq́; alijs ob eadem uitia inuiſus. Is, ut animum eius cura ſacrorum, & cærimoniarum cœpit: ita repente exuit antiquos mores: ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, ſuis pariter, alienisq́; eſſet. Huius famæ conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit: ut in ſenatum introiret. Ingreſſum eum curiam cum L. Licinius prætor inde eduxiſſet: tribunos ple. appellauit flamẽ. Vetuſtum ius ſacerdotij repetebat. datum id cum toga prætexta, & ſella curuli C. Flaminio eſſe. Prætor non exoletis uetuſtate annalium exemplis ſtare ius, ſed recentiſſimæ cuiusq; conſuetudinis uſu uolebat. nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius uſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminium obliteratam ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent: ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebisq́; flaminem in ſenatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus: magis ſanctitate uitæ, quàm ſacerdotij iure rem eam flaminem obtinuiſſe. Conſules prius quàm in prouincias irent: duas urbanas legiones in ſupplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum: ſcripſerunt. Vrbanum ueterem exercitum Fuluius conſul C. Fuluio Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Hetruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Hetruria erant: Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exercitus Fuluiani conquiſitas (fuerunt autem

ad tria millia CCCXXXVI) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hae eductae ex insula legiones minuerunt, nec uiribus, nec specie eius prouinciae praesidium. nam cum praeter egregie suppletas duas ueteres legiones, transfugarum etiam numidarū equitum peditumq; magnam uim haberet: Siculos quoq;, qui in exercitu Epicidis, aut Poenorum fuerant: belli peritos uiros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis romanis legionibus adiunxisset: duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulae, qua regnum Hieronis fuerat: tueri iussit. altero ipse caeteram insulam tuebatur, diuisam quondā romani, puniciq; imperij finibus. Classis quoq; nauium LXX parata: ut omni ambitu litorum praesidio orae maritimae essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat: ut uiseret agros: cultaq; ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret: castigaretq;. Ita tantum ea cura frumenti prouenit: ut & Romam mitteret: & Catanam conueheret: unde exercitui, qui ad Tarētum aestiua acturus esset: posset praeberi. Caeterum transportati milites in Siciliam (et erat maior pars latini nominis, sociorumq;) propè magni motus causa fuere. adeo ex paruis saepe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosq; in concilijs ortus. Decimum annum delectibus, & stipendijs exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare. alios in acie occidi: alios morbo absumi. magis perire sibi ciuem: qui ab Romano

miles lectus sit: quàm qui à Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam: ab Romanis extra Italiam in exilium uerius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis abscedat. qppe nunc cum maxime florens uiribus excedat: si ueteres milites non redeant in patriam: noui legantur: breui neminem superfuturum. Itaq; quod propediem res ipsa negatura sit: prius quàm ad ultimam solitudinem, atq; egestatem perueniant: negandum populo Ro. esse. si consentientes in hoc socios uideant Romani: profecto de pace cum Carthaginensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum coloniæ populi Ro. erant. ex ijs XII, cum omnium legationes Romæ essent: negauerunt consulibus esse, unde milites, pecuniamq; darent. Eæ fueræ, Ardea, Nepete, Sutrium, Minturnæ, Iuturna, Alba, Carseoli, Suessa, Cære, Lacates, Narnia, Interamna. Noua re consules icti cum absterrere eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoq; plus, quàm leniter agendo, profecturos rati: eos ausos esse consulibus dicere, aiebant: quod consules in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionẽ à populo Ro. esse. Redirent itaq; propere in colonias: et tanq̃ integra re locuti magis, q̃ ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent: nõ Campanos, neq; Tarentinos eos esse: sed Romanos: inde oriundos: inde in colonias, atq; in agrũ bello captum stirpis

augendæ causa missos. quæ liberi parentibus deberẽt: ea illos Romanis debere: si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent: ea prodendi imperij romani, tradendæ Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent: nihil moti legati, neq; se quod domum renuntiarent, habere dixerunt: neq; senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles, qui legeretur: nec pecunia, quæ daretur in stipendium: esset. Cum obstinatos eos uiderent consules: rem ad senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus: ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas: idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romã. Consules hortari, & consolari senatum: & dicere: alias colonias in fide, atq; officio pristino fore. eas quoq; ipsas, quæ officio decessissent: si legati circa eas colonias mittantur: qui castigent: non qui precentur: uerecundiam imperij habituras esse. Permissum ab senatu ijs cum esset: agerent, facerent'q;, ut è Rep. ducerent: tentatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiuerunt'q; ab ijs: ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites paratos ex formula esse: & si pluribus opus esset: plureis daturos: & quicquid aliud imperaret, uelletq; populus romanus: enixe facturos. ad id sibi neq; opes deesse: animum etiam superesse. Consules sibi parum uiderĩ præfati pro merito eorum sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent: sequi in se-

natum eos iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus: ut ad populum quoque eos producerent: & inter multa alia praeclara, quae ipsis, maioribusq; suis praestitissent: recens etiã meritum eorum in Remp. commemorarent.

Ne nunc quidem post tot saecula sileantur: frauden tur'ue laude sua. Signini fuere, & Nolani, & Norbani, Satriculaniq;, & Brundusini, & Fregellani, & Nucerini, & Adriani, & Firmani, et Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pestani, & Cossani: et mediterranei, Beneuentani, & Esernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Ro. stetit. ijsq; gratiae et in senatu, & ad populum actae. Duodecim aliarum coloniarum, quae detrectauerunt imperiũ: mentionem fieri patres uetuerunt: neq; illos dimitti: neq; retineri: neq; appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Ro. uisa est. caetera expedientibus, quae ad bellum opus erant, consulibus, aurum uicesimarium, quod in sanctiore aerario ad ultimos casus seruabatur: promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingenta pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio proconss. & L. Veturio praetori: qui Galliam prouinciã sortitus erat. additumq; Fabio Cons. C pondo auri praecipuum: quod in arcem tarentinam portaretur. caetero usi sunt ad uestimenta praesenti pecunia locanda exercitui: qui in Hispania bellum sua secunda fama, ducisq; gerebat. Prodigia quoq;, prius quàm ab urbe consules proficiscerentur: procurari placuit. In Albano monte ta-

cta de cœlo erant, signum Iouis, arborq; templo propinqua: & Hostiæ lacus: & Capuæ murus, Fortunæq; ædes: & Sinuessæ murus portaq;. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam albanã, quidam authores erant. Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat: in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum: uulturiumq; frequenti foro in tabernã deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem: quos androgynos uulgus, ut pleraq; faciliore ad duplicanda uerba græco sermone, appellat. et lacte pluuisse: et cum elephãti capite puerũ natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata: et supplicatio circa omnia puluinaria, obsecratio in unũ diem indicta. et decretũ: ut C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis uoti, factiq; erant: uoueret: faceretq;. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius consul comitia habuit. Creati censores ambo: qui nondum consules fuerant: M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Censores ut agrũ campanum fruendum locarent: ex authoritate patrũ latum ad plebem est: plebesq; sciuit. Senatus lectionẽ contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat: ut qui primus censor ex ijs, qui uiuerent: fuisset: eum principem legerent: (& is T. Manlius Torquatus erat) Sẽpronius: cui dij sortem legendi dedissent: & ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq; Q. Fabium Maximum: quem tum principẽ

romanæ ciuitatis esse, uel Annibale iudice uicturus esset. Cum diu certatum esset uerbis: concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus: octo præteritis: inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deserendæ Italiæ post cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem seruata causa. sed erant pro pauci: quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi: qui cannensium legionũ equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiã tempus: ne præterita stipendia procederent ijs: qui equo publico meruerant: sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt: qui equo mereri deberent: atq; ex ijs, qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant: neq; militauerant: omnes ærarios fecerunt. Locauerũt inde reficienda: quæ circa forum incendio consumpta erant: VII tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus, quæ Romæ agenda erant: consules ad bellum profecti. prior Fuluius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius. qui & collegam coràm obtestatus: & per literas Marcellum: ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem: dum ipse Tarentum oppugnaret. ea urbe adempta hosti undiq; pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidum respicere habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij: quod ab Leuino Cons. aduersus brutios ibi locatum erat: octo millia hominum, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, ra

pto uiuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audaciæ, & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad brutium agrum primum depopulandum duci iussit: inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisq; cultoribus agri, summa ui urbem oppugnabant.

Marcellus & consulis literis excitus, & quia in animum induxerat: neminem ducem romanum tam parem Annibali, quàm se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit: ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus. cæterum ut appropinquare Marcellum audiuit: castra inde mouit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris. itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus uestigijs instabat: castraq; castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumq; iaculatores leuia certamina serens, casum uniuersæ pugnæ non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata: pugnatumq; totis copijs. & cum iam nox instaret: marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis uerbis adhortatus milites: ut memores Trasime-

ni, Cannarumq́; contunderent ferociam hostis. urgere, atque instare eum: non castra ponere pati: non respirare: aut circunspicere. quotidie simul orientem solem, & romanam aciem in campis uidendam esse. si uno prælio haud incruentus abeat: quietius deinde tranquilliusq́; eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulq; tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq́;, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera alia, & extraordinarij cœpere. quod ubi Marcellus uidit: duodeuicesimam legionem in primã aciem inducit. Dum alij trepidi cedunt: alij segniter subeunt: turbata tota acies est: dein prorsus fusa: & uincente pudorem metu terga dabant. Cecidereq́; in pugna ad duo millia & septingenti ciuium, sociorumq́;. in his quatuor romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius, & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione, quæ cedentibus socijs successerat: amissa. Marcellus, postquam in castra reditum est: concionem adeo sæuam, atq; acerbam apud milites habuit: ut prælio per diem totum infeliciter tolerato tristior ijs irati ducis oratio esset. Dijs immortalibus ut in tali re laudes gratesq́;, inquit, ago: quod uictor hostis cum tanto pauore incidentibus uobis in uallum portasq́;, non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodẽ terrore castra: quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe ijdem sunt ij hostes: quos uincendo, & uictos sequendo, priore æstate absumpsistis: quibus

dies, noctesq́; fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis: quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea, qbus gloriari potestis: & cuius ipsius pudere, ac pœnitere uos oportet, referam. Nempe æquis manibus hesterna die diremistis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? uestræ his copiæ imminutæ sunt: an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo eloqui uideor: nec cum romanis militibus, corpora tantum, atq; arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis: terga uestra uidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Nō adhuc cæsis romanis legionibus gloriabatur. uos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus: ut ueniam eius diei daret: ubi uellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego uero experiar, inquit, milites: et uos crastina die in aciem educam: ut uictores potius, quàm uicti ueniam impetretis: quam petitis. Cohortibus, quæ signa amiserant: hordeum dare iussit: centurionesq́; manipulorum, quorum signa amissa fuerant: districtis gladijs discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites, equitesq́; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa: fatendo iure ac merito sese increpitos: neq; illo die uirum quenquam in acie romana fuisse: præter unum ducem: cui aut morte satisfaciendum, aut egregia uictoria esset. Postero die ordinati, armatiq́; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatq́;: à quibus orta pridie fuga esset: cohortesq́;, quæ signa amisissent: se in primam aciem inducturum. edicere iam sese: omnibus pugnan

dum, ac uincendum esse: & adnitendum singulis, universisq;: ne prius hesternæ fugæ, q̃ hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussit: ut si longior esset pugna: uiribus quoq; sufficerẽt. Vbi omnia dicta, factáq; sunt: quibus excitarentur animi militum: in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatum est: cum eo nimirum, inquit, hoste res est: qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest. seu uicit: ferociter instat uictis. seu uictus est: instaurat cum uictoribus certamen. Signa inde canere iussit: copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto quàm pridie acrius est: Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demendã ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa: in prima acie pugnabant. & legio uicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortator, testisq; præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebãt frõtem. & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset: Annibal elephantos in primam aciem induci iussit: siquem inijcere ea res tumultum, ac pauorem posset. Et primo turbarunt signa, ordinesq;: & partim conculcatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant: nudauerant una parte aciem. latiusq; fuga manasset: ni C. Decimus Flauius tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant: piláq; in eas conijci iussit. Hæsere omnia tela haud difficile ex propinquo in tanta corpora

ta corpora ictu, & tam conferta turba. sed ut non omnes uulnerati sunt: ita in quorum tergis infixa stetere pila: ut est genus anceps: in fugam uersi etiam integros auertere. Tum iam non unus manipulus, sed pro se quisq; miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat: pila conijcere. eo magis ruere in suos belluæ: tantóq; maiorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant: quanto acrius pauor consternatas agit, quàm insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantésq; auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus: quàm in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia, quæ terrorem trepidationémq; facerent: elephanti forte duo in ipsa porta corruerant: coactíq; erant milites per fossam, uallúmq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum: quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M & CCC occisi: uulnerati permulti ciuium, sociorúmq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui prosequerentur agmen: missi, postero die retulerunt: Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, et Volscentes, traditis præsidijs Annibalis, quæ in urbibus habebant: dediderunt sese: clementérq; à consule cum uerborum tantum castigatione ob errorē

præteritum recepti sunt. Et Brutijs similis spes ueniæ facta est: cum ab ijs Vibius, & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eãdem, quæ data Lucanis erat: conditionem deditionis petentes uenissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam ui cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim machinatiõibus onerat, apparatuq; mœnium oppugnandorum: partim tormentis, & saxis, omniq; missilium telorum genere instruit. onerarias quoq;: non eas solum: quæ remis agerentur: ut alij machinas, scalasq; ad muros ferrent: alij procul ex nauibus uulnerarent mœniũ propugnatores. Eæ naues ab aperto mari ut urbem aggrederentur: instructæ, paratæq; sunt. Et erat liberum mare: classe punica, cum Philippus oppugnare Aetholos pararet: Corcyram transmissa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur: in tumulum à præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, se recepere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperibat amore mulierculæ: cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua cõsuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid sperarет, ad consulem detulit. Quæ cum haud uana

cogitatio uisa esset: pro transfuga iussus Tarentum trã sire. ac per sororem præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci: cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit: miles nocte per interual la stationũ clàm ex urbe emissus, ea, quæ acta erãt: quæq; ut agerentur, conuenerant: ad consulem refert. Fabius uigilia prima dato signo ijs, qui in arce erãt: quiq; custodiam portus habebant: ipse circuito portu ab regione urbis in orientem uersa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, simul à portu & à nauibus: quæ ab aperto mari appulsæ erant: clamorq; undiq; cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat: de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus classis fuerat: forte illo loco præpositus postquam quieta omnia circa se uidit: alias partes eo tumultu personare: ut captæ urbis interdum excitatur clamor: ueritus ne inter cunctationem suam consul aliquam uim faceret: signaq; inferret: præsidium ad arcem, unde maxime terribilis accedebat sonus: traducit. Fabius cum & ex temporis spatio, et ex silẽtio ipso, quod ubi paulo ante strepebant excitantes, uocantesq; ad arma: inde nulla accedebat uox: deductas custodias sensisset: ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum præsidium esse agitatæ proditionis conciliator nuntiauerat: iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs: & trãscensum in urbem est. inde & proxima refracta por-

ta: ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; undiq;, qui ad arcem, portumq; pugnabant: in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non uigore ac uiribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius penè, quàm consererent manus: terga dederunt: dilapsiq; per nota urbis itinera in suas, amicorumq; domos. Duo ex ducibus, Nico, & Democrates fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditionis ad Anibalem author fuerat: cum citato equo ex prælio auectus esset: uacuus paulo post equus, erransq; per urbem cognitus: corpus nusquam inuentum est. creditũ uulgo est: in puteum apertum ex equo præcipitatum esse. Carthalonem autem præfectum punici præsidij cum commemoratione paterni hospitij positis armis uenientem ad consulem miles obuius obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos, inermesq; cædunt, Carthaginenses, Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti: seu per errorem: seu uetere in eos insito odio: seu ad proditionis famam, ut ui potius, atq; armis captum Tarentum uideretur: extinguẽdam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta: argenti uis ingens facti, signatiq;: auri LXXXIII millia pondo: signa, tabulæq;: propè ut Syracusarũ ornamenta æquauerint. Sed & maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius, quàm Marcellus:

qui interroganti scribæ, quid fieri de signis uellet: ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisq; habitu in modum pugnantium formati: deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat: dirutus est, ac disiectus. Dũ hæc Tarenti aguntur Annibal ijs, qui Cauloniam obsidebant: in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine facto cum festinans ad opem ferendam captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uideretur: quo constiterat loco, quinque millia fermè ab urbe posuit castra. ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos: impunita ijs priora fore: si Metapontum ei cum præsidio punico prodidissent. Fabius uera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum: constituit: literasq; ad principes dedit: quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus fuisset: haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti, prius q̃ egrederetur ab Tarento: aues semel, atq; iterum non addixerunt. hostia quoq; cæsa consulenti deos aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non uenerat diem: remissi ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebant-

tur: P. Scipio in Hiſpania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remiſſione obſidum captiuorumq; abſumpſiſſet: Edeſco ad eum, clarus inter duces hiſpanos, uenit. Erant coniux, liberiq; eius apud Romanos. ſed præter eam cauſam etiam uelut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpaniam omnem auerterat ad romanum à punico imperio: traxit eum. Eadem cauſa Indibili, Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni populariũ manu, relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminenteis castris eius tumulos: unde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal cum hoſtium res tantis augeſcere incrementis cerneret: ſuas imminui: ac fore: ut, niſi audendo aliquid moueret: qua cœpiſſent, fluerent: dimicare quamprimum ſtatuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum ea ſpe: quam ſucceſſus rerum augebat: tum quod prius quàm iungerentur hoſtium exercitus: cum uno dimicare duce, exercituq;, q̃ ſimul cum uniuerſis malebat. Cæterum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret: arte quadam copias auxerat. nam cum uideret nullum eſſe nauium uſum: quia uacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus punicis erat: ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum ijs copijs Scipio ueris principio ab Tarracone egreſſus (iam enĩ & Lælius redierat ab Roma: ſine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hoſtem pergit. Per o-

mnia pacata eunti, ut cuiusq; populi fines transiret, prosequentibus, excipientibusq; socijs: Indibilis, & Mādonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro utroq; locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteq;: sed potius cum uerecunda grauitate: propiorq; excusanti transitionem ut necessariam, quàm glorianti eam uelut primam occasionem raptam. Scire enim se: transfugæ nomen execrabile ueteribus socijs, nouis suspectum esse. neq; enim se reprehendere nomen hominum: si tam anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces carthaginenses commemorauit. auaritiam contra eorum, superbiamq;, & omnis generis iniurias in se, atq; populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iampridem ibi esse: ubi ius ac fas crederet coli. ad eos quoq; confugere supplices: qui nequeant hominum uim, atq; iniurias pati. se id Scipionem orare: ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex hac die experiūdo cognouerit: perinde operæ eorum pretium faceret. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum: qui non duxerint societatem ratam: ubi nec diuini quicquam, nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum ijs coniuges, liberiq; lachrymantibus præ gaudio redduntur: atq; eo die in hospitium adducti. Postero die fœdere accepta fides: dimissiq; ad copias adducendas. Iisdem deinde in castris tendebant: donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginensium exercitus Asdrubalis propè urbē Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat.

oro ha
Trásfu
mor

In eas uelites, antesignaniq;, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, prius quàm castris locum caperent: adeo contemptim impetum fecerunt: ut facile appareret: quid utriq; parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signáq; romana portis propè ipsis illata. Atq; illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: & fluuius ab tergo, ante, circáq; uelut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoq; alteram crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostiũ aciem uidit: equites numidas, leuiumq; armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circunuectus ordines signáq;, ostendebat hostem, prædamnata spe dimicandi æquo campo, captantem tumulos. Loci fiducia, non uirtutis armorumq; stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem: quæ transcendisset miles romanus. nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore altitudines: quas cepissent hostes: ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugam clausurum. Cohortesq; duas, alteram tenere fauces uallis, per quam deferretur amnis: iubet: alteram uiam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium perpulerant: ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspera primum nihil aliud, quàm uia im-

pediti iere. deinde ut sub iactum uenerunt: telorum primo omnis generis uis ingens effusa est in eos. ipsi contra saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet: ingerere: non milites solum: sed etiam turba calonum immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat: & propè obruebantur telis, saxisq;: assuetudine tamen succedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci: ubi firmo consisterent gradu: leuẽ & concursatorem hostem, atq; internallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur: instabilem eundem ad comminus conserendas, manus, expulerunt loco: & eum cæde magna in aciem altiore superstantem tumulo impegere. Inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atq; eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus uiam inueniret: iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est: dum ad circunsonantem undiq; clamorem flectere cornua, et obuertere ordines uolunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dũ pedem referunt: ne ab tergo uulnerarentur: laxata prima acies: locusq; ad euadendum medijs datus est: q per tam iniquũ locũ stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunq̃ euasissent. Cũ ab omni parte cædes fieret: Scipio, q læuo cornu in dextrum incurrerat: maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes utrinq; romanæ, dextra, læuaq; insederant uias: et castrorum portam ducis principũq;

fuga clauserat: addita trepidatione elephantorum: quos territos æque, atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset: in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros uendere quæstorem iussit. Circunfusa inde omnis multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti cõsensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit: quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerabile esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent: tacite iudicarent: uocis usurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alii mortales stuperent: id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis, principibusque Hispanorum diuisa. & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos uellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros uẽderet iussu imperatoris quæstor: puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regii generis esse: ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuiâs, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se esse ait. Massium populares uocare. orbum à patre relictum, apud maternum auum Gallam Regem Numidarum educatum.

cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginensibus uenisset: in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante præliũ inysse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset: inscio auunculo clàm armis equoq; sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in præceps captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset: uocatum eum interrogat: uellet'ne ad Masanissam reuerti? Cum effusis gaudio lachrymis cupere uero diceret: tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: iussisq; prosequi quoad uellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem consequeretur: anceps id ratus, ne Mago atq; Asdrubal cum eo iungerent copias: præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquũ æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucas post prælium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem saltu castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius, & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem uenere: serum post male gestam rem auxilium: Consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusq; prouinciæ regione animorum Hispanis esset: unus Asdrubal Gisgonis ultimam Hispaniæ orã, quæ ad Oceanum, & Gades uergit: ignaram adhuc Romanorum esse, eoq; Carthaginensibus satis fidam cen

sebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem constabat: beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice, priuatim'q; esse: nec transitionibus finem ante fore: quàm omnes hispani milites aut in ultima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginensium non censuisset: eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam: ubi belli caput, & rerum summa esset. simul & Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum eius cum transitionibus, tum aduerso prælio imminutum hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romanis manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumq; uagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre: hostium oppida, atq; agros populari. His decretis, ad exequenda, quæ statuerant: duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum ingenio magis quàm uirtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere fama. Marcellus etiam aduerso rumore esse: super quàm quod primo male pugnauerat: quia uagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publitius Bibulus tri. plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat: assiduis concionibus infamem, inuisum'q; plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat. cũ

tamen necessarij Claudij obtinuerunt: ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea: quæ inimici obijcerent: nec de imperio eius abrogando absente ipso agerent. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam uenit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebis'q;, & omnium ordinum. accusauit'q; tribunus ple. non Marcellum modo: sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri: ut Anibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat: diutius'q; ibi, quam Carthagine uixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum: ut non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur: sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus: qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flaminius. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat: q eam prouinciā proprætor obtinebat. Itaq; confestim eò missus Marcellus consul designatus: qui rem inspiceret: ac si digna uideretur: exercitu acito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem patentibus cum libertate, ac le=

gibus suis responsum ab senatu est: ut redirẽt: cum Fabius consul Romam uenisset. Ludi & Romani, & Plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Claudius, & Ser. Sulpitius Galba, Plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabant iure aut tribunum ple. fuisse: aut ædilem esse: quod patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio ꝑ decem annos fuerat: uiuere, atq; in hostiũ potestate esse, satis cõstabat. Vndecimo anno punici belli cõsulatum inierũt M. Marcellus quintũ, (ut numeretur cõsulatus, quẽ uitio creatus nõ gessit) et Quitius Crispinus. Vtrisq; cõsulibus Italia decreta prouĩcia ẽ: et duo consulares prioris anni exercitus: (tertius tum erat Venusiæ: cui M. Marcellus præfuerat) ita ut ex tribus eligerent duos, quos uellent: tertius ei traderetur: cui Tarentum, & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pontifici maximo peregrina: & quæ senatus censuisset: Sex. Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flaminio Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fuluio Flacco: ut prouinciam Capuam, in qua & T. Quintius prætor fuerat: cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est: ut proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est: ut proprætor Galliam eandẽ prouinciam cum ijsdem duabus legionibus obtineret: quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Arunculeio decretum ab senatu. Latumq; de

prorogando imperio ad populum est. Qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat: additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues: quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat: quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat: magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: CC nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæ, Sardiniæq; impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoq; enim in annum prorogatum imperium est) classem, quæ ad Siciliam erat: nauium LXX obtineret. adderet eò XXX naues: quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si uideretur ei: prædatum in Africam traijceret. Et P. Sulpitio, ut eadem classe Macedoniam, Græciamq; prouinciā haberet: prorogatū in annū imperiū est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant: legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset: ut scriberent, consulibus permissum. Vna & uiginti legionibus eo anno defensum imperium romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum: ut naues longas XXX ueteres reficeret: quæ Hostiæ erāt: & uiginti nouas naues socijs naualibus impleret: ut quinquaginta nauium classe oram maris uicinam urbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum: nisi cum successor uenisset. Idem &

Tubulo imperatum: ut inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat: quod prodigijs aliquot nuntiatis, nõ facile litabant. Ex Campania nuntiata erant: Capuæ duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs, (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Cassini examen apũ ingens in foro consedisse. Et Hostiæ murum, portamq́; de cœlo tactam. Cære uulturium uolasse in ædem Iouis. Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ: diuq́; non impetrata pax deûm. in capita consulum, Rep. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Conss. à P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant: inde omnes deinceps prætores urbani fecerant. sed in unum annum uouebant: dieq; icerto faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in urbem, agrosq́;: quæ tamen magis in morbos longos, quàm in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa, & supplicatum per compita tota urbe est: & P. Licinius Varus prætor urbis legẽ ferre ad populum iussus: ut hi ludi in perpetuum in statum diem uouerentur. Itaq; ipse primus ita uouit: fecitq́; ante diem III Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama in dies grauior, et cura crescere patribus. itaq; C. Hostilio scriptum est: ne differret obsides ab Arretinis accipere. &, cui traderet Romam deducendos: C. Terentius

Varro cum

Varro cum imperio missus. qui ut aduenit: extemplo Hostilius legionem unam, quae ante urbem castra habebat: signa in urbem ferre iussit: praesidiaq; locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad consyderandum tempus peteret: aut ipsos extemplo dare: aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunis militum, praefectisq; sociûm, & centurionibus: ne quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusq; factum. septem principes senatus, prius quàm custodiae in portis locarentur: ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari coeptus esset: desyderati: bonaq; eorum uenierunt. a caeteris senatoribus CXX obsides, liberi ipsorum accepti: traditiq; C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quàm ante fuerant: in senatu fecit. itaq; tanquam imminente hetrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius: eâq; habere in praesidio urbis. C. Hostiliũ cum caetero exercitu placuit totam prouinciam peragrare: & cauere: ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione uenit: claues portarum cum magistratus poposcisset: negantibus ys comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitq; cum cura: ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intensius monuit: ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret: si nequid mouere possent, praecauisset. De Tarentinis inde magna conten=

tione in senatu actum coram Fabio : defendente ipso,
quos ceperat armis : alijs infensis : & plerisq; æquan
tibus eos Campanorum noxæ, pœnæq;. S.C. in sen-
tentiam M. Acilij factum est : ut oppidum præsidio
custodiretur : Tarentiniq; omnes intra mœnia contine
rentur : res integra postea referretur : cum tranquil-
lior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis ta
rentinæ haud minore certamine actum est : alijs sen
tentijs notantibus præfectum : quod eius socordia Ta
rentum proditum hosti esset : alijs præmia decernenti-
bus : quod per quinquennium arcem tutatus esset : ma
ximeq; unius eius opera receptum Tarentum foret : me
dijs ad censores, non ad senatum notionem de eo perti
nere dicentibus. cuius sententiæ & Fabius fuit. adie-
cit tamen : fateri se opera Liuij Tarentum receptum :
quod amici eius uulgo in senatu iactassent. neq; enim
recipiendum fuisse : nisi amissum foret. Consulum
alter Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q.
Fuluius Flaccus habuerat : cum supplemento in Luca-
nos est profectus. Marcellum aliæ atq; aliæ obiectæ
animo religiones tenebant. in quibus : quod, cum bel
lo gallico ad Clastidium ædem Honori, & Virtuti uo
uisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur :
quod negabant unam cællam duobus recte dedicari.
quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid ī ea factum
esset : difficilis procuratio foret : quod utri deo diuina
res fieret, sciri non posset. neq; enim duobus, nisi certis
deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes ap-
properato opere. neq; tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ
sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno

Venusiæ reliquerat: cum supplemento proficiscitur.

Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, qui magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur: omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia acerserat: & naues indidem acitæ erant: quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est: quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam a Venusia exercitum fama erat: cui coniungi uolebat. Itaq; in Apuliam ex Brutijs reditum est: & inter Venusiam, Bantiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt: auerso ab Locris bello. Ibi ambo consules ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire: haud dubia spe: si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis: debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus uicerat: uictusq; erat: ut cum eodem si dimicandum foret: nec spem, nec metum ex uano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaq; totus in suas artes uersus insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra uario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent: nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajceret: scribunt. Et ut ab terra quoq; oppugnari mœnia possent: ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat: duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent: mittit ad insidendam ab Tarento uiam. Ibi sub tumulo

Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent: ad duo millia armatorum cæsa: & mille & CC fermè uiui capti. alij dissipati fuga per agros, saltusq; Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter punica & romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ uergeret ad hostiũ castra: esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat. quorum interdiu nemo ab statione mouebatur: ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant uulgo in castris romanis: occupandum eum tumulum esse: & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret: uelut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ, quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis nostris certius dabit consilium. Consentiente Crispino, cum equitibus ducentis & uiginti, ex quibus XL Fregellani, cæteri Hetrusci erant: proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum: simul & duo præfecti sociûm, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam prodidere memoriæ Cons. Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum: in secunda omnia comparuisse: quæ assolent. Auctum etiam uisum in capite: nec id sanè aruspici placuisse: quod secundum trunca & turpia exta nimis læta apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale: ut nun

quam satis castra castris collata crederet. Tum quoq; uallo egrediens signum dedit: ut ad locum miles esset paratus: ut si collis, in quem speculatum irent: placuisset: uasa colligerent: ac sequerentur. Exiguum campi ante ea castra erat: inde in collem aperta undiq;, & conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequaquã in spem tantæ rei positus, sed si quos uagos pabuli, aut lignorum causa longius à castris progressos posset excipere: signum dat: ut pariter ab suis q̃sq; latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat: quàm circumiere, qui ab tergo includerent uiam. Tum undiq; omnes exorti: & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea ualle consules essent: ut neque euadere possent in iugum occupatum ab hoste: nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset: ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetruscis Fregellani: donec integri consules hortando, ipsiq; ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam uulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum uidêre: tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfecti A. Manlius tribunus mi- * litum: & ex duobus præfectis sociûm M. Aulius occisus: Arennius captus. & lictores consulum quinq; uiui in hostium potestatem uenerunt. cæteri aut interfecti: aut cum consule effugerunt. equitum tres & XL aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti uiui

capti. Et tumultuatum in castris fuerat: ut consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate, (maior iam enim LX annis erat) neq; pro ueteris prudentia ducis, tam improuide isset: collegamq;, & prope totam Remp. in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim: si, quæ de Marcelli morte uariãt authores: omnia exequi uelim. Vt omittam alios: C. Lælius triplicem rei gestæ ordinem edit: unam traditam fama: alteram scriptam laudatione filij: qui rei gestæ interfuit: tertiam: quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat: ut tamen pleriq; loca speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circunuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni: castra in tumulum, in quo pugnatum erat: extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo uulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est monteis: in ijs loco alto & tuto undiq; castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendã, alter ad cauendam fraudem. Annullo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne cui dolus necteretur à pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios: occisum collegam esse: annuloq; eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic

nuntius consulis Salapiam uenerat: cum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset: Salapiam uenturũ. parati milites essent: qui in præsidio erant: si qua opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorũ rati occasionem supplicij petere, misso retro nuntio, (perfuga autem romanus erat) ut sine arbitro milites, quæ uellent, agerent: oppidanos per muros, urbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, uigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portã, qua uenturum hostem rebantur: quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta uigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum: & arma romana habebant. ij ubi ad portam est uentum: latine omnes loquentes excitant uigiles: apeririq; portam iubent. consulem adesse. Vigiles uelut ad uocem eorum excitati, tumultuari: trepidare: moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim uectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis: ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter: cum perfugæ certatim ruunt per portam. & cum sexcenti ferme intrassent: remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij è turri eius portæ murisq; saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal sua & ipse fraude captus abijt: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem: quã Cincius summa ui, operibus, tormentorumq; omni gene

re ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti, retenturum defensurumq; se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius: Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; ubi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit: & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat: quàm quod par uiribus esset: anceps certamen erat. deinde ut superuenere Numidæ: tantus pauor Romanis est iniectus: ut passim ad mare, ac naues fugerent, relictis operibus, machinisq;: quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit: exercitum, cui collega præfuerat: M. Marcellum tribunum militum Venusiam adducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit: quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam uenire: quia nec uiæ laborem passurus uideretur: & de Tarento solicitus esset: ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti uiros prudenteis: cum q; bus quæ uellet, de Rep. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius consulis, et metum de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusiam miserunt: & ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius: cum paucas ante diebus ex Si

cilia rediſſet. Hi nuntiare conſuli iuſſi: ut ſi ad comitia ipſe Romam uenire non poſſet: dictatorem in agro romano diceret comitiorum cauſa. ſi conſul Tarentum profectus eſſet: Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones: in qua plurimas ſociorum urbes tueri poſſet. Eadem æſtate Valerius cum claſſe centum nauium ex Sicilia in Africam tranſmiſit: & ad Clupeam urbem excurſione facta, agrum late nullo ferme obuio armato uaſtauit. inde ad naues raptim prædatores recepti: quia repente fama accidit: claſſem punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum iis haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis aliis, cum magna terreſtri naualiq; præda Lilybæum rediit. Eadem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas Tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat: & Aetoli nauibus per fretum, quod Naupactum, & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque Regem Aſiæ, quia Aetoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum proximo concilio detulerant: fama erat in Europam traiecturum. Ob hoc Philippo in Græciam deſcendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce Phyſia, qui prætor in eum annum cum abſente Attalo creatus erat: occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum: & ferme mille ex romana claſſe à P. Sulpitio miſſos. Aduerſus hunc ducem, atq; has copias Philippus bis proſpero euentu pugnauit: multos admodum hoſtium utraq; pugna occidit. Inde cum

Aetoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese: Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasq; circa stationes, et aliam opportunitatem maritimam, terrestrēq;. Eò legati ab Rege Aegypti Ptolemæo, Rhodijsq; & Atheniensibus, & Chijs uenerunt ad dirimendū inter Philippum, atque Aetolos bellum. Adhibitus ab Aetolis ex finitimis pacificator Amynander Rex Athamanum. Omniū autem non tanta pro Aetolis cura erat, ferocioribus, quàm pro ingenijs Græcorū gentis: quàm ne Philippus, regnumq; eius graue libertati futurum rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioq; ei et locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde Rex per Thessaliam Bœotiamq;, Chalcidem Eubœæ uenit: ut Attalum, quē classe Eubœam petiturum audierat: portubus, & litorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitum, leuisq; armaturæ Argos uenit. Ibi curatione Hereorum, Nemeorumq; suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonum Reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de ætolico finiendo bello actum: ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia uixdum induciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam uenisse, & roma-

nam classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant: quæ ad Phaleram egerant de pace: primi questi sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse: nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: Romanis restitueretur Athamanis, Cordileo, Pleurato, Archide. Enimuero indignum ratus Philippus uictos uictori sibi ultro conditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepegisse, dixit, spem ullam habentem quieturos Aetolos: sed ut omnes socios testes haberet: se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit: quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum: & quinque longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab Rege Prusia uenientibus nauibus: statuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris. ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus: quæ celebrari uolebat præsentia sua. Occupato Rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius, quàm inter belli tempora remittente animum, Sulpitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem, & Corinthum: agrumq; nobilissimæ fertilitatis effuse uastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimq; cum equitatu profectus, iussis se subsequi peditibus, palatos passim per agros, grauesq; præda, ut qui nihil tale metue-

pax

*

rant: adortus Romanos compulit in naues. Classis romana haudquaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorũ quoq;, qui reliq erant: celebritatem quantæcunq; de Romanis tum uictoriæ partæ fama auxerat: lætitiaq; ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam: quod populariter dempto capitis insigni, purpuráq;, atque alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetq; haud dubiam eo facto spem libertatis: nisi omnia intoleranda libidine fœda, ac deformia effecisset. uagabatur enim cum uno, aut altero comite per maritas domos dies noctesq;: et submittendo se in priuatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs uanam ostendisset: totam in suam licentiam uerterat. neque enim omnia emebat: aut eblandiebatur: sed uim flagitijs adhibebat: periculosumq; & uiris, & parentibus erat: moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. uni etiam principi Achæorum Arato adēpta uxor nomine Polycratia: ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solēni Nemeorum peracto, paucisq; additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumq; in urbem erat: eijciendum. Cycliadas, (penès eum summa imperij erat) Achæiq; ad Dymas Regi occurrēre, & Eleorum accensi odio, quod à cæteris Achæis dissentirent: & infensi Aetolis: quos romanum quoq; aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem: qui eleũ agrũ

a' dymæo dirimit. Primum diem, quo fines hostium ingressi sunt: populando absumpserunt. postero die acie instructa ad urbem accesserunt, præmissis equitibus: qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset: intrasse Elim. Itaq; improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquam inter Aetolos, Eleosq; romana signa, atq; arma cognouere. Et primo recipere suos uoluerat Rex: deinde contracto iam inter Aetolos, & Triballos (Illyricorum id est genus) certamine, cum urgeri uideret suos: & ipse Rex cum equitatu in cohortem romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum in caput Regem effudisset: atrox pugna utrinque accensa est: & ab Romanis impetu in Regem facto: et protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit: cum pedes inter equites coactus esset prælium inire. deinde cum iam impar certamen esset: caderentq; circa eum multi: & uulnerarentur: raptus ab suis, atq; alteri equo iniectus fugit. Eo die castra V millia passuum ab urbe Eleorum posuit. postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellũ, quod Pyrgum uocant: duxit: quo' agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. eam inconditam, inermemq; multitudinem primo statim terrore aduentiens cepit: compensaueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq; (fuerunt autem

quatuor millia hominum: pecorumq; omnis generis ad millia uiginti) nuntius ex Macedonia uenit Eropum quendam corrupto arcis præsidijq; præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam uicos: & Dardanos etiam concire. Omisso igitur achaico, atq; ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphanta ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achaiam, Bœotiamq;, & Eubœam, decimus castris Demetriadē in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere: ac descendisse in agrestæū campum: famamq; inter barbaros celebrem esse: Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuētum ab Aetolo quodam, platumq; in Aetoliá ad Scerdiletum, cui notū erat insigne galeæ: famam interfecti Regis uulgauit. Post profectionem ex Achæia Regis Sulpitius Aeginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq; haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus Rex, & P. Sulpitius Aeginæ hybernarunt.

Exitu huius anni T. Quintius consul, dictatore comitiorum ludorumq; faciendorum causa dicto L. Mālio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti uelut orbam Remp. reliquerant. Dictator

Manlius magistrum equitum C. Seruilium, qui tum ædilis curulis erat: dixit. Senatus quo die primum est habitus: ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Aemilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus, fecerat: & in quinquennium uouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in insequens lustrum uouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam propè hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, una præcipua cura patres, populumq; incessit consules primo quoq; tempore creandi: ut eos potissimum crearent: quorum uirtus satis tuta à fraude punica esset. Cum toto eo bello damnosa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuissent: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis romani pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circunspicerent patres quos nam consules facerent: longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem, acrioremq;: quàm tempora belli postularent: aut hostis Annibal. temperandum acre ingenium eius moderato, & prudenti uiro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat, multis annis ante ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat: ut & rus migraret: & per multos annos & urbe, & omni cœtu careret hominum. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius

Leuinus consules reduxerant eum in urbem. sed erat ueste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præ se referens in uultu habituq; insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eũ tondere, & squallorem deponere, & in senatum uenire, fungiq; alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur: stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se: causamq; sermonibus præbuit: indigno iniuriam à populo factam: magnoq; id damno fuisse: quod tam graui bello nec opera, nec consilio talis uiri usa Respub. esset. C. Neroni neq; Q. Fabium, neq; M. Valerium Leuinum dari collegas posse: quia duos patritios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturusq; esset. egregium par consulum fore: si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eã rem in ciuitate, is, cui deferebatur honos: abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non miseritos candidam togam inuito offerre. eodem honores, pœnasq; congeri. si bonum uirum ducerent: quid ita pro malo, ac noxio damnassent? quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc, taliaq; arguentem, & querentem castigabant patres: & M. Furiũ memorantes reuocatum de exilio patriam pulsum sede sua restituisse. ut parentum sæuitiam, sic patriæ pa-

tiendo ac

tiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Portius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator, & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor missus: ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitū iret: quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: uiseretq;, quæ ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat: quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset: adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent: domos redirent: scirentq; sua omnia ijs, quæ ante bellum habuissent: reddere populum romanum. Quia periculosissimus annus imminere uidebatur: neq; consules in Rep. erant: in consules designatos omnes uersi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quis eorum prouinciam, quem hostem haberet: uolebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autem nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignioresq; Liuio sua calamitas fecerat: quod spretum se in ea fortuna credebat. itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus: ut positis simultatibus, communi animo

consilioq; administrarent rempublicam. Prouinciæ ijs non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani, alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat: decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent: addito urbano eligeret, quem mallet: qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset: nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictũ autem à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eiq; in annũ imperiũ esset. et C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciã: pro Tarento Capuam: legio una data est: cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primum legati nuntiauerant: eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnum pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda: Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant: misisse se cum Massiliensibus ducibus: qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere: Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari: nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus: inauguratusq;. Et Cn. Cornelius Dolobella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martij: qui biennio ante

mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censa ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus: quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam uenisset: comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio. & plebeijs ludis biduum instauratum est ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorũ causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant: prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina: ut tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Portio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX ita per prouincias diuisa: ut binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum, & Salentinos: unam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Prius quàm consules proficiscerentur: nouendiale sacrum fuit: quia Veijs de cœlo lapidauerat. Sub unius prodigij (ut fit) mentionem alia quoque nuntiata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœ

Census

lo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant: sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuae lupus nocte portam ingressus uigilem laniauerat. Haec procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem unum fuit. & ex decreto pontificum iterum nouendiale instauratum: quod in Armilustro lapidibus uisum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum: Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum: q̃ quod is quoq;, ut Sinuessae biennio ante, incertus mas, an foemina esset, natus erat. Id uero aruspices ex Hetruria acciti foedum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro romano procul terrae contactu alto immergendum. uiuum in arcam condidere: prouectumq; in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices: ut uirgines ter nouenae per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris aede discerent conditum ab Liuio poeta carmen: tacta de coelo aedes in Auentino Iunonis Reginae. prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent: donoq; diuam placandam esse: aedilium curulium edicto in Capitolium conuocatae, quibus in urbe Roma, intraq; decimum lapidem ab urbe domicilia essent: ipsae inter se quinq; & XX delegerunt: ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta: lataq; in Auentinum: pure, casteq; a matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuae ab decemuiris edicta dies: cuius ordo talis fuit. Ab aede Apollinis boues foeminae albae duae porta Carmentali in urbem ductae: post eas duo signa

cupressea Iunonis Reginæ portabantur. tum septem et uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens et inconditum: si referatur. uirginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatiq;. à porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa constitit. per manus reste data, uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde uico Tusco, Velabroq; per Boarium forum in cliuum publicum, atq; ædem Iunonis Reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ: & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius, intentiusq;, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam et belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat: unde scriberent milites. itaq; colonos et maritimos, qui sacrosanctam uacationem dicebantur habere: dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam: ut quo quisque iure uacationem haberet: ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum uenerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antiâs, Anxurâs, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum uacationes suas quisq; populus recitaret: nullius, cum in Italia hostis esset: præter Antiatem, Hostiensemq;, uacatio obseruata est. earumq; coloniarum iuniores iureiurando adacti: supra dies triginta non pernoctaturos se extra mœnia coloniæ suæ: donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent: primo quoque tempore consulibus eundũ ad bellum: (nam et Asdru

bali occurrendum esse descendenti ab Alpibus: ne Gallos Cisalpinos, ne'ue Hetruriam erectam in spē rerū nouarum soliciataret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Brutijs: atq; obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus. collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti praeesset: electionem habere. intuleratq; mentionem de uolonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent: permutandiq;: & ex prouincijs, quos è Rep. censerent esse: traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undeuicesimam, & uicesimam legiones scripti, magni roboris auxilia. Ex Hispania quoq; à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt octo millia Hispanorum, Gallorumq;: & duo millia de legionibus militum: equitumq; mille octingentos, mistos Numidas, Hispanosq;. M. Lucretium has copias nauibus adduxisse. & sagittariorum, funditorumq; ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romae tumultum literae ex Gallia missae ab L. Portio praetore: Asdrubalem mouisse ex hybernis: & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataq;: coniuncturaq; se transgresso in Italiam esse: nisi mitteretur in Ligures, qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret: progressurum. Hae literae consules raptim confecto delectu maturius, quàm constituerant, exire in prouin

cias coegerunt: ea mente: ut uterque hostem in sua prouincia contineret: neq; coniungi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat: recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium cum hominibus, locisq; pugnando per quinq; menses exhausisset: haudquaquam tam facilem, maturumq; transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Aruerni eum: deincepsq; aliæ gallicæ, atque alpinæ gentes: sed etiam secutæ sunt ad bellum: & cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea inuia fuerant: ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. insuetati nanque antea alienigenis, nec uidere ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi humano insociales erant: & primo ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes, suaq; castella, & pecorum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur: satis edocuerat: uiam tantum Alpes esse: duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumq; spatio discretas, de imperio, & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat: id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat: corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationē

esse: & nobilitas coloniae induxerat eum, magnum se excidio eius urbis terrorem caeteris ratum iniectu=rum. Non ipsum solum ea oppugnatio impediit: sed Annibalē post famā transitus eius tanto spe sua celerio rem, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem non solum quàm lenta urbium oppugna tio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam co-loniam ab Trebia uictor regressus tentasset. Consu les diuersis itineribus profecti ab urbe uelut in duo pa riter bella, distenderant curas hominum, simul recor-dantium: quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiae clades: simul, cum illa angeret cura: quos tam propitios urbi atq; imperio fore deos: ut eodem tempo=re utrobiq; Resp. prospere gereretur: aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Trasimenum, & Cannas praecipitasset roma na respublica: prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, duos exerci-tus ex parte delesset: multa secunda in Italia, Siciliaq; gesta quassatam Remp. excepisse: et ipsum interuallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur: spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italia accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare urbem Romam: & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eo-rum prior uicisset: intra paucos dies castra cum alte=ro iuncturum. Terrebat et proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis ho-mines digredientes in prouincias consules prosecuti

sunt· Memoriæ proditum est: plenum adhuc ira in ciues M·Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q· Fabio, ne prius quàm genus hostium nosset: temere manum consereret: respondisse: ubi primum hostium agmen conspexisset: pugnaturum· cum quæreretur: quæ causa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus uictis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Prius quàm Claudius consul in prouinciam ueniret: per extremum finem agri larinatis ducentem in Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C· Hostilius Tubulus incomposito agmine terribilem tumultum intulit· Ad quatuor millia hominum occidit: nouem signa militaria cepit· Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q· Claudius: qui per urbes agri salentini castra disposita habebat· Itaq; ne cũ duobus exercitibus simul confligeret Annibal: nocte castra ex agro tarentino mouit: atque in Brutios concessit· Claudius in Salentinos agmen conuertit· Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio· Ibi ex utroq; exercitu electa peditum quadraginta millia: duo millia & quingenti equites: quibus consul aduersus Annibalem rem gereret· reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus: ut Q· Fuluio proconsuli traderet· Annibal undiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidijs agri brutij habuerat: in Lucanos ad Grumentum uenit, spe recipiendi oppida: quæ per metum ad Romanos defecissent· eodem à Venusia consul romanus exploratis itineribus contendit: & mille ferè et quingentos passus castra

ab hoste locat. Grumenti mœnibus propè iunctum uidebatur Pœnorum uallum. quingenti passus erant inter castra punica, ac romana. interiacebat campus: colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginensium, dextro Romanorum, neutri suspecti: quod nihil syluæ, neq; ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebant. id modo Romanum quærere apparebat: ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis uiribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant: quinq; cohortibus additis quinq; manipulis, nocte iugum superare, & in auersis uallibus consydere iubet: exurgendi tempus ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociûm edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumq; in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere: ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul uidet: tribuno militũ tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat: ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim se campo fudisse: ut sterni, obteriq;, prius quàm instruantur: possint. Nondum Annibal è castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. itaq; excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat

equites terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes, ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit: ita conserunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantes'q; (quod nisi in uetere exercitu, & duci ueteri haud facile est) inter tumultum, ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium, ac manipulorum decurrẽtium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris: iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorq; cædes fuit: quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus uia nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat: quatuor occisi: duo capti. Et circa Romanorum, sociorum'q; ductores ceciderunt. *
Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijsductis, posteaquam neminem signa contra efferre uidit: spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis: ut propè inferre signa uideretur. donec Annibal tertia uigilia crebris ignibus tabernaculis'q;, quà pars castrorum ad hostes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo portis'q; se ostenderent: relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit: successit uallo romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se, ual-

loq; ostentauere: frustratiq; aliquandiu hostes, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulauerant: parte ulla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam tuta omnia satis esse exploratum est: inferri signa iussit. tantumq; ibi moratus, dum milites ad prædam discurrerent: receptui deinde cecinit: multoq; ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & uestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret: Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouũ comparandũ missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus uenerat itineribus repetit: atq; inde Cannusium procedit. Nunquam Nero uestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur: in lucanos, ne regio ea sine præsidio esset: accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placẽtiæ obsidione abscessit: quatuor galli equites, duo numidæ cum literis ad Annibalem missi, cũ per medium hostem totam fermè longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalẽ sequuntur: incertis itineribus Tarentum delati, à uagis per agros pabulatoribus romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus

fateri uera coegit: edocuerunt: literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erãt, signatis L. Virginio tribuno mil. ducendi ad Claudiũ consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui ubi ad consulem peruenerunt: literæq; lectæ per interpretem sunt: & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse Reip. ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisq; finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid improuisum, inopinatumq;, quod cœptũ non minorem apud ciues, quàm hosteis terrorem faceret: perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu uerteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul et ipsos patres conscriptos q̃d pararet, edocet: ut cum in Vmbria occursurum se Asdrubal fratri scribat: legionem à Capua Romam accersant: delectum Romæ habeant: exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi inde per agrum larinatem, marrucinum, ferentinum, prætutianum, quà exercitum ducturus erat: ut omnes ex agris urbibusq; commeatus paratos militi ad uescendum in uiam deferrent: equos, iumentaq; alia producerent: ut uehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium, sociorumq; quod roboris erat, delegit: sex millia peditum, & mille equites. pronuntiat: occupare se in Lucanis proximam urbem, punicumq; in ea præsidium uelle: ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis itineri-

bus poterat, ad collegam ducebat: relicto Q. Tatio legato: qui castris praeesset. Romae haud minus terroris, ac tumultus erat: quàm fuerat biennio ante: cum castra punica obiecta romanis moenibus, portisq; fuerant. neq; satis constabat animis: tam audax iter consulis laudarent: uituperarent'ne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum. Castra propè Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu: cui detractũ foret omne, quod roboris, quod floris fuerat: & consulem in Lucanos ostendisse iter: cum Picenum, & Galliam peteret: castra relinquentem nulla alia re tutiora, quàm errore hostis: qui ducem inde, atque exercitus partem abesse ignoraret. Quid futurum: si id palàm fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu uelit? aut castra inuadere praedae relicta, sine uiribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse: cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella punica facta: duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, aeque impigrum ducem, per tot in Hispania annos romano exercitatum bello, gemina uictoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma gallicis gentibus, multo magis quàm Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in iis locis hunc coegisse exercitum: quibus ille maiorem partem militum fame, ac

ſrigore, quæ miſerrima mortis genera ſint: amiſiſſet. Adijciebant etiam periti rerum Hiſpaniæ: haud cum ignoto duce C. Nerone congreſſurum: ſed quem in ſaltu impedito deprehenſus forte haud ſecus, quàm puerum: conſcribendis fallacibus conditionibus pacis fruſtratus eluſiſſet. Omnia maiora etiam uero præſidia hoſtium, minora ſua, metu interprete ſemper in deteriora inclinato, ducebant. Nero poſtquam tantum interualli ab hoſte fecerat: ut detegi conſilium ſatis tutum eſſet: paucis milites alloquitur. Negat ullius conſilium imperatoris in ſpeciem audacius, re ipſa tutius fuiſſe: quàm ſuum. Ad certam eos ſe uictoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non antequam ad ſacietatem ipſius peditum atq; equitum datæ ab ſenatu copiæ fuiſſent, maiores, inſtructioresq;: quàm ſi aduerſus ipſum Annibalem iret: profectus ſit: eo ipſos, quantuncunq; uirium momentum addiderint: rem omnem íclinaturos. auditum modo in acie, (nam ne ante audiretur, daturum operam) alterum conſulem, & alterum exercitum adueniſſe, haud dubiam uictoriam facturum. Famam bellum conficere: & parua momenta in ſpem, metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene geſta parte fructum propè omnem ipſos laturos. Semper quod poſtremum adiectum ſit: id rem totam uideri traxiſſe. Cernere ipſos: quo concurſu, qua admiratione, quo fauore hominum iter ſuum celebretur. Et Hercule per inſtructa omnia ordinibus uirorum, mulierumq; undique ex agris effuſorum inter uota, & preces, & laudes ibant. illos præſidia reipublicæ,

uindices urbis Romæ imperijq́; appellabant. in illorum armis, dexterisq́; suam, & liberorum suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos, deasq́; precabantur: ut illis faustum iter, felixq́; pugna, matura ex hostibus uictoria esset: & damnarentur ipsi uotorum: quæ pro ijs suscepissent: ut quemadmodũ nunc soliciti prosequerentur eos: ita paucos post dies læti ouantibus uictoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisq́;: & offerre: & fatigare precibus: ut quæ ipsis, iumentisq́; usui essent: ab se potissimum sumerent. benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites: nequid ultra usum necessarium sumerent. nihil morari: nec ab signis subsistere: cibum capientes diem ac noctem ire: uix quod satis ad naturale desyderium corporum esset: quieti dare. Et ad collegam præmissi erant: qui nuntiarent aduentum: percunctarenturq́;: clàm, an palàm, interdiu, an noctu uenire sese uellet: ijsdem, an alijs consydere castris. Nocte clàm ingredi melius uisum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat: ut tribunus tribunum, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq; enim dilatari castra opus esse: ne hostis aduentum alterius consulis sentiret. & coartatio plurium in angusto tendentium facilis futura erat: quod claudianus exercitus nihil ferè, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum uoluntarijs agmen erat: offerentibus sese ultro & ueteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus: quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq́; uirium aptum militiæ uidebatur: conscripserat.

rat. Ad Senam castra alterius consulis erant. quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaq; cum iam appropinquaret: tectus montibus substitit Nero: ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq; ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum: cui & L. Portius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insyderet angustos saltus: ut transitum clauderet: modo ab latere, aut ab tergo carperet agmen: ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabant sententiæ: ut, dum fessum uia ac uigilijs reficeret militem Nero: simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies: tempus pugnæ differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare instituit: ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset: temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset: uelut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi: nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat: deleri exercitum Asdrubalis posse: redireq; in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det: eum & illa castra prodere Annibali: & aperire in Galliam iter: ut per otium, ubi uelit, Asdrubali coniungatur. Extemplo signum dandum: & exeundum in aciem: abutendumq; errore hostium absentium, præsentiumq;: dum neq; illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus, & ualidioribus rem esse. Concilio dimisso, signum pugnæ

proponitur: confestimq; in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit: quod Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta uetera hostium notauit: quæ ante non uiderat: & strigosiores equos. multitudo quoq; maior solita uisa est. Suspicatus id quod erat, receptui propere cecinit: ac misit ad flumen: unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent: & notari oculis: si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti uia, essent. simul circumuehi procul castra iubet: specularíq;: num auctum aliqua parte sit uallum: & ut attendant: semel, bis'ne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent: castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant: sicut ante aduentum consulis alterius fuerant: una Liuij: altera L. Portij. neutris quicquam, quo latius tenderetur: ad munimenta adiectũ. Illud ueterem ducem, assuetumq; romano hosti mouit: quod semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse. et quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id, quod erat, suspicari poterat: tantæ rei frustratione Annibalem elusum: ut ubi dux, ubi exercitus esset: cum quo castra collata habuerit: ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum. magnopere uereri: ne perditis rebus serum ipse auxilium uenisset: Romanisq; eadem iam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset. interdum literas suas ad eum nõ peruenisse, credere: interceptisq; ijs, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, uigilia prima dato si

gno, ut taciti uasa colligerent: signa efferri iussit. In trepidatione, & nocturno tumultu duces parum intenti iter asseruare, alter in destinatis iam inde ante animo latebris subsedit: alter per uada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primo per agros palatur: fessiq; aliquot somno, ac uigilijs sternunt corpora passim: atq; infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux uiam ostenderet: ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis sinus, flexusq; cum errore uoluens haud multum processisset: ubi prima lux transitum opportunum ostendisset: transiturus erat. sed cum, quantum à mari abscedebat: tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret uada: diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti. Nero primum cum omni equitatu aduenit: L. Portius deinde assecutus cum leui armatura. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte: incursarentq; : & iam omisso itinere, quod fugæ simile erat: castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam uellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri modo, sed ad conserendum extemplo prælium instructis, armatisq;. Sed ubi omnes copias coniunxerunt: directaq; acies est: Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugnã instruit: media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omissa munitione castrorum, postquam pugnandum uidit: in prima acie ante signa elephantos collocat: circa eos læuo in cornu aduersus Claudium Gallos opponit: haud tantum eis fidens: quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum cornu aduersus M. Li

uium sibi, atque Hispanis, & ubi maxime in uetere milite spem habebat: sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi. sed longior, quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispani tenebant: cum sinistro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens cessabat. collis oppositus arcebat: ne aut à fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium, Asdrubalemq́; ingens contractum certamen erat: atroxq́; cædes utrinque edebatur. ibi duces ambo: ibi pars maior peditum, equitumq́; romanorum: ibi Hispani, uetus miles, peritusq́; romanæ pugnæ: & Ligures, durum in armis genus. eodem uersi elephanti: qui primo impetu turbauerant antesignanos: & signa mouerant loco: deinde crescente certamine & clamore, impotentes iam regi, inter duas acies uersari, uelut incerti quorum essent: haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo uagis. Claudius, quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus? clamitans militibus, cum in aduersum collem frustra signa erigere conatus esset: postquam ea regione penetrari ad hostem non uidebat posse: cohortes aliquot subductas è dextro cornu, ubi stationē magis segnem, quàm pugnā futuram cernebat: post aciem circunducit: & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrū hostium latus incurrit: tantaq́; celeritas fuit: ut cum ostendissent se ab latere: mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani, Liguresq́;: & ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis

fuit. nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratiq; somno passim per agros: & qui aderant: itinere ac uigilijs fessi, intolerantissima laboris corpora, uix arma humeris gestabant. Et iam diei medium erat: sitisq;, & calor hianteis cædendos, capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus, quàm ab hoste interfecti. fabrile scalprum cum malleo habebant. id, ubi sæuire belluæ, ac ruere in suos cœperant: magister inter aures positum ipsa in compage, qua iungitur capiti ceruix: quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerrima uia mortis in tantæ molis bellua inuenta erat: ubi regendi spẽ uicisset. primusq; id Asdrubal instituerat: dux cum sæpe aliâs memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterq; obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuenteisq; tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit: omissamq; pugnam aliquot locis restituit. postremo cum haud dubia fortuna hostium esset: ne superesset tanto exercitui suum nomen secuto: concitato equo se in cohortem romanam immisit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat: pugnãs cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hostium interfectum est. redditaq; æqua cannensi clades uel ducis, uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinq; millia & quadringenti. Præda magna alia tum omnis generis, tum auri etiam, argentiq;. ciuium etiam romanorum, qui capti apud hostes erant: supra quatuor millia capitum recepta. id solatij fuit pro amissis eo prælio mili-

tibus. nam haudquaquam incruenta uictoria fuit. octo fermè millia Romanorum, sociorumq; occisa. Adeoq; etiam uictores sanguinis, cædisq; ceperat satietas: ut postero die, cum esset nuntiatum Liuio consuli: Gallos Cisalpinos, Liguresq;, qui aut prælio nõ affuissent: aut inter cædem effugissent: uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo, aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur: omnes deleri: supersint, inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ uirtutis. Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam: citatiore, quàm inde uenerat, agmine die sexta ad statiua sua, atq; ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, quia nemo præcesserat nuntius: lætitia uero tanta, uix ut compotes mentium præ gaudio essent: celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, enarrariq; potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerat: nec quo uictoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit: ab orto sole ad occidentem, aut senator q̃s quam à curia, atq; ab magistratibus abscessit: aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat: in preces, obtestationesq; uersæ, per omnia delubra uagæ supplicijs, uotisq; fatigare deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit: duos narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant: uenisse ex prælio nuntiantes: cæsos hostes. & primo magis auribus, quàm animis id acceptum erat: ut maius, lætiusq;: quàm quod mente capere, aut satis credere possent: & ipsa celeritas fidẽ

impediebat: quod biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal perlatæ senatum curia exciuerunt: tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est: ut adire nuntius non posset: traheretur'q; a' percunctantibus, uociferantibus'q;: ut in rostris, prius quàm in senatu literæ recitarentur. tandem cum summoti, & coerciti a' magistratibus fuerunt: dispensariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit: in senatu primum, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs nulla ante futura fides erat: quàm legatos consulum, uel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tunc enimuero omnis ætas currere obuij: primus quisque oculis, auribus'q; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium usq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt: cum alij ipsos alij comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur: et ut quisq; audierat: exercitum hostium, imperatorem'q; occisum: legiones romanas incolumes, saluos consules esse: extemplo alijs porro' impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset: multo ægrius summota turba, ne patribus misceretur: literæ in senatu recitatæ sunt. inde introducti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis ipse planius omnia: quæ acta erant: exposuit, cum ingenti assensu, postre-

mo etiam clamore uniuersæ concionis: cum uix gaudium animus caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deûm: ut grates agerent: ab alijs domos: ut coniugibus, liberisq; tam lætum nuntium impertirent. Senatus, quod M. Liuius, & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium, legionesq; occidissent: supplicationem in triduum decreuit. Eã supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit. celebrata à uiris, fœminisq; est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: cum matronæ amplissima ueste cum liberis, perinde, ac si debellatum foret: omni solutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoq; ciuitatis ea uictoria mouit: ut iam inde haud secus, quàm in pace, res inter se contrahere, uendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset: caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat: proijci ante hostium stationes: captiuosq; Afros uinctos, ut erant, ostendi: duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem: & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico, familiariq; ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat: in extremum Italiæ angulum, Brutios, contraheret: & Metapontinos, ciuitatem uniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant: in Brutiũ agrum traduxit.

DECADIS TERTIAE

LIBER OCTAVVS.

c VM TRANSITV ASDRVbalis quantum in Italia declinauerat belli: tantum leuatæ Hiſpaniæ uiderentur: renatum ibi ſubito par priori bellum eſt. Et Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani, Pœniq;. Aſdrubal Giſgonis filius ad Oceanum penitus, Gadeis'q; conceſſerat. Noſtri maris ora, omnis'q; ferme Hiſpania, quæ in orientem uergit: Scipionis, ac romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Aſdrubalis cum nouo exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magoniq; iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria eſt: breui magnum hominum numerum armaſſet: Scipio aduerſus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis miſit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebāt autem & aſperitates uiarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraq; Hiſpaniæ ſunt: incluſæ) tamen nō ſolum nuntios, ſed etiam famam aduentus ſui prægreſſus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hoſtem peruenit. Eiſdem authoribus compertum eſt, cum decem circiter millia ab hoſte abeſſent: bina caſtra circa uiam, qua irent: eſſe: læua Celtiberos, nouum exercitum ſupra nouem millia hominum, dextra punica tenere caſtra. Hæc ſtationibus, uigilijs, omni iuſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa al-

tera soluta neglectaq;, ut barbarorum, & tyronum, & minus timentium: quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda esse ratus Syllanus, signa quàm maxime ad læuam iubebat ferri: necunde ab stationibus punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum hauddum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atq; ob id occulta, consydere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, trãs fugarum dicta affirmantes, uenerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt: acieq; iusta in pugnam uadunt. Mille passuum aberant: cum ab hoste conspecti sunt. trepidariq; repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem, & tumultum aduehitur. Erant in celtibero exercitu IIII millia scutata, & CC equites. hanc iustam legionem, & id fermè, quod roboris erat: in prima acie locat: leuem armaturam in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret è castris: uixdum in egressos uallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus: & gladijs res geri cœpta est. Cæterum asperitas locorum Celtiberis, quibus in prælio concursare mos est: uelocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis: nisi quod angustiæ, & internata uirgulta ordines dirimebant: et singuli, biniq; uelut cũ paribus conserere pugnam cogebantur. quod

ad fugam impedimento hostibus erat: id ad cædem eos, uelut uinctos præbebat. Et iam ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginenses, q ex alteris castris subsidio uenerant: perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, uix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi iam profligato prælio aduenerant: unius capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod ueterum peditum erat: secuti, decimo die in Gaditanã prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos: oppressa erat. Itaq; collaudato benigne Syllano. Scipio spẽ debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset: nactus, ad id, quod reliquum belli erat: in ultimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra tum forte ad sociorum animos in Betica continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugæ magis, q̃ itineris modo penitus ad Oceanum, & Gades ducit. Cæterũ quoad continuisset exercitum: propositum bello se fore ratus, anteq̃ freto Gades traijceret: exercitum omnem passim in ciuitates diuisit: ut & muris seipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit: dissipatum passim bellum: & circunferre ad singulas urbes arma, diutini magis, quàm magni esse operis: retro uertit iter. ne hostibus tamen eam relinqueret

regionem: L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis locis urbem, quam Oringin barbari appellabant: mittit. In Melessum finibus est sita, hispanæ gentis. ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuerat Asdrubali ad excursiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio castris propè urbem positis, prius quàm circumuallaret urbem: misit ad portas: qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq;: ut amicitiam potius, quàm uim experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur: fossa, duplicíq; uallo circũdata urbe, in treis parteis exercitum diuisit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est: atrox sanè, et anceps prælium fuit. nõ subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas: alij furcis ad idipsum factis detrudebantur: in alios lupi superne ferrei iniecti: ut in periculo essent: ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animaduertit Scipio: nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: & iam eo superare hostem: quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & punicum præsidiũ metu, ne prodita urbs esset: relictis stationibus in unum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit: ne, si hostis urbem intrasset: sine discrimine, Pœnus, an Hispanus esset: obuij passim cæderentur. itaq; pa-

tefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt: scuta præ se tenentes: ne tela procul coniicerentur: dextras nudas ostentantes: ut gladios abiecisse appareret. Id utrum parum ex interuallo sit conspectum: an dolus aliquis suspectus fuerit: incompertũ est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, q̃ aduersa acies cæsi: eademq; porta signa infesta urbĩ illata. & alijs partibus securibus, dolabrisq; cædebantur, & refringebantur portæ. & ut quisq; intrauerat eques: ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæteras partes peruadunt. direptione, & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur: abstinuerunt. Carthaginenses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorũ quoq; CCC fermè: qui clauserant portas. cæteris tradi-tum oppidum: suæ redditæ res. Cecidere in urbis eius oppugnatione hostium duo millia fermè: Romanorum haud amplius LXXXX. Læta & ipsis, qui rem gessere: urbis eius expugnatio fuit: & imperatori, cæteroq; exercitui speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat uerborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset: quia & hyems instabat: ut nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset: in citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit: dimissisq; in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq; nobi

libus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis romana cum M. Valerio Leuino proconsule ex Sicilia in Africam trāsmissa, in uticensi, carthaginensiq; agro late populationes fecit, extremis finibus Carthaginensiū. circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis punica (LXX erant longæ naues) occurrit: decemq́; & septem naues ex ijs captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cætera fusa, ac fugata classis. Terra mariq; uictor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Tuto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta: P. Sulpitius proconsul, & Attalus Rex cum Aeginæ (sicut ante dictum est) hybernassent: Lemnum inde classe iuncta romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & XX, transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra, seu mari obuiam eundum hosti foret: paratus ad omnes conatus esset: ipse Demetriadem ad mare descendit. Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndiq; ab socijs legationes Demetriadem ad famam Regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Aetoli, cum ob romanam societatem: tum post Attali aduentum: finitimosq́; depopulabantur. nec Acarnanes solum, Bœotijq́;, & qui Eubœam incolunt: in magno metu erant: sed Achæi quoq;: quos super ætolicum bellum Machanidas etiā lacedæmonius tyrannus haud procul Arguorum fine positis castris terebat. Hi omnes suis quisque urbibus quæ pericula terra mariq; portendebantur, memorantes, auxilia Regem orabant. Ne ex regno qui

dem ipsius tranquillæ nuntiabantur res. Et Sœrdiletum, Pleuratumq; motos esse: & Thracum maxime Mædos, si quod longinquum bellum Regem occupasset: proxima Macedoniæ incursuros. Bœotij quidem, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, ubi angustæ fauces coarctant iter: fossa, ualloq; intercludi ab Aetolis nuntiabant: ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus, ac res se daret: omnibus laturum se auxilium. in præsentia quæ maxime urgebant res, pararent. Tum præsidium urbi * mittit: unde allatum erat: Attalum ab Lemno classe transmissa, omnem circa urbem agrum depopulatũ. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Aenianum: ut omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eò nuntiatum est: conciliũ Aetolis Heracleam indictum: Regemq; Attalum ad consultandum de summa belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret subito aduentu: magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam uenit. segetibus tamen, quæ iam propè maturitatem erant: maxime in sinu æniano euastatis, Scotusam copias reduxit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recepit. Inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere: etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Pepa-

rethum mittit: qui loca alta eligerent: unde editi ignes apparerent. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes: momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus Rex à Peparetho Nicæam traiecerunt. inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt: quæ ab demetriaco sinu Chalcidem, & Euripum petenti ad læuam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum, ac Sulpitium conuenit: ut Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est: urbem aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus urbi erat: colloquijs absumptum est. Duas arces urbs habet: unam imminentem mari: altera urbis medio est: cuniculo inde uia ad mare ducit: quã à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculũ, claudebat. Ibi primo atrocissimum contra ctum est certamen: & turre instructa omni genere telorum: & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos, oculosq; id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit: momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant: qui fores portæ obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur: capiunturq;. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit: nec fuga effuse petita: nec pertinaciter prælio iterato. Eos Plator uenia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad demetriacum Phthiotidis exposuit: ipse

ad Attalum

ad Attalum sese recepit. Sulpitius tum facili ad Oreum successu elatus, Chaladem inde protinus uictrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti utrinque coactum in angustias mare speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuit. sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & uenti ab utriusque terræ præaltis montibus subiti, ac procellosi deijciunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert: temporibus statis reciprocat: sed temere in modum uenti nunc huc, nunc illuc uerso mari, uelut monte præcipiti deuolutus torrens, rapitur. ita nec nocte, nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit: tum et oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioq; ualido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumq;, quæ fluxa & uana apud Oreum fuerant: stabile atq; inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere susceptæ re, Romanus fecit: quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret: celeriter abstitit incœpto: classemq; inde ad Cynum Locridis (emporium id est urbis opuntiorum mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi mouerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari tum maritimis uiribus haud facilis erat in insulã classi accessus. Ita re per cunctationem omissa, ad Chaladis auxilium, ubi signum accepit: impigre est motus. nam & ipsa Chalcis, quanquam eiusdem insulæ urbs est: tamen adeo arcto interscinditur freto: ut ponte continenti iungatur: terraq; aditum faciliorem,

q̃ mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusisq́; Aetolis, qui saltum Thermopylarum insidebant: cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia uigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset: ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX contendit. Eodem fermè die ab Attalo Rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam Regi Sulpitius: quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptum fuerat: cum romana classis eò se recepisset. Attalus igitur ignarus aduentus Philippi pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq́; improuisa res fuit: ut, nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent: opprimi potuerit. Attalus inermis, atq; incompositus, cursu effusus mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus superuenit: tumultumq́; etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem redijt, deos, hominesq́; accusans: quod tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisisset. Opuntij quoq; ab eadem ira increpiti: quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent: uiso statim hoste propè in uoluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset: Prusiam Bithyniæ Regem in fines regni sui transgressum: omissis Romanis, atq; ætolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Aeginam classem recepit: unde initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine, quàm Opuntem Attalus ceperat: Philippus To

ronem cepit. Incolebant eam urbem profugi ab Thebis Phthiotica urbe sua capta à Philippo, cum in fidē Aetolorum pfugissent: sedem eis Aetoli eā dederant urbis uastatæ, ac desertæ priore eiusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolemæi, Rhodiorumq; legatis, uenit. ubi cum de finiendo ætolico bello ageretur: (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum, Aetolorumq;) nuntius affertur: Machanidam olympiorum solenne ludicrum parantes Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis, se neq; causam eius belli fuisse: nec moram, si modo æqua, & honesta conditione liceat: paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atq; inde Corinthum descendit. unde commeatibus sumptis, Phliunta, Pheneumq; petit. & iam cum Heream uenisset: audit: Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem. Aegiumq; se ad concilium Achæorum recepit: simul classem punicam, ut mari quoque aliquid posset, acitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus inde Phocæas traiecerant Pœni. inde portus Acarnanum petierant: cum ab Oreo profectum Attalum, Romanosq; audissent: ueriti: ne in se iretur: & intra Rhium (fauces eæ sunt corinthiaci sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem: & angebatur: cum ad omnia ipse raptim isset: nulli tamen se rei in tempore occurrisse: & rapien-

tem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio autem dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit, testatus deos, hominesq; : se nulli loco, nec tempori defuisse: quin ubi hostium arma concrepuissent: eo quanta maxima posset celeritate, tenderet. sed uix rationem inire posse: utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum: in quo, si modo congressus cum hostibus sis: uiceris. quod primum esset: confessionem se hostium habere: nequaquam pares esse eos sibi. breui & uictoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euẽtu eos secum, quàm spe pugnaturos. Læti Regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream, et Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorũ fuisse finium satis probabant: restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis uiginti amplius, quos, ut adiungeret Carthaginensium classi: miserat in Corinthium sinum: profectus ad Erythras Aetolorum, quæ propè Eupalium sunt: descensionem fecit. Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ, atq; Apolloniæ fuit: in syluas, montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequerant: sunt direpta: & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Aegium misso, cum Corinthum petisset:

pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse ab Oenotrijs præter terram Atticam super sinum nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide, ac uirtute, quod neq; timor, neq; spes flexisset eorum animos: hortatusq; in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate: si suam, quàm Oreanorum, atq; Opuntiorũ fortunam mallent: ab Chalcide Oreum nauigat. principumq; ijs, qui fugere capta urbe, quàm se Romanis tradere maluerant: summa rerum, & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primum ad opem ferendam socijs profectus erat: traiecit. Cassandreæ deinde centum nauium longarum carinis po sitis, contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat: & in tempore laboranti bus socijs latum ab se auxilium: retro in regnum concessit: ut Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius, qua hæc in Græcia gesta sunt: cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset: consulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Portium cum suis legionibus esse: decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantum redire ad urbem, sed collegam quoq; eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit: quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit: ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regioni-

bus conuenirent: uno quoq; tempore ad urbem acce-
derent. Præneste qui prior uenisset: collegam ibi oppe
riri iussus. Forte ita euenit: ut eodem die ambo Præ-
neste uenirent. inde præmisso edicto, ut triduo post fre
quens senatus ad ædem Bellonæ adesset: omni multi-
tudine obuiam effusa ad urbẽ accessere. Nõ salutabant
modo uniuersi circunfusi: sed contingere pro se quisq;
uictrices dextras consulũ cupientes, alij gratulabãtur:
alij gratias agebant: quod eorũ opera incolumis Resp.
esset. In senatu cum more oĩum imperatorũ expositis
rebus ab se gestis postulassent: ut pro Rep. fortiter fe-
liciterq; administrata, & dijs immortalibus habere-
tur honos: & ipsis triumphantibus urbem inire lice
ret: se uero ea, quæ postularent: decernere patres me
rito deorum primum, dein secundum deos consulum,
responderunt: & supplicatione amborum nomine,
& triumpho utriq; decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum
communi animo gessissent: triumphum separarent:
ita conuenit: ut quoniam & in prouincia M. Liuij
res gesta esset: & eo die, quo pugnatum foret: eius
forte auspicium fuisset: & exercitus liuianus dedu-
ctus Romam uenisset: Neronis de prouincia de-
duci non potuisset: M. Liuium quadrigis urbem
ineuntem milites sequerentur: C. Claudius equo
sine militibus inueheretur. Ita consociatus trium-
phus, cum utrique, tum magis ei, qui quantum meri-
to anteibat: tantum honore collegæ cesserat: gloriam
auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spatio
transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum As-
drubale in Gallia signis collatis pugnasse: quo eum

castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal crediidisset. ita unum consulem pro utraq; parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem. Asdrubalem uero qua alia re, quàm aduentu eius obrutum, atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multiiugis, si uellet, equis: unius equo per urbem uerum triumphum uehi: Neroniq;, etiam si pedes incedat: uel parto eo bello, uel spreto triumpho, gloriam memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in capitolium prosecuti sunt.

Pecuniam in ærarium tulerunt sestertiûm tricies octuaginta millia æris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus: cum ad exercitum redisset. Notatum: eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quàm in consulem suum iactata: equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosq; esse plebem: ut eos consules in proximum annum crearent: adiecisse equitum prærogatiuæ authoritatem consules: postero die in concione, quàm forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret: & per dictatorem comitia haberi placuisset: C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit: Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius: is ipse: qui tum erat magister equitum. Inde

prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Mãlius Thurinus: qui tum ædilis plebis erat. Comitijs perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissóq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones habendas: qui Hetruscorum, Vmbrorum'ue populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentu eius consilia agitassent: quiq; eum auxilijs, aut commeatu, aus ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi, militiæq; gesta. Et ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cepione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi Plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello consulibus, ambobus, ut cum Annibale bellum gererent: prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam: Q. Manlius peregrinam: C. Seruilius Siciliam: T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi. consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul: alteri, quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas uolonum legiones à Terentio proconsule M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat: acciperet. Et Q. Manlio, ut collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius proprætor præfuerat: obtineret: decretum est: iussúsq; populari agros Gallorum: qui ad Pœnos sub aduentu Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum cannensibus duabus legionibus, sicut P.

Manlius tenuerat: Sicilia tuenda data. Ex Sardinia uetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat: deportatus. nouam legionem, quam T. Claudius traijceret secum: consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio Tubulo, uti Capuam prouinciam haberet: prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat: XXX nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cum omnium secundorum, aduersorumq; causas in deos uerterent: multa prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici Matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum est: cruentas spicas metentibus uisas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas, idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles uisos ferebant: & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro romano locutus: & ara Neptuni multo manasse sudore in circo Flaminio dicebatur. & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi: & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatus consulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut uisis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est uestalis uirgo, cuius custodia eius noctis fuerat: iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat: tamen & ho-

stijs maioribus procurari: & supplicationem ad Vestæ aram haberi placuit. Prius quàm proficiscerentur consules ad bellum: moniti ab senatu sunt: ut in agros reducendæ plebis curam haberent. deûm benignitate summotum bellum ab urbe Roma, & Latio esse. posse sine metu in agris habitari. minime conuenire: Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis: & liberis cultoribus bello absumptis: & inopia seruitiorum: & pecore direpto: uillisq; dirutis, aut incensis. Magna tamen pars authoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes: agrum suum ab accolis Gallis incursari, ac uastari: magnamq; partem colonorum suorum dilapsam esse: & infrequentes se urbes, agrum uastatum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum: ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex S. C. edixerunt: ut qui ciues cremonenses, aut placentini essent: ante certum diem in colonias reuerterentur. principio deinde ueris & ipsi ad bellũ profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit: nouisq; militibus, quos ipse conscripserat: suppleuit. Et in consentinum agrum consules exercitum duxerunt: passimq; depopulati, cum agmen iam graue præda esset: in saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusq; numidis turbati sunt: ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in

loca culta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi romani rediјt.

Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti uulnere publico, priuatoq;: neque lacessierunt quietum Romani. tantam inesse uim, etsi omnia alia circa eum ruerent: in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior in aduersis, quàm secundis rebus fuerit. quippe qui, cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, uaria fortuna, bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed mixto ex colluuione omnium gentium: quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent: ita quodam uno uinculo copulauerit eos: ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit: cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deesset: quorum inopia priore punico bello multa infanda inter duces, militesq; commissa fuerant. Post Asdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita uictoriæ fuerat: deletum, cedendoq; in angulum bruttium cætera Italia concessum, cui non uideatur mirabile: nullũ motum in castris factũ? nam ad cætera id quoq; accesserat: ut ne alẽdi quidẽ exercitus, nisi ex bruttio agro spes esset. quod ut oĩs coleretur: exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: cum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerat: & mos uitio etiam insitus genti per latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur: de Hispania retinenda solicitis: tanquam omnia prospera in

Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habeant. eandem: quod prælio uicti Carthaginenses duce amisso in ultimam Hispaniæ orã usq; ad Oceanum compulsierant. disparem autem: quod Hispania non q̃ Italia modo, sed q̃ ulla pars terrarũ bello reparando aptior erat locorum, hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint: postrema omnium nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs ferme inter authores conuenit. peditum LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces pœni ea mente, ne detrectarent certamen: considerunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset: neq; romanis legionibus tantæ se fore parem multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum uirium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri, patruoq;: magnum momentum facerent: præmisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat: acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt uiam: modica contrahendo

auxilia, Castulonem peruenit. Eo adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & equites quingenti. Inde ad Betulam urbem progressus cum omni exercitu ciuium, sociorumq́;, peditum equitumq́; V & XL millibus. Castra ponentes eos Mago, & Masanissa cũ omni equitatu aggressi sunt. turbassentq́; munientes: ni abditi post tumultum, opportune ad id positi ab Scipione, equites improuiso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenq;, & proxime uallum, atq; in ipsos munitores primum inuectum uixdũ prælio inito fuderunt. cum cæteris, qui sub signis, atq; ordine agminis incesserant: longior, & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atq; arma capere iussi, plures & integri fessis subirent: magnumq́; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret: terga haud dubie uertunt Pœni. Numidæq́; primo turmatim abibant, nihil propter pauorem festinationem'ue confusis ordinibus: deinde postquam acrius ultimis incidebat Romanus: neq; sustineri impetus poterat: nihil iam ordinum memores, passim qua cuiq; proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum, leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina uires sunt: prior Asdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed utraq; acies pro uallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset: iam die ad occasum in-

clinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnus copias castris educebat: prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum: telum'ue missum: aut uox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginenses misti Afris, cornua socij tenebant. erant autem utrinque Hispani pro cornibus. ante punicam aciem elephanti castellorum procul speciem uisu præbebant. Iam hoc in utrisque castris sermonis erat: ita ut instructi stetissent, pugnaturos: medias acies, Romanum Pœnum'q;, quos inter belli causa esset: pari robore animorum armorum'q; concursuras. Scipio ubi hæc obstinate credita animaduertit: omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat: mutauit. Tesseram uesperi per castra dedit: ut ante lucem uiri equiq;, cum raptim pransi essent: armatus eques frenatos stratos'q; teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes punicas immisit. inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit: præter opinionem destinatam suorum, hostium'q;, romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciē acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo prosiluit: tumultum'q; ante uallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenos'q; hostium campos uidit: equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam in acie struenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat: q̃a

pulsis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi iam haud plus quingentos passus acies inter sese diuisæ aberant: signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in mediū acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde ubi incipiendæ iam pugnæ tempus erat: Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanque præerat) nuntium ad Syllanum, & Martium mittit: ut cornu extenderēt in sinistram partem: quemadmodum se tendentem ad dexteram uidissent: & cum expeditis peditum, equitumq; prius pugnam consererent cum hoste: quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equtum turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat: quia segnius Hispanorū signa incedebant. & iam conflixerant cornua: cum, quod roboris in acie hostium erat: Pœni ueterani, Afriq; nondū ad teli coniectū uenissent: neq; in cornua, ut adiuuarent pugnantes: discurrere auderent: ne aperirent mediam aciem uenienti ex aduerso hosti. Cornua anncipiti prælio urgebantur. eques, leuisq; armatura, & uelites circunductis alis in latera incurrebant: cohortes à fronte urgebant: ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat: tum, quod turba Balearium, tyronumq; hispanorum romano latinoq; militi obiecta erat: procedente iam die uires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant: oppressos ma-

tutino tumultu: coactosq; prius quàm cibo corpora fir marent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio: ut sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus incurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna: ut prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent: quàm manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam tumultuoso genere pugnæ equitum, uelitumq; , & leuis armaturæ consternati è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus, animisq; retulere pedem: ordines tamen seruantes haud secus: quàm si imperio ducis crederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere: uictores se undiq; inueherent: nec facile impetus sustineri posset: quanquam retinebat: obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colles, tutumq; receptum, si modice se reciperent: clamitans: tamen uincente uerecundiam metu, cum proximus quisq; hostem cæderet: terga extemplo data: atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant: cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Romanis. inde ut inferri impigre signa uiderunt: integrata fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul uallo Romanus aberat. cœpissetq; tanto impetu castra: nisi ex uehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget: tanta uis aquæ deiecta esset: ut uix in castra sua reciperint se uictores: quosdam etiam religio ceperit: ulterius

quicquam eo die

quicquam eo die conandi. Carthaginenses, quanquam fessos labore, ac uulneribus nox, imberq; ad necessariam quietem uocabat: tamen quia metus, & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra: saxis undiq; circa ex propinquis uallibus congestis augent uallum: munimento sese, quando in armis parum præsidij foret: defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora uideretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res: silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant, retulerunt: profectos hostes: præmisso equitatu signa ferri iubet. adeoq; citato agmine educti sunt: ut si uia recta uestigia sequentes issent: haud dubie assecuturi fuerint. sed ducibus est creditum: breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium: ut transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant: idq; ab legionibus romanis aliquantum interualli fecit. eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat: morabaturq;. sed cum ad crebros tumultus signa consisterent: & nunc equestria, nunc cum uelitibus, auxilijsq; peditum prælia consererent: superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio uelut pecorum fieri: donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus fermè semiermium euasit.

cæteri cæsi: captiq;. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt: atq; inde, cum hostis nequicquam subire iniquo ascensu conatus esset: haud difficulter sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo, atq; inopi uix in paucos dies tolerabilis erat. itaq; transitiones ad hostes fiebant. postremo dux ipse nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gades perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites reliquit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumq; cognoscendis, ut præmia ad ueram meritorum æstimationem tribui possent: Tarraconem redijt. Post profectionem eius Masanissa cum Syllano clàm congressus, ut ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet: cum paucis popularibus in Africam traiecit: non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa: quàm documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei: ne tũ quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt: nulla manus numero, aut uiribus insignis. Hoc maxime modo ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses sunt, quartodecimo anno post bellum initum, quinto postquam prouinciam, & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptæ Hispaniæ Romam

est missus. Et cum cæteri lætitia, gloriaq; ingenti eã rem uulgo ferrent: unus, qui gesserat: inexplebilis uirtutis, ueræq; laudis, paruum instar eorũ, quæ spe ac magnitudine animi concepisset: receptas Hispanias ducebat. iam Africam, magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; uelut consumatam eius belli gloriam spectabat. Itaq; præmoliẽdas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiumq; animos, Syphacem primum Regem statuit tentare. Masæsulorum is Rex erat. Masæsuli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime quà sita Noua Carthago est: spectant. Fœdus ea tempestate Regi cum Carthaginensibus erat. quod haud grauius ei, sanctiusq;, quàm uulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides: ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, et quia res tum prosperæ ubiq; Romanis, Pœnis autem in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam erant: amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare: nec accipere: nisi cum ipso coràm duce romano. Ita Lælius in id modo fide ab Rege accepta, tutum aduentum fore, ad Scipionem redit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res erat Africæ: oppulentissimus eius terræ, bello iam expertus ipsos Carthaginenses: finibus etiã regni apte ad Hispaniam, quà freto exiguo dirimuntur: positis. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset: magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, Syllano Carthagine noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat: ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lælio duabus

quinqueremibus ab Carthagine profectus, tranquillo mari plurimum remis, interdum et leni adiuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit: ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus anchoris positis terrae applicaret naues: cum conspectae duae quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hostium essent: opprimiq; à pluribus, prius quàm portum intrarent, possent: nihil aliud, quàm tumultum ac trepidationem simul militum, ac nautarũ, nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enum ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerunt quinqueremes: quàm Poeni anchoras molirentur. nec ultra tumultum edere qsquam in regio portu audebat. Itaq; prior in terram Asdrubal, mox Scipio, & Laelius egressi ad Regem pgunt. Magnificumq; id Syphaci: nec erat aliâs uisum: duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem, amicitiamq; petentes uenisse. Vtrunque in hospitium inuitat. et quoniam fors eos sub uno tecto esse, atq; ad eosdem penates uoluisset: contrahere ad colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente: aut priuatim sibi ullum cum Poeno odium esse: quod colloquẽdo finiret: aut de Rep. quicquam se cum hoste agere iniussu senatus posse: illud magnopere contendente Rege: ne alter hospitum exclusus mensa uideretur: ut in animum induceret ad easdem uenire epulas. Haud abnuit. coenatumq; simul apud Regem est. & eodem etiam lecto Scipio, atq; Asdrubal, quia ita cordi erat Regi: accubuerunt. Tanta autem inerat comi

tas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas: ut non Syphacem modo barbarum, insuetumq́; moribus romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliaret. mirabilioremq́; sibi eum uirum congresso coràm uisum præ se ferebat: quàm bello rebus gestis. nec dubitare: quin Syphax, regnumq́; eius iam in Romanorum esset potestate. eam artem illi uiro ad conciliandos animos esse. Itaque non quomodo Hispaniæ amissæ sint, quærendum magis Carthaginensibus esse: quàm quomodo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum. neq; circa amœnas oras uagantem tantum ducem romanũ, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse: & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam: sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc eum iampridem uolutare in animo: hoc palàm fremere: quod non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq́; & plerisq; sæuis in alto iactatus uentis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello punico quietæ erant: ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ metu magis, quàm fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine, & noxa Illiturgum, & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent: post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant: interficiendisq́;, scelus etiam defectioni

addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent: merito magis, quàm utiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse: accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandam mittit. ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgum castris peruenit. Clausæ erant portæ: omniaq; instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conscientia, quid se meritos scirent: pro indicto eis bello fuerat. Hinc et hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendis portis indicasse Hispanos: quid ut timerent, meriti essent. itaq; multo infestioribus animis cum eis, quàm cum Carthaginensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis sine ira propè de imperio, et gloria certari: ab ijs perfidiæ, & crudelitatis, & sceleris pœnas expetendas esse. euenisse tempus: quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent: instructam fraudem ulciscerentur: et in omne tempus graui documento sancirent: ne quis unquam romanum ciuem, militem'ue in ulla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos uiris diuidũt. partito exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus: duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed sua ipsorum conscientia culpæ metu ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant: et admonebant alios: supplicium ex se, non uictoriã peti. ubi quisq; mortem oppeteret: id referre: utrum in pu

gna, & in acie, ubi mars communis et uictum sæpe eri geret: & affigeret uictorem: an postmodum cremata & diruta urbe ante ora captarum coniugum liberorumq; inter uerbera & uincula, omnia fœda atque indigna passi, expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut uiri tantum, sed fœminæ quoq;, puerique supra animi corporisq; uires adsunt: propugnantibus tela ministrant: saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur: quæ uirorum fortium tantum pectora acuit: sed ultima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi, & certamine laboris, ac periculi, atq; ipso inter se con spectu. Itaq; tanto ardore certamen initum est: ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi iuuentute sæpe repulsus a muris haud satis decoro prælio trepidaret. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne uanis conatibus suorum hostibus cresceret animus: & segnior miles fieret: sibimet conandum ad partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: & seipsum, si cæteri cunctentur: ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia: cum clamor undiq; ab soliciatis uicem imperatoris militibus sublatus: scalæq; multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius instat. Tum uicta oppidanorum uis: deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiã ab ea parte, qua inexpugnabilis uidebatur: inter tumulum capta est. Transfugæ Afri, q tum inter auxilia romana erant: & oppidanis in ea tuenda, unde periculũ uidebatur: uersis, et Romanis subeuntibus scalis mœnia, quà adire

poterant: conspexerunt editissimã urbis partem, quæ rupe prælata tegebatur: neq; opere ullo munitam, & ab defensoribus uacuam. leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, quà per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduũ, & leue saxũ occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum uelut gradus fecissent: primi sequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos, qui præirent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi uiuos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta, atq; armatos: fœminas pariter, ac uiros. usq; ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt: ac diruunt, quæ incendio absumi nequeũt. adeo uestigia quoq; urbis extinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit. quam urbem non Hispani modo conuenæ, sed punici etiam exercitus ex dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur. sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum: terrorq; deinde. ac desperatio inuaserat: & in diuersis causis cum sibi quisq; consultum sine alterius respectu uellet: primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginenses, atq; Hispanos fecit. His Cerdubellus propalàm deditionis author, Himilco punicis auxiliaribus præerat: quos, urbemq;, fide clàm accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec

tantundem noxæ admissum erat: & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant: sub ius, ditionemq; redigendos missus. Scipio Carthaginem ad uota soluenda dijs, munusq; gladiatorium, quod mortis causa patris, patruiq; parauerat: edendum rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum: ex quo lanistis comparare mos est: seruorum delectu, ac libertorum: qui uenalem sanguinem habent. uoluntaria omnis, & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimẽ insitæ genti uirtutis ostendendum: alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis: alios æmulatio, & certamen, ut prouocarent: prouocati'ue haud abnuerent: traxit. quidam quas disceptando controuersias finire nequiuerant: aut noluerant: pacti inter se, ut uictorem res sequeretur: ferro decreuerunt. Neque obscuri generis homines, sed clari illustresq;, Corbis, & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem uocabant: ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuæ pater princeps proxime fuerat: à fratre maiore post mortem eius principatu accepto. Cum uerbis disceptare Scipio uellet: ac sedare iras: negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorũ, hominum'ue quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm ut alter alterius imperio subigeretur: præoptantes, cum ab tanta rabie dirimi nequirent: insigne spectaculum exercitui præbuere: documentumq;: quantum

Specta-
culum

cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior usu armorum, & astu facile stolidas uires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali, & castrensi apparatu. Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Cirtim appellant: duas opulentas ciuitates sine certamine in deditionem accepit. Astapa urbs erat, Carthaginensium semper partis. neque id tam dignum ira erat: quàm quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ, aut munimento tutam habebant: quæ ferociores ijs animos faceret. sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi romani facerent: impulerant: & uagos milites romanos, lixasq;, & mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat: transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerunt. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset: oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur: nec spes mœnibus, aut armis tuendæ salutis erat: facinus in se, ac suos fœdum, ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant: quo pretiosissima rerum suarum congererent. super eum tumulum coniuges, ac liberos considere cum iussissent: ligna circa extruunt: fascesq; uirgultorum conijciunt. quinquaginta deinde iuuenibus armatis præcipiunt: ut donec incertus euentus pugnæ esset: præsidium eo loco fortunarum suarum, cor

porumq́;, quæ cariora fortunis essent: seruarent. si rē inclinatam uiderent: atq; in eo iam esse: ut urbs caperetur: scirent: omnes, quos euntes in prælium cernerent: mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos, inferosq́; orare: ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset: nihil relinquerent: in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum, ignemq́; in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura essent: absumerent manus quàm insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta: si quem à proposito spes, mollitia'ue animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erūpunt. Neq; erat ulla satis firma statio opposita: quia nihil minus, quàm ut egredi mœnibus auderent: timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atq; animis, quàm compositior ullo ordine pugna fuit. Itaq; pulsus eques, qui primus hosti se obtulerat: terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumq́; sub ipso uallo foret: ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est: cum cæci furore in uulnera, ac ferrum uecordi audacia ruerent. dein uetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulo post ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atque obstinatos mori in uestigio quenqꝫ suo uidit: patefacta acie, quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat: cornua hostium

amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occi dit· Atq; hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesq; edebantur· fœdior alia in urbe trucidatio erat· Cum turbam fœminarũ, puerorumq; imbellem, inermemq; ciues sui cæderent: & in succensum rogum semanima pleraq; inijcerent corpora: riuiq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati cum armis medio incendio se iniecerunt· Iam cædi perpetratæ uictores Romani superuenere· ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabũdi parumper obstupuerunt· deinde cum aurum, argentumq; cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne uellent: correpti alij flamma sunt: alij ambusti afflatu uaporis: cum receptus primis urgente ingenti turba non esset· Ita Astapa sine præda militum ferro igniq; absumpta est· Martius cæteris regionis eius metu in deditionem acceptis, uictorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit· Per eos ipsos dies perfugæ a Gadibus uenerunt, pollicentes: urbem, punicumq; præsidiũ, quod in ea urbe esset: & imperatorem præsidij cum classe udituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in oceano collectis, aliquantum auxiliorũ et trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis p Hannonem præfectum coegerat· Fide accepta, dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi una est missus: ut terra, mariq; communi consilio rem gererẽt· Scipio ipse graui morbo implicatus, grauiore tamen fa

ma, cum ad id quisq;, quod audierat: insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliqd: prouinciam omnem, ac maxime longinqua eius turbauit: apparuitq;: quantam excitatura molem uera fuisset clades. Cum uanus rumor tantas procellas exciuisset: non socij in fide, non exercatus in officio mansit. Mandonius, & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginensibus destinarant animis: nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excita, agrum suessitanum, sedetanumq; sociorum populi romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant: præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt: impositum. Motæ eorum autem mentes sunt non tum: cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & non nihil: quod in hostico laxius rapto suetis uiuere arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur. si bellum in prouincia esset: quid sese inter pacatos facere? si debellatum iam: & confecta prouincia esset: cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque stipendium procacius, quàm ex more, & modestia militari erat: & à custodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu, ac propalàm sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto, aut disciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant:

gerebantur. forma tamen romanorum castrorum constabat una ea spe: quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis, defectionis'q; rati forent. & iura reddere in principijs sinebant: & signum ab eis petebant: & in stationes, ac uigilias in ordinem ibant: & ut uim imperij abstulerant: ita speciem dicto parentium ultro ipsi imperantes seruabāt. Erupit deinde seditio: postquam reprehendere, atque improbare tribunos ea, quæ fierent: & conari obuiam ire, & propalàm abnuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Vmbrium, delatum omnium consensu imperium. qui nequaquam tribunicijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces secures'q; attrectare ausi. neque ijs uenit in mentem: suis tergis, suisq; ceruicibus uirgas illas, secures'q; imminere: quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falsò credita occæcabat animos: sub cuius uulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello: in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse: & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent: minus insignia fore: quæ ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent: neq; superueniret quisquam: euanesceret'q; temere ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subtrahentes se quoq;, ut credidisse potius temere, quàm finxisse rem talem uideri possent: destituti duces iam sua ipsi insi=

gnia, & pro uana imagine imperij, quod gererent: ueram, iustamq; mox in se uersuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipionem, certi authores afferrent: tribuni militum septem, qui ab ipso Scipione sunt missi: superuenerunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animo: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum qbus congressi erant: leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principijs, prætorioq;, ubi sermones inter se serentium circulos uidissent: alloquebantur, percunctantes magis: quæ causa iræ, consternationisq; subitæ foret: quàm factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanorum extitisset: post duorum imperatorum, duorumq; exercituum stragem sua uirtute defensum nomen romanum, ac retenta prouincia esset: Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere: suis recte factis gratiam qui exoluat, non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari: quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem proconsulem deûm benignitate, & Rempub. esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res: ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, ut cœpisset: leniter agi placuit: & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum: ut ad stipendium peten-

dum conuenirent Carthaginem: seu carptim partes, seu uniuersi mallent. Tranquillã seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius, & Indibilis: postquam uiuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus: cum quo furorem suum consociarent. omnia circunspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter unum tutissimum à malis consilijs receptum: ut imperatoris uel iustæ iræ, uel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignouisse: cum quibus ferro dimicassent. suam seditionem sine uulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignam. ut ingenia humana sunt ad suam cuiq; leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat: singulæ'ne cohortes, an uniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia: quod tutius censebant uniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant: consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq; sententijs: utrum in authores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm V & XXX) animaduerteretur: an plurium supplicio uindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quàm seditio esset. Vicit sententia lenior: ut unde culpa esset orta: ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum uideretur: expeditio aduersus Mandoniũ, Indibilemq; edicitur exercitui: qui Carthagine erat: & cibaria dierum aliquot parare iubentur: tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant:

obuiam

obuiam exercitui missis: (quina nomina principum seditionis edita sunt) ut eos per idoneos homines benigno uultu, ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosq; uino uincirent. Haud procul iam Carthagine aberát: cum ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modo omni, qui tacitus insidebat animis: liberauit eos: sed licentiam ingentem fecit: quod magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt: exercitumq; alterum parantem omnia ad iter uiderunt. excepti sermonibus de industria compositis. Lætum, opportunumq; aduentum eorum imperatori esse: quod sub ipsa profectione alterius exercitus uenissent. corpora curent. À tribunis sine ullo tumultu authores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi, ac uincti sunt. Vigilia quarta ĩpedimenta exercitus, cuius simulabatur iter: proficisci cœpere. sub lucem signa mota: & ad portam retentum agmen: custodesq; circa omnes portas missi: ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie uenerant: ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul et imperator in tribunal ascendit: & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circunfuderunt: tum omnis ferocia concidit: & (ut postea fatebantur) nihil æque eos terruit: quàm præter spẽ robur, & color imperatoris, quem affectum uisuros crediderant: uultusq;: qualem ne acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper: donec nuntiatum est: deductos in fo

rum authores seditionis: & parata iam omnia esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meũ alloquerer: credidi: non quo uerba unquam potius, quàm res exercuerim: sed quia propè à pueritia in castris habitus assueram militaribus ingenijs. apud uos quemadmodum loquar: nec consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. ciues? qui à patria uestra desciuistis? an milites? qui imperium, auspiciumq́; abnuistis? sacramenti religionem rupistis? hostes? corpora, ora, uestitum, habitum ciuium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium uideo. Quid enim uos, nisi quod Illergetes, & Lacetani: aut optastis aliud? aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atq; Indibilem, regiæ nobilitatis uiros, duces furoris secuti sunt: uos auspicium, & imperium ad Vmbrium Atrium, et Calenum Albium detulistis. Negate uos id omnes fecisse: aut factum uoluisse milites. paucorum eum furorem, atq; amentiam esse. libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa: quæ uulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam uulnera attingo: sed nisi tacta, tractataq́; sanari non possunt. Equidem pulsis Hispania Carthaginensibus, nullum locum tota prouincia, nullos homines credebam esse: ubi uita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram: sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam expectata est. non quod ego uulgari facinus per omnes uelim: (equidem si to-

tum exercitum meum mortem mihi optasse crederem: hic statim ante oculos uestros morerer: nec me uita iuuaret inuisa ciuibus, & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut uenti, & auræ cient: ita aut tranquillum, aut procellæ in uobis sunt: & causa, atq; origo omnis furoris penès authores est: uos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire uidemini, quò amentiæ progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriam parentesq; ac liberos uestros, quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militatis: quid aduersus morē militiæ, disciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De me ipso taceo: temere potius, quàm auide crediderìtis. is deniq; ego sim: cuius imperij tædere exercitum, minime mirandum sit. patria quid de uobis meruerat? quā cum Mandonio, & Indibili consociando consilia prodebatis? qd populus romanus? cuius īperiū ablatū ab tribunis suffragio populi creatis ad hoīes priuatos detulistis? cum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis: fasces imperatoris uestri ad eos, qbus seruus, cui īperarent, nunq̄ fuerat: romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius, & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: sederunt in tribunali proconsulis P. Scipionis: lictor apparuit: submouente eo incesserunt: fasces cum securibus prælati sunt. Lapides pluere, et fulmina iaci de cœlo, et insuetos fœtus animalia edere, uos portenta esse putatis? hoc est portentum: quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus

ausi sunt: expiari possit. Atq; ego, quanquam nullum scelus rationẽ habet: tamen ut in re nefaria, quæ mẽs, quod consilium uestrum fuerit: scire uelim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam p decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro romano securi percussi sunt. Sed illi tamen non Atrium Vmbrium semulixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tri. militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus, aut Lucanis, hostibus populi romani se coniunxerant. uos cum Mandonio, & Indibili consilia cõmunicastis: & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Cãpani Capuam Tuscis ueteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic tum Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum romanum, nec socios populi romani ultro lacessituri bello. Sucronem'ne uos domicilium habituri eratis? ubi si uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem: deûm, hominum'q; fidem implorare debeatis: quod non rediretis ad coniuges, liberos'q; uestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ, meiq;, eiecera tis ex animis uestris. Viam consilij scelerati, sed non ad ultimum dementis exequi uolo. Me'ne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die uno Carthaginem cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginensium fudi: fugaui: Hispania expuli: uos octo millia hominum, maioris certe omnes pretij, quàm Albius, & Vmbrius sunt: quibus uos subiecistis: Hispaniam prouinciam populo romano ereptu=

ri eratis? Amolior, & amoueo nomen meum: nihil ultra facile creditam mortem meam à uobis uiolatus sim. quid, si ego morerer: mecum expiratura respublica, mecum casurum imperium populi romani erat? ne istud Iuppiter Optimus Maximus sinat: urbem auspicato diis authoribus in æternum conditam huic fragili, & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo Aemilio, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, C. Fuluio, Scipionibus meis, tot tam præclaris imperatoribus uno bello absumptis superstes est populus romanus: eritq; mille aliis, nunc ferro, nunc morbo morientibus: meo unius funere elata Respub. esset? Vos ipsi hic in Hispania patre, & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimiũ Martium ducem uobis aduersus exultanteis recenti uictoria Pœnos delegistis: (& sic loquor: tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint) M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, uindices maiestatis imperii deessent? utrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis: arma contra patriam, contra ciues uestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem urbi Romæ imperare uelletis? quã ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserum & indignum exilium, ut iret ad oppugnandam patriam: impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. uos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendium'ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum satis digna causa fuit: cur pa

triæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes desisceretis à populo romano? cur nihil diuinarum, humanarum'ue rerum inuiolatum uobis esset? insanistis profecto milites: nec maior in corpus meum uis morbi, quàm in uestras mentes inuasit. Horret animus referre: quid crediderint homines: quid sperauerint: quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio: si potest. si nõ: utcunq; silentium tegat. Non negauerim: tristem, atrocemq; uobis uisam orationem meam. quanto creditis facta uestra atrociora esse: quàm dicta mea? et me quæ fecistis, pati æquum censetis: uos ne dici quidem omnia æquo animo feretis? sed ne ea quidem ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum: quàm ego obliuiscar. Itaq; quod ad uos uniuersos attinet: si erroris pœnitet: satis superq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmbrius, et cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent: quod admiserunt. uobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens redijt: debet esse. de nullis enim, quàm de uobis infestius, aut inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat: cum ex præparato simul omnium terror oculis, auribusq; est offusus. Exercitus, qui corona concionem circundederat: gladijs ad scuta concrepuit. præconis audita uox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebãtur: & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palum: uirgisq; cæsi: & securi percussi: adeo torpentibus metu, qui aderant: ut nonmodo ferocior uox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidẽ exaudiretur.

Tracti inde de medio omnes: purgatoq; loco, citati milites nominatim apud tribunos militũ in uerba P. Scipionis iurauerunt: stipẽdiumq; ad nomen singulis persolutum est. Hũc finem, exitumq; seditio militum cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Betim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum parua manu Afrorũ, mercede Hispanos solicitando, ad IIII millia iuuenũ armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militũ inter tumultum captorum castrorũ, quibusdam et in fuga amissis, palatos persequente eqte, cum paucis ipse effugit. Dũ hæc ad Betim fluuiũ geruntur: Lælius interim freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est: ubi primũ è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine per deditionẽ recipiẽdi, ultro q eam rem pollicerentur, in castra romana ueniẽtibus, spes (sicut ante dictum est) fuerat. sed patefacta immatura proditio est: cõprehẽsosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginẽ deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremẽ impositis, præmissaq; ea, qa tardior, q̃ triremis erat: ipse cum octo triremibus modico interuallo seqtur. Iam fretum intrabat qnqueremis: cũ Lælius et ipse in qnqueremi ex portu Carteiæ seqũẽtibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur: quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parũper incertus trepidauit: utrũ qnqueremem sequeretur: an in hosteis rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ

ademit. iam enim sub ictu teli erant: & undiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat. neq; erat nauali pugnæ similis: quippe ubi nihil uoluntariũ, nihil artis, aut consilij esset. una natura freti, æstusq; totius certaminis potens suis alienisq; nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat: ut fugientem nauem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris: fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem: obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat. illa cum transuersa obijceretur hosti: repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps præliũ misceretur: quinqueremis romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus uertices, cum facilius regeretur: duas triremes suppressit: unius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæterasq;, quas indepta esset: mulctasset: ni cum reliquis quinq; nauibus Adherbal uelis in Africam trãsmisisset. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis, quæ acta Gadibus erant: patefactam proditionem: coniuratosq; missos Carthaginem: spẽ ad irritum redactam: qua uenissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis uellent: redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere.

Ad quorum discessum non respirauit modo Mago: cum terra mariq; ancipiti metu urgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum spem recuperandæ Hispa

niæ nactus, nuntios Carthaginem ad ſenatum mittit:
qui ſimul ſeditionem ciuilem in caſtris romanis, ſimul
defectionem ſociorum in maius uerbis extollentes, hor
tarentur: ut auxilia mitterent: quibus traditum à
patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet. Man-
donius, & Indibilis in fines regreſſi, pauliſper, dum
quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent: ſuſpenſi quie
uerunt: ſi ciuium errori ignoſceretur: non diffiden-
tes ſibi quoq; ignoſci poſſe. poſtquam uulgata eſt atroci
tas ſupplicij: ſuam quoq; noxam pari pœna æſtimatã
rati, uocatis rurſus ad arma popularibus, contractisq́;
etiam, quæ ante habuerant, auxilijs, in ſedetanum a-
grum, ubi principio defectionis ſtatiua habuerant: cũ
XX millibus peditum, duobus millibus equitum &
quingentis tranſcenderunt. Scipio cum fide ſoluẽdis
pariter oĩbus noxijs innoxijsq́; ſtipẽdijs, uultu ac ſer
mone in omneis placato facile reconciliatis militũ ani
mis, prius q̃ caſtra à Carthagine moueret: concione ad
uocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regu
lorum inuectus, nequaquam eodem animo ſe ire pro-
feſſus eſt ad uindicandum id ſcelus: quo ciuilem er-
rorem nuper ſanauerit. Tum ſe haud ſecus, quàm
uiſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lachrymis trigin
ta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu ĩpru-
dentiam, ſeu noxam: nunc læto & erecto animo ad
cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in ea-
dem terra, nec ulla ſecum ſocietate iunctos eſſe. eã, quæ
ſola fuerat: fidem, atq; amicitiam ipſos ꝑ ſcelus ru-
piſſe. in exercitu ſuo ſe, præterq̃ quod omnes ciues, aut
ſocios, latiniq́; nominis uideat: etiam eo moueri: quod

nemo ferè sit miles: q nó aut à patruo suo Cn. Scipio ne, qui primus romani nominis in eam prouinciam ue nerit: aut à patre consule, aut à se sit ex Italia adue ctus. Scipionum nomini, auspicijsq; omnes assuetos: quos secum in patriã ad meritum triumphũ deducere uelit: quos consulatum petenti, uelut si omnium com= munis agatur honos: affuturos speret. Quod ad expe= ditionem attineat: quæ instet: immemorem esse rerũ suarum gestarum: qui bellum id ducat. Magonis Her cule sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus: ma= iorem curam esse, quàm Illergetum. quippe illic & du cem carthaginensem, & quantuncunq; punicum præ= sidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaq; urenda, et rapienda pecora aliqua uis sit: ita in acie, ac signis collatis nullam esse. magis uelocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse. Itaq; non quod ullum inde periculum, aut semen maioris belli uideat: ideo se, prius quàm prouincia decedat: opprimendos Illerge tes duxisse: sed primum: ne impunita tam scelerata de= fectio esset: deinde: ne quis in prouincia simul uirtute tanta et felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerendũ: (neq; enim cum pari hoste certa= men esse) q̃ ad expetendas ab hominibus scelestis pœ= nas. Ab hac oratione dimissos ad iter se cõparare in diem posterum iubet. profectusq; decimis castris pue nit ad Iberũ flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostiũ posuit castra. Campus autem mon

tibus circunſeptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora rapta pleraq; ex ipſorum hoſtiũ agris propelli ad irritandam ferocitatem barbarorũ iuſſiſſet: uelites ſubſidio miſit. à quibus ubi per procurſationem commiſſa pugna eſſet: Læliũ cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum inſidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta eſt. Hiſpani in conſpecta procul pecora, uelites in Hiſpanos præda occupatos ĩcurrere. primo miſſilibus territauere: deĩde emiſſis leuibus telis, quæ irritare magis, q̃ decernere pugnam poterant: gladios nudant: et collato pede res cœpta geri eſt. Anceps pedeſtre certamen erat: niſi equites ſuperueniſſent. neq; ex aduerſo tantum illati obuios obtriuere: ſed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo ſe, ut pleroſq; intercluderent: obiecerunt. maiorq; cædes fuit: quàm quãtam edere leuia per excurſiones prælia ſolent. Ira magis accenſa aduerſo prælio barbaris eſt: q̃ imminuti animi. itaq; ne pulſi uiderentur: prima luce poſtero die in aciẽ proceſſere. Nõ capiebat omnes copias anguſta (ſicut ante dictum eſt) uallis. duæ fermè peditum partes, & omnis equitatus in aciem deſcendit: quod reliquum peditum erat: obliquo conſtituerunt colle. Scipio pro ſe eſſe loci anguſtias ratus, & quod in arcto pugna romano aptior, quàm hiſpano militi futura uidebatur: et quod in eũ locum detracta hoſtium acies eſſet: qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam conſilio adiecit animum: equitem nec poſſe circundare cornibus in tam anguſto ſpatio: & hoſti, quem cum pedite eduxiſſet: inutilem fore. itaq; imperat Lælio: ut per

colles quamocultissimo itinere circunducat equites: segregetq; quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes uertit. quatuor cohortes in fronte statuit: quia latius pandere aciem nõ poterat. moram pugnandi nullam fecit: ut ipso certamine auerteret à conspectu transeuntium per colles equitum. neq; ante circunductos sensere: quàm tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diuersa prælia erant. duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi, quia misceri ex genere utroq; prælium angustiæ non patiebantur: pugnabant. Hispanorum cum neq; pedes equiti, neq; eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur: eques circunuentus nec peditem à fronte, (iam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent: ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum, equitum'ue superfuit: q in ualle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum, quàm ad partem pugnæ capessendam steterat: & locum, & tempus ad fugiendũ habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt: prius quàm tota circunueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter reliquam prædã cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani, sociíq; ad mille CC eo prælio ceciderunt: uulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta uictoria fuisset: si potentiore campo, & ad fugam capessendam facili, foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius in afflictis rebus experta fide &

clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eũ mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat: cum uelut contagione quadam pestifera non Illergetes modo, & Lacetani, sed castra quoq; romana insanierint. suam quidem, & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse: ut aut, si ita uideatur: reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciã sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia uictoris spem positam habere. Mos uetustus erat Romanis: cũ quo nec fœdere, nec equis legibus iungerentur amicitia: non prius imperio in eum tanquam pacatum uti: quàm omnia diuina, humanaq; dedidisset: & obsides accepti, armaq; adempta, & præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandonium, absentemq; Indibilem uerbis, illos quidẽ merito periisse ipsorum maleficio, ait: uicturos suo, atq; populi romani beneficio. cæterum se neq; arma iis adempturum: (quippe ea pignora timentium rebellionem esse: se libere arma relinquere, solutosq; metu animos) neq; se in obsides innoxios, sed in ipsos, si defecerint: sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. utranque fortunam expertis permittere sese: utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius: pecunia tantummodo imperata: ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moræ

tus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent: cum expeditis Martium iam appropinquātem Oceano assequitur. Incohata res iam ante de Masanissa alijs atq; alijs de causis dilata erat: quod Numida cum ipso utiq; congredi Scipione uolebat: atq; eiusdem dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset: certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos in insula inclusos, penuriamq; omnium rerum & facere cæteris, et ipsos sentire, adhæc equitem marcescere desidia, Magonem perpulit: ut se traijcere in continentem ad populādos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus treis principes Numidarum præmittit ad tempus, locumq; colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. remisso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium uenerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio uiri: substitueratq; animo speciem quoq; corporis amplam, ac magnificam. cæterum maior præsentis ueneratio cepit. &, præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat: adornabat promissa cæsaries, habitusq; corporis non cultus munditijs, sed uirilis uere, ac militaris: & ætas erat in medio uirium robore: quod plenius, nitidiusq; ex morbo uelut renouatus flos iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem: quam tandē oblatam deûm immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoq;

romano operam nauare: ita, ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem romanam. id se, etiam si iã pridem uellet: minus præstare in Hispania, aliena atq; ignota terra, potuisse: in qua autem genitus, educatusq; in spẽ paterni regni esset: facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani: satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio uidit: audiuitq;: cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret: & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data, acceptaq;, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in continentem uideretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant: paranti traiicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est: iubere senatum: ut classem, quam Gadibus haberet: in Italiam traiiceret: conductaq; ibi Gallorũ, ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis: & priuatim omnibus coactis aurum, argentumq; in publicum conferre. Cum præteruéheretur Hispaniæ oram: haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus

tenuisset: nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat: ducit: nec præsidio satis ualido urbem teneri ratus: & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuntij ex agris trepidi simul populationem, agrestiumq; fugam, & hostium aduentum, attulerant: & uisa interdiu classis erat: nec sine causa erectam ante urbem stationem apparebat. itaq; instructi, armatiq; intra portam ad stagnum ac mare uersam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore, quàm ui subierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq; telorũ auersos usque ad litus cum multa cæde persequuntur. nec, nisi naues litori appulsæ trepidos accepissent: superfuisset fugæ, ac pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum nauibus est: dum, ne hostes cum suis simul irrumperent: trahunt scalas: orasq;, & anchoras, ne in moliendo mora esset: præcidunt. multiq; adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent: aut uitarent: fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde uenerat: fugisset: ad octingentos homines cæsi: inter murum, litusq; ad duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset: exclusus inde ad Cimbim (haud procul à Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoq;, quod portæ sibi socio, atq; amico clausæ forent: purgantibus ijs multitudinis concursu factum, infeste ob direpta quædam ab conscendentibus naues

militibus, ad

militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus: cum quæstore elicuit: laceratosq; uerberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulã centum millia ferme à continenti (Pœni tum eam incolebant) traiecit. itaq; classis bona cum pace accepta est: nec commeatus modo benigne præbiti: sed in supplementum classis iuuentus, armaq; data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares insulæ. maior altera, atq; opulentior armis uirisq;. & portum habet: ubi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) credebat. cæterum haud secus, quàm si Romani eam insulam incolerent: hostiliter classi occursum est. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur. nec quisquã alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta uis lapidũ creberrimæ grandinis modo in appropinquantem iã terræ classem effusa est: ut intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, uiris armis haud æque ualidam. itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine urbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisq; Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu, auspicioq; gesta. Ipse L. Lentulo, & L. Manlio Acidino prouincia tradita, cũ decem nauibus Romam rediit. & senatu extra urbem

dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset: quot oppida ex hostibus ui cepisset: quas gentes in ditionem populi romani redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor uictores exercitus in Hispaniam iuisse: neminem Carthaginensem in iis terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes: quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triũphasse, qui sine magistratu res gessisset: constabat. Senatu misso, urbem est ingressus: argentiq; præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII: & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq; omnes ingenti fauore P. Scipionem consulẽ dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quàm ulla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant undiq; non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantq; & domum frequentes, et in capitoliũ ad immolantem eum: cum centum bobus uotis in Hispania Ioui sacrificaret. spondebantq; animi: sicut C. Luctatius superius bellum punicum finisset: ita id, quod instaret: P. Cornelium finiturum: atq; ut Hispania omni Pœnos expulisset: sic Italia pulsurum esse. Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret: prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo: q tum ædiles plebis erant: Sp. Lucretius, & Cn. Octauius: & ex priuatis, Cn. Seruilius Cepio, & L. Aemilius Pappus. Quartodecimo anno punici belli P. Corne

lius Scipio, & P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega: quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat: Brutij Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem cōiectæ. urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminū (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio: Sicilia L. Aemilio: Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. Ibi referente P. Scipione, senatus consultum factum est: ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset: ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detulisset: faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natu. Etsi nihil ultra malorum est P. C: quàm quod passi sumus: ut ad ultimum fidē uobis præstaremus: tamen ea uestra merita, imperatorumq; uestrorum erga nos fuerunt: ut nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptumq; quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis: ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi ueneritis: & populum carthaginensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum, et Annibalem hostem haberetis: consules cum exercitu in Hispaniam, uelut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij ex quo in prouinciam uenerunt: nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq; aduersa hostibus nostris essent: facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros uenundatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam propè esset: ut optabilem eam ex

miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores uestri luctuosius nobis propè, quàm uobis perierunt. tum uero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam uidebamur: ut iterum periremus: & alterum excidium patriæ uideremus: nec ad perniciem nostram carthaginensi utiq; aut duce, aut exercitu opus esse: ab Turdetanis ueterrimis hostibus, qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant: extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hūc P. Scipionem. quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum uidemur: quia consulem declaratum uidemus: ac uidisse nos, ciuibus nostris renuntiaturi sumus: spē, opem, salutem'q; nostram. qui cum plurimas hostium uestrorum cepisset in Hispania urbes: ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo infestam nobis, ut illa gente incolumi, stare Saguntum non posset: ita bello affixit: ut nonmodo nobis, (absit uerbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum: quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. uectigal ex agro eorum capimus: quod nobis non tam fructu iucundius est, quàm ultione. Ob hæc, quibus maiora nec sperare, nec optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos saguntinus senatus, populus'q; ad uos misit: simul gratulatum: quod ita res per hos annos in Hispania, atque in Italia gessistis: ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum ultimas finit Oceanus: domitā armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus uallum castrorum cingit: nihil reliqueritis Pœ

no. Ioui Optimo Maximo præsidi capitolinæ arcis nô grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam, si uos permitteretis: coronam auream in capitolium uictoriæ ergô ferre. Id uti permittatis, quæ simus: utiq;, si uobis ita uideretur: quæ nobis imperatores uestri commoda tribuerunt: ea rata, atq; perpetua authoritate uestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit: & dirutum, & restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte, & ordine, & ex uoluntate senatus fecisse: quod Saguntum restituerint: ciuesq; saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint: ea senatum ita uoluisse fieri. donum permittere ut in capitolio ponerent. Locus inde, lautiaq; legatis præberi iussa: & muneris ergô in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ: auditæq;. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: duces dati: literæq; per oppida missæ: ut Hispanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus scribendis, de prouinciis relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neq; aliter id fieri posse: quam si ipse in Africam exercitum transportaret: & acturum se id per populum aperte ferret: si senatus aduersaretur: idq; consilium haudquaquam primoribus patrum conscriptorum placeret: cæteriq; per metum, aut

ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam. Scio, inquit, multis uestrum uideri patres conscripti, rem actam hodierno die agi: et frustra habiturum orationem: qui tanquam de integra re, de Africæ prouincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro: quemadmodum certa iam prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui sit: quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse: nec populus iussit. deinde, si est: consulem peccare arbitror: qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non senatorem modo: qui de quo consulitur: suo loco dicat sententiam. Atq; ego certum habeo: dissentienti mihi ab ista festinatione in Africã traijciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse. unius: insitæ ingenio meo cunctationis. quam metum, pigritiamq; homines adolescentes sane appellent: dum me non poeniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper uisa: mea usu meliora. alterius: obtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; uita acta, & mores mei, neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tantumq; gloriæ belli domiq; partæ uindicat: ut propius fastidium eius sim, q̃ desyderium: ætas saltem liberet. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest: qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem. cum uigerem adhuc uiribus: & in cursu maximarum rerum essem: recusantem nemo aut in senatu, aut apud populum audiuit: quo minus insectante me magistro equitum, quod fando nunquam ante auditum erat: imperium mecum æquare

tur. rebus, quàm uerbis assequi malui: ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat: sua mox confessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi, atq; æmulationem cum adolescente florentissimo proponam. uidelicet ut mihi iam uiuendo, non solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit: Africa prouincia decernatur. cum ea gloria, quæ parta est: uiuendum, atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem: ut à uobis, quorum uigent nunc uires: etiam uinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit: si, cum in me ipso nunquam pluris famam hominum, quàm Remp. fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam, si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset: ex quo uicto nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret: etsi id bono publico faceret: simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum uideri posset. cum uero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimũ annum Italiam obsideat: pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ: si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit: tu consul Italia expuleris? & sicut penès C. Luctatium prioris punici perpetrati belli titulus fuit: ita penès te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferẽdus: aut illud bellum huic: aut uictoria illa maior clariorq;: quàm hæc (modo contingat ut te consule uincamus) futura est. Ab Drepano, atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia expulisse Pœnos, atq; Annibalem malis? Ne tu quidẽ, etsi magis partam, quàm speratam gloriam amplecteris: Hispania potius, quàm Italia bello liberata glo-

riatus fueris. Nondum is est Annibal: quem non magis timuisse uideatur: quàm contempsisse: qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec ꝑ istos circuitus, ut cum in Africam traieceris: secuturũ te illuc Annibalem speres: potius, quàm recto hinc itinere, ubi Annibal est: eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli punici peracti petis? hoc & natura prius est: tua cum defenderis: aliena ire oppugnatũ. pax ante in Italia, quàm bellum in Africa sit: et nobis prius decedat timor: quàm ultro alijs inferatur. si utrunq; tuo ductu, auspitioq; fieri potest: Annibale hic uicto, illic Carthaginem expugna. si alterutra uictoria nobis consulibus relinquenda est: prior cum maior clarioŕq;, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia, & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest: præterquam quod unde classes tueamur: unde cómeatibus sufficiamus præbendis, nihil reliqui est: periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellũ in Africa geret. Quid, si (quod omnes dij omen auertant: & dicere etiam reformidat animus: sed quæ acciderunt: accidere possunt) & uictor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid quod in Africa quoq; mars cómunis belli erit? Domus tibi tua, pater, patruusq; intra XXX dies cum exercitibus cæsi documento sint: ubi per aliquot annos maximis rebus terra, mariq; gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi romani, uestræq; familiæ fecerant. Dies me deficiet:

si reges, imperatoresq; temere in hostium terras trans=gressos cum maximis cladibus suis, exercituumq; suorum, enumerare uelim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, authore æque impigro atque nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, una nauali pugna florentem Rempub. suam in perpetuum afflixerunt. Externa, & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne utriusq; fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi P. Corneli, cum ex alto Africam conspexeris: ludus, & iocus fuisse Hispaniæ tuæ uidebuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæq; uectus Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios, & amicos populi Ro. Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia romana: circa Iberum exercitus patris, patruiq; tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: dux, tumultuarius quidẽ ille, L. Martius, & militari suffragio ad tempus lectus: cæterum si nobilitas, ac iusti honores adornarent: claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago: nullo trium punicorũ exercituum socios defendente. Cætera, neque ea eleuo: nullo tamen modo africo bello comparanda. ubi non portus ullus classi nostræ apertus: non ager pacatus: non ciuitas socia: non rex amicus: non consistendi usquam locus: non procedendi. quacunq; circunspexeris: hostilia omnia, atq; infesta. An Syphaci, Numidisq; credis? satis sit semel creditum. non semper temeritas est felix. & fraus fidem in paruis sibi præstruit: ut cum ope-

ræpretiū sit: cū mercede magna fallat· Nō hostes patrē, patruūq; tuū armis, prius q̄ Celtiberi socij fraude circūuenerunt· nec tibi ipsi à Magone, et Asdrubale hostiū ducibus, q̄tū ab Indibili, et Mādonio in fidē acceptis pinculi fuit· Numidis tu credere potes, defectionē militum tuorū expertus? Et Syphax, et Masanissa se, q̄ Carthaginenses, malūt potentes in Africa esse: Carthaginenses: q̄ quēquā aliū· nunc illos æmulatio iter sese, et oēs causæ certaminū acuunt: quod procul externus metus est· ostende romana arma, exercitū alienigenā: iā uelut ad commune restinguendum incendium concurrent· Aliter ijdem illi Carthaginenses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa deûm, aras, & focos defendent: cum euntes in prælium pauida prosequetur coniux: & parui liberi occursabunt· Quid porrò si satis confisi Carthaginenses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusq; tui præsidio nudatam Italiam uiderint: ultro ipsi nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum alpinorum uectari constat: Annibali se coniungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus: in quo nuper fuimus: cum Asdrubal in Italiam transcendit· quem tu, qui non solū Carthaginē, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus: è manibus tuis in Italiam emisisti· Victum à te dices· eo quidem minus uellem, & id tua, non Reip· solum causa, iter datum uicto in Italiam esse · Patere nos omnia, quæ prospera tibi, & populi Ro· imperio euenere: tuo consilio assignare: aduersa casibus incer

tis belli, & fortunæ legare. quo melior, fortiorq́; es: eo magis talem præsidem sibi patria, atq; uniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare: ubi Annibal sit: ibi caput, atq; arcem huius belli esse. quippe qui præ te feras: eam tibi causam esse traijciendi in Africam: ut Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue illic cum Annibale est tibi futura res: utrū ergo tandem firmior eris in Africa solus: an istic tuo, collegæq́; tui exercitu coniuncto? ne Claudius quidem, & Liuius consules tam recenti exemplo, quantum id intersit, documento sunt? Quid, Annibalem utrum tandem extremus angulus brutij agri frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa potentiorem armis uirisq; faciet? Quod istud consilium est? ibi malle decernere: ubi tuæ dimidio minores copiæ sint: hostium multo maiores: quàm ubi duobus exercitibus aduersus unum tot prælijs, & tam diuturna & graui militia fessum, pugnandum sit? Quàm compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descendenti occurreret: in Italiam ex prouincia redijt. tu, cum Annibal in Italia sit: relinquere Italiam paras: non quia reipublicæ id utile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto, sine lege, sine S. C. duabus nauibus populi romani imperator fortunam publicam, & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur: commisisti. Ego P. Cornelium P. C. reipublicæ, nobisq́;, non sibi ipsi priuatim creatum consulem existimo: exercitusq; ad

custodiam urbis, atq; Italiæ scriptos esse: non quos regio more per superbiam consules quò terrarum uelint, traijciant. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate, & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus, & seniores maxime mouisset: pluresq; consilium senis, quàm animum adolescentia ferocem laudarent: Scipio ita locutus fertur & ipse. Q. Fabius principio orationis P. C. commemorauit: in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse. cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum insimulare: quàm ea suspicio, uitio orationis, an rei, haud satis purgata est. sic enim honores suos, & famam rerum gestarum extulit uerbis ad extinguendũ inuidiæ crimen: tanquam mihi ab infimo quoq; periculum sit: ne mecum æmuletur: & non ab eo: qui, quia super cæteros excellat: quò me quoq; niti non dissimulo: me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctum: & me infra ætatem filij sui posuit: tanquam non longius, quàm quantum uitæ humanæ spatium est: cupiditas gloriæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriam, ac posteritatem promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certum habeo: ut se non cum præsentibus modo, sed cum omnis æui claris uiris comparet. Equidem haud dissimulo: me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum uelle: sed (bona uenia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me, neu mihi in minoribus natu animi sit: ut nolimus quenquam nostri similem euadere ciuem. id enim non eorum modo, quibus inuiderimus: sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Comme-

morauit: quantum essem periculi aditurus: si in Africam traijcere uelim: ut meam quoq;, non solum & Reip. & exercitus uicem uideretur solicitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater, patruusq; meus interfecti: cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ: cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuorq; duces omnia metu armisq; tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me: nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & uiginti annos nato detulisset imperium populus romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, uim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat? utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est: quàm tunc in Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures, melioresq;: quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit: quàm nunc est? an cum carthaginensi hoste in Hispania, quàm in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fusos fugatosq; quatuor exercitus punicos, post tot urbes ui captas, aut metu subactas in deditionem, post perdomita omnia usq; ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam totam Hispaniã, ita ut uestigium belli nullum reliquum sit: eleuare meas res gestas: tam Hercule: quàm si uictor ex Africa redierim: ea ipsa eleuare: quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur: uerbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam: negat ullos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat: tanquam M. Attilius primo accessu ad Afri-

cam offenderit: neq; recordatur: illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ: & res egregias primo anno gessisse: &, quantum ad carthaginenses duces attinet: inuictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto extemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, & non annis ante XL ista clades accepta foret: quin ego minus in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniá, traijcerem. nec felicius Xantippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ sinerem natum esse: cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia: quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergo, quoniam græcas fabulas enarrare uacat: non Agathoclem potius syracusanum Regem, cum diu Sicilia punico bello ureretur: transgressum in hanc eandem Africam, auertisse eò bellum, unde uenerat: refers? Sed quid, ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, ueteribus externisq; exemplis admonere opus est? maius præsentius'ue ullum exemplum esse, quàm Annibal potest? Multum interest: alienos populere fines: an tuos uri, excindiq; uideas. plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti. ad hoc, maior ignotarum rerum est terror: bona, malaq; hostiũ ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore: ut tot in Italia populi ad se deficerent: quot defecerunt post cannensem cladem. quanto minus quicquam in Africa Carthaginensibus firmum, ac stabile sit, infidis socijs, grauibus

ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab socijs uiribus nostris, milite romano stetimus. Carthaginensi nihil ciuilis roboris est: mercede paratos milites habent, Afros, Numidasq;, leuissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit: unà & traiecisse me audietis: & ardere bello Africam: & molientem hinc Annibalem: & obsideri Carthaginem. læ tiores, & frequentiores ex Africa expectate nuntios: quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subijcit fortuna populi romani: dij fœderis ab hoste uiolati testes: Syphax, & Masanissa Reges: quorum ego fidei ita innitar: ut bene tutus à perfidia sim. multa, quæ nunc ex interuallo non apparent: bellum aperiet. & id est uiri, & ducis: non deesse fortunæ præbenti se: & oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: sed illum potius ego traham: quàm ille me retineat. in sua terra cogam pugnare eum: & Carthago potius præmium uictoriæ erit: quàm semiruta Brutiorum castella. Ne quid interim, dum traijcio: dum expono exercitum in Africam: dum castra ad Carthaginem promoueo: Resp. hic detrimenti capiat. Quod tu Q. Fabi, cum uictor tota Italia uolitaret Annibal: potuisti præstare: hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam & penè fracto Annibale negare posse P. Licinium consulem uirum fortissimum præstare: qui ne à sacris absit pontifex maximus: ideo in sortem tam longinquæ prouinciæ non uenit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi romani, famamq; apud re-

ges, gentesq; externas pertinebat: non ad defendendũ modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis animum esse: non hoc credi, uulgariq;: quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore punico bello, tum, cum de Sicilia certaretur: toties Africam à nostris exercitibus, & classibus oppugnatam: nunc, cum de Italia certetur: Africam pacatam esse. Requiescat aliquando tãdiu uexata Italia: uratur, euasteturq; inuicem Africa. castra romana potius Carthaginis portis immineant: quàm nos iterum uallum hostium ex mœnibus nostris uideamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror, fugaq;, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt: uertantur. Quæ ad Remp. pertinent, & bellum, quod instat: & prouincias, de quibus agitur: dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad uos pertinens sit: si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit: sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim. neutrum faciam P. C: & si nulla alia re, modestia certe, & temperamento linguæ adolescens senem uicero. ita & uixi: & res gessi: ut tacitus ea opinione, quam uestra sponte conceptam animis haberetis: facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio: quia uulgatum erat: si apud senatum non obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur: ad populum extemplo laturum. Itaq; Q. Fuluius, qui consul quater, & censor fuerat: postulauit à consule: ut palàm in senatu diceret: permitteret'ne

patribus: ut

patribus: ut de prouincijs decernerent: staturusq; eo esset: quod censuissent: an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset: se quod è Rep. esset, facturum: tũ Fuluius, non ego, inquit, ignarus quid responsurus, facturus'ue esses, quæsiui: quippe cum præ te feras: tentare magis, quàm consulere senatum: &, ni prouinciam tibi, quam uolueris: extemplo decernamus: paratam rogationem habeas. Itaq; à uobis tribuni pl. postulo, inquit: ut sententiã mihi ideo non dicenti, quod, si in meam sententiam discedatur: non sit ratum habiturus consul: auxilio sitis. Inde altercatio orta: cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere: quo minus suo quisq; loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si consul senatui de prouincijs permittit stari eo, quod senatus censuerit: placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur. si non permittit: qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia: & XXX rostratæ naues: quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumq;: ut in Africam, si id è Repub. esse censeret: trajceret. Alteri Brutij: & bellum cum Annibale cum eo exercitu: quem L. Veturius, & Q. Cæcilius sortirẽtur inter se: compararent'ue: uter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset: rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur: cui ea prouincia euenisset. Et cæteris præter consules, prætoresq;, qui exercitibus prouincijsq; præfuturi erant: prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit: ut cum

consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gere-ret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia, & fa-uore spectantium celebrati. Legati Delphos ad do-num ex præda Asdrubalis portandum missi M. Pom ponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam au-ream CC pondo, & simulachra spoliorum, & X pondo argenti facti. Scipio cum ut delectum haberet, neq; impetrasset: neq; magnopere tetendisset: ut uo-luntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: et quia im-pensæ negauerat Reipub. futuram classem: ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet.

Hetruriæ primũ populi pro suis quisq; facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumq; omnis generis: Populonien-ses ferrum: Tarquinienses lintea ad uela: Volater rani armamenta nauium, & frumentum: Arretini XXX millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, ha stas longas, millium quinquaginta summam pari cu-iusq; generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL longas naues opus esset: tritici centum & XX millia modiûm, & in uia ticum decurionibus, remigibusq; collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietes in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum. abiete ex publicis syl-uis est usus. Vmbriæ populi, & præter hos Nursini, et Reatini, & Amiternini, Sabinusq; ager omnis, mili-tes polliciti. Marsi, Peligni, Marruciniq; multi uolunta-rij nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent: cohortem armatam sex-centorum hominum miserunt. XXX nauium cari-

næ, XX quinqueremes, decem quadriremes cum essent positæ: ipse ita instituit operi: ut die quadragesimoquinto, quàm ex syluis detracta materia esset: naues instructæ, armatæq; in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est triginta nauibus longis, uoluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares uenit. ex eis eum sibi sumpsit: quem L. Veturius consul habuerat. Metello, ut quibus præfuisset legionibus: ijs præesset: facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat: agri campani regionem à fossa græca ad mare uersam uendere quæstores iussi. indicio quoq; permisso, qui ager ciuis campani fuisset: ut is publicus populi romani esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio prætori urbis negotium datum: ut campani ciues, ubi cuiq; ex S. C. liceret habitare: ibi habitarent: animaduerteretq; in eos: q alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, ubi hybernarat: iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam XXX fermè rostratis nauibus, et multis onerarijs duodecim millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuamq;, nullis præsidijs maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cæpit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset: classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & X longis

nauibus in stationem ad præsidiũ relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat: Scipionem eò traiecturum esse: ipse socie tate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat: compo sita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat in dies exercitus, ad famam nominis eius Gallis undiq; confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent læ tati: si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur: curam ingentem accenderunt patribus. Itaq; et M. Liuium proconsulem ex Hetruria uolonum exercitum admouere Ariminum iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum: ut si è re publica censeret esse: duas urbanas legiones, cui imperio uideretur dato, ex urbe duci iuberet. M. Valerius Leuinus Arretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad octuaginta circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat: captæ. Eas Cœlius frumento misso ad Annibalem, commeatúque onustas: Valerius prædam Hetruscam, Ligurumq;, et montanorum captiuos Carthaginem portantes, tradit.

In Brutijs nihil fermè eo anno memorabile gestũ est. Pestilentia incesserat eo anno pari clade in Romanos, Pœnosq;: nisi quod punicum exercitum supra morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibiq; aram condidit: dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo punicis græcisq; literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIBER NONVS.

S CIPIO POSTEAQVAM IN Siciliam uenit: uoluntarios milites ordinauit: centuriauitq;. ex iis trecentos iuuenes florentes ætate et uirium robore inermes circa se habebat, ignorantes: quem ad usum neq; centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere, & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traiicerent: legit: diemq; iis, qua eqs armisq; instructi atq; ornati adessent: edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula allatura uidebatur: neq; ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies, quæ edicta erat: aduenit: & arma, equosq; ostenderunt: tum Scipio renuntiari sibi dixit: quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. siqui ita animati essent: malle eos sibi tunc fateri: quàm postmodum querentes, segnes atq; inutiles milites Reipub. esse. expromerent quid sentirent. cum bona uenia se auditurum. Vbi ex his unus ausus est dicere: se prorsus, si sibi utrum uelit, liberum esset: nolle militare: tum Scipio ei. Quando igitur adolescens quid sentires, non dissimulasti: uicarium tibi expediam: cui tu arma equumq; & cætera instrumenta militiæ tradas: & tecum hinc extemplo domũ ducas: exerceas: docendum cures, equo tradito, ar-

misq́; . Læto conditionem accipienti unum ex CCC, quos inermes habebat: tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia iperatoris cæteri uiderūt: se quisq; excusare: & uicarium accipere. Ita CCC Siculis Romani equites substituti sine publica impensa. docendorum, atq; exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat: ipsum militaturum: qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt: multisq́; prælijs rempublicam adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret: plurimorum stipendiorum ex ijs milites delegit: maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat: tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: ueteres naues reficit: & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit: nouas Panormi subducit: quia ex uiridi materia raptim factæ erāt: ut in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas uenit. Græci res à quibusdam italici generis eadem ui, qua per bellum ceperant: retinentibus concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoq; enixius ad bellum adiuuerunt. Eadem æstate

in Hiſpania coortum ingens bellum: conciente Illergetes Indibili nulla alia de cauſa: quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum ſupereſſe unum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hiſpaniã cæſis Scipionibus alium, quem mitterent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia grauius bellum urgeret: aduerſus Annibalem eum accerſitum. præterquam quod nomina tantum ducum in Hiſpania Romani habebant: exercitum quoq; inde ueterem deductum. trepida omnia, & inconditam inde turbam tyronum eſſe. nunquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fore. ſeruitum ad eam diem aut Carthaginenſibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis: ſed interdum utriſq; ſimul. pulſos ab Romanis Carthaginenſes. ab Hiſpanis, ſi conſentirent: pelli Romanos poſſe: ut ab omni imperio externo ſoluta in perpetuum Hiſpania in patrios rediret mores, ritusq;. Hæc, taliaq; dicendo non populares modo, ſed Auſetanos quoq; uicinam gentem concitat: & alios finitimos ſibi, atq; illis populos. itaq; intra paucos dies millia peditum, quatuor fermè equitum in ſedetanum agrum, quò edictum erat: conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus, & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret primo negligendo bellum: iunctis & ipſi exercitibus per agrum auſetanum hoſtico, tanquam pacato clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium peruenere. trium millium ſpatio procul à caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primo per legatos nequicquam eſt tentatum: ut diſcederetur ab armis. deinde cum in pabulatores romanos impe-

tus repente ab equitibus hispanis factus esset: summis-
so ab statione romana equitatu, equestre prælium fuit,
haud sanè memorando in partem ullam euentu. Sole
oriente postero die armati, instructiq; omnes mille fer-
mè passus procul à castris romanis aciem ostendêre.
Medij Ausetani erant: cornu dextrum Illergetes, læ-
uum ignobiles tenebant hispani populi: iter cornua,
& mediam aciem interualla patentia satis late fece-
runt: quà equitatum, ubi tempus esset: emitterent. Et
Romani more suo exercitum cum instruxissent: id mo
do hostium imitati sunt: ut inter legiones & ipsi pa-
tentes equiti relinquerent uias. Cæterum Lentulus ei
parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentē
interuallis hostium aciem equites emisisset: Sex. Corne
lio tribuno militum imperat: equites per patentes in
hostium aciem uias permittere equos iubeat. ipse cœpta
parum prospere pedestri pugna, tantum moratus: dum
cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduer-
sus Illergetes locata prona erat: tertiamdecimam le-
gionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum
ducit. posteaquam æquata ibi pugna est: ad L. Man-
lium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus
res postulabat locis inducentem, uenit: indicatq;: tu-
ta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Sex. Corne-
lium procella equestri hosteis circunfusurum. Vix hæc
dicta dederat: cum romani equites in medios inuecti
hostes, simul pedestres acies turbauerunt: simul eqtibus
Hispanorū uiā immitendi equos clauserunt. itaq; omis
sa pugna equestri ad pedestrē Hispani descenderūt. Ro
mani iperatores ut turbatos hostiū ordines, et trepidatio

nẽ, pauorẽq;, et fluctuãtia uiderunt signa: hortantur: orãt milites: ut pculsos inuadant: neu restitui aciẽ patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari: ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij, qui circa Regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant: obruti telis occubuerunt: tum fuga passim cœpta: pluresq; cæsi: quia equos conscendendi ab equitibus spatium non fuerat: & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est: quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die: DCCC fermè capti. Romanorum, sociorumq; paulo amplius CC, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant: sparsi primo per agros, deinde in suas quisque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conquestiq; ibi clades suas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemq; faciendam censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem, cæterosq; principes, quorum pleriq; in acie cecidissent: conferentibus, tradentibusq; arma, & dedentibus sese responsum est. in deditionem ita accipi eos: si Mandonium, cæterosq; belli concitatores tradidissent uiuos. si minus: exercitus se in agrum Illergetum, Ausetanorumq;, et deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis: renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius, cæteriq; principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis pax reddita: stipendium eius anni du

plex, & frumentum sex mensium imperatum: sagáq;, & togæ exercitui: & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellātis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito, & compresso, in Africam omnis terror uersus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset: luce prima ad populandum agrum sub signis milites, sociósq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata: nuntijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere: classem romanam, Scipionemq; imperatorem (& fama iam fuerat in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues uidissent: nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant. itaq; primo terror pauórq;, dein mœstitia animos incessit: tantum fortunā mutasse: ut qui modo ipsi exercitum ante mœnia romana habuissent uictores: stratisq; tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut ui, aut uolūtate in deditionem accepissent: ij uerso marte Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis uisuri forent: nequaquam pari ad patiēda ea robore, ac Romani fuissent. Illis romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper, frequentioremq; pro tot cæsis exercitibus sobolescentem, cæterum suam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili, atque infida. iam Regem Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum: et Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil usquam spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tu=

multus quicquam: nec coniungere sese Annibali. & Annibalem ipsum iam & fama senescere, et uiribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror instans reuocauit ad consultandum: quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe, agris'q; haberi placet: mittere ad conducenda Afrorum auxilia: munire urbem frumentum co͞uehere: tela, arma parare: instruere naues: et mittere ad Hipponem aduersus romanam classem. Iam hæc agentibus nuntius tandem uenit: Lælium, non Scipionem, copias'q;, quantæ ad incursiones agrorum satis sint: transuectas: summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum: mitti'q; ad Syphacem legationes, alios'q; regulos firmandæ societatis causa coeptæ. Ad Philippum quoq; missi: qui ducenta argenti talenta pollicerentur: ut in Siciliam, aut in Italiam traijceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam: ut omni terrore Scipionem retinerent. Ad Magonem etiam non legati modo: sed XXV naues longæ: sex millia peditum: octingenti equites, & septem elephanti: ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia: quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret: coniungeret'q; se Annibali. Hæc Carthagine parabant: agitabant'q;. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi, ac nudo præsidijs agentem Masanissa fama romanæ classis excitus cum equitibus paucis uenit. Is segniter rem agi à Scipione questus: quod non iam exercitum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginensibus: Syphace impedito finitimis bellis: quem certum haberet, si spatium ad sua,

ut uelit, componenda detur: nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur: ac stimularet Scipionē ne cessaret. se, quanquam regno pulsus esset: cum haud contemnendis copijs affuturum peditum, equitumq́; nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine: cum qua absente. Scipione non satis tutum esset contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda honustas ab Hippone soluit: reuectusq́; in Siciliam Masanissæ mandata Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant: inter Albingaunos, Liguresq́; alpinos Genuam accesserunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat classem. qui legatorum auditis uerbis, iubentium exercitus quammaximos comparare, extemplo Gallorum, & Ligurum (nāq; utriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. Et missum se ad eos uindicandos in libertatem, ait: ut & ipsi cernant mitti sibi ab domo præsidia. sed quantis uiribus, quantoq́; exercitu id bellum geratur: in eorum potestate esse. duos exercitus romanos, unum in Gallia, alterum in Hetruria esse. satis scire: Sp. Lucretium se cum M. Liuio iuncturum. multa millia ipsis etiá armanda esse: ut duobus ducibus, duobus exercitibus romanis resistatur. Galli summam ad id suam uoluntatem esse dicere. sed cum una castra romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeāt: si palàm fiat auxilijs adiutum ab sese Pœnum: extemplo infestos utrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desyderaret: quibus occulte ad

inuari posset. Liguribus, quod procul agro, urbibusq; eorum castra romana sint: libera consilia esse. illos armare iuuentutem, et capessere pro parte bellum, æquũ esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorũ mensium petere ad delectus habẽdos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clàm per agros eorũ mercede conducere. commeatus quoq; omnis generis occulte ad eum à gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uolonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq; Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat: obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpiũ quietus se contineat: & ipse in eadem regione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendũ quamprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiẽdi: quæ sub defectionem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quod latrocinijs magis, quàm iusto bello in Brutijs gerebantur res: principio ab Numidis facto: & Brutijs non societate magis punica, quàm suopte ingenio congruentibus in eum morem. postremo Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat: excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam urbe Locrenses circumuenti, Rhegyumq; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensium

principibus: qui pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: Rhegyum se contulerant. Cum cætera percunctantibus (ut mos est ijs: qui diu absunt:) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt: si redempti, ac remissi forent: arcem se ijs tradituros. ibi se habitare: fidemq; sibi rerum omnium inter Carthaginenses esse. Itaq; ut qui simul desyderio patriæ agerentur: simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent: redemptis extemplo ijs, remissisq;, cum ordinem agendæ rei composuissent: signa quoq; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat: referentes sibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius, & P. Matienus missi: iussiq; ab Rhegyo tria millia militum Locros ducere. & Q. Plemnio proprætori scriptum: ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegyo scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco, unde conuenerat: signum dedêre proditoribus arcis. qui parati, intentiq;, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent: pluribusq; simul locis scandentes accepissent: prius quàm clamor oriretur: in uigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus: dein subita consternatio ex somno, & tumultus. cum caussa ignoraretur: postremo certiores, alijs excitantibus alios, iam pro se quisq; ad arma uocabat. hostes in arce esse: & cædi uigiles. oppressiq; forent Romani, nequaquam numero pares: ni clamor ab

ijs, qui extra arcem erant: ſublatus incertum, unde ac cidiſſet, omnia uana augente nocturno tumultu, feciſſet. Itaq; uelut plena iam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes) confugiunt. Oppidani urbẽ habebant, uictoribus præmium in medio poſitam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius romano, Amilcar punico præſidio præerat: & accerſentes ex propinquis locis ſubſidia, copias augebant. Ipſe poſtremo ueniebat Annibal. nec ſuſtinuiſſent Romani: niſi Locrenſium multitudo exacerbata ſuperbia atq; auaritia Pœnorum ad Romanos inclinaſſet. Scipioni ut nuntiatum eſt: in maiore diſcrimine Locris rem uerti: ipſumq; Annibalem ad uentare: ne præſidium etiam periclitaretur haud facili inde receptu: & ipſe à Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio ibi relicto, cum primum æſtu fretum inclinatum eſt: naues mari ſecundo miſit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab urbe Locris abeſt) nuntio præmiſſo, ut ſui luce prima ſumma ui prælium cum Romanis, ac Locrenſibus conſererent: dum ipſe auerſis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cœptam inuenit pugnam: ipſe nec in arcem ſe includere, turba locum arctum impediturus, uoluit: neq; ſcalas, q̃bus ſcanderet muros: attulerat. ſarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hoſtium aciẽ oſtendiſſet: cum equitibus numidis circumequitabat urbem. dum ſcalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant: parantur: ad uiſendum qua maxime parte

aggrederetur, progressus ad murum. scorpione ictus: qui proximus forte eum steterat. territus inde tam periculoso casu receptui canere cum iussisset: castra procul ab ictu teli communijt. Classis romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes è nauibus: & ante occasum solis urbē ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros: cum repēte in eum nihil minus, quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. Ad CC, improuidos cum inuasissent: occidunt. cæteros Annibal, ut consulem adesse sensit: in castra recepit: nuntioq; misso ad eos, q in arce erāt: ut sibimetipsis consulerent: nocte motis castris abijt. Et q in arce erant: igni iniecto tectis, quæ tenebant: ut is tumultus hostem moraretur: agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & uacua uidit castra: uocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionē incusauit: de authoribus supplicium sumpsit: bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit: publice nec dare, nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset: eam fortunam habituros. illud satis scire: etsi male de populo romano meriti essent: in meliore statu sub iratis Romanis futuros: quàm sub amicis Carthaginensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq;, quod arcem ceperat: ad tuendam urbem relicto, cum quibus uenerat copijs, Messanam traiecit. Ita superbe,

& crudeliter

et crudeliter habiti Locrenses à Carthaginensibus post defectionem ab Romanis fuerant: ut modicas iniurias non æquo modo animo pati, sed propè libenti uideri possent. uerumenimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantum præsidiarij milites romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt: ut non armis, sed uitijs uideretur certari. nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt: prætermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. nam auaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa uiolata: sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit: spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant: extulerant: tum quoq; alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorem inicit: atq; inter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili uertit. Summæ rei Pleminius præerat. militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat: pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat: obuius forte Sergio, & Matieno tr. militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum esset poculum: primo iurgium, deinde clamor quoq;, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorumq;: ut suis quisq; opportunus aduenerat: multitudine simul, ac tumultu crescente.

Victi Pleminij milites cum ad Pleminium cruorem
& uulnera ostentantes non sine uociferatione atque
indignatione concurrissent, probra in eum ipsum ia=
ctata in iurgijs referentes: accensus ira domo sese pro
ripuit: uocatosq; tribunos nudari, ac uirgas expediri
iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim: mili-
tumq; implorabant auxilium) tempus teritur: repen
te frequentes milites feroces recenti uictoria ex omni-
bus locis, uelut aduersus hostes, cum ad arma concla=
matum esset: concurrerunt. & cum iam uiolata uir=
gis corpora tribunorum uidissent: tum uero in mul=
to impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu
non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in lega-
tum impetum, lictoribus prius indignum in modum
mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum, &
seclusum hostiliter lacerant: & propè exanguem, na
so auribusq; mutilitatis, relinquunt. His Messanam
nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros aduectus, cum
causam Pleminij, & tribunorum audisset: Pleminio
noxa liberato, relictoq; in eiusdem loci præsidio, tri-
bunis sontibus iudicatis, & in uincula coniectis, ut
Romam ad senatum mitterentur: Messanam, atq; in-
de Syracusas redijt. Pleminius impotens iræ, negle-
ctam ab Scipione, & nimis leuiter latam suam iniu=
riam ratus, nec quenquam æstimare alium eam litem
posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset: tribu-
nos attrahi ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pa
ti corpus ullum potest: supplicijs interfecit: nec satia=
tus uiuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudeli=
tate & in Locrensium principes est usus: quos ad con

querendas iniurias ad P. Scipionem profectos audiuit. & qui antea per libidinem, atq; auaritiam fœda exempla in socios ediderat: tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi modo, sed etiã imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus: cum à P. Licinio literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq́; suum graui morbo afflictari: nec sisti potuisse: nisi eadem uis mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse uenire ad comitia non posset: si ita patribus uideretur: se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum. exercitumq́; Q. Cæcilij dimitti, è Repub. esse. nam neq; usum eius ullum in præsentia esse: cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tanta incesserit in ea castra uis morbi: ut nisi mature dimittantur: nemo omnium superfuturus uideatur. Ea consuli à patribus facienda, ut è Repub. fideq; sua duceret: permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Quãdocunq; hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset: eum pelli Italia, uinciq; posse: si Matris Idææ Pesinunte numen Romam aduectum foret. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis patres mouit: quod & legati, qui donum Delphos portauerant: referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse: & responsum oraculo editum: maiorem multo uictoriam, quàm cuius ex spolijs dona portarent: adesse populo Ro. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis uelut præ-

ſagientem animum de fine belli: quod depopoſciſſet prouinciam Africam. Itaque quo maturius fatis omnibus, oraculisq; portendentis ſeſe uictoriæ compotes fierent: id cogitare: quæ ratio transportandæ Romam deæ eſſet. Nullas tum in Aſia ciuitates ſocias habebat populus romanus. tamen memores, Aeſculapium quoq; ex Græcia quondam haud dum ullo fœdere ſociata ualetudinis populi cauſa acceſitum: & iam cum Attalo Rege propter commune aduerſus Philippum bellum cœptam amicitiam eſſe: facturum eũ quæ poſſet, populi Ro. cauſa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Leuinum, qui bis conſul fuerat: ac res in Græcia geſſerat: M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæſtores, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinq; naues quinqueremes, ut ex dignitate populi Ro. adirent eas terras: ad quas conciliandą maieſtas nomini romano eſſet: decernunt. Legati Aſiam petentes protinus Delphos cum deſcendiſſent: oraculũ adierunt, conſulentes: ad quod negotium miſſi domo eſſent: perficiendi eius quam ſibi ſpem, populoq; Ro. portenderet. Reſponſum eſſe ferunt. Per Attalum Regem compotes eius fore: quod peterent. cum Romam deam deuexiſſent: tum curarent: ut eam qui uir optimus Romæ eſſet: hoſpitio acciperet. Pergamum ad Regem uenerunt. Is legatos comiter acceptos Peſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumq; iis lapidẽ, quẽ matrem deûm incolæ eſſe dicebant: tradidit: ac deportare Romam iuſſit. Præmiſſus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit: deam apportari. quærendum

uirum optimum in ciuitate esse: qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorum causa dictus: exercitusq; eius dimissus: magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus absens: cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs peractis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, Plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. L. Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & Marcus Iunius Pœnus Plebeij ædiles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam Marcus Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen martialis eo anno est mortuus, Marcus Aemilius Regulus.

Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaq; Philippus Aetolos desertos ab Romano, cui uni fidebant, auxilio, quibus uoluit conditionibus, ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni ui perficere maturasset: bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinq; rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nuntius Regi uenit: Romanos Dyrrhachiũ uenisse: Parthenosq;, & propinquas alias gentes mo

tas esse ad spem nouandi res: Dimallumq; oppugna re. (eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quo miss si erant, auxilio: irati: quod sine authoritate sua aduersus foedus cum Rege pacem fecissent) Ea cum audisset Philippus: ne qui motus maior in finitimis gentibus, populisq; oriretur: magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat: misso Lectorio legato cum parte copiarum, & XV nauibus in Aetoliam aduisendas res, pacemq;, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum uastauit: & ad urbem admotis copiis, potestatem pugnae Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit: nec satis fidens uiribus ut urbem oppugnaret, cum Romanis quoq;, sicut cum Aetolis, cupiẽs pacem, si posset: si minus: inducias facere, nihil ultra irritatis nouo certamine odiis, in regnum se recepit. Per idem tempus taedio diutini belli Epirotae, tentata prius Romanorum uoluntate, legatos de pace communi ad Philippum misêre: satis confidere conuenturam eam affirmantes: si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore romano uenisset. Facile impetratum: (neq; enim ipsius quidem Regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Penicae urbs est Epiri. ibi prius collocutus Rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum praetoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio et Amnander Athamanum Rex: & magistratus alii Epirotarum, et Acarnanum. Primus Philippus praetor uerba fecit: & petiit simul ab Rege, & ab imperatore romano: ut finem belli facerent: darentq; eam Epirotis ueniam. P.

Sempronius conditiones pacis dixit: ut Partheni, et Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ad senatum, impetrasse: ut Macedonia cederet. In eas conditiones cum pax conuenisset: ab Rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ Rex, Achæi Bœotij, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus Rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta modo, consignataq; sunt: & in duos menses induciæ factæ: donec Romam mitterentur legati: ut populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntq; omnes tribus: quia auerso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari uolebant bellis. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. P. Sempronio, M. Cornelio consulibus, (quintusdecimus is annus punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum uetere exercitu, Sempronio Brutij, ut nouas scriberet legiones: decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni proconsuli cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat: prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio: ut Brutios cum duabus legionibus obtineret: quoad eum in prouinciam cum imperio morari consuli è re publica uisum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ præsidio fuissent: prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio: ut cum Sardinam, legionemq; T. Claudio tradidisset: ipse nauibus longis XL maritimam oram, quibus

finibus senatus censuisset: tutaretur. M. Pomponio præ tori in Sicilia cannensis exercitus duæ legiones decre- tæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Ca- puã, proprætores, sicut priore anno, cum uetere uterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quod in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret: la tum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Corne- lium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsu les, sicut priore anno tenuissent: obtinere eas prouin- cias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & in cæ terorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituũ sup- plementum. Quanquam nõdum aperte Africa pro uincia decreta erat: occultantibus id credo patribus: ne præsciscerent Carthaginenses: tamen in eam spẽ erecta ciuitas erat: in Africa eo anno debellatum iri: finemq; bello punico adesse. Impleuerat ea res super- stitione animos: proniq; & ad nuntianda, & ad cre denda prodigia erant. Ea plura uulgabantur. Duos soles uisos: & nocte interluxisse: & facem stellæ se- pties ab ortu solis ad occidentem porrigi uisam. Tarra cinæ portam, Anagniæ & portam, et multis locis mu rum de cœlo tactum. In æde Iunonis Sospitæ La- nuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum es- set: factum. Eò accessit consultatio de Matre Idæa ac- cipienda. quam præterquam quod M. Valerius unus ex legatis prægressus, actutum in Italia fore nuntia- uerat: recens nũtius aderat: Tarracinæ iã esse. Haud

paruæ rei iudicium senatum tenebat: q uir optimus in ciuitate esset. uerá certe uictoriam eius rei sibi qsq; mallet: quàm ulla imperia, honores'ue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. Patres conscripti P. Scipionē, Cn. filium, eius, qui in Hispania ceciderat: adolescentem, nondū quæstorium, iudicatuerunt in tota ciuitate uirum optimum esse. Id quibus uirtutibus inducti ita iudicatuerint: sicut traditum à proximis memoriæ temporum illorū scriptoribus libens posteris tradiderim: ita eas opiniones coniectando, rem uetustate obrutam non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Hostiam ire iussus obuiam deæ: is'q; eam de naue accipere: & in terram elatam tradere referendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis tyberini accessit: sicut erat iussus: in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit: extulit'q; in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen: accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes, deinde aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, turibulis ante ianuas positis, qua præferebatur: atq; accenso ture, precantibus ut uolens, propitia'q; urbem Romam iniret: in ædem Victoriæ, quæ est in palatio: pertulere deā Pridie Idus Apriles: is'q; dies festus fuit. Populus frequens dona deæ in palatio tulit: lectisterniúm'q;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cū de supplemento legionum, quæ in prouincijs erant: agere tur: tempus esse, à qbusdam senatoribus subiectum est: quæ dubijs in rebus utcunq; tolerata essent: ea dempto

iam tandem deûm benignitate metu, non ultra pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias latinas duodecim, quae Q. Fabio, & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare: eas annum iam fermè sextum uacationem militiae, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni, obedientesq; socij pro fide atque obsequio imperij romani continuis omnium annorũ delectibus exhausti essent. Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam obliteratae est: quàm ira irritata. Itaq; nihil prius referre consules passi, decreuerunt: ut consules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circaeis, Narnia, Interamna (eae nanq; coloniae in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent: quantum quaeque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano: ex quo hostes in Italia essent: duplicatum eius summae numerum peditum daret: et equites centenos uicenos. si qua eum numerum equitum explere non posset: pro equite uno treis pedites liceret dare. pedites, equitesq; quàm locupletissimi legerentur: mitterenturq;, ubicunq; extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent: retineri eius coloniae magistratus, legatosq; placere: neq;, si postularent, senatum dari: prius quàm imperata fecissent. stipendium praeterea ijs colonijs III millia aeris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus colo-

niarum: prius quàm magistratu abirent. Ex hoc S. C. acitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, consules cum milites stipendiumq; imperassent: alij alijs magis recusare: ac reclamare. negare tantum militum effici posse: uix, si simplũ ex formula imperetur: enixuros. orare: atq; obsecrare: ut sibi senatum adire, ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret: neque suum delectum, neque iram populi romani, ut plus militum darent, quàm haberent: posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent: magistratus ire domos ad delectus habẽdos. nisi summa militum, quæ imperata esset: Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq;, delectus in ijs XII colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus. Altera itidem res propè æque longo neglecta silentio relata à M. Valerio Leuino est: qui priuatis collatas pecunias, se, ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere: in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquã quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent: pertineret: etiam se authorem ita conferendi fuisse in inopia ærarij, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre consulibus, decreuerunt: ut tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij, qui tum essent: duas tertij, & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit: postq̃

Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diē fuerant: legatorum aduētu uulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scælus, q̃ Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrensium obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, uelamenta supplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili uociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, romanisq; militibus: quæ pati ne Carthaginēses qui dē uelit populus romanus. rogare: uti sibi patres adeūdi, deplorandiq; erumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex ijs, Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud uos querelæ P. C, plurimum in eo momenti esse: si probè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint: et quomodo pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionē uestrā. quippe si et culpa defectionis procul à publico consilio absit: & reditum in uestram ditionem appareat non uoluntate solum, sed etiā ope ac uirtute nostra: magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tam atroces atq; īdignas iniurias ab legato uestro, militibusq; fieri. Sed ego causam utriusq; defectionis nostræ in aliud tempus differendā arbitror esse, duarū rerū gratia: unius: ut coràm P. Scipione, qui Locros recepit: quiq; oium nobis recte perperāq; factorū est testis: agatur: alterius: quod qualescūq; sumus: tamen hæc, quæ passi sumus: pati non debuimus. Nō possumus dissimulare P. C: nos, cum præsidiū punicū in arce nostra haberemus: multa fœda, et idigna à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis,

Afrisq; passos eẽ. sed q̃d illa sunt, collata cum ijs, quæ hodie patimur? Cum bona uenia quæso audiatis P. C. id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum genus: utrum uos, an Carthagnenses princi pes orbis terrarum uideat. sed si ex ijs, quæ Locrenses, aut ab illis passi sumus: aut à uestro præsidio nũc quammaxime patimur: æstimandum romanum, ac punicum imperium sit: nemo non illos sibi, quàm uos dominos præoptet. Et tamen uidete quemadmodum Locrenses in uos animati sint. cum à Carthaginensibus iniurias multo minores acciperemus: ad uestrũ imperatorem confugimus: cum à uestro præsidio plusquam hostilia patiamur: nusquã alio, q̃ ad uos querelas detulimus. Aut uos respicietis perditas res nostras P. C: aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recipiendos à Carthaginensibus Locros: & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato uestro (dant enim animum ad loquẽdum libere ultimæ miseriæ) nec hominis quicquam est patres conscripti, præter figuram, & speciem: neq; romani ciuis, præter habitum uestitumq;, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac bellua immanis: qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur: ad perniciem nauigantium circunsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinemq;, & auaritiam solus ipse exercere in socios uestros satis haberet: unam profundam quidem uoraginem tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones, militesque uestros (adeo in promiscuo licentiam, atque improbi-

tatem esse uoluit) Pleminios fecit. omnes rapiunt: spoliant: uerberant: uulnerant: occidunt: constuprant matronas fiunt: in uirgines ingenuas raptus ex complexu parentum, puerosq;. quotidie capitur urbs nostra: quotidie diripitur: dies noctesq; omnia passim mulierum, puerorumq;, qui rapiuntur: atq; asportantur: ploratibus sonant. Miretur, qui sciat: quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos, qui faciunt: nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neq; ego exequi possum: nec uobis opus est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia amplectar. Nego domum ullam Locris, nego quenquam hominē expertem iniuriæ esse: nego ullum genus sceleris, libidinis, ac auaritiæ superesse: quod in eorum ullo, q pati potuerint: prætermissum sit. Vix ratio iniri potest: uter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem cepere: an cum exitialis tyrannus ui atq; armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur: passi sumus: & nunc quammaxime patimur patres conscripti. omnia, quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt: Pleminius in nos, liberosq; nostros, coniugesq; edidit. Vnum est: de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & uos audire, & exoluere rem publicam uestram religione, si ita uobis uidebitur: uelimus patres conscripti. uidimus enim cum quanta cærimonia non uestros solum colatis deos: sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos. Proserpinæ: de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello. qui cum ex Sicilia rediēs Lo

eros classe præteruehĕretur: inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga uos in ciuitatem nostram facinora edidit: thesauros quoq; Proserpinæ intactos ad eam diem spoliauit: atq; ita pecunia in naues im posita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P. C? classis postero die fœdissima tempestate lacerata: omnesq; naues, quæ sacram pecuniam habebant: in li tora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus, tan dem deos esse superbissimus agnouit Rex: pecuniamq; omnem conquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi unquam postea prospere quicquã euenit: pulsusq; Italia, ignobili atq; inhonesta morte te mere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audis set legatus uester: tribuniq; militum: & mille alia: quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusq; nostris, re ferebantur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admo uere manus intactis illis thesauris: & nefanda se ipsos præda, ac domos contaminare suas, & milites uestros. qbus per uos, fidemq; uestram P. C. prius q̃ eorum scelus expietis: neq; in Italia, neq; in Africa quicquam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserũt: non solum suo sanguine, sed etiam publica clade lu ant. quanquam ne nunc quidem P. C. aut in ducibus, aut in militibus uestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis concurrerunt. dux alterius par tis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthaginensibus, quàm ipsi inter se fer ro dimicauerunt. præbuissentq; occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali: ni acitus à nobis Scipio

interuenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat: in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit. immo ibi præsens maxime fuit. uirgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naso quoq;, auribusq; decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex uulneribus tribunos militum in uincula coniectos, dein uerberibus affectos, seruilibusq; omnibus supplicijs trucidatos cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à templi sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furijs: quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotonensium bello, quia extra urbem templum est: transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt. nocte audita ex delubro uox est: abstinerent manus: deam sua templa defensuram. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio: muro circundare templum uoluerunt. ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia: cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe aliâs dea suam sedem, suumq; templum aut tutata est: aut à uiolatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius ulcisci: quàm uos P. C. ad uos, uestramq; fidem supplices confugimus. nihil nostra interest: utrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis: an irato Annibali, & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus ut extemplo nobis de absente indicta causa credatis. ueniat: coràm ipse audiat: ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest: in nos prætermisit:

nos prætermisit: non recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur: & ille omni diuino, humanoq; liberetur scelere. Hæc cũ ab legatis dicta essent: quæsisseq; ab iis Q. Fabius: detulissent'ne eas querelas ad P. Scipionem: responderunt: missos legatos esse: sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traiecisse: aut post paucos dies traiecturum: et legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in uincula coniecerit: legatum æque sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. Iussis excedere ex templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè seditione militum, quàm bello amissum. externo et regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde æque trucem orationi adiecit. Pleminium legatum uinctum Romam deportari placere: et ex uinculis causam dicere: ac si uera forent, quæ Locrenses quererentur: in carcere necari: bonaq; eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia decessisset iniussu senatus: reuocari: agique cum tribunis plebis: ut de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coràm senatum respondere: quas sibi iniurias factas quererentur: eas neq; senatum, neq; populum romanum uelle factas. uiros bonos, sociosq;, & amicos eos appellari: liberos, coniuges, quæq; alia erepta essent: restitui: pecuniam, quãta ex thesauris Proserpinæ sub-

lata esset: conquiri: duplamq; pecuniam in thesauris reponi: et sacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, uiolatiq; essent: quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret. milites, qui Locris essent: omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum latini nominis in præsidium Locros adduci.

Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Pleminij facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur. cum pallio, crepidisq; inambulare in gymnasio: libellis etiam eum, palæstræq; operam dare: æque segniter, molliterq; cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem, atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum: qualis Sucrone in Hispania fuerit: qualis nunc Locris: socijs magis, quàm hosti metuendus. Hæc quanquam partim uera, partim mista, eoq; similia ueris iactabantur: uicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris maxime assensus, de Scipionis causa dissensit.

Qui enim conuenire: quem modo ciuitas iuuenem admodum unum recuperandæ Hispaniæ delegerit: ducemq; recepta ab hostibus Hispania ad imponendũ punico bello finem creauerit: consulem spe destinauerit Africam subacturum: Annibalem ex Italia detracturum: eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa propè damnatum ex prouincia reuocari? cum ea, quæ in se nefarie facta Locrenses quererentur: ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neq;

aliud, quàm patientia, aut pudor, quod legato pepercisset: insimulari posset? Sibi placere: M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset: triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos iis uideretur: ex senatu legere: quos cũ prætore mitterent: & duos tribunos plebis, atq; ædilem. cum eo consilio cognoscere prætorem. si ea, quæ Locrẽses facta quererentur: iussu, aut uoluntate Publij Scipionis facta essent: ut eum de prouincia decedere iuberent: si Publius Scipio iã in Africam traiecisset: tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset: in Africam proficiscerentur: tribuni, atque ædilis: qui reducerent inde Scipionem: legati: qui exercitui præessent: donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset. sin Marcus Pomponius, & decem legati comperissent: neque iussu, neque uoluntate P. Scipionis ea facta esse: ut in exercitu Scipio maneret: bellumq; ut proposuisset, gereret. Hoc facto S. C. cum tribunis plebis actum est: ut compararent inter se: aut sorte legerent: qui duo cum prætore, ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, uiolata, elataq; inde essent. Tribuni pl. cum prætore, & decem legatis profecti M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: iisq; ædilis plebis datus est. quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio: aut iã in Africam traiecisset: comprehendere tribuni iuberent: ac iure sacrosanctæ potestatis reducere. Prius Locros ire, q̃ Messanam consilium erat. Cæterũ duplex fama est:

quod ad Pleminium attinet. alij: auditis, quæ Romæ acta essent: in exiliũ Neapolim euntem forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse: & ab eo Rhegyum ui retractum. alij: ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum: qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes conijcerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor, legatiq; Locros profecti primam, sicuti mandatũ erat: religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat: conquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerant: in thesauris reposuerunt: ac piaculare sacrũ fecerunt. tum uocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre iubet: castraq; in campo locat, cum graui edicto: siquis miles aut in urbe restitisset: aut secum extulisset, quod suum non esset. Locrensibus se permittere: ut quod suum quisq; cognosceret: prehenderet: si quid non compareret: repeteret. ante omnia libera corpora placere sine omni mora Locrensibus restitui: non leui defuncturum pœna: qui non restituisset. Locrensium deinde concionem habuit: atque ijs libertatem, legesq; suas populum romanum, senatumq; restituere dixit. si quis Pleminiũ, aliumue accusare uellet: Rhegyum se sequeretur. si de P. Scipione publice queri uellent: ea, quæ Locris nefarie in deos, hominesq; facta essent: iussu, aut uoluntate P. Scipionis facta esse: legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori, legatisq;, & senatui ac populo romano gratias

egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit: eum esse uirum: quem amicum sibi, quàm inimicum mallent esse. pro certo se habere: neq; iussu, neq; uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum: aut natura insitum quibusdam esse: ut magis peccari nolint: quàm satis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori, & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & alios triginta homines cum eo damnauerunt: atq; in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt: ut ea quoq;, quæ uulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaq; militiæ disciplina: comperta oculis referrent Romam. Venientibus ijs Syracusas Scipio res, non uerba ad purgandum se præparauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit: tanquam dimicandum eo die terra mariq; cum Carthaginensibus esset. Quo die uenerunt: hospitio comiter accepti. postero die terrestres, naualesq; exercitus non instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit. tum circa armamentaria & horrea aliumq; belli apparatum uisendum prætor, legatiq; ducti. tantaq; admiratio singularum, uniuersarumq; rerum incussa: ut satis crederent: aut illo duce atq; exercitu uinci carthaginensem populum, aut alio nullo posse: iuberentq;, quod dij bene uerterent: trajcere: & spei conceptæ quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent: primo quoq; tempo-

re compotem populum romanum faceret. adeoq́; lætis inde animis profecti sunt: tanquam uictoriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam essent. Plemnius, quiq́; in eadem causa erant: postquam Romam est uentum: extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrensium clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur: iam senescente inuidia molliebantur iræ: & ipsa deformitas Plemnij, memoriaq́; absentis Scipionis facilius eos ad uulgum conciliabat. mortuus est tamen prius in uinculis: quàm iudicium de eo populi perficeretur. Hunc Plemnium Clodius Licinius in libro tertio rerum romanarum refert ludis uotiuis, quos romæ Africanus iterum consul faciebat: conatum per quosdam, quos pretio corruperat: aliquot locis urbem incendere: ut frangendi carceris, fugiendiq́; haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S.C. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legatiq́; & tribuni classem eã, exercitum, ducemq; uerbis extollentes, effecerunt: ut senatus censeret primo quoq; tempore in Africam traijcendum: Scipioniq́; permitteretur: ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent: ipse legeret, quos in Africam secum traijceret: quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos gererentur: Carthaginenses quoq; cum, speculis p promontoria omnia positis, percunctantes, pauentesq́; ad singulos nuntios sollicitam hyemem egissent: haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societatem Syphacis

Regis: cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum Rege: de quo ante dictum est: cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio, atq; Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoq; inchoatæ affinitatis: ut Rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem consumandam, tempusq; nuptijs statuendum (iam enim & nubilis erat uirgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in uenerem) sensit: uirginem ab Carthagine accersit: maturatq; nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoq; fœdus priuato adijceretur: societas inter populum carthaginensem Regemq;, data ultro citroq; fide eosdẽ amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regiæ societatis, & quàm uana & mutabilia barbarorum ingenia essent: ueritus ne, si trajceret in Africam Scipio: paruum uinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet: perpellit, blanditijs quoq; puellæ adhibitis: ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat: per quos moneat eum: ne prioribus suis promissis fretus in Africam trajciat. se & nuptijs ciuis carthaginensis filiæ Asdrubalis, quẽ uiderit apud se in hospitio: & publico etiam fœdere cum populo carthaginensi iũctum. hortari primum: ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint: bellũ Romani cum Carthaginensibus gerant: ne sibi interesse certaminibus eorum, armaq; aut hæc, aut illa abnuentem alterã societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio:

& Carthagini exercitum admoueat: sibi necessariũ fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus: et pro patria coniugis suæ, proq; parente, ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab Rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat: legatis propere, prius quàm res uulgaretur, remissis in Africam literas dat ad Regem. quibus etiam atque etiam monet eum: ne iura hospitij secum, neu cum populo romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atq; arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neque cælari aduentus Numidarum poterat: (uagati enim in urbe, obuersatiq; prætorio erant) &, si sileretur quid petentes uenissent: periculum erat: ne uera eo ipso, quod cælarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitum incideret: ne simul cum Rege, & Carthaginensibus foret bellandum: auertit à uero falsis elicitas præoccupando mentes hominum. Et uocatis ad concionem militibus, non ultra esse cunctandum ait. instare ut in Africam quamprimum traijciat, socios Reges. Masanissam ipsum prius ad Lælium uenisse, querentem: quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem: quæ tam diuturnæ moræ sit causa: postulantemq;: ut aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint: certior fiat: ut & ipse sibi, & regno suo posset consulere. Itaque iam satis omnibus instructis, apparatisq;, & re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse: Lilybæum classe

traducta, eodemq; omnibus peditum equitumq; copijs contractis, quæ prima dies curſum nauibus daret: deis bene iuuantibus in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit: ut ſi ei uideretur: Lilybæum ueniret: ut communiter conſulerent: quas potiſſimum legiones, & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram maritimam miſit: ut naues onerariæ comprehenſæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicqd militum, nauiumq; in Sicilia erat: cum Lilybæum conueniſſet: & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet: tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi: ut non ad bellum duci uiderentur: ſed ad certa uictoriæ præmia. præcipue qui ſuperabant ex cannenſi exercitu milites: illo, non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minime id genus militum aſpernabatur: ut qui neque ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam ſciret: neq; ullos æque ueteres milites in exercitu romano eſſe: expertoſq; non uarijs prælijs modo, ſed in urbibus etiã oppugnandis. Quinta, & ſexta cannenſes erant legiones. eas ſe traiecturum in Africam cum dixiſſet: ſingulos milites inſpexit: relictisq;, quos non idoneos credebat: in locum eorum ſubiecit quos ſecum ex Italia adduxerat: ſuppleuitq; ita eas legiones: ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, tricenos haberent equites. ſociorum item latini nominis pedites equiteſq; de exercitu cannenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit: non paruo numero inter authores diſcrepat. alibi decem millia peditum, duo

millia & ducentos equites: alibi XV millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parum plus dimidio rem auctam: V & XXX millia peditum, equitumq; in naues imposita inuenio. quidam nõ adiecere numerum: inter quos me ipse in re dubia poni malui. Cœlius ut abstinet numero: ita ad immensum multitudinis speciem auget. uolucres ad terrã delapsas clamore militum ait: tantamq; multitudinem conscendisse naues: ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui uideretur. Milites ut in naues ordine, ac sine tumultu conscenderent: ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat: in naues ante conscendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori curam dat. V & XL dierum cibaria, è quibus XV dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas circummisit: ut ex omnibus nauibus gubernatoresq; et magistri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerũt: primũ ab ijs quæsiuit: si aquam hominibus, iumentisq; necessariam in totidem dies, quot frumentum, ĩposuissent. ubi responsum est: aquam dierum V & XL in nauibus esse: tum edixit militibus: ut silentiũ geti nautis sine certamine ad ministeria exequẽda bene obedientes præstarent. cũ XX rostratis se ac L. Scipionẽ ab dextro cornu, ab læuo totidem rostratis & C. Lælium præfectum classis cum M. Portio Catone (quæstor is tum erat) onerarijs futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria naue insigne nocturnum trium luminum

fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager: eoq; abundans omni copia rerum est regio: & imbelles (quod plerunq; in ubere agro euenit) barbari sunt. prius quoque, quàm à Carthagine subueniretur: opprimi uidebantur posse. Iis editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero die dijs bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multæ classes romanæ è Sicilia, atq; ipso illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello solum, (nec id mirum: prædatum enim tantummodo pleræque classes ierãt) sed ne priore quidem ulla profectio tanti spectaculĩ fuit. quanquam si magnitudine classis æstimaretur: & bini consules cum binis exercitibus ante traiecerãt: & propè totidem rostratæ in illis classibus fuerant: quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præter XL naues longas, quadringentis fermè onerarijs exercitum transuexit. sed & bellum bello, secundum priore ut atrocius Romanis uideretur: cum quod in Italia bellabatur: tum ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traijciendi, nulli ante eo bello duci tentata: quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire uulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portu omnis turba non habitantium modo Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ ad prosequendum Scipionem officij causa conuenerant: et prætorem prouinciæ M. Pom-

ponium secutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sici=
lia relinquebantur: ad prosequẽdos commilitones pro
cesserant. nec classis modo prospectantibus è terra, sed
terra etiam omnis circa referta turba spectaculo na-
uigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue,
silentio per præconem facto, Dij Deæq;, inquit, ma
ria terrasq; qui colitis: uos precor, quæsoq;: uti quæ
in meo imperio gesta sunt: & geruntur: postq; ge-
rentur: ea mihi, populoq;, & plebi romanæ, socijs, no
miniq; latino, qui populi romani, quiq; meam sectam
imperium auspiciumq; terra mari amnibusq; sequũ=
tur: bene uertant: eaque uos omnia bene iuuetis: bo=
nis auibus adsitis: saluos incolumesq; uictis perduelli=
bus uictores spolijs decoratos, præda honustos, trium=
phantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum,
hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis: quæq; popu
lus carthaginensis in ciuitatem nostram facere moli-
tus est: ea ut mihi, populoq; romano in ciuitatem Car
thaginensium exempla edendi facultatem detis. Se
cundum has preces cruda exta cæsa uictima (uti mos
est) in mare porricit: tubaq; signum dedit proficiscen
di. Vento secundo satis uehementi profecti, celeriter è
conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula oc=
cœperat: ita, ut uix concursus nauium inter se ui-
tarent. lenior uentus in alto factus. noctem insequen
tem eadem caligo obtinuit: sole orto discussa est: &
addita uis uento. Iam terram cernebant. haud ita mul
to post T. Posthumus gubernator Scipioni ait: nõ plus
quinque millia passuum Africam abesse: Mercurij
promontorium se cernere. si iubeat eò dirigi: iam in

portu fore omnem classem. Scipio, ut in conspectu ter=
ra fuit: precatus deos, uti bono reipublicæ, suoq; Afri
cam uiderit: dare uela, & alium infra nauibus ac-
cessum iubet petere. Et uento eodem ferebantur. cæte=
rum nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exor
ta conspectum terræ ademit: & uentus premente ne=
bula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaq;
anchoras, ne aut inter se concurrerent naues: aut ter
ræ inferrentur: iecere. ubi illuxit: uentus idem coor-
tus nebula disiecta aperuit omnia litora Africæ. Sci-
pio quod esset proximum promontorium percuncta-
tus, cum promontorium Pulchri id uocari audisset: pla
cet omen, inquit: huc dirigite naues. eò classis decur-
rit: copiæq; omnes in terram expositæ sunt. Pro-
speram nauigationē sine terrore ac tumultu fuisse, per=
multis græcis, latinisq; authoribus credidi. Cœlius
unus præterquam quod non mersas fluctibus naues,
cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postre=
mo abreptam tempestate ab Africa classem ad insu-
lam Aegimurum, inde ægre correptum cursum ex-
ponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperato-
ris scaphis haud secus, quàm naufragos milites sine
armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Ex
positis copijs Romani castra in proximis tumulis me=
tantur. Iam non in maritimos modo agros conspe-
ctu primum classis, dein tumultu egredientium in
terram, pauor terrorq; peruenerat: sed in ipsas ur=
bes. neq; enim hominum modo turba mulierum pue=
rorumq; agminibus immista omnes passim comple-
uerat uias: sed pecora quoque præ se agrestes age-

bant: ut relinqui subito Africam diceres. urbibus ipsis maiorem, quàm quem secum attulerant: terrorem inferebant. Præcipue Carthagini propè ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum, et L. Manlium consules, annis propè quinquaginta nullum romanum exercitum uiderant: præter prædatorias classes: quibus descensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq́; , quæ obuia fors fecerat: prius recursum semper ad naues, quàm clamor agrestis conciret: fuerat. eo maior tum fuga, pauorq; in urbe fuit. Et Hercule neq; exercitus domi ualidus, neq; dux, quē opponerent: erat. Asdrubal Gisgonis filius genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq́; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem: quàm tumultuarium exercitum suum romano exercitui esse. itaq; uelut si urbem extemplo aggressurus Scipio foret: ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ: & armati in muris, uigiliæq́;, & stationes dispositæ: ac nocte insequenti uigilatum est. Postero die D equites speculatum ad mare, turbandosq́; egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat: & equites in stationibus locis idoneis posuerat: & per agros miserat prædatum. Ii, cum carthaginensi equitatu præliū cum commisissent: paucos in ipso certamine, plerosq; fugientes persecuti: in quibus præfectum quoq; Hannonem nobilem iuuenem occiderunt. Scipio non

agros modo circa uastauit: sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias imposita, missáq; in Siciliam erant: octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus fuit Masanissæ. quem quidam cum CC haud amplius equitibus, pleriq; cum duûm millium equitatu tradunt uenisse. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis suæ Regum hic fuerit: plurimumq; rem romanam iuuerit: operæpretium uidetur excedere paululum ad enarrandum q̄ uaria fortuna usus sit in amittendo, recuperandoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem Regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoq; mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæterum cum magis iure gentis, q̄ authoritate ĩter suos, aut uiribus obtineret regnũ: extitit quidã Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio uaria fortuna cũ ijs, q tum obtinebant: certantis. Is concitatis popularibus, apud quos ĩuidia Regũ magnæ authoritatis erat: castris palàm positis, descendere Regẽ in aciẽ, ac dimicare de regno coegit. ĩ eo prælio Capusa cũ multis principũ cecidit. gens Masæsulorũ omnis in ditionem, imperiumq; Mezetulli concessit. regio tamen nõie abstinuit: contentusq; nomine modico tutoris, puerũ Lacumacen, q stirpis regiæ superat: Regẽ appellat.

carthaginensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci Regi nupta fuerat: matrimonio sibi coniungit, spe Carthaginensium societatis: & cum Syphace hospitium uetustum legatis missis renouat: omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein necæ fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate Rex Maurorum erat) traiecit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniã bello non poterat: quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso nuntio ad paternos suosque amicos, cum ad fines regni peruenisset: quingenti ferme Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad Regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet: conueniret: ratus agendo ac moliendo uires quoq; ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugisset: urbem Masanissa primo impetu capit. ex regijs alios tradentes se recepit: alios uim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primo intenderat iter: peruenerunt. Fama huiuscemodi rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantq; undiq; ex agris, uicisq; ueteres milites Galæ: incitabantq; iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse cum exercitu, quo Capusam uicerat: & ex receptis post cædem Regis aliquot habebat:

quot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo X millia equitum erant: quibus cum Masanissa nequaquam tantum peditum equitum'ue habente acie conflixit. uicit tamen & ueterum militum uirtus, & prudentia inter romana & punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore, & exigua Masæsulorum manu in Carthaginensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi aduersus Syphacem haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis, qui & puero spē facerent: si in fidem Masanissæ sese permisisset: futurū eum in eodem honore, quo apud Galam, & Desalcem quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui spōderent: ambos præoptanteis exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginensibus de industria agentibus, ad sese pduxit. Asdrubal tum forte, cum hæc gerebantur: apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Masanissam regnum Masæsulorum esset: falli eum magnopere ait: si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desalcem: credat multo maiorem indolem in eo animi, ingenij'q; esse: quàm in ullo gentis eius unquā fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines uirtutis specimen dedisse socijs pariter, hostibus'q;. & Syphacem, & Carthaginenses, nisi orientem illum ignē oppressissent: ingenti mox incendio, cum iam nullam

opem ferre possent: arsuros. adhuc teneras, & fragiles eius uires esse: uix dum coalescere fouenti regnum. Instando, stimulandoq; peruicit: ut exercitum ad fines Masaesulorum admoueat: atq; in agro, de quo saepe cum Gala non uerbis modo disceptatum, sed etiã armis certatum fuerat: tanquam haud dubie iuris sui castra locet. si quis arceat: quod maxime opus sit: acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur. in mediũ regnum eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masaesulos: aut nequaquam pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Masanissae bellum infert: & primo certamine Masaesulos fundit: fugatq;. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolae uocant) perfugit. familiae aliquot cum mapalibus, pecoribusq; suis (ea pecunia illis est) prosecuti sunt Regem. caetera Masaesulorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem: herbidus, aquosusq; est: & quia pecori bonus alendo erat: hominum quoq; carne, ac lacte uescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime uri carthaginensis ager: quia & plus praedae, quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamq; adeo licenter eludebant: ut ad mare deuectam praedam uenderent mercatoribus, appellentibus naues ad idipsum: pluresq;, quàm iusto saepe in praelio, Carthaginenses caederentur: caperenturq;. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginenses: infensumq; & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed uix regium

uidebatur: latronem uagum in montibus consectari.
Bocchar ex praefectis regijs, uir acer et impiger ad id delectus. ei quatuor millia peditum data: duo equitum: praemiorumq; ingenti spe oneratus: si caput Masanissae retulisset: aut uiuum (id uero inaestimabile gaudium fore) cepisset. Is palatos, incurioseq; agentes improuiso adortus, pecorum hominumq; ingenti multitudine à praesidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in uerticem montis compellit. inde propè iam ut debellato, nec praeda modo pecorum hominumq; captorum missa ad Regem, sed copijs etiam aliquanto maioribus, quàm pro reliquijs belli remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisq; eqtibus digressum iugis Masanissam persecutus in ualle arcta faucibus utrinq; obsessis inclusit. ibi ingens caedes Masaesulorum facta. Masanissa cum L haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus sese abripuit. Tenuit tamen uestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus propè Clupeam urbem campis ita circumuenit: ut praeter quatuor equites, omnes ad unum interficeret. cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium propè è manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientes alae equitum dispersae lato campo: quibusdam ut occurrerent per obliqua tendentibus. quacunque hostes sequebantur. amnis ingens fugientes accepit: (neque enim cunctanter, ut quos maior metus urgeret: immiserant equos) raptiq; gurgite: & in obliquum relati. duobus in praeruptum gurgitem in conspectu hostium haustis, ipse perijsse creditus. ac duo reliqui equites cum eo

inter uirgulta ulterioris ripæ emerserunt. Is finis Bocchari fuit sequendi: nec ingredi flumen auso: nec habere credenti se iam, quem sequeretur. inde uanus au thor absumpti Masanissæ ad Regem rediit: missiq; qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaq; Africa fama mortis Masanissæ repleta uarie animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis cu raret uulnus: duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix: patiq; posse est uisa iactationem: audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atq; in ipso itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Masæsulos palàm iam quis esset ferens uenisset: tantum motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem periisse crediderant, incolumem cernebant: fecit: ut intra paucos dies sex millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: iamq; non in possessione modo paterni regni esset: sed etiam socios Carthaginensium populos, Masæsulorumq; fines (id Syphacis regnum erat) uastaret. inde irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham, Hipponemq; in iugis opportunorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem iam Syphax Rex ratus, quàm ut per præfectum ageret: cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte missa exercitus, imperat: ut circunducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadat. Nocte profectus Vermina: qui ex occulto aggressurus eum erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui signis collatis acie dimicaturus esset: mouit castra. Vbi primo tempus uisum est: quo peruenisse iam circummis=

si uideri poterant: & ipse leui cliuo ferente ad hostem, tum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat: & ipse dirigit suos. Atrox prælium, & diu anceps fuit: loco, & uirtute militum Masanissam, multitudine, quæ nimio maior erat: Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars à fronte urgeret: pars ab tergo se circunfudisset: uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo inclusis. itaque cæteri pedites, equitesq́; cæsi: aut capti. Ducentos fermè equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq́; turmatim in tres partes erumpere iubet: loco prædicto: in quē ex dissipata conuenirent fuga. ipse quà intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti: altera pertinacior in repugnando telis obruta, & confixa est. Verumnam propè uestigijs instantem in alia atque alia flectendo itinera ludens, tædio & desperatione tandem fessum ab sistere à sequendo coegit. ipse cum LXX equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum consciētia egregia sæpe repetiti regni paterni inter punica emporia, gentemq́; Garamantum omne tempus usq; ad C. Lælij, classisq́; romanæ aduentum in Africam consumpsit.

Hæc animum inclinant: ut cum modico potius, q̃ cū magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea uenisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens est. Carthaginenses ala equitum cum præfe-

cto amissa, alioq; equitatu per nouum delectum com parato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde, ac Syphacem per literas nuntiosq;, postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circunsessæ patriæ iubent: Syphacem orant: ut Carthagini, & uniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio fermè mille passus ab urbe, habebat, translata à mari: ubi paucos dies statiua coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis ualido nonmodo ad lacessendum hostes, sed ne ad tuendos quidē à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit: ut per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Iā ad quatuor millia equitum habebat: cum Saleram nomine urbem occupauit, XV fermè millia ab romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est: æstiua sub tectis agere equitatus: sint, inquit, uel plures: dum talem ducem habeant. eoq; minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere iubet. ubi omnis multitudo se effudisset: grauiorq; iam in certamine esset, quàm ut facile sustineri posset: cederet paulatim. se in tempore pugnæ uenturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso uisum ad eliciendos hostes: cum romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui peropportune circa uiæ flexus suppositi erant: occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc ti-

mentis modo, aut ipsis obequitabat portis: aut cedendo, cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret: ad insequendũ temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant: uarieq; dux fatigabatur: alios uino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent: obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset: sustineri ultra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegentes romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus, & recentibus equis Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis se circunfudere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille fermè, qui primi agminis fuerant: quibus haud facilis receptus fuit: cum ipso duce Hannone interclusi, atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per triginta millia passuum uictores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt: aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginensium equites fuisse: & diuitijs quosdam, & genere illustres. Eodem forte, quo hæc gesta sunt, die naues, quæ prædam in Siciliam uexerant: cum commeatu rediere: uelut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese uenisse. Duos eodem nomine Carthaginensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: ueriti credo

ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem, & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos, equitesq́;, prout cuiusq; opera fuerat: et ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo, quacunq; incedebat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam uicisq; expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam uim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grauesq; iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis, populationibusq́;, ad oppugnandam Vticam omnes belli uires conuertit: eam deinde, si cœpisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte urbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ad imminentem propè ipsis mœnibus tumulum est admotus. tormenta, machinasq́; etiam aduexerat secum: & ex Sicilia cum commeatu missa erant: & noua, in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta undiq; mole circunsessis in carthaginensi populo, Carthaginensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem: spes omnis erat. sed desyderio indigentium auxilij tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX millia peditum, tria equitum confecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum L millibus peditum, X equitum aduenit: confestimq́; motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica, mu-

nitionibusq; romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit: ut Scipio, cum XL fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam: abscederet inde irrito incœpto. etenim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur: communit uno uallo: & naualium castra amplectitur: iugo medio legionum castris impositis. in litus ad septentrionem uersum subductæ naues: naualesq; socij tenebant meridianam uallem ad alterum litus deuexam. Hæc in Africa usq; ad extremum autumni gesta. Præter conuectum undiq; ex populatis circa agris frumentum, commeatusq; ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius proprætor ex Sardinia ab T. Claudio prætore, cuius ea prouincia erat: ingentem uim frumenti aduexit: horreaq; non solum ea, quæ iam facta erant: repleta: sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio: ut cum prætore ageret: si quid ex ea prouincia comparari, aut mitti posset. ea quoq; haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, & XII millia tunicarum missa. Aestate ea, qua hæc in Africa gesta sunt: P. Sempronius consul, cui Brutij prouincia erat: in agro crotonensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis, quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu uerius, quàm pugna ad mille & CC de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad

P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoueret: copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Anibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est: cum consuli duplicatæ uires, Pœno recens uictoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ uouit: si eo die hostes fudisset. composq; eius uoti fuit. Fusi, ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti uiui capti: & equi XL: & XI militaria signa. Perculsus aduerso prælio Anibal Crotonem exercitum reduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul in altera parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res uersam. Eas quæstiones ex S. C. minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant: aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione: primo præsentes erant condemnati: postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent: corporibus subtractis, bona tantum, quæ publicari poterant: pignoranda pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt: censores interim Romæ M. Liuius, & C. Claudius senatum recitarunt. Princeps iterum delectus Q. Fabius Maximus. notati septem: nemo tamen, qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt: uiam è foro Boario, & ad Veneris circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in palatio faciendam

locauerunt: uectigal etiam nouum ex ſalaria annona ſtatuerunt: (ſextante ſal & Romæ, & per totam Italiam erat) Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id uectigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant, populo iratum: quod inique iudicio quondam damnatus eſſet. & in pretio ſalis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat: credebant. inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius: quia per prouincias dimiſerunt cenſores: ut ciuium romanorum in exercitibus, quantus ubiq; eſſet, referretur numerus. Cenſa cum iis CCXV millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam ante factum erat: deferentibus cenſoribus, cenſum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia ualerent: in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt. & ambo forte cenſores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam uentum eſt: in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem: cita, inquit Nero, M. Liuium. & ſiue ex reſidua & uetere ſimultate, ſiue intempeſtiua iactatione ſeueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio eſſet condemnatus: equum uendere iuſſit. Item M. Liuius, cum ad tribum Narnienſem, & nomen collegæ uentum eſt: uendere equum C. Claudium iuſſit, duarum rerum cauſa: unius: quod falſum aduerſus ſe teſtimoniũ dixiſſet: alterius: quod non ſyncera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaq;

ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius: & in ærarium ascendisset: inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat: dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium uenit: & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset: neq; condemnatum aut consulem, aut censorem fecisset: populum romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent: & condemnatum consulem, et censorem fecissent: neq; inficiari possent: aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi: C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Prauum certamen notarum inter censores: castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est: ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule deuicta, Consentia, & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates uoluntate in deditionem uenerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus: Cornelium potius ex Hetruria, ubi nihil belli erat: Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus,

P. Iulius Appulus. Hi duo cum aediles pl. essent: praetores creati sunt. Consul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui: atq; in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen martialis in locum M. Aemilij Regilli, qui priore anno mortuus erat: creatus: inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris, & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur T. Sempronius Gracchus admodum adolescens: quod tunc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigae aureae eo anno in capitolio positae ab aedilibus curulibus C. Liuio, & M. Seruilo Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduũ plebeij ab aedilibus P. Aelio, P. Iulio. Et Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE
LIBER DECIMVS.

N. SERVILIVS CEPIO, & Cn. Seruilius Geminus consules (sextusdecimus is annus belli punici erat) cum de republica, belloq́; , & prouinciis ad senatum retulissent: censuerunt patres: ut consules inter se compararent, sortirentur'ue: uter Brutios aduersus Annibalem, uter Hetruriam ac Liguriam prouinciam haberet. cui Brutii euenissent: exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet: is Romam reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera: quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur: congestis omnibus humanis à natura fortunáq; bonis. nobilis idem, ac diues erat: forma, uiribusq; corporis excellebat: facundissimus habebatur: seu causa oranda: seu in senatu, & ad populum suadendi, ac dissuadendi locus esset: iuris pontificii peritissimus. super hæc bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idē in Hetruria, ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtinere cum legionibus iis: quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cepioni Brutii, Seruilio

Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem urbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Iulius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium est: ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret: prorogatum imperium est. decretumq́; : ut supplicatio fieret: quod is in Africam prouinciam traiecisset: ut ea res salutaris populo romano, ipsiq́; duci, atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat: in Africam transuectum fuerat: ne qua classis ex Africa traijceret: XL nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Iulius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia ueteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio prætori item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat: quò missuri classem Carthaginenses forent: uidebantur autem quicquid nudatum præsidijs esset, petituri: M. Martio prætori prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est. tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules conscripserunt: et duas legiones urbanas ad incerta belli.

Hispaniæ cum exercitibus, imperioq; ueteribus imperatoribus, L. Lentulo, & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX nauibus longis res romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum: ut prius q̃ ab urbe proficiscerentur: ludos magnos facerent: quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum uouisset: si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti: sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum uis ingens, ita ut unde ad uenissent, parum constaret: compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus est: circulum dein de ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri in agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificum dij: quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules, prætoresq; in prouincias profecti. omnibus tamen, uelut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum, belliq; uerti cernebant: seu ut Scipioni gratificarentur: in quem tum omnis uersa ciuitas erat. itaq; non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum est) sed ex Sicilia quoq;, & Hispania uestimenta, frumentumq;, armaq;, & omne genus commeatus eò portabantur. Nec

Scipio ullo

Scipio ullo tempore hyemis belli opera remiſerat: quæ multa ſimul undiq; eum circunſtabant. Vticam obſidebat: caſtra in conſpectu Aſdrubalis erant: Carthaginenſes deduxerant naues: claſſem paratam, inſtructam'q; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miſerat: ſi forte iam ſatias amoris in uxore ex multa copia eum cœpiſſet. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginenſibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent: quàm ſi bellaretur, ſpes ulla deſiturum afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim: & ita pars maior authores ſunt: quàm ipſum Syphacem (ut Valerius Antias prodit) in caſtra romana ad colloquium ueniſſe. Primo eas conditiones imperator romanus uix auribus admiſit. poſtea ut cauſa probabilis uiſa commeandi foret in caſtra hoſtium: mollius eadem illa abnuere: ac ſpem facere: ſæpius ultro citroq; agitantibus rem conuenturam. Hybernacula Carthaginenſium, congeſta temere ex agris materia, exædificata lignea fermè tota erant. Numidæ præcipue arundine textis ſtoria'q; pars maxima tectis paſſim nullo ordine, quidam, ut ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam, uallum'q; habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem: calonum loco primos ordinis ſpectatæ uirtutis atq; prudentiæ ſeruili habitu mittebat: qui, dum in colloquio legati eſſent: uagi ꝑ caſtra alius alia, aditus exitus'q; omnes, ſitum forman'q; & uniuerſorum caſtrorum, & partium, qua

Pœni, qua Numidæ haberent: quantum interualli inter Asdrubalis, ac regia castra esset, specularentur: moremq; simul noscerent stationum, uigiliarumq;: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atq; alij de industria, quo pluribus omnia nota essent: mittebantur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci, & Carthaginensibus per eum faceret: legati romani uetitos se reuerti ad imperatorem aiunt: nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia: seu consulendus Asdrubal, & Carthaginenses essent: consuleret. tempus esse, aut pacem componi: aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace: ab Asdrubale Carthaginenses: & speculatores omnia uisendi, & Scipio ad comparanda ea, quæ in rem opus erant: tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis negligentia (ut fit) apud Pœnos, Numidasq; orta cauendi: nequid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum: quibusdam, quod nimis cupere Romanus pacem uidebatur: iniquis per occasionem adiectis: quæ peropportune cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad concilium dixisset: postero die respondit: se uno frustra tendente nulli alij pacem placuisse. renuntiaret igitur: nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias: ut libera fide incœpta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam ueris principiũ erat) machinas, tormentaq;, uelut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum ad capiendum,

quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat: in alterius rei curam converteret hostium animos: simul nequa, cum ipse ad Syphacem, Asdrubalemq; profectus esset: eruptio ex urbe, & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præparatis, aduocatoq; concilio, & dicere exploratoribus iussis, quæ comperta afferrent: Masanissaq;: cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximam noctem proponit. tribunis edicit: ut ubi prætorio dimisso signa conanuissent: extemplo educerent è castris legiones. Ita, ut imperauerat: signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam fermè uigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum est. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masanissamq;, ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesq; conijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium, ac Masanissam seductos obtestatur: ut quantum nox prouidentiæ adimat: tantum diligenti expleant cura. & se Asdrubalem, punicaq; castra aggressurum. cæterum non ante cœpturum: quàm ignem in regijs castris conspexisset. Neq; ea res morata diu est. nam ut proximis castris iniectus ignis hæsit: extemplo proxima quæq;, & deinceps continua amplexus totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio: orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendiũ effusi in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas

ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubiculis semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum obtriti sunt. Relucentem flammam primo uigiles Carthaginensium, deinde excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent: ab eodem errore credere ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & uulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus: sensum ueri adimebat. Igitur pro se quisq; inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset: omnibus portis, quà cuiq; proximum erat: ea modo, quæ restinguendo igni forent: portantes, in agmen romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterq̃ hostili odio, etiam ne quis nuntius effugeret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit. ignibusq; in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo ueluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines, iumentaq; fœda primum fuga, dein strage obruebant itinera portarum. quos non oppresserat ignis: ferro absumpti. binaq; castra die una deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum XX millia peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flammis ad XL millia hominum sunt: capti supra VI millia: multi Carthaginensium nobiles: XI senatores: signa militaria CLXXVIIII: equi numidici supra II millia DCC: elephanti sex capti: octo flamma, ferroq; absumpti: magnaq;

uis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq; omnes, qui super erant: uestigia ducis sequentes se contulerant. metu deinde ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quicquam hostile, quia uoluntate concesserant in deditionem: factum. duæ subinde urbes captæ: direptæq;. ea præda, & quæ castris incensis ex igne rapta erat: militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio loco communito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit: ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primo terror est allatus: ut omissa Vtica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem oppressurum. Senatum itaq; Suffetes, quod uelut consulare imperium apud eos erat: uocauerunt. ibi tribus dictis sententijs, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia romanæ in aduersis rebus constantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemq; orandum, ne bello absisteret: censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, barchinæq; omnes factionis bellum malebant: uicit. Inde delectus in urbe, agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum uxor iam non ut ante blanditijs satis potentibus ad animum amantis, sed precibus, & misericordia ualuisset, plena lachrymarum obtestans: ne patrem suũ, patriamq; proderet: ijsdemq; flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent: absumi sineret. Spem

quoq; opportune oblatam afferebant legati: quatuor
millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab
conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iu
uentutis, sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem
affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is nõ
benigne modo legatis respondit: sed ostendit etiam mul
titudinem Numidarum agrestium: quibus per eosdẽ
dies arma, equosq; dedisset. & omnem iuuentutem af-
firmat exciturum ex regno. scire incendio, non præ
lio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse: quĩ
armis uincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies pau-
cos rursus Asdrubal, & Syphax copias iunxerunt. is
omnis exercitus fuit XXX fermè millia armatorum.

Scipionem, uelut iam debellato, quod ad Syphacem,
Carthaginensesq; attineret: Vticæ oppugnandæ in-
tentum, iamq; machinas admouentem muris auertit fa
ma redintegrati belli. modicisq; præsidijs ad speciem
modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore
exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor
fermè millia distante ab castris regijs consedit. postero
die cum equitatu in Magnos (ita uocant) campos subie-
ctos ei tumulo degressus, succedendo ad stationes hosti-
um, lacessendoq; leuibus prælijs diem absumpsit. &
per insequens biduum tumultuosis hinc atq; illinc ex-
cursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt.
quarto die in aciem utrinq; descensum est. Romanus
post principes hastatorum prima signa in subsidijs tria
rios constituit: equitatum italicum ab dextro cornu, ab
læuo Numidas, Masanissamq; opposuit. Syphax, As-
drubalq; Numidis aduersus italicum equitatum, Car

thaginensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utroque cornu & Numidæ, & Carthaginenses pulsi. nam neq; Numidæ, maxima pars agrestis, romanum eqtatum, neq; Carthaginenses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera uictoria terribilem sustinuere. Nudata utrinq; cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis: neq; spes ueniæ ab Scipione erat: quem benemeritum de se, & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum uenissent. Igitur circunfusis undiq; hostibus, alij super alios cadentes obstricti moriebantur. omnibusq; in eos uersis, aliquantum ad fugam temporis Syphax, & Asdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna uictores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium, Masanissamq; cum omni romano, et numidico equitatu, expeditisq; militum ad persequendos Syphacem, atq; Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus urbes circa omnes, quæ Carthaginensium ditionis erant: partim ui, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaq; & muri reficiebantur: propugnaculisq; armabantur: & pro se quisq; quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt necessaria: ex agris conuehit. Rara mentio est pacis: frequentior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem. quæ ad commeatus excipiendos parata erat:

mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissime geratur res: parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueatur, neq; imperatorem aliũ, quàm Annibalem, neq; exercitum alium, quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues: simul & legati in Italiam profecti. raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisq; cessasset: prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum urbium exercitum trahens, captiuis aliaq; præda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. Abest ab Carthagine XII millia fermè passuum: locus tum operibus, tum suapte natura tutus: & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum tum ad urbem, tum ad circunfusum mare urbi posset. Inde, cum maxime uallum Romani iacerent: conspecta classis hostium est Vticam à Carthagine petens. igitur omisso opere, pronunciatum iter: signaq; raptim ferri sunt cœpta: ne naues in terrã ad obsidionem uersæ, ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ, & armatæ classi naues tormenta machinasq; portantes? & aut in onerariarum usum uersæ? aut ita appulsæ ad muros: ut pro aggere, ac pontibus præbere accessum possent? Itaq; Scipio, postquam eò uentum est: ut in nauali certamine so-

let: rostratis, quæ præsidio alijs esse poterant: in postremam aciem receptis propè terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easq; ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent: malis, antēnisq; de naue in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo illigatis compressit: tabulasq; super instrauit: ut peruium nauium ordinem faceret: & sub ipsis pontibus interualla fecit: quà procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorū maxime missilium, ut quàm uis longo certamine sufficerent: uis ingens congeritur. ita parati, instructiq; hostium aduentum opperiebantur.

Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu oppressissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant: satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri uocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetissent: postquam nihil moueri ab hostibus uiderunt: tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabāt. ex rostratis Pœni uana pleraq;, utpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior, ac pondere ipso librarior superne ex onerarijs ictus erat. spe

culatoriæ naues, ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebãt: primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebãtur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant: quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant: metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones uocant milites) ex punicis nauibus inijci in romanas cœpti. quos cum neque ipsos, neq; catenas, quibus suspensi inijciebantur: incidere possent: ut quæq; retro inhibita rostrata onerariam hærente unco traheret: scindi uideres uincula: quibus alia alijs innexa erant: seriem'q; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes: & uix transiliendi in secundum ordinem nauium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. maior q̃ pro re lætitia: sed eo maior: quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantũcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo: ut appareret haud procul exitio fuisse romanam classem: ni cessatum à præfectis suarum nauium foret: & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cum Lælius, & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent: Masæsuli regnum paternum Masanissæ læti, ut ad Regem diu desyderatum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidijs'q; suis, uetere se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabat ægrum amore uxor, socerq;: & ita uiris equis'q; abundabat: ut subiectæ oculis regni per multos florentes annos ui-

res etiam minus barbaro, atque impotenti animo ſpi
ritus poſſent facere. Igitur omnibus, q̃ bello apti erãt:
in unum coactis, equos arma tela diuidit: equites in
turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab roma-
nis centurionibus didicerat: diſtribuit. Exercitu haud
minore, quàm quẽ prius habuerat: cæterum omni pro
pè nouo, atq; incondito ire ad hoſtes pergit. Et caſtris
in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpecu
lantes ab ſtationibus progredi: inde iaculis ſummo-
ti recurrere ad ſuos: inde excurſiones inuicem fieri:
& cum pulſos indignatio accenderet: plures ſubire:
quod irritamentum certaminum equeſtrium eſt: cum
aut uincentibus ſpes, aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita
tum à paucis prælio accenſo, omnem poſtremo utrinq;
equitatum certaminis ſtudium effudit. ac dum eque-
ſtre prælium erat: multitudo Maſæſulorum, ingen-
tia agmina Syphace emittente, ſuſtineri uix poterat.
deinde ut pedes romanus repentino per turmas ſuas
uiam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit: abſter-
ruitq; effuſe inuehentem ſeſe hoſtem: primo barba-
ri ſegnius permittere equos: dein ſtare: ac propè tur
bari nouo genere pugnæ: poſtremo non pediti ſolum
cedere: ſed ne equitem quidem ſuſtinere peditis præ-
ſidio audentem. Iam ſigna quoq; legionum appropin-
quabant. tum uero Maſæſuli nonmodo primum impe
tum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atq; armo
rum tulerunt. tantum ſeu memoria priorum cladiũ,
ſeu præſens terror ualuit. Ibi Syphax, dum obequi-
tat hoſtium turmis: ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſi-
ſtere poſſet: equo grauiter icto effuſus opprimitur: ca

piturq́ue: & uiuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq́ue se ingens hominũ uis ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor, quàm uictoria fuit: quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa: minus dimidium eius hominum captum est: impetu in castra facto: quò perculsa Rege amisso multitudo se contulerat. Masanissa Lælio dicere: sibi quidẽ nihil esse in præsentia pulchrius: quàm uictorẽ recuperatum tanto post interuallo patrium inuisere regnum. sed tam secundis, quàm aduersis rebus non dari spatium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu, uictoq́ue Syphace Cirtham præcedere sinat: trepida omnia metu se oppressurum. Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensium iubet. sed apud ignaros Regis casus, neque quæ acta essent, promendo, nec minis, nec suadẽdo ante ualuit: quàm Rex uinctus in conspectum datus esset. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta: partim repẽtino consensu gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas opportunaq́ue mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus: ad regiam occupandam citato uadit equo. Intranti uestibulum in ipso uestibuli limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine armatorum Masanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset: Regem esse (id

quod erat) rata, genibus aduoluta eius, Omnia quidem, inquit, ut posses in nos, dij tibi dederunt, uirtusq;, & felicitas tua. sed si captiuæ apud dominum uitæ necisq; suæ uocem supplicem mittere licet: si genua, si uictricem attingere dextram: precor, quæsoq; per maiestatem regiam, in qua paulo ante nos quoq; fuimus: perq; gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiæ deos: qui te melioribus omnibus accipiant: quàm Syphacem hinc miserunt: hanc ueniam supplici des: ut ipse quodcunq; feret animus, de captiua statuas: neq; me in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium uenire sinas. si nihil aliud, quàm Syphacis uxor fuissem: tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quàm alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, uides. si nulla alia re potes: me morte ut uindices ab Romanorum arbitrio, oro: obtestorq;. Forma erat insignis: et florētissima ætas. itaq; cum modo dextram amplectens in id, ne cui Romano traderetur: fidem exposceret: propiusq; iam blanditias oratio esset, quàm preces: non in misericordiam modo prolapsus est animus uictoris: sed (ut est genus Numidarum in uenerem præceps) amore captiuæ uictor captus, data dextra in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instituit deinde reputare secum ipse: quemadmodum promissi fidē præstaret. quod cum expedire non posset: ab amore temerarium, atq; impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet: ne quid re-

linqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulē di uelut in captiuam: quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo non dissimulauit improbare factum: ut primo etiā cum Syphace, & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. uictus deinde precibus Masanissæ orantis, ut arbitrium, utrius Regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace, & cæteris captiuis, cæteras urbes Numidiæ, quæ præsidijs regijs tenebātur: adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum: omnis uelut ad spectaculū triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse uinctus: sequebatur grex nobiliū Numidarum. tum quantū quisq; plurimū poterat, magnitudini Syphacis, famæ gentis, uictoriam suam augendo, addebat. Illū esse Regem: cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, romanus, carthaginensisq;: ut Scipio imperator suus ad amicitiā eius petendā, relicta prouincia Hispania, exercituq;, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum uenerit: sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum uno tempore in potestate duos imperatores, pœnum, romanumq;. sicut ab dijs immortalibus pars utraq; hostijs mactandis pacem petisset: ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes: ut Masanissam regno pulsum eò redegerit: ut uita eius fama mortis, & latebris, ferarum modo in syluis rapto uiuentis tegeretur. His sermonibus circunstantium

celebratus Rex in prætorium ad Scipionem est produ ctus. Mouit et Scipionem tum fortuna pristina uiri præsenti fortunæ collata: tũ recordatio hospitij, dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo uictorem. nam cum Scipio quid sibi uoluisset, quæreret: q non societatem solum abnuisset romanam: sed ultro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atque insanisse fatebatur. sed tum demum, cum arma aduersus populum romanum recepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse: cum hospitia priuata, & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum carthaginensem matronam domum acceperit. illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam, pestemq; omnibus delinimentis animum suum auertisse, atq; alienasse: nec quieuisse: donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem, atq; amicum induerit. perdito tamen atq; afflicto sibi hoc in miserijs solatij esse: quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse uideat. neq; prudentiorem, neq; constantiorem Masanissam, quàm Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atq; intemperatius eam, quàm se duxisse. Hanc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis armatam apud æmulum cernere se cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidẽ criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neq; consulto, neq; expectato Lælio, faciebant: tamq; præceps festinatio: ut quo die captam reginam uidisset: eodem matrimonio iunctam

acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. etiam eo fœdiora hæc uidebantur Scipioni: quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum uoluenti Lælius, ac Masanissa superuenerunt. quos cum pariter ambos benigno uultu excepisset: & egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset: abductum in secretum Masanissam sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, et principio in Hispaniam ad iungendam mecum amicitiam uenisse: et postea in Africa teipsum, spes'q; omnes tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est: propter quam appetendus tibi uisus sim: in qua ego æque, atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias uirtutes Masanissa adiecisse uelim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculũ: quantum ab circunfusis undique uoluptatibus. qui eas sua temperantia frenauit, ac domuit: multo maius decus, maiorem'q; uictoriam sibi peperit: quàm nos Syphace uicto habemus. Quæ me absente strenue, ac fortiter fecisti: libenter & commemoraui: & memini: cætera teipsum reputare tecum, quàm me dicente erubescere malo. Syphax populi romani auspicijs uictus, captus'q; est. itaq; ipse, coniux, regnum, agri, oppida, homines, qui incolunt: quicquid deniq; Syphacis fuit: præda populi romani est: & Regem, coniugem'q; eius, etiam si non ciuis carthaginensis esset: etiam si non patrem eius imperatorem hostium uideremus: Romam oporteret mitti: ac senatus populi'q; romani de ea iudicium, atq;

dicium, atq;

dicium, atq; arbitrium esse: quae Regem nobis sociū alienasse, atq; in arma coegisse praecipitem dicatur. Vince animum: caue: ne deformes multa bona uno ui tio: & tot meritorum gratiam maiore culpa, quàm causa culpae est: corrumpas. Masanissae haec audienti non rubor est solum suffusus: sed lachrymae etiam obortae: & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset: orassetq; eum: ut quantum res sineret, fidei suae temere obstrictae consuleret: (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex praetorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis cum crebro suspirio, & gemitu, quo facile à circunstantibus tabernaculum exaudiri posset: aliquantum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis uno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunae uenenum erat: ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet: ac simul nuntiare: Masanissam libenter primam ei fidem praestaturum fuisse: quam uir uxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem praestare: ne uiua in potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris, patriaeq;, & duorum Regum, quibus nupta fuisset: sibi ipsa consuleret. Hunc nuntium, ac simul uenenum ferens minister cum ad Sophonisbam uenisset: accipio, inquit, nuptiale munus: neq; ingratum: si nihil maius uir uxori praestare potuit. hoc tamen nuntia: melius me morituram fuisse: si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius: quàm acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impaui-

dehausit. Quod ubi nuntiatum est Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur: nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit: tristioremq; rem, quàm necesse fuit, fecerit: leniter castigat. Postero die ut à præsenti motu auerteret animum eius: in tribunal ascendit: et concionem aduocari iussit. ibi Masanissam primum Regem appellatum, eximijsq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit uerbis honorem: neq; magnificentius quicquam triũpho apud Romanos, neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse: quo uno omnium externorum dignum Masanissam populus Ro. ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij milítares uiri, prout à quoq; nauata opera erat: donati. Iis honoribus mollitus Regis animus: erectusq; in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace, alijsq; captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt: ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta incohauerat: permunijt. Carthaginenses non breui solum, sed propè uano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Asdrubale, atque exercitu suo spei reposuerant: perculsi, iam nullo authore belli ultro audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium: maximaq; ad ipsum senatum regendum uis. Qui ubi in ca

stra romana, & prætorium peruenerunt: more adulantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adulationi fuit non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæq; eius fautores. ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex uictis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ uellet imperaret. Scipio & uenisse ea spe in Africam se ait: & spē suam prospero belli euentu auctam: uictoriam se, non pacem domum reportaturum esse. tamen cum uictoriam propè in manibus habeat: pacem non abnuere: ut omnes gentes sciant: populum romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos, & perfugas restituant: exercitus ex Italia, & Gallia deducant: Hispania abstineant: insulis omnibus, quæ inter Italiam, & Africam sunt: decedant: naues longas, præter uiginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei CCC millia modiūm. Pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeat ne pax: triduum ad consultandum dabitur. si placuerit: mecum inducias facite: Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginenses nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent: quippe qui moram temporis quærerent: dum

Annibal in Africam traijceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq́;, & fugitiuos: quo impetrabilior pax esset.

Multis ante diebus Lælius cum Syphace, primoribusq́; Numidarum captiuis Romam uenit: quæq́; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres Regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum: donec legati carthaginenses uenirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi uero audientes, fusos Carthaginensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis Regem, Numidiam omnem egregia uictoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant: quin clamoribus, quibusq́; alijs multitudo solet: lætitiam immodicam significarent. Itaq; prætor extemplo edixit: uti æditui ædes sacras omnes tota urbe aperirent: circumeundi, salutandiq́; deos, agendiq́; gratias per totum diē populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt: quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt: quod Masanissam non appellasset modo Regem: sed fecisset, restituendo paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus uisum esset: sine metu & certamine esset regnaturus: deinde: quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & de-

disse operam Masanissam: & porro datùrum esse. petere: ut regium nomen, cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: &, nisi molestum esset: illud quoq; petere Masanissam: ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent: remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse.

Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere communem sibi cum Rege gratulationem esse. Scipionem recte, atq; ordine uideri fecisse: quod eum Regem appellauerit: & quicquid aliud fecerit: quod honori foret Masanissæ: ea patres comprobare, atq; laudare. Munera, quæ legati ferrent Regi: decreuerunt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicas, equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremq; supellectilem: qualem præberi consuli mos est. Hæc Regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum mille æris: & uestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq;: qui ex custodia missi redderentur Regi: ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt: P. Quintilius Varus prætor, & Marcus Cornelius proconsul in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit: ipse ad prima signa equo aduectus. proq; duobus cornibus prætor, ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa ui hortabantur. posteaquam nihil commouebant: tum Cornelio Quinti-

lius, lentior, ut uides, fit pugna: inquit: & induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne uertatur in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet: si turbare, ac statu mouere uolumus. itaq; uel tu ad prima signa prælium sustine: ego inducam in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem geram: tu quatuor legionum equites in hostem emittito. Vtram uellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat: impigro iuuene, ad equites pergit: iussósq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies: ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem odoremq; & aspectum territi equi uanum equestre prælium fecerunt. & ut in rem permisti, ubi cuspide uti, & comminus gladio posset: roboris maioris romanus eques erat: ita in ablatum pauētibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis, quàm uiribus tenebat locum: nec diutius tenuisse: ni ex subsidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset: Magóq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese: atq; elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo fermè frustra emisso, omnes retro in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati uulneribus

corruerunt. Tum prima commota hostium acies: simul omnibus peditibus, ut auersos uidêre elephantos: ad augendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago: gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant. posteaquam fœminæ transfixo cadẽtem, auferriq; ex prælio propè exanguem uidêre: extemplo in fugam omnes conuersi. Ad V millia hostium eo die cæsa: & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta uictoria fuit. II millia & CCC de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Menius: tertiædecimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat: Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit: & duodeuiginti fermè equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset: ni uulnere ducis concessa uictoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati uiæ per uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eũ legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum gallicum appulsis nauibus adierunt: iubẽtes primo quoq; tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginensiũ res: ut Galliam, atq; italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne uictor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent: deficerent: si=

mul ſperans leniorem in nauigatione, quàm in uia iactationem uulneris fore: & curationi omnia commodiora: impoſitis copiis in naues profectus, uixdum ſuperata Sardinia ex uulnere moritur. naues quoq; aliquot Pœnorum diſiectæ in alto à claſſe romana, quæ circa Sardiniam erat: capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes: geſta. Conſul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq; proceſſerat) geſta, patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex ſeruitute poſt decimumſextum annum receptis, qui ad uicum Canetum à Boiis capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis, quàm publico decore inſignis Romam rediit. Latum ad populum eſt: ne Cn. Seruilio fraudi eſſet: quod patre, qui ſella curuli ſediſſet: uiuo, cum id ignoraret: tribunus plebis, atq; ædilis pl. fuiſſet: contra quàm ſancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciã rediit.

Ad Cn. Seruilium conſulem, q in brutiis erat: Conſentia, Vffugum, Vergæ, Beſidiæ, Hetriculũ, Sypheũ, Argentanum, Dampetia, multiq; alii ignobiles populi ſeneſcere punicum bellum cernentes, defecere. Idem conſul cum Annibale in agro Crotonenſi acie conflixit. Obſcura eius pugnæ fama eſt. Valerius Antias quinque millia hoſtium cæſa ait. quæ tanta res eſt: ut aut impudenter ficta ſit: aut negligenter prætermiſſa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale geſtum. nam ad eum quoq; legati ab Carthagine uocantes in Africam iis forte diebus, quibus ad Magonem, uenerunt. Frendens, gemensq;, ac uix lachrymis tempe-

rans dicitur legatorum uerba audisse. Posteaquam edi=cta sunt mandata: iam non perplexe, inquit, sed pa làm reuocant: qui uetando supplementum & pecu-niam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo An-nibalem non populus romanus toties cæsus, fugatusq;: sed senatus carthagnensis obtrectatione, atq; inuidia. neq; hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exulta bit: atq; efferet sese: quàm Hanno: qui domum no-stram, quando alia re non potuit: ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo præpa rauerat ante naues. itaq; inutili militum turba præsi-dij specie in oppida brutij agri, quæ pauca magis me tu, quàm fide continebantur: dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: multis italica ge neris, quia in Africam secuturos abnuentes concesse-rant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diē: in templo ipso fœde interfectis. Raro quē=quam alium patriam exilij causa relinquētem ma=gis mœstum abisse ferunt: quàm Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ litora: et deos hominesq; accusantem, in se quoq; ac suum ipsius ca-put execratum: quod non cruentum ab cannensi uicto ria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Car-thaginem ausum: qui consul hostem in Italia Pœnum non uidisset. se centum millibus armatorum ad Tra=simenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamq; consenuisse. Hæc accusans, querensq; ex diu=tina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem, & Annibalem profectos, allatum est: cuius duplicis gratulationis relatio minuit

lætitiam: & quod parum duces in retinendis ijs, cũ id mandatum ab senatu esset: aut animi, aut uirium habuisse uidebantur: et quod soliciti erant: omni belli mole in unum ducem exercitumq; inclinata, quo euasura esset res. Per eosdem dies legati saguntini uenerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginenses: qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta et quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in uestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data: ac naues: quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est: segnius homines bona, quàm mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; iniecisset, se semper meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? uisa castra hostium è muris urbis. quæ uota singulorum, uniuersorumq; fuisse? quoties in concilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas? en unquam ille dies futurus esset: quo uacuam hostibus Italiam bona pace florentem uisuri essent? dedisse id deos sextodecimo demum anno: nec esse: qui dijs gratias agendas censeant. adeo ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere: nedum ut præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est: uti referret P. Aelius prætor: decretũq;: ut V dies circa omnia puluinaria supplicaretur: uictimæq; maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginensium legatos de pace ad senatum uenientes Puteolis uisos, in-

de terra uenturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit: ut coràm eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginenses Romam adduxit: quibus uetitis ingredi urbem, hospitiũ in uilla publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationẽ eandem fermè, quã apud Scipionem, habuerunt: culpam omnẽ belli à publico consilio in Annibalẽ uertentes. Eum iniussũ senatus non alpes modo, sed Iberũ quoque trangressum: nec Romanis solum, sed ante etiã Saguntinis priuato consilio bellũ intulisse. senatui ac populo Carthaginensi, si quis uere existimet: fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mãdatum esse uti peterent: quàm ut in ea pace, quæ postremo cũ consule Luctatio facta esset: manere liceret. Cũ more tradito à patribus potestatẽ interrogandi, si quis uellet, legatos prætor fecisset: senioresq;, qui fœderibus interfuerant: alia alij interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerẽt legati: conclamatum ex omni parte curiæ est: punica fraude electos: qui ueterẽ pacem repeterent: cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium consulem, qui propior esset: accersendum, ut coràm eo de pace ageretur: censèbat. cum de re maiore, quàm quãta esset, consultatio incidere nó posset: non uideri sibi absente consulum altero, ambobusue eam rem agi, satis ex dignitate populi Ro. esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul, dictatorq; fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes: ut supplices pacem peterent: et

nemo omnium uerius existimare posset: qua mente ea pax peteretur: quàm is: qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Leuinus, qui bis consul fuerat: speculatores, non legatos uenisse arguebat: iubendosq; eos Italia excedere: & custodes cum ijs usque ad naues mittendos: Scipioniq; scribendum: ne bellum remitteret. Laelius, Fuluiusq; adiecerunt: & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis: si Annibal, et Mago ex Italia nó reuocarentur. caeterum omnia simulaturos Carthaginenses, duces eos exercitusq; expectantes: deinde quàm uis recentium foederum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in M. Leuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatae Italiae penès se gloria esset: uelut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod ubi Romae uulgatum est: primo censuerunt patres: ut praetor scriberet consuli: senatum aequum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum praetor spreturum eum literas suas diceret: dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis Italiae urbibus, quae bello alienatae fuerant: noscendisq; singularum causis consumpsit.
Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo praetore centum onerariae naues cum commeatu uiginti rostratarum praesidio actae, & ab hoste, & ab tem

pestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio CC onerarijs, XXX longis nauibus ex Sicilia traijcienti non eadem fortuna fuit. In conspectum fermè Africæ prospero cursu uectum primo destituit uentus: dein uersus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontoriũ tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurum insulam (ea sinum ab alto claudit: in quo sita Carthago est) XXX fermè millia ab urbe, aliæ aduersus urbẽ ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatum uocare: populus in curiæ uestibulo fremere: ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent: postremo permisto penè senatus populiq; consilio, consensum est: ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurum traijceret: indeq; per litora portusq; dispersas romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Aegimuro, dein ab Calidis Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati: neq; sciebant quæ senatus romani de bello, aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs, qui petissent pacem, & inducias: spem pacis, & fidem induciarum uiolatam esse: legatos Carthaginem L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè uiolati essent:

nec reditum tutiorem cernerent futurum: petierunt à magistratibus, quorum auxilio uis prohibita erat: ut naues mitterent: quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bragadam flumen peruenissent: unde castra romana conspiciebantur: Carthaginem rediere. Classis punica ad Vticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Carthagine nuntio, uti fieret: seu Asdrubale, qui classi præerat: sine publica fraude auso facinus, quinqueremem romanam superantem promontorium ex alto repente aggreßæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant: neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem: & defendebatur egregie: quoad tela suppeditarunt. quibus deficientibus, iã nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoq; à castris in litus effusa tueri potuisset. concitatam enim remis quanta maxima ui poterant, in terram cum immisissent: nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserunt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent: Lælius, Fuluiusq; ab Roma cum legatis carthaginensibus superuenerunt. quibus Scipio, etsi non induciarum fides modo à Carthaginensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis uiolatum esset: tamen se nihil nec institutis populi romani, nec suis moribus indignum in ijs facturum esse cum dixisset: legatis dissimis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante iussus è nautis unus ascendere in malum, ut specularetur quam tenerent regionem: cum dixisset sepulchrum dirutum proram spectare: locum abominatus, præteruehi iusso gubernato-

re, ad Leptim appulit classem: atq; ibi copias exposuit.

Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedūt in eum annum: quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat: & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent: uastatos agros ab regijs præsidijs: profectosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum Regem: simul nuntiassent: quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci: ut essent Carthaginensibus præsidio: & pecuniæ aliquātum unà missum: legatos ad Regem, qui hæc aduersus fœdus facta uideri patribus nuntiarent: mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solum exustus est: & aquarum magnitudine, sed et annonæ uilitate fuit: præterquam quod pace omnis Italia erat aperta: etiam quod magnam uim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo, ædiles curules quaternis æris uicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis: si quidem uerum est: augurem duos & quadraginta annos fuisse: quod quidam authores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine: uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores: auitos æquauit. pluribus uictorijs, & maioribus prælijs auus insignis Rullus: sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. cautior tamen, quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites: utrum

ingenio cunctatior fuerit: an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur: aptum erat: sic nihil certius est: quàm unum hominem nobis cunctando rem restituisse: sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius eius. in eiusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem unum, Plebeij ter toti instaurati ab aedilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo praetores facti: & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni utrum Cn. Seruilius consul habuerit: an quia eum res in Hetruria tenuerint, quaestiones ex socijs de coniurationibus principum habentem: dictator ab eo dictus P. Sulpitius: incertum diuersi authores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, & T. Claudius senatu in capitolium uocato de prouincijs retulerunt. Italiam, atque Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, uolebant. caeterũ Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: ut, si ijs uideretur: populum rogarent: quem uellent in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit: ut quinquaginta nauiũ classem, omnes quinqueremes, in Africam traijceret: pariq; imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium: si consules manere ad urbem senatui placuisset. Praetores, M. Sestius Galliam est sortitus:

est sortitus:ut duas legiones, prouinciamq́; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus: quibus P. Sempronius proconsul prioris anni præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam: ut ab Appio Appulo prætore prioris anni prouinciam, & duas legiones acciperet. Iulius proprætor cum XX nauibus lõgis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, uti quisq; obtinebant prouincias, exercitusq́;: prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut à placandis dijs omnia inciperent: agerentq́;: quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio cõsulibus T. Manlius dictator, quasq́; hostias maiores uouerat: si per quinquennium illud res publica eodẽ statu fuisset: ut eos consules, prius quàm ad bellum proficiscerentur: facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæq́; quibus uotæ erant dijs, cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat: utrum gaudio dignum esset: Annibalem post sextumdecimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionem eius reliquisse populo romano: an magis metuendum: quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis uatem, qui nuper decessisset: Q. Fabium haud frustra canere solitum: grauiorem in sua terra futurũ hostem Annibalem: quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui sta-

tarios semilixas ducere exercitus solitus sit: aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram: aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cũ Annibale, propè nato in praetorio patris fortissimi ducis, alito atq; educato inter arma, puero quondam milite, uixdum iuuene imperatore: qui senex uincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere exercitum aequalem stipendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines passos: perfusum millies cruore romano, exuuias non militum modo, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie: qui praetores, qui imperatores, qui consules romanos sua manu occidissent: muralibus, uallaribusq; insignes coronis, peruagatos capta castra, captas urbes romanas. non esse hodie tot fasces magistratibus populi romani: quot captos ex caede imperatorum prae se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant. & iam quod, cum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos alijs atque alijs in Italiae partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere: erexerant omnium animos Scipio, & Annibal, uelut ad supremum certamen comparati duces: ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriae spes: quo magis in propinquam eam imminebant animis: eo curae intentiores erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginensibus erat. quos modo petisse pacem, intuentes Annibalem ac rerum gestarum eius magnitudines, poeni

tebat: modo, cum reſpicerent: bis ſeſe acie uictos: Syphacem captũ: pulſos ſe Hiſpania: pulſos Italia: atq; ea oĩa unius uirtute, & conſilio Scipionis facta: uelut fatalem eum ducem in exitium ſuum natum horrebant.

Iam Adrumentum peruenerat Annibal. unde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus ſumptis, excitus pauidis nuntijs omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. inde præmiſſi ſpeculatores cum excepti à cuſtodibus romanis deducti ad Scipionem eſſent: traditos eos tribunis militum, iuſſoſq; omiſſo metu uiſere omnia, per caſtra, quà uellent, circunduci iuſſit: percunctatoſq;, ſatin' percommode omnia exploraſſent: datis, qui perſequerentur: retro ad Annibalem dimiſit. Annibal nihil quidem eorum, quæ nuntiabantur: (nam & Maſaniſſam cum ſex millibus peditum, quatuor equitum ueniſſe eo ipſo forte die afferebant) læto animo audiuit, maxime hoſtis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta eſt: perculſus. itaq; quãquam & ipſe cauſa belli eius erat: et aduentu ſuo turbauerat pactas inducias, & ſpem fœderum: tamen, ſi integer, quàm ſi uictus peteret pacem: æquiora impetrari poſſe ratus, nuntium ad Scipionem miſit: ut colloquendi ſecum poteſtatem faceret. Id utrum ſua ſponte fecerit: an publico conſilio: neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio uictum eũ à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie ſunt cæſa: mille & ſeptingenti capti: legatum cum alijs decem legatis tradit in caſtra ad Scipionem ueniſ

se. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset: ambo ex composito duces castra protulerunt: ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat: consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat: cœpit. ibi in medio locus conspectus undiq;, ne quid insidiarum esset: delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omniũ gentiũ cuilibet Regum ĩperatorum'ue pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tũ Annibal prior. Si hoc ita fato datũ erat: ut ꝗ primus bellum intuli populo romano: quiq; toties propè in manibus uictoriam habui: is ultro ad pacem petendam uenirem, lætor te mihi sorte portissimum datum: à quo pacem peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit: Annibalem, cui tot de romanis ducibus uictoriam dij dedissent: tibi cessisse: teq; huic bello uestris plus quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. Hoc quoq; ludibrium fortuna, an casus ediderit: ut cum patre tuo consule cœperim arma: cum eodem primum romano imperatore signa contulerim: ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam. Optimum quidem fuerat: eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse: ut & uos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne nobis quidem Sicilia, atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exerci

tibus, tot tam'q; egregijs amissis ducibus. Sed præte rita magis reprehendi possunt: quam corrigi. Ita aliena appetiuimus: ut de nostris dimicaremus. nec in Italia solum uobis bellum, nobis'que in Africa est: sed & uos in portis uestris propè, ac mœnibus signa armáq; hostium uidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum romanorũ exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur: uos autem ante omnia optaretis: in meliore uestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij: quorum & maxime interest pacem esse: & qui quodcunq; egerimus: ratum ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet: iam ætas senem in patriam reuertentem, unde puer profectus sum: iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt: ut rationem sequi, quàm fortunã malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraq;, quàm quietis opus est consilijs: metuo. Non temere incerta casuum reputat: quem fortuna nũquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas: id tu hodie es. uixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris, & patrui persecutus mortem, ex calamitate uestræ domus decus insigne uirtutis pietatis'q; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde punicis exercitibus pulsis. consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset: transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensis'q; castris, Syphace potentissimo Rege capto, tot urbibus regni eius,

tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest uictoriam, inquam, malle, quàm pacem animus? Noui uobis spiritus magis magnos, quàm utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoq; mentem donarent dij: non ea solũ, quæ euenissent: sed etiam ea, quæ euenire possent: reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum: satis ego documenti in omnes casus sum. quem modo castris inter Anienem atq; urbem Romam positis, signa inferentem ad mœnia romana uideras: hic cernas duobus fortissimis uiris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patriæ, quibus terrui uestram urbem: ea pro mea deprecantem. Maximæ cuiq; fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorq́; est certa pax: quàm sperata uictoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis discrimen. cum tuas uires, tum uim fortunæ, martemq́; belli communẽ propone animo. utrinq; ferrum, corpora humana erũt. nusquam minus, quàm in bello euentus respondent. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes: si prælio uincas: gloriæ adieceris: quantum ademeris: si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit: quam dij dederint. Inter pauca felicitatis uirtutisq́; exempla M. Attilius quondam in

hac eadem terra fuisse fertur: qui sic uictor pacem pe tentibus patribus nostris abnuit: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat: eo fœdius corruit. Est quidem eius, qui dat: non qui petit: conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus: qui nobis metipsis mulctam irrogemus: qui non recusamus quin omnia, propter quæ bellum initum est: uestra sint: Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamq; continetur mari: Carthaginenses inclusi Africæ litoribus, uos, quando ita dijs placuit: externa etiam terra mariq; uideamus re gentes imperia. Haud negauerim: propter non nimis sincere petitam, aut expectatam nuper pacem, suspectam esse uobis punicam fidem. multum per quos petita sit, ad fidem tuẽdæ pacis pertinet Scipio. uestri quoq; (ut audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat: negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neq; peterem: nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam: propter quam petij. & quemadmodum, quia à me bellum cœptum est: ne quem eius pœniteret, quoad ipsi non inuidêre dei: præstiti: ita annitar: ne quem pacis per me partæ pœniteat. Ad hæc imperator romanus in hanc ferè sententiam respondit. Non me fallebat Annibal aduentus tui spe Carthaginenses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neque tu id sanè dissimulas: qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas: præter ea: quæ iam pridem in nostra potestate sunt. cæterum

ſicut tibi curæ eſt: ſentire ciues tuos quanto per te onere leuentur: ſic mihi laborandum eſt: ne quæ tunc pepigerunt: hodie ſubtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeantur. indigni, quibus eadem pateat conditio: ut etiam proſit uobis fraus, petitis. Neq; patres noſtri priores de Sicilia, neque nos de Hiſpania fecimus bellum. & tum Mamertinorum ſociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iuſta induerunt arma. uos laceſſiſſe & tu ipſe fateris: & dij teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſecundum ius fasq; dederunt: & huius dant: et dabunt. Quod ad me attinet: & humanæ infirmitatis memini: & uim fortunæ reputo: & omnia, quæcunq; agimus: ſubiecta eſſe mille caſibus ſcio. cæterũ quemadmodum ſuperbe, & uiolenter me facere fateror: ſi, prius quàm in Africam traieciſſem: te tua uolũtate cedentem Italia, & impoſito in naues exercitu, ipſum uenientem ad pacem petendam aſpernarer: ſic nunc, cum propè manu conſerta reſtitantem ac tergiuerſantem in Africam attraxerim: nulla ſum tibi uerecundia obſtrictus. proinde ſi quid ad ea, in quæ tum pax conuentura uidebatur: (quæ ſunt, noſtri) multæ nauium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorumq; uiolatorum, adijcitur: eſt quod referam ad conſilium. ſin illa quoq; grauia uidentur: bellum parate: quoniam pacem pati non potuiſtis.

Ita infecta pace, ex colloquio ad ſuos cum ſe recepiſſent: fruſtra uerba pacata renuntiant: armis decernendum eſſe: habendamq; eam fortunam: quàm dij dediſſent. In caſtra ut eſt uentum: pronuntiant ambo:

arma expedirent milites: animosq́; ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset: uictores. Roma, an Carthago iura gentibus daret: ante crastinam noctem scituros. neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum uictoriæ præmium fore: par periculum præmio: quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaq́; terra. & Carthagini supremo auxilio effuso adesse uidebatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes, & metus miscebant animos. contemplantibusq́; modo suam, modo hostium aciem, cum oculis magis, quàm ratione pensarent uires: simul læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte nõ succurrebant: ea duces admonendo, atq; hortando subijciunt. Pœnus XVI annorum in terra Italiæ res gestas, tot duces romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuiq; decora, ubi ad insignem alicuius pugnæ memoria militem uenerat: referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium: quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum. ac liberum fingenti, qua uelit flecti, ominatur: quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas: ea illis exeuntibus in aciẽ portendisse deos. adesse finem belli, ac laboris: in manu-

bus esse, prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; deos. Adeo celsus hæc corpore, uultuq; ita læto, ut uicisse iam crederes: dicebat. Instruit deinde primos hastatos: post eos principes: triarijs postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenq; signa instruebat: sed manipulos aliquantum inter se distantes: ut esset spatium: quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex S.C. opera utebatur: cum italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam, Numidasq; ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum uelitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto: ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines: aut in dextram læuamq; discursu applicantes se antesignanis, uiam, qua irruerent in ancipitia tela: belluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX autem erant: quot nulla unquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum, Gallorumq;, Balearibus, maurisq; admixtis: in secunda acie Carthaginenses, Afrosq;, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariã aciem italicorum militum (Brutij pleriq; erant, ui ac necessitate plures, quàm sua uoluntate decedentem ex Italia secuti) instruit. equitatum etiam ipsum circundedit cornibus. dextrum Carthaginenses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia exhortatio erat in exercitu inter tot homines: quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non uestitus habitusq;, non causa mili-

tandi eadem esset. auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deductis ex asperrimus montibus in spem uictoriæ ostentantur. Mauros, Numidasq; in Masanissæ impotēti futuros dominatu terret alijs aliæ spes, ac metus iactantur. Carthaginensibus mœnia patriæ, dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parētibus, coniuges pauidæ, aut excidium seruitiumq;, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spē medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud carthaginenses duces suarum gentium, inter populares pleraq; per interpretes intermixtos alienigenis ageret: tubæ, cornuaq; ab Romanis cecinerunt: tantusq; clamor ortus: ut elephanti in suos sinistro maxime cornu conuerterentur, Mauros, ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorem: nudauitq; ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ inter uelitum ordines cum multis suis uulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos uelites, cum uiam elephantis, ne obtererentur: fecissent: in eas ancipites ad ictum utrinq; conijciebant hastas. nec pila ab antesignanis cessabant: donec undiq; incidentibus telis exacti ex romana acie hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginensium equites in fugam uerterunt. Lælius ut turbatos uidit hostes: addit perculsis terrorem. utrinque equite nudata erat punica acies: cum pedes concurrit nec spe nec uiribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res: congru

ens clamor a Romanis, eoq; maior & terribilior: dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, uoces: pugna romana stabilis & suo, & armorũ pondere incumbentium in hostem: concursatio & uelocitas illinc maior, quàm uis. Igitur primo impetu extemplo mouêre loco hostium aciem Romani. ala deinde, & umbonibus pulsantes in summotos gradu illato, aliquantum spatij uelut nullo resistente incessère: urgentibus & nouissimis primos: ut semel motam aciem sensere: quod ipsum uim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliares cedenteis secunda acies, Afri et Carthaginenses adeo non sustinebant: ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perueniret hostis: pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos uersi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cædere: uti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & propè duo iam permista prælia erant: cum Carthaginenses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos, iratosq; in aciem accepere: sed densatis ordinibus in cornua, uacuumq; circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fuga uulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strage hominum armorumq; locum, in quo steterant paulo ante: auxiliares compleuerant: ut propè difficilior transitus esset: quàm per confertissimos hostes fuerat. itaq; qui primi fuerũt hastati: per tumulos corporum armorumq;, & tabem sanguinis, qua quisq; poterat: sequentes hostem, & signa, & ordines confuderunt. principum

quoq; signa fluctuare cœperant: uagam ante se cernentes aciem. quod Scipio ubi uidit: receptui propere canere hastatis iussit: & saucijs in postremam aciem subductis, principes, triariosq; in cornua inducit: quo tutior firmiorq; media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro prælium ortum est. quippe ad ueros hostes peruentum erat, & armorum genere, & usu militiæ, et fama rerũ gestarũ, & magnitudine uel spei uel periculi pares. sed numero Romanus superior erat: & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius, ac Masanissa pulsos per aliquantum spatij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demum equitum impetus fudit hostem. multi circunuenti, una'ue cæsi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginensium, sociorumq; cæsa eo die supra millia uiginti. par fermè numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad decem millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus Adrumentum perfugit: omnia & in prælio, & ante aciem, prius quàm excederet pugna: expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumq; peritorum militiæ illá laudem adeptus: singulari arte aciem eo die instruxisse. Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atq; intolerabilis uis signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent: romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginensium aciem: ne homines misti ex colluuione omnium gen-

tium, quos non fides teneret: sed merces: liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atq; impetum hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud: alij missilibus, alij uulneribus suis ferrum hostium hebetarent. tum, ubi omnis spes esset: milites carthaginenses afrosq;: ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cum fessis ac saucijs pugnarent: superiores essent. italicos interuallo quoq; diremptos, incertos socij, an hostes essent: in postremam aciem summotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal, cum Adrumentum perfugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo anno postquam puer inde profectus erat: redisset: fassus in curia est: non prælio modo se esse, sed bello uictum: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetranda esse. Scipio confestim expugnatis à prælio hostium castris, direptisq;, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt: nuntio allato: P. Lentulum cum L rostratis, C onerarijs nauibus cum omni genere commeatus ad Vticam accessisse. Ad mouendum igitur undiq; terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum uictoriæ nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam ueterem noua Lentuli classe adiũcta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petijt. Haud procul aberat: cum uelata infulis ramisq; oleæ Carthaginensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, authore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, uelamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesq; fidem & misericordiam

Scipionis: nullum ijs aliud responsum datum: quàm ut Tunetem uenirent. eò se moturum castra. ipse ad contemplandum situm Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, rediJt. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quàm peditibus uenire Carthaginensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa turmalibus primis agmen aggressa Numidarum leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, parte omni circundatis equitibus, XV millia hominum cæsa: mille et CC uiui capti sunt: & equi numidici mille & D: signa militaria duo & septuaginta. regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatiq; XXX Carthagine ad Scipionem uenerunt. Et illi quidem multo miserabilius, quam ante, quia magis cogebat fortuna: egerunt. sed aliquanto minore cum misericordia ob recentis memoriam perfidiæ auditi sunt. Quãquam iusta ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum et quanta res esset: & quam longi temporis obsidio tam munitæ, & tam ualidæ urbis reputarent: et ipsum Scipionem expectatio successoris uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam solicitaret: ad pacem omnium animi uersi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti tandem deos, & iusiurandum esse crederent: conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis uiuerent. quas urbes, quosq; agros,

quibusq́; finibus ante bellum tenuissent: tenerent: populandiq́; finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuosq́;, & captiuos omnes redderent Romanis: et naues rostratas, præter triremes, traderent: elephantosq́;: quos haberent domitos: neq; domarent alios. bellum ne'ue in Africa, ne'ue extra Africam iniussu po. ro. gererent. Masanissæ res redderent: fœdusq́; cum eo facerent. frumentum, stipendiumq́; auxilijs, donec ab Roma legati uenissent: præstarent. X millia talẽtũm argenti descripta pensionibus æquis in annos L. soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent: nec minores XIIII annis: neu XXX maiores. inducias ita se daturũ: si per priores inducias naues onerariæ captæ, quæq; fuissent in nauibus: restituerentur. aliter nec inducias, nec spẽ pacis ullam esse. Has conditiones legati cum domum referre iussi in concionem ederent: & Gisgo ad dissuadendum pacem processisset: audireturq́; à multitudine inquieta, & imbelli: indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audiriq́;: arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ ciuitati species cum fremitum populi mouisset: & perturbatus militaris uir urbana libertate: nouem, inquit, annorum à uobis profectus post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata, nunc publica docuit: probe uideor scire: urbis ac fori iura leges, mores uos me oportet doceatis. excusata imprudentia, disseruit de pace multis uerbis: quàm nec iniqua, et necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat: quod ex nauibus per inducias captis nihil, præter ipsas com

parebat naues:

parebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur: placuit naues reddi: & homines undiq; inquiri: cætera, quæ abessent: æstimanda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginenses. Sunt: qui Annibalem ex acie ad mare peruenisse: inde præparata naue ad Regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantiq; ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur: responsum esse: Annibalem in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæq; publica in nauibus fuerant: ex publicis descripta rationibus quæstores, quæ priuata: profiteri domini iussi. pro ea summa pecuniæ XXV millia pondo argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginensibus datæ in tres menses. additum: ne per induciarum tempus aliò usquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunq; legati Carthaginem uenissent: ne ante dimitterent eos: quàm romanum imperatorem, qui, & quæ petentes uenissent, certiorem facerent. Cum legatis carthaginensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia, Sardiniáq; tantam uilitatem annonæ fecerunt: ut pro uectura frumentum nautis mercatores relinquerent. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginensium trepidatum fuerat: iussúsq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere: atq; inde in Africam traijcere: et alter consul M. Seruilius ad urbem morari: donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda, deducendáq; classe ab T. Claudio consu-

le facta erant: quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quàm consulis censuerant. Prodigia ergo nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui uisus: & pluuit lapideo imbri. & in ueliterno agro terra ingentibus cauernis consedit: arboresq; in profundum haustæ. Aritiæ forum, & circa tabernæ: Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: et in palatio lapidibus pluuit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cætera hostijs maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem uersa. nam ita abundauit Tyberis: ut ludi Apollinares circo inundato extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaq; in circum est: cum decessisse inde aquam nuntiatum esset: læticiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium consulem profectum tandem ab urbe inter portus cossanum, laurentinumq; atrox uis tempestatis adorta in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset: stetissetq; ibi: dum reliquum tempestatis exæuiret: Iluam insulam, ex Ilua Corsicam, à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem insanos montes multo sæuior, & infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisq; spoliatæ naues: quædam fractæ. ita uexata, ac lacerata classis Calares tenuit. ubi dum subductæ reficiuntur naues: hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo proroga'n

te imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Geminio, in prouinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Aelium Paetum dixit. saepe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum praeter Idus Martias ueteres magistratus abissent: noui suffecti non essent: respublica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius suffectus Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio aedil. curul. ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex aerario scribae, uiatoresq; aedilitij clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt: non sine infamia Luculli aedilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius aediles plebis uitio creati magistratu se abdicauerunt. qui cum ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent: & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent: Cereales ludos dictator, & magister equitum ex senatusco̅sulto fecerunt. Legati ex Africa, romani simul, carthaginensesq; cum uenissent Romam: senatus ad aedẽ est Bellonae habitus. ubi cum L. Veturius Philo, pugnatum cum Annibale esse suprema cum Carthaginensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositum, ingenti laetitia patrum exposuisset: adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quae parua bene gestae rei accessio erat: deuictum. in concionem inde prodire iussus: gaudiumq; id populo impertire. Tum patuere facta gratulatione omnia in urbe templa: supplicationesq; decretae in triduum. Legatis Carthaginensium, &

Philippi Regis (nam ij quoque uenerant) petentibus, ut senatus sibi daretur: responsum iussu patrum à dictatore est: consules nouos ijs senatum daturos esse. Comitia inde habita. creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus. prætores M. Iulius Pœnus: cui * sors urbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. Tum uero de prouincijs consulum nihil ante placebat agi: quàm legati Philippi regis, & Carthaginensiũ auditi essent. belli finẽ alterius, principiũ alterius prospiciebãt animus. Cn. Lẽtulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret: facilem uictoriã fore: seu iam finiretur: finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi passurum: quàm sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato uiro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset: etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus, & M. Attilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatam ab T. Claudio consule Cn. Cornelium tentare aiebant. ex authoritate patrum latum ad populum esse: cuius uellent imperium in Africa esse. omnes V & XXX tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus et in senatu, & ad populum acta res postremo eò deducta est: ut senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerũt: uti consules prouincias inter se compararent: sortirenturúe: uter Italiã, uter classem nauium L haberet. cui classis obuenisset: in Siciliam nauigaret, si pax cum Carthaginensibus componi nequisset:

in Africam traijceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones cõuenirent pacis: tribuni pl. populum rogarent: utrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: quem, si & deportandus exercitus uictor ex Africa esset: deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari iussissent: ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset: duas legiones à Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet: in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat: decretæ. P. Aelius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremelio acciperet. Legio una Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætor habuisset: decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret: aliquot iã annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse: ut ij consules cum tribunis agerent: si eis uideretur: ut plebem rogarent: cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unã legionem conscriberet romanos milites: & in quindecim cohortes socios latini nominis: quibus prouinciam obtineret. ueteres milites L. Cornelius, et L. Mãlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli L nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ ĩ Africa esset: P. Iulij, quæ Siciliæ oram tuebatur: decreta: ut quas naues uellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naues haberet: quas habuisset: quibus si Cn. Octauius, si-

erit præfuisset: præesse uellet: Octauio proprætori in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret: Cn. Octauius Romam decederet: reduceretq; naues: quibus consuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur.

Tum de legatis Philippi, & Carthaginensium actum. Priores Macedonas introduci placuit. quorum uaria oratio fuit: partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorũ: partim ultro accusantium quidem & socios populi romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse: & se bello lacessisse contra fœdus: & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse: postulantium: ut Macedones, dux'q; eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent: capti'q; in uinculis essent: sibi restituerentur.

Aduersus ea M. Furius missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia disseruit. Aureliũ relictum, ne socij populi romani fessi populationibus, atq; iniuria ad regem deficerent: finibus sociorum non excessisse. dedisse operam: ne impune agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis, & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedonum, & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali, Carthaginensibus'q; auxilio. De ijs rebus interrogati Macedones cũ perplexe responderent: ipsi ante responsum tulerunt. Bellum quærere regem: & si pergat: propediem inuenturum. dupliciter ab eo fœdus uiolatum: et

quod socijs populi romani iniurias fecerit: bello armisq́; lacessiuerit: & quod hostes auxilijs, & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte, atq; ordine uideri fecisse: & facere: quod eos, qui arma contra populum romanum ferentes capti sunt: hostium numero in uinculis habeat. & M. Aurelium e republica facere: gratumq́; id senatui esse: quod socios populi romani, quando iure foederis non posset: armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati carthaginenses uocati. quorum aetatibus, dignitatibusq́; conspectis, (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisq; dicere: uere de pace agi. Insignis tamen inter caeteros Asdrubal erat, (Haedum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersusq́; factioni barchinae. eo tū illi plus authoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à rep. transferenti. Qui cum uaria oratione usus esset: nunc purgando crimina: nunc quaedā fatendo: ne impudenter certa negantibus difficilis uenia esset: nunc monendo etiam patres conscriptos: ut rebus secundis modeste, ac moderate uterentur. Si se, atq; Hānonem audissent Carthaginenses: & tempore uti uoluissent: daturos fuisse pacis conditiones: quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamq́; mentem dari. populum Ro. eo inuictum esse: quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & hercule mirandum fuisse: si aliter facerent ex insolentia. quibus noua bona fortuna sit: impotentes laetitiae insanire. populo romano usitata, ac propè iam obsoleta ex uictoria gaudia esse: ac plus penè parcendo uictis, quàm uincendo, imperium auxisse. Caeterorum miserabi

lior oratio fuit, commemoratium: ex quantis opibus quo recidissent Carthaginensium res. nihil eis, qui modo prope orbem terrarum obtinuissent armis: superesse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos non terra, non mari quicquam sui iuris cernere. urbem quoq; ipsam, ac penates ita habituros: si non in ea quoq; mœnia, quo nihil ulterius sit: sæuire populus ro. uelit. Cum flecti misericordia patres appareret: senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent: cum eos, per quos ante ictum esset: fefellissent? per eosdem, inquit Asdrubal: qui tam infesti sunt fœdera uiolantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat: S. C. intercessit. Tum M. Attilius, & Q. Minutius tribuni pl. ad populum tulerunt: uellent, iuberent'ne senatum decernere: ut cum Carthaginensibus pax fieret: & quem eã pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent. De pace uti rogassent, omnes tribus iusserunt: pacem dare P. Scipionem: eundem exercitum deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit: ut P. Scipio ex X legatorum sententia pacem cum populo carthaginensi, quibus legibus ei uideretur: faceret. Gratias deinde Carthaginenses egere patribus: petierunt'q; : ut sibi in urbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret: qui capti in publica custodia essent. esse in ijs partim propinquos, amicos'q; suos, nobiles homines: partim ad quos mandata à propinquis haberent. quibus conuentis, cum rursus peterent: ut sibi quos uellent, redimendi ex ijs potestas fieret: iussi nomina edere. & cum ducentos fer

mè ederent: senatus consultum factum est: ut legati romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginenses uellent: ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentq; ei: ut, si pax conuenisset: sine pretio eos Carthaginensibus redderet. Foeciales cum in Africam ad foedus feriendum ire iuberentur: ipsis postulantibus senatus consultum in hæc uerba factum est: ut priuos lapides silices, priuasq; uerbenas secum ferrent: uti prætor romanus ijs imperaret ut foedus ferirent: sibi illi prætorem sagmina poscerent. herbæ id genus ex arce sumptum dari foecialibus solet. Ita dimissi ab Romanis Carthaginenses cum in Africam uenissent ad Scipionem: quibus ante dictum est legibus, pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt: inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur: quidam tradunt: quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Poenis: quam si tum ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis, consultum. nominis latini qui erant: securi percussi: Romani in crucem sublati. Annis ante XL pax cum Carthaginensibus postremo facta erat, Q. Luctatio, M. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & XX, P. Cornelio, T. Sempronio consulibus. finitum est septimodecimo anno, Cn. Cornelio, P. Aelio consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse in mora: quo minus id bellum exitio Carthaginis finiretur. Carthaginensibus cum

prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis uideretur: mœstitiáq;, et fletus in curia esset: ridētem Annibalem ferunt conspectum. Cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu: cum ipse lachrymarum causa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit: sic & animus intus cerni potuisset: facile uobis appareret: non læti, sed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeo est intempestiuus: quàm uestræ istæ absurdæ, atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit: cum adempta nobis arma: incensæ naues: interdictum externis bellis. illo enim uulnere concidimus. Nec esse in uos odio uestro consultum ab Romanis credatis. nulla magna ciuitas quiescere potest: si foris hostem non habet: domi inuenit: ut præ ualida corpora ab externis causis tuta uidentur: sed suis ipsa uiribus onerantur. tantum nimirum ex publicis malis sentimus: quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quàm pecuniæ damnum stimulat. itaq; cum spolia uictoriæ Carthagini detrahebantur: cum inermem eam, ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis: nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est: tanquam in publico funere comploratis. quàm uereor: ne propediem sentiatis leuissimo in malo uos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginenses. Scipio concione aduocata, Masanissam, ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus, agrisq́;, quæ ex regno Syphacis in populi romani potestatē uenissent: adiectis, donauit: Cn. Octauiū classem in Siciliam ductam Cn.

Cornelio consuli tradere iussit: legatos Carthaginensiũ Romam proficisci: ut quæ ab se ex decem legatorum sententia facta essent: ea patrum authoritate, populiq́; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybeum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus, quàm uictoria Italiam, effusis nõ urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiã turba obsidente uias, Romam peruenit: clarissimóq; omnium triumpho urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triũphantis gloriæ Syphax est, Tybure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit: quia publico funere est elatus. Hunc regem in trĩumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo: omniq́; deinde uita (ut dignum erat) libertatis authorem coluit.

Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Syllæ, magniq́; Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit: parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab se gentis est nobilitatus. exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares, insignes imaginum titulos, claraq́; cognomina familiæ fecere.

FINIS.

iis ipsis 1. 9
sacrificaret: 1.20
populo romano. 1.22
profectus 1.38
gener erat: factionis bar
chinæ opibus, 1.39
positus. Is 1.41
libidini imperatorū. 2.17
ac uitiorum 2.55
gentibus, 3. 7
Carteiorum 3.16
Vacceis, haud procul
Tago flumine agmen 3.21
uorticoso 3.42
tanto ex pauore 3.45
muro 4.29
erat: & 4.33
ac laboris 4.34
distineri 4.54
hastili oblongo, et cæ
tera 5.13
linebantq́; 5.16
lenius 5.59
Aegates 6. 1
Annibalem? dicet 6.14
deposcat: 6.20
ablegandumq́; eò: 6.21
Saguntinis 6.27
accendit. ut 6.41
audiatis: si 8. 1

estis. Vrbem 8. 3
ad Trebiam in annū
Cn. Seruilij 8.54
scripta: mille et octin=
genti 9.25
equitum. naues CCXX
quinqueremes, 9.27
T. Sempronius 9.37
mille ducentis. 9.46
eodem anno uersa 9.49
princeps, Vana Ro=
mani, 9. 60
licuerit'ne 10.11
inquisita cum cura ac
fide, 11.31
principum 11.35
nihil ultra differen
dum 11.45
simul inferendi, atq;
arcendi belli, 12. 6
iuuentutis, 12.20
eum 12.26
Ilergetum 12.31
Bargusiosq́; 12.59
Nasonem: id quod du
biū est. Legati 13.49
sint, incertum: 13.50
Brixianorum Gallo
rum 14.17
Salyum, mox perue

nit	14.28
terrebant ex aduerso hostes	14.56
equis uirisq;	14.57
Bomilcaris	14.58
in quibus equi,ui riq;,	15. 7
cetris	15. 9
nautarũ, et militũ:	15.28
pellebãtur.quà patere ui sum maxime iter,	15.36
uadum,	15.45
est:& cum	15.55
uiam,	15.56
,acti,in	15.57
sunt:ea extemplo	15.58
rectoribus,	16. 8
Italia	16.53
reiecta	17.30
& uestimentis est ad iutus:quæ	17.33
ad mare ad naues	17.54
terrorẽ innouarũt	18.11
consiterat,loco castra communisset:	18.26
ipsos,sibi cuiq;	18.45
nequaquam,	19.20
incomposito	19.21
præbebant.	19.48
errores:	19.49
afflicti	20.13
fallente:& seu	20.33
itaq;	20.36
,etiã tum infirmã	20.38
L.Cincius	21. 8
transierit:	21.14
:quanam	21.18
uolens	21.42
oppressisset.Et	21.46
Cn.Scipione	22. 9
sunt.	22.21
Aegates	22.60
emisistis:	23. 1
pacemq;,	23. 6
pugnandum.	23.25
exciderat:	23.45
existimaueritis	24.22
sunt.Vnde dempto hoc uno fulgore	24.24
Sardiniam ademit:nisi adimat etiam	25. 6
receptum habent:quos suus ager, quos sua	25.12
hostium ex colle propin quo ad copias,	25.58
citra flumen	26.53
citra flumen	27.19
Aegates	27.52
ad ciuitates	27.56

faceret: 28 ·1 hybernis,hostis cis Ibe=
habebat:& sicubi 28·23 rum Tarraconem uersus
,milites,nautæq;: 28·29 cedit. 35·1
T·Sempronius 28·33 urbe, 35·10
Ob hoc 28·44 operuerat: 35·16
primos,qui coissent, Romæ autẽ,et circa 35·21
ope defensos, 29·39 hastam 35·29
sequentes quãq̃ ad 29·48 pluuisse·Et Cære 35·34
,præaltis 30·30 :nominatim deide 35·47
pedite,atq; equite: 30·36 legis Flaminio, 36·9
diuisos 31·15 ementiendis, 36·10
Romanorum 31·19 paruisse : & nunc comitia
leues 31·23 prætorum, 36·18
Pœnis: 31·27 ipse,& sibi uni 36·21
latebras 31·38 iret. 36·25
Trepidãteis,propeq; 31·45 profectum 36·26
aliã 31·51 sumpturum·Reuocan=
discernere 31·55 dum 36·30
ingrediendi 32· 2 diui 38·1
quo 32·20 postremo ex libris De=
opere ualido,ct magno cembri iam 38·12
munitum 32·36 habendoq; 38·18
fœditatem 33·11 aquis sarcinis in-
ora:primum,quia 33·13 super 38·42
intercluderet: 33·15 tantum quod 38·44
mouêre:ac recepere 33·33 metuens erat. 39·3
media castra recepit: 33·50 uetent.? 39·36
à die 33·59 dissenserant à consi=
Stissum 34·36 lio, 39·39
creent) 34·50 noscceret miles: 40·20

raptim signis, 41.18
corpora suorum 41.37
turba 41.44
uersa 41.45
·ac tū pro penatibus, 42.36
perpopulato 42.39
prætutianum, adrianumq́; 42.50
auspiciorumq́; 42.60
uer 43.10
collegij pontificum 43.13
collegio pontificum, omnium 43.16
uelim eam, salua seruata erit: 43.21
moritur, 43.29
alijs diuis bubus 43.38
supplicatūq; ijt cū cōiugibus, ac liberis nō 43.40
essent:in 44. 2
essent:et ætas militaris: in uerba iurauerāt. Ex 44.20
in naueis 44.22
:premendorumq́; superiorum arte, quæ 45. 5
Romano 45.23
lenti 46.6
quà 46.22
in suos 46.42
consiliorum tenore 46.46
et cōsita oia magis 46.50
Numidas uidit:per 47. 1
Cales primū, inde propè inuijs collibus 47.16
itra formiana saxa, 47.35
reuocatus: 48.36
imitetur. 48.40
auersi, 49.29
impenetrabiles 49.31
Ebusum 49.53
Ilercaonensium 50.20
agerentur. 51.29
dele asteriscum 51.48
ab uno eo 51.52
in militem præstaret. CCXLVII cum 52. 1
auersa 52.37
poterat. iamq́; 52.41
iam fermè sedendo, 52.42
spem 52.53
ut si uera 53. 3
bello sedullo 53. 8
habeat. 53.10
in custodia 53.16
ubi ex 53.55
adiecit 53.57
sæuientis 54. 9
cum illo, sed nō 54.34
eo, sed exercitus 54.37

temeritatem?

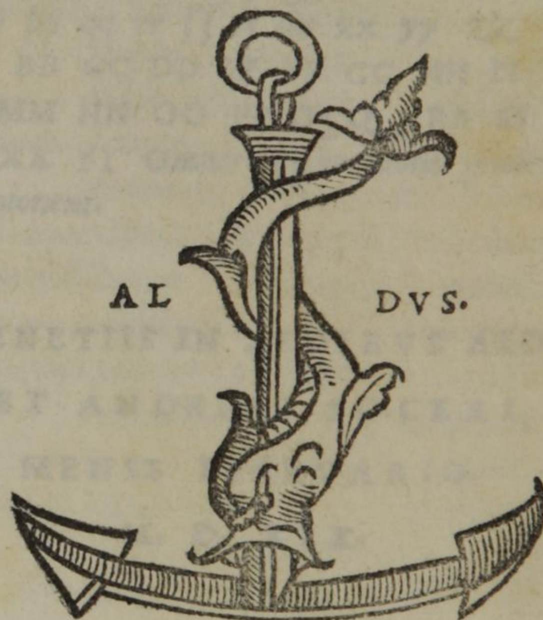
inermes, 132.52
coacervanturq; 134.50
transitiones 141. 9
Testulis datis, 144.12
summouerunt: sitellaq; allata 144.13
peditum legatos 145.29
ignoscatis facile 145.56
postea aucta declarato authoritas 150.58
terras:ijs fuat 151. 7
fatus 151. 8
dele asteriscum 153.33
.et erat satis ualidum præsidium: 153.36
:atq; intētius exta 154.41
principium 160.44
credi malis, quanta urbs a`te 164.52
nauim 165.38
paucis, 167.31
ferunt.næ tu 179.42
superesset:ijs, qui in spē honorū erāt: 179.46
nanq; ex Lucanis in brutiū agrum, ad fretū uero, ac 182.60
consideret: 189.11
ex pacto Romanis cessit. 194.22
,pondo relinquāt 201.18
dele asteriscum 206.21
flammum oblite= ratam, 219.47
respiceret 222.55
militibus. 224. 9
uigore aut 226.37
argestæum 239.43
qui in 241.36
partæ 248.23
capti 251.29
uiuus capitur. 254. 8
habebant. 262.32
tumulum, 263. 7
cederet 264.44
tumultum 268.27
deinde, 268.53
credideritis: 274.14
uos 274.59
patentiore 278.58
malunt 285.37
dies XXX mil- lia 292.21
mutilatis, 297.47
Achæi, 300. 6
matronas: fiūt in 303.33
persecuti, 311.59
iuuenem, 311.11
Fama huius modi cæ rei 312.54

erāt. Quibus 313. 3
habens 313. 5
degressum 314.14
agili, 324.55
omnibus 327. 9
atue ne 329. 3
tenuisset: 331.52
femine 332. 5
dimissis, 335.56
nosti) mulctæ 340.52
milites, 341. 1
Nam 341. 7
intrepide 342.18
in ancipites 342.22
pauloante auxiliares 342.55
fuerant hastati: per cumulos 342.58
Admouendum 343.50
referri 344.46
Annibal dici ea ī tali tēpore, audiriq́;, 344.49
mouisset: perturbatus 344.52
libertate, 344.53
quibus si Cn. Octauium, 347.30
proconsuli 347.34
impune in agros 347.53
exercitum 348.48
C. Luctatio, A. Posthumio cōsulibus. 349.24
consulibus, 349.26
inermem iam, ac 349.51
acta 350.3

FINIS.

* aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ſſ tt uu xx yy zz AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM NN OO PP QQ RR SS TT VV XX YY Omnes Quaterniones præter YY Duernionem.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI,
ET ANDREAE SOCERI,
MENSE FEBRVARIO.
M. D. XIX.

AL
DVS.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

